

VJESNIK
HISTORIJSKOG ARHIVA
U RIJECI

SVEZAK VI-VII

RIJEKA 1961 - 1962.

<http://library.foi.hr>

DRŽAVNI ARHIV
U RAZINI 17

Juv. br. 436

930.25(05)

Dr ĐORĐE MILOVIĆ

KRIVIČNA DJELA PROTIV ŽIVOTA
I TIJELA
U SREDNJOVJEKOVNOJ RIJECI
(*Secundum praescriptiones Statutum terrae fluminis anno MDXXX*)

OPŠTI DIO

GLAVA I

I RIJEKA I NJENO PRAVO — SA POSEBNIM OSVRTOM NA PRAVOSUDNE ORGANE GRADA

1) POGLED NA ISTORIJU RIJEKE OD XI DO XVI VIJEKA

Od godine 800, kad je uništena stara Tarsatika, o Rijeci nema nikakvog pomena sve do XIII vijeka, tj. do godine 1281, kada se ona prvi put spominje pod imenom »Flumen«.¹

Već u X vijeku u čitavom rimsko — germanskom carstvu bio je razvijen feudalni sistem. U krajevima Liburnije već u X i XI vijeku mnogi feudi su bili dati biskupiji. Godine 1139. spominju se Rijeka, Kastav, Veprinac i Mošćenica kao teritorije koje su date u podleno (Kobler:«... subinfeudati...») dinastiji Devina od strane biskupa od Pule.²

Treba, međutim, imati na umu da se po pojedinim pitanjima iz istorije Rijeke počev od IX pa do XIV vijeka mnogi istoričari razilaze i da izvjesni događaji radi toga još uvijek nijesu sasvim sigurno rasvijetljeni. Izložićemo stoga razna gledišta po tim spornim pitanjima i pokušati da u svijetlu ovih dođemo do zaključaka o događajima u pitanju.

Barčić tvrdi da je današnja Rijeka podignuta od stanovnika Trsata na području koje je pripadalo Trsatu. Pošto je Trsat već u IX vijeku bio vlasništvo krčkih knezova Frankopana, zaključuje da su oni u isto vrije-

1 G. Kobler: *Memorie per la storia della liburnica città di Fiume*, vol. I, str. 23 (Fiume 1896);

Dr Z. Herkov: *Statu grada Rijeke* (Zagreb 1948), str. 7.

2 G. Kobler: *Op. cit.* vol. I, str. 42-43 i 51

me morali biti i vlasnici Rijeke, pa smatra da je Rijeka u vlasništvu Frankopana ostala sve do godine 1365, kada su je Frankopani (Stjepan i Ivan) ustupili Devinima (zapravo Hugonu Devinskom.)³

Utvrđena je činjenica da se je Mletačka Republika godine 1338. pisмено obratila Frankopanima protestirajući kod ovih zbog kovanja lažnog novca u Rijeci.⁴ Karakteristični su fragmenti iz te note, koji glase: » ... in locis et districtibus vestris ... « (u prevodu: » ... u vašem mjestu i području ...«, i drugi: ... si in vestris districtibus hec committi vel tolerari contingent ... « (u slobodnom prevodu:« ... da se nešto takvo moglo desiti i dozvoliti na vašem području ...«). Kako iz stilizacije ove note, tako i iz same okolnosti što je Republika Sv. Marka ovaj zvanični protest uputila baš Frankopanima, a ne kome drugo, dalo bi se možda na prvi pogled zaključiti da su godine 1338. Frankopani bili vlasnici Rijeke. Stojeći na ovom stanovištu Ljubić tvrdi, da se Rijeka još 1312. god nalazi u rukama knezova Devinskih po osnovu zaloga. On, naime, tvrdi da su Rijeku početkom XIV vijeka Frankopani (zapravo knez Bartol) dali u zalog knezovima Devinskim, te da su istu ovi knezovi držali do 1365. godine po osnovu zaloga, dok su se 1365. god. Frankopani (Stjepan i Ivan — sinovi Bartolovi) konačno odrekli Rijeke u korist knezova Devinskih, te da od 1365. god. pa dalje Devini drže Rijeku po osnovu vlasnosti.⁵ Prema ovom gledištu izlazilo bi da su se Mleci notom od 1338. god. obratili Frankopanima stoga što su oni tada bili stvarno vlasnici Rijeke, ne obazirući se na to što se Rijeka tada nalazila po osnovu zaloga u rukama Devina. Slično gledište po ovim pitanjima zauzima i Rački.⁶

V. Tomšić, naprotiv, smatra da su Rijeku od godine 1335. pa do 1365. držali baš Frankopani i to ne kao vlasnici nego po osnovu zaloga (» ... a titolo di pegno ...«), da su je u zalog primili od Devina 1335. godine i da su je rečene 1365. godine vratili Devinima.⁷

Po našem mišljenju ova posljednja tvrdnja mnogo je vjerovatnija nego li one ranije, baš s razloga što je logičnije da su Mleci notom od 1338. god. protestovali kod držaoca Rijeke (ma po kom osnovu ta državina postojala), nego da su protestovali kod formalnog vlasnika, kada su

³ Vidjeti Erazmo Barčić: *La voce di un patriotta* (Fiume 1860), str. 7—21, a naročito str. 17;

Dr Z. Herkov: *Op. cit.* str. 7—8.

U odnosu na ova pitanja potrebno je uzgred spomenuti još i slijedeću literaturu: P. Pichler: *Il castello di Duino* (Trento 1882);

Idem: *Una questione genealogica sui signori di Duino e sui Walsee* (Pisa 1878).

⁴ Nota je od strane Mletačke Republike upućena knezu Bartolu Frankopanu.

Original note vidjeti kod S. Ljubić: *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium* — Listine o odnošajih između Južnoga Slavenstva i Mletačke Republike, knj. II — od god. 1336 do 1347, izd. JAZU — Zagreb 1870, str. 31.

⁵ Šime Ljubić: *Vladanje mletačko u Rijeci* (U izvještaju Riječke gimnazije za godinu 1864-65);

Dr Z. Herkov: *Op. cit.* str. 8-9;

⁶ Rački: *Rijeka prema Hrvatskoj* (Zagreb 1867), str. 2—3;

Dr Z. Herkov: *Op. cit.*, str. 9.

⁷ V. Tomšić: *Notizie storiche sulla città di Fiume* (Fiume 1886), str. 44—45;

Dr Z. Herkov: *Op. cit.*, str. 11

morali znati da formalni vlasnici njome ne upravljaju, nego da su je predali u zalog Devinima (a tako bi moralo biti kada bi se usvojilo gledište Ljubića i Račkog).

Tomšić takođe tvrdi da su Rijeku godine 1028. dobili pulski biskupi od akvilejskog patrijarha, da su je držali do 1139. godine, pa da su je 1139. god. ustupili Hugonu Devinskom na zahtjev akvilejskog patrijarha.⁸ Gigante tvrdi isto, s izuzetkom što ne precizira godinu kada je Rijeka došla u ruke pulskim biskupima, već navodi da je ona u rukama istih još krajem X ili početkom XI vijeka.⁹ Kobler, držeći se Kandlerovih analiza, takođe spominje da su godine 1028. Rijeka i Albona bile već prešle iz ruku biskupije od Pedana u ruke pulskih biskupa.¹⁰

Dr. Z. Herkov odbija ova gledišta i tvrdi da između biskupa pulskih i Devina nije postojao lenksi odnos, tj. da pulski biskupi nisu bili prvi gospodari Rijeke, od kojih da bi Rijeka bila data u podleno Devinima. On smatra da su pisci koji suprotno tvrde svoje tvrdnje temeljili jedino na izlaganju Martina Bauzera, ljetopisca iz XVII vijeka (Bauzer je ostavio za sobom dva rukopisna djela na latinskom i to: »Syllabus Ducalium S. R. J. Goritiae Comitum« i »Rerum Noricarum et Forojulensium«). Smatra da se posebna veza između pulskih biskupa i gospodara Rijeke svodila samo na pitanje prava pobiranja crkvene desetine na teritoriji grada Rijeke i susjednih opština (Kastva, Veprinca i Mošćenica). Ovo pravo pobiranja crkvene desetine pripadalo je u to doba pulskim biskupima, pa su ga oni mogli prenijeti na vlasnika Rijeke. Vjerovatno se stoga radilo, smatra Herkov, samo o prenosu tih prava, a ne o lenkskom odnosu. Da je postojao taj lenksi odnos ne bi Devini mogli sasvim samostalno raspolagati Rijekom, kao što su to činili kada su u XIV vijeku založili Rijeku Frankopanima i formalno i faktički.¹¹

Godine 1366. Devini postaju vazalima austrijskih vladara Habzburgovaca.¹²

Hugon Devinski bio je posljednji Devin u čijem se vlasništvu nalazila Rijeka. Njegovom kćerkom kneginjom Katarinom oženio se Rambert Walsee. Kako Hugon Devinski nije imao muške djece, to je njegovom smrću 1399. god. izumrla loza kuće Devina, te je Rijeka (a sa njom takođe i Veprinac, Kastav i Mošćenice) po osnovu nasleđa prešla na muža njegove kćerke, tj. na Ramberta Walsee.¹³ Kako Rambertovi sinovi nisu

8 V. Tomšić: Op. cit., str. 34;

9 S. Gigante: Storia del comune di Fiume (Firenze 1928), 18;

U odnosu na istoriju Rijeke uopšte potrebno je uzgredno spomenuti još i slijedeća djela Silvina Gigantea: Fiume nel Quattrocento (Fiume 1913); Fiume e gli Croati (Fiume 1918); Fiume nel secolo XVI (Fiume 1918).

10 G. Kobler: Op. cit., vol. I, str. 52;

P. Kandler: Annali di Fiume (objavljeno u »Almanacco Fiumano« za god. 1859-60);

11 Dr. Z. Herkov: Op. cit., str. 14-16;

12 Za podatke o Bauzeru vidjeti Czoernig: Das Land Görz und Gradisca (Wien 1873) str. 478.

13 Ferdinand Sišić: Abrégé de l'histoire politique de Riéka — Fiume (Paris 1919), str. 5

14 F. Sišić: Op. cit., str. 4;

Dr. Herkov: Op. cit., str. 23;

G. Kobler: Op. cit., vol. II, str. 5-7;

Dr. A. Rački: Prilozi k povijesti grada Sušaka (Sušak 1947), str. 174.

Dj. Szabo: Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji (Zagreb 1920), str. 178;

S. Gigante: Op. cit. str. 27-28.

imali djece, to je Rijeka konačno u drugoj polovini XV vijeka pripala Fridrihu III Habzburškom.¹⁴

Szabo, zapravo, tvrdi, da se Rijeka nalazila u rukama grofova Walsee sve do 1471. god., a da je te godine grof Wolfgang Walsee ustupio Rijeku caru Fridrihu III Habzburškom.¹⁵

Kobler takođe tvrdi da je Rijeku Fridrihu III ustupio Wolfgang Walsee, ali navodi da se to desilo »oko godine 1466-«. ¹⁶ Dr. Herkov, međutim, tvrdi da je Rijeku, kao i cijeli posjed u Istri i Krasu, Fridrihu III predao Rambert Walsee (mlađi) i to ugovorom od 1465. i 1472. god.¹⁷

* * *

Nema ozbiljnih podataka o uređenju Rijeke (naročito o formi, ovlašćenjima i drugim karakterističnim momentima za administraciju grada) u periodu dok se Rijeka nalazila u vlasti Devina. U ovom pogledu, naime, postoje samo dva dokumenta iz XIV vijeka. Radi se o jednom dokumentu od 10. III 1371. god., koji sadrži neke primjedbe tadašnjeg kapetana Reisbergera, te o jednom pismu Huga Devina od 10. VIII 1384. god. Iz ovih pisama može se jedino zaključiti da je u to doba opština riječka imala kapetana i sudiju, kao opštinske funkcionere. Da li je bilo i kakvih drugih organa (individualnih ili kolektivnih), kakve su bile njihove nadležnosti, ovlašćenja i dr. ostalo je nepoznato za ovaj vremenski period.¹⁸

Drugačije stvar stoji u ovom pogledu za period kada se Rijeka nalazila u rukama Walsee-a tj. od početka XV vijeka pa dalje do druge polovine istog stoljeća, jer se iz sačuvane knjige gradskog notara mogu izvesti sasvim sigurni zaključci po pojedinim pitanjima iz oblasti organizacije opštinske administracije. Na osnovu ovih dokumenata zna se, na primjer, da se na čelu opštine nalazio kapetan, koga je imenovao zemaljski gospodar. Pored njega nalazio se rektor, koji ga je mogao zamjenjivati u izvjesnim stvarima. Kobler, naime, kaže da je kapetan »predsjedavao civilnim vijećima, ako je htio intervenisati, inače je predsjedavao prvi sudija rektor«. Postojala su takođe i dvojica sudija (Kobler ih naziva »due giudici rettori«), čija je funkcija trajala samo jednu godinu, a njihovo zvanje bilo izborno, te koji su imali izvršnu vlast, zatim sudsku vlast u sitnijim stvarima, a takođe i pravo kažnjavanja u domenu policijskih istupa. Treba takođe pomenuti postojanje jednog posebnog savjeta (vijeća), koga je sačinjavao izvjestan broj opštinskih vijećnika (čije je zvanje bilo takođe izborno, a funkcija trajala doživotno), a čija je vlast bila vrlo velika. Pored tretiranja ozbiljnih političkih i ekonomskih poslova opštine, ovo je vijeće u domenu sudovanja, zajedno sa kapetanom grada, sudilo u I stepenu na najtežim stvarima, a u II stepenu (tj.

14 Ferd. Šišić: Op. cit., str. 4.

15 Dj. Szabo: Op. cit., str. 178

16 G. Kobler: Op. cit., vol. II, str. 6

17 Dr. Z. Herkov: Op. cit., str. 23

18 G. Kobler: Op. cit., vol. II, str. 5-7

kao apelacioni sud) po žalbama protiv odluka rektora, tamo gdje su ovi u prvom stepenu donosili odluke.¹⁹

Spomenuto gradsko vijeće naziva se »vladom riječkom« (regimen). U sastav toga vijeća ulazili su: kapetan grada, dvojica sudija, riječki arhiđakon i izvjestan broj gradskih vijećnika.²⁰ Kobler navodi jednu odluku ovog vijeća od 29. avgusta 1437. god., kojom je vijeće odbilo da jednog italijanskog trgovca izabere za vijećnika, uprkos tome što je u tom pravcu postojala preporuka kneza od Walsee-a, kao gospodara grada.²¹ Ova okolnost sama za sebe dovoljan je dokaz o prilično jako izraženoj samostalnosti odlučivanja ovog vijeća i o njegovim nesumnjivo širokim ovlaštenjima.

Najzad, ne bi se smjelo propustiti a da se naročito ne naglasi da se je u doba Walsee-a u Rijeci povremeno sazivao i tzv. »plenum et generale consilium totius populi terrae fluminis« (tj. skupština čitavog puka grada Rijeke).²² Mada je »regimen« (tj. gradsko vijeće — vlada riječka) imao vrlo velika ovlaštenja i bio zakonodavni organ, ipak je važnost »pučkih skupština« bila veoma velika i njihov uticaj na upravu grada takođe. Skupština se sastajala u važnijim slučajevima i zaključci koje je ta skupština donosila bili su apsolutno obavezni za »regimen« (gradsko vijeće).²³

Dolaskom u punu vlasnost Habzburgovaca za Rijeku se po mnogim internim pitanjima stvara sasvim nova situacija. Habzburgovci su primili Rijeku kao običan posjed, ali su joj uskoro dali jednu vrstu municipalne autonomije. Gradom je otada upravljao kapetan, koji je imenovan od cara i koji je u carevo ime vodio upravu grada. Tada je Rijeka bila već prilično moćan trgovački grad.²⁴ Kao takav ovaj grad je zapeo za oko i Mletačkoj Republici, pa su Mleci, u ratu koji se vodio između Venecije i cara Maksimilijana Habzburškog, dva puta osvajali Rijeku i to prvi put mjeseca maja 1508. god. (kada je u mletačkim rukama ostala do mjeseca juna 1509. god.), a drugi put oktobra mjeseca 1509. god., kada je Rijeka od Mlečana bila porušena, popaljena i opljačkana. Ovoga puta Rijeka je ostala u rukama Mletaka do 1511. god., kada je ponovo zauzeta od Habzburgovaca i mirovnim ugovorom od 1512. god. ostavljena trajno Habzburgovcima, čija je vlast nad Rijekom trajala sve do druge polovine XVIII vijeka.²⁵

Čim je Rijeka po prvi put došla u ruke Mletaka (1508. god.) nastojala je kod novih gospodara izraditi da joj se potvrde njeni interni stari

19 Barem smo tako razumjeli Koblerovo izlaganje o ovoj stvari, koje, na mjestu gdje se govori o ovom pitanju, doslovce glasi: »... Il consiglio... trattava affari politico-economici ed era giudizio di I istanza nelle cause superiori alla sfera d'attività dei rettori e tribunale di appello contro le sentenze di questi«. (G. Kobler: Op. cit., vol. II, str. 7). Vidjeti takođe na istom mjestu, str. 137-140.

20 Dr Z. Herkov: Op. cit., str. 30 i tamo navedena literatura.

21 G. Kobler: Op. cit., vol. II, str. 7

22 S. Gigante: Monumenti di storia Fiumana — Libri del cancelliere, vol. I, pars I (Rijeka 1912), str. 17 i 98;

Dr Z. Herkov: Op. cit., str. 30.

23 Dr Z. Herkov: Op. cit., str. 29 i 63

24 Ferd. Šišić: Op. cit., str. 4-5

25 S. Gigante: Storia del comune di Fiume (Firenze 1928), str. 42-45;

F. Šišić: Op. cit., str. 5-6;

S. Gigante: Fiume nel secolo XVI (Fiume 1918), str. 7—23;

Dr Z. Herkov: Op. cit., 23-24.

propisi i privilegije. U tom smislu Rijeka je svoja traženja formulisala Mlecima u 8 tačaka. No, međutim, Mleci su lukavo odgovorili da oni načelno pristaju na potvrdu starih propisa, ali da sebi pridržavaju pravo da te propise mijenjaju i prilagođavaju prilikama. Što se pak tiče potvrde starih povlastica, Mleci su u odgovoru naglasili da ne mogu a priori sve tražene stare povlastice potvrditi, nego, kada se grad i pojedinci budu obraćali za potvrdu pojedinih starih povlastica, da će mletačka vlast cijeliti posebno svaki slučaj i o svakom takvom zahtjevu posebno odlučiti.²⁶

Kako se Rijeka već 1511. god. nalazi ponovo u vlasti Habzburga, to ona sada pokušava da sredi svoje odnose prema Habzburgovcima. Stoga je gradsko vijeće pristupilo sređivanju, upotpunjavanju i kodifikaciji svojih propisa i već 1527. godine Rijeka podnosi kralju Ferdinandu na odobrenje i potvrdu svoj sređeni statut, koji, za ono vrijeme i ondašnje prilike, temeljito reguliše pravne odnose u gradu Rijeci u svim oblastima (uprave, pravosuđa i dr.). Ferdinandovim dekretom od 1530. godine ovaj statut je bio potvrđen i otada je Rijeka imala svoje interno pisano i kodifikovano pravo.²⁷

2) EKONOMIKA GRADA I DRUŠTVENI ODNOSI

Glavne sokove svoje privredne moći Rijeka je crpila od trgovine i dijelom od zanatstva, a naročito od tranzitne trgovine. Trgovalo se gvožđem, kožom, drvom i drvenim prerađevinama, uljem, žitom, stokom, vunom, tkaninama, morskom soli itd.

Trgovina je u doba Walsee-a naročito cvjetala, no koncem XV vijeka počela je da osjetno slabi, te se njeno opadanje nastavilo i tokom XVI vijeka. Ovo postepeno opadanje trgovine izazvale su prilike u kojima se nalazila Rijeka i njoj susjedne zemlje sa kojima je trgovala. Naime, turske invazije, rat između Habzburgovaca i Mlečana (u toku kojeg je Rijeka početkom XVI vijeka nekoliko puta padala iz ruke u ruku, te jednom prilikom od Mlečana bila teško popljačkana, porušena i popaljena), gusarstvo uskoka i dr. donosili su sobom opasnost za bezbjednost trgovine, i suvozemne i pomorske. A to je na koncu uticalo da je ta trgovina morala pronalaziti sigurnije puteve i veze, od čega je naročite koristi imao Trst, jer je opadanje riječke trgovine istovremeno izazvalo porast tršćanske. No već u XVII vijeku riječka se trgovina opet uzdiže i počinje da hvata sve više zamaha.¹

Brodogradnja je, kao poseban oblik zanatstva, za riječku privredu predstavljala takođe izvor znatnih prihoda. Riječki brodograđevni majstori bili su jako cijenjani u svijetu ondašnjih pomoraca. Zbog toga su

²⁶ Ljubić: Vladanje Mletačko u Rieci (U izvještaju riječke gimnazije iz godine 1864-65, str. 11);

Dr Z. Herkov: Op. cit., str. 24-25.

²⁷ Silvino Gigante: Fiume nel secolo XVI (Fiume 1916), str. 27;

Tomšić: Notizie storiche sulla Città di Fiume (Fiume 1886), str. 86;

Dr Z. Herkov: Op. cit., str. 26.

1 G. Kobler: Op. cit., vol. I, str. 69-77;

S. Gigante: Storia del comune di Fiume (Firenze 1928), str. 39-40;

S. Gigante: Fiume nel secolo XVI (Fiume 1918), str. 103-104.

se u riječkim brodogradilištima izrađivali omanji brodovi ne samo po domaćim, već i po stranim porudžbinama.²

Pošto je grad imao velike koristi od trgovine, preduzimate su razne mjere da se ta trgovina osnaži i unaprijedi. Stoga je trgovina, kao i obrt, stajala uvijek u centru pažnje opštinskih vlasti i pod njihovom naročitom zaštitom. Razumije se da je ova briga opštinske vlasti za unapređenje trgovine došla do izražaja i kroz odgovarajuće propise Statuta iz 1530. god. U tom Statutu, naime, nalazimo mnogo značajnih propisa koji su bili očigledno sračunati na to da trgovinu što više unaprijede. Tako, na primjer, rub. 53-Lib. II Statuta³ sadrži propise koji određuju da ako neki Riječanin (pa bio on građanin, distriktualac ili obični stanovnik) kupi kakvu robu od stranog trgovca da je dužan trgovcu platiti cijenu istog ili slijedećeg dana, pod prijetnjom kazne od 5 soldina za svaku libru cijene, a suviše da nadoknadi strancu sve troškove koje je imao u vezi sa utjerivanjem dugujuće mu sume. Ovom mjerom se htjelo podstaći strance na što veću trgovačku razmjenu sa Riječkom. Dalje, propisi rub. 42-Lib. III Statuta⁴ zabranjuju uvođenje stranih vina na područje riječke opštine. Zabrana se odnosi na sva vina koja nijesu proizvedena u Rijeci, odnosno distriktu, i na sva lica, izuzev kapetana i vikarija. Ova dvojica izuzetno su to mogli raditi, ali jedino za svoje lične potrebe, odnosno za potrebe svojih porodica. Ovom mjerom opštinska vlast je htjela da podstakne razvoj vlastitog vinogradarstva i da domaće proizvođače vina zaštititi od strane konkurencije. U cilju suzbijanja špekulacije s mesom i suzbijanja povećanja cijena istom, Statut je propisima rub. 47-Lib. III⁵ zabranio na području Rijeke kupovanje stoke radi preprodaje i to pod prijetnjom određenih novčanih kazni. Da bi se suzbile one eventualne pojave koje bi mogle krnjiti ugled riječke trgovine Statut je propisima rub. 39,⁶ 40⁷ i 41⁸ — Lib. III pod prijetnjom krivičnog gonjenja, određenih novčanih kazni i naknade eventualne štete zabranio da niko ne smije držati nikakvu krivotvorenu mjeru ili uteg, da se dužina vunelih i lanelih tkanina ima mjeriti opštinskom mjerom pregledanom prethodno od opštinskih službenika i da se ne smije vršiti patvorenje vina ili druge trgovačke robe. Sličnih propisa nalazimo mnogo i u Lib. IV. Statuta.

Iz svega ovoga jasno se vidi da je opštinska vlast u Rijeci naročito veliku pažnju poklanjala podizanju trgovine i porastu njene moći i ugleda, a naročito u odnosima sa strancima. Na ovo je bila prinuđena s jedne strane zbog okolnosti što je trgovina bila žila kucavica riječke privrede, a s druge strane što su ranije spomenute nepovoljne spoljne prilike tu trgovinu suzbijale i ometale, te su opštinske vlasti nastojale

2 S. Gigante: Storia del comune di Fiume, str. 39-40.

3 Rubrika nosi naslov »O kupovanju trgovačke robe i o isplatama trgovcima za njihovu robu.«

4 Rubrika nosi naslov »O zabrani uvoza vina u zemlju riječku.«

5 Rubrika nosi naslov »O zabrani kupovanja životinja za klanje u zemlji riječkoj.«

6 Rubrika nosi naslov »O krivotvorenju mjera i utega.«

7 Rubrika pod naslovom »O načinu mjerenja tkanina od lana i vune.«

8 Rubrika pod naslovom »O patvorenju vina i trgovačke robe.«

da, kolikogod je to moguće, trgovinu podrže i pomognu u ovim krizama koje je povremeno preživljavala.

Što se pak obrtnika tiče, oni su bili okupljeni u cehove, koji su vodili nadzor nad radom članstva i brinuli se za porast i prosperitet obrta.⁹

No mada je trgovina predstavljala uvijek žilu kucavicu riječke privrede, Rijeka nije kovala svoj vlastiti novac nego se do XVI vijeka služila isključivo mletačkim novcem. U XVI vijeku, mada se još uvijek pretežno služila mletačkim novcem, pri koncu ovog stoljeća uveliko je počeo da prodire u upotrebu i austrijski imperijalni novac, na čemu su stalno inzistirali Habzburgovci, kao gospodari grada. No i pored svega toga mletački se novac u Rijeci susreće (istina još samo ponegdje) i u prvoj polovini XVII vijeka.¹⁰

Iz ovakove ekonomike grada proizašle su izvjesne nijanse društvenih diferenciranja i stvaranje, ako ne posebnih klasa, a ono ipak određenih slojeva gradskog stanovništva.

Istina, u vrijeme donošenja riječkog statuta u Rijeci još nije postojao gradski patricijat s kakvim posebnim pravima, što znači da u tom periodu riječke istorije ne može biti govora o gradskom plemstvu.¹¹ No izvjesnih raslojavanja već je i tada bilo i poneke nijanse istog bile su sasvim uočljive. Da bismo o svemu ovome dobili nešto jasniju sliku moraćemo ovim momentima — iako samo u glavnim crtama — posvetiti posebnu pažnju.

U XVI vijeku sve stanovništvo opštine riječke dijelilo se na: građane, distriktualce i »stanovnike«.¹²

Građani su bili svi oni koji su rođeni i stalno nastanjeni u Rijeci. Građanima su smatrana takođe i sva ona lica koja sa svojim familijama žive u Rijeci neprekidno 6 godina, no pod uslovom da su se za to vrijeme u pogledu dužnosti ponašali kao građani, da su »slobodni«, tj. da nijesu sluge ili kmetovi i da posjeduju određene nepokretnosti u gradu ili distriktu (kuću ili vinograd).¹³ Najzad, građanima su postajala i sva ona lica koja su od Velikog vijeća i od kapetana primljena u građanstvo, no s tim da na ruke kapetana prethodno polože zakletvu vjernosti riječkoj opštini i kralju Ferdinandu Habzburškom. Pri tom treba imati na umu da je status građanina na ovaj način moglo dobiti svako lice bez obzira na spol, zanimanje i slično, no uvijek pod uslovom da se radi o »slobodnom licu«, tj. da se ne radi o slugi ili kmetu. Čak i oni koji su od ra-

⁹ Dr Z. Herkov: Op. cit., str. 111.

¹⁰ Detaljno o novcu grada Rijeke u XVI vijeku vidjeti u mom radu »Novac grada Rijeke u XVI vijeku« (Istorijski zapisi, br. 2/54, Cetinje 1954, str. 592—595).

¹¹ Dr Z. Herkov: Op. cit., str. 68

¹² S. Gigante: Storia del comune di Fiume (Firenze 1928), str. 34; Statutum terrae fluminis, Lib. I, rub. 18: Qui sint cives vel forenses

¹³ Uslov da građanin mora u gradu ili distriktu imati kuću ili vinograd nije se, po našem mišljenju, pojavljivao kao uslov kome je bio cilj da u građanstvu riječkom budu samo lica određenog imovinskog cenzusa, već se taj uslov pojavljivao u stvari kao ječina vrsta obezbjeđenja stalnosti, odnosno kao garancija da ta lica stalno borave i imajju namjeru da i u buduće stalno ostanu u Rijeci, što bi značilo da su u punoj mjeri zainteresovani za pitanja razvoja i prosperiteta grada, kao i sva ostala pitanja vezana za opšti interes Rijeke.

nije bili građani, ako bi jednoga dana postali nečiji kmetovi ili pak sluga, građanstvo bi izgubilo automatski.¹⁴

Status građanina donosio je sobom izvjesne obaveze i prava. Obaveze građana sastojale su se u tome što su u svako doba morali da brane od napada, a inače da čuvaju i održavaju, gradske zidine.

Pošto u to doba u gradu nije bilo vlastitih vojnih jedinica, a vremena su bila nemirna, ova stalna obaveza građana nije nimalo bila laka. No, s druge strane, građani su uživali i izvjesna posebna prava. Tako su građani plaćali samo polovinu sudskih taksa, samo su oni mogli biti članovima opštinskih vijeća (Velikog i Malog vijeća) i njima se moglo suditi samo po propisima Statuta, dok je za obične »stanovnike«, tj. strance koji momentalno borave u Rijeci, kazna bila arbitrarna, ili im se sudilo po principu reciprociteta (tj. kako se u zemlji dotičnog stranca u adekvatnom slučaju postupalo sa riječkim građanima, tako se i u Rijeci u istim slučajevima postupalo sa građanima te zemlje). To bi bila prava koja su se sticala automatski sa sticanjem statusa građanina.¹⁵

Distriktualci su bili svi oni koji su živjeli van gradskih zidina, tj. na teritoriji distrikta (većinom seljaci). No otvoreno je pitanje da li su se oni i po čemu (u pravima i dužnostima) razlikovali od građana. Posmatrajući propis rub.18 — Lib. I Statuta reklo bi se da distriktualci nijesu uopšte predstavljali posebnu kategoriju stanovništva, ali nije sasvim isključeno da su mogli predstavljati izvjesnu podgrupu u kategoriji građana. Iz toga bi proizlazilo da su u Rijeci stvarno postojale samo dvije kategorije stanovništva: građani (sa distriktualcima) i obični »stanovnici« (»habitatores«).¹⁶

»Stanovnici« (habitatores) su u stvari stranci (dakle, sva lica koja nemaju status građanina) koji su doselili u Rijeku i tu stanuju iz kakvih posebnih razloga, većinom trgovačkih. Kad se steknu propisani uslovi tj. kad protekne 6 godina od njihovog doseljenja, kada na teritoriju grada Rijeke ili distrikta steknu određene nekretnine — kuću ili vinograd itd.) ova lica su mogla steći status građanina, što je najčešće i bivao slučaj. Inače, kao obični »stanovnici« oni nijesu imali ni prava ni dužnosti koje su posebno bila predviđena za građane.¹⁷

14 Statutum terrae fluminis, Lib. I, rub. 18;

G. Kobler: Op. cit., vol. I, str. 198.

Kad se za status građanina traži da je dotično lice »slobodno« (tj. da nije kmet ili sluga) ne misli se na ličnu slobodu u punom smislu riječi, već na punu slobodu akcije, tj. slobodu da se ta lica mogu posvetiti dužnostima koje imaju građani po liniji opštekorisnih, društvenih obaveza. Kmetovi i sluga nemaju tu potpunu slobodu akcije, jer ih baš taj njihov status posebnim obavezama veže, potpuno ili djelimično, za zemlju (kmetovi) ili kuću (sluge).

15 G. Kobler: Op. cit., vol. I, str. 199;

Rub. 54-Lib. II Statuta: Quod illud idem ius servetur forensibus quod forenses servant nostris.

16 Kobler također tvrdi da se oko 1530. godine sva lica u Rijeci — pa živjela ona u gradu ili distriktu — dijele na građane, strance i sluga. Dakle, ni on ne izdvaja distriktualce kao posebnu kategoriju (vidi G. Kobler: Op. cit., vol. I, str. 198).

17 S. Gigante: Op. cit. str. 34.

G. Kobler: Op. cit., vol. I, str. 198-199;

Statutum terrae fluminis, Lib. I, rub. 18.

U domenu krivičnog prava vidjeli smo da su sve kazne za strance (»stanovnike«) bile arbitrarne ili su određivane po principu reciprociteta. Princip reciprociteta dolazio je do primjene i u domenu građanskog (civilnog) prava (rub. 54-Lib. II Statuta).

Cijeneci prema slovu statutarnih propisa, klasne razlike među građanima riječkim u to doba nije bilo, pošto gradsko plemstvo nije postojalo. No pogrešno bi bilo iz toga izvoditi zaključak da nije bilo baš nekakvog diferenciranja. Naprotiv, ekonomski momenti još u to doba usloveli su izvjesno lagano raslojavanje među građanima. Tako oni građani koji su spretnim trgovačkim mahinacijama ili na drugi način uspjevali da steknu više novaca i nepokretnosti samim tim sticali su i veći ugled u gradu, a time i mogućnost da utiču na vođenje opštinskih poslova i da u njima sami učestvuju. Naime, bogatiji građani su uvijek bili uticajniji i viđeniji od siromašnijih. Oni su, u stvari, bili ti koje Gigante naziva »cittadini auterevoli«,¹⁸ a iz redova ovih građana birali su se opštinski vijećnici. Znamo već kakva je prava i ovlašćenja imalo opštinsko vijeće i da je zvanje opštinskog vijećnika, pored časti, nosilo sobom i vlast. Na taj način iz redova ovih »viđenijih« građana formirano je opštinsko vijeće (Veliko i Malo), a to znači da su oni jedini imali mogućnost da u svojim rukama, pored kapetana i vikarija, drže najveću vlast u gradu i da učestvuju u njegovoj upravi. Snaženje pozicija ovih ekonomski najjačih slojeva građana posebno je došlo do izražaja kada je članstvo u Velikom vijeću postalo doživotno, a naročito kada je članstvo u Malom vijeću pored toga postalo još i nasljedno.¹⁹ To je bio put kojim se iz redova nekada jednakih građana, sada već prilično raslojenih putem izrazite ekonomske nejednakosti, počeo stvarati sloj imućnijih i uticajnijih, koji su, prigrabivši vlast u svoje ruke putem vijećničke časti, a posebno obezbjeđivši da im članstvo u Malom vijeću (tj. u vladi riječkoj) bude nasljedno, samim tim, ipso facto, pa i bez obzira na statutarne propise, izdigli se iznad redova običnih građana, sada više ne samo po ekonomskoj moći već i po vlasti, te tako postali veoma važan društveni faktor u gradu na koga se oslanjao postojeći poredak.²⁰ Razumije se da je ovo raslojavanje išlo u interes kralju, kao feudalnom vlasniku grada, pa nije slučajno došlo do toga da je nasljedna čast vijećnika Malog vijeća uvedena ili neposredno prije donošenja Statuta od 1530. godine ili pak samim Statutom. U svakom slučaju kralju je bilo stalo do toga da Statutom ozakoniti postojanje jednog gornjeg, vladajućeg sloja građana, na koga bi se mogao bez bojazni osloniti, što je imalo da predstavlja još jedno obezbeđenje više za postojeći poredak u gradu.

Najzad, treba spomenuti da je sveštenički stalež u Rijeci u svojim dužnostima bio takođe izravnat sa svim ostalim građanima riječkim, što je inače karakteristično za hrvatske opštine, a nasuprot situaciji koja je po ovom pitanju vladala u ostalim našim gradovima romanskog tipa.²¹ Posebno treba naglasiti da su u krivičnim stvarima sveštena lica odgovarala pred redovnim sudom za sva krivična djela koja bi počinili i potom

18 S. Gigante: Fiume nel secolo XVI, str. 33.

19 Dr Herkov naročito podvlači da okolnost što je članstvo u Malom vijeću postalo nasljedno (a nasljednost vijećničke časti u Malom vijeću uvedena je ili samim Statutom ili neposredno prije njegovog donošenja) znatno kvari demokratsko uređenje Rijeke, koje je inače karakteristično za stare hrvatske opštine uopšte (Dr Z. Herkov: Op. cit., str. 69).

20 S. Gigante: Storia del comune di Fiume, str. 34;

G. Kobler: Op. cit., str. 198.

21 Dr Z. Herkov: Op. cit., str. 69.

bili zatečeni u običnom civilnom odijelu (bez sveštenečke haljine). U ostalim pak slučajevima, kada bi djelo počinili u sveštenečkom ruhu, sudila im je duhovna vlast (vikarij u duhovnim stvarima), prema važećim propisima, a u slučaju da duhovna vlast ne bi protiv njega postupila, imao ga je kazniti kapetan grada.²²

Na koncu, kada je već riječ o ekonomici grada i društvenim odnosima, potrebno je posebno baciti pogled na ekonomske koristi zemaljskih gospodara Rijeke, koje su oni crpili na osnovu feudalnog prava.

Javni tereti kojima su bili opterećeni stanovnici riječki uglavnom su bili uvedeni za interes zemaljskog gospodara, pa su se stoga uglavnom i slivali u njegovu kasu.²³ Stoga, da bi se odgovorilo na pitanje koji su bili i kakvi izvori iz kojih je zemaljski gospodar u Rijeci crpio ekonomske koristi, potrebno je posebno razmotriti javne terete u gradu.

Ranije, u doba Walsee-a, Riječani su plaćali zemaljskom gospodaru tzv. »collecta domini« (»gospodski porez«).²⁴ Dr Herkov smatra da je ovaj porez plaćala opština riječka u obliku jedne paušalno određene svote, koju je sakupljala od naroda na način što bi ovu svotu razrezala na sve poreske obveznike, srazmjerno njihovoj ekonomskoj snazi.²⁵

Kasnije, umjesto ovog poreza uvedena je tzv. desetina. Ovaj porez uveden je bio još u doba Walsee-a, podložni su mu bili svi građani i distriktualci i trebao je da bude pobiran u korist zemaljskog gospodara Rijeke. No zemaljski je gospodar dio ovog poreza ustupao crkvi. Ovaj porez postoji i u doba donošenja Riječkog statuta i kasnije. Ovaj porez pobirao se u naturi od stoke, žitarica, vina i dr.²⁶

Što se tiče lučkih taksa, kojih je svakako moralo biti, pošto one nisu ulazile u prihode opštinske blagajne, vjeruje se da su i one išle u kasu zemaljskog gospodara.²⁷

Pored toga, postojao je posebni porez na promet robe, kome je bila podložna sva roba koja je donesena na riječke trgove, bilo morskim ili kopnenim putevima. Ovaj porez zvao se »datum«, iznosio je 2,5% od vrijednosti robe koja se oporezuje i išao je u kasu zemaljskog gospodara Rijeke.²⁸ Otuda zainteresovanost zemaljskih gospodara za privredni (a pogotovo trgovački) razvoj Rijeke.

Najzad, zemaljski gospodari Rijeke imali su prilično velikih prihoda od novčanih kazni propisanih Statutom za učinjena krivična djela. Naime, za većinu krivičnih djela bile su propisane novčane kazne i sve te kazne, prema odredbama rub. 54 — Lib. III Statuta, pripadale su za polovinu blagajni zemaljskog gospodara, a za polovinu opštinskoj blagajni, sem u slučaju kad je posebnim propisima (za neko određeno krivično djelo) propisano drugačije, tj. da čitavi iznos ili neki drugi dio novčane kazne pripada kraljevom fisku ili obratno, opštinskoj blagajni. Znatne prihode kraljevski fisk je mogao imati i od konfiskovane imo-

22 Vidi propis rub. 9 — Lib. III Statuta.

23 Dr Z. Herkov: Op. cit., str. 115.

24 Ovaj porez spominje se do godine 1444. (Dr Z. Herkov: Op. cit., str. 115).

25 Dr. Z. Herkov: Op. cit., str. 115

26 Statutum terrae fluminis: Rub. 44 — Lib. II: De decimis et debitis usurarijs.

Dr. Z. Herkov: Op. cit., str. 115.

27 Dr. Z. Herkov: Op. cit., str. 116.

28 Ibidem, str. 116.

vine počinitelaca političkih krivičnih djela.²⁹ Tako je u izvjesnim od ovih slučajeva čitava konfiskovana imovina počinitelaca (a konfiskovala se cjelokupna imovina izvršioca, pokretna i nepokretna) pripadala kralju, kao zemaljskom gospodaru grada, a u izvjesnim slučajevima je u podjeli ove konfiskovane mase učestvovala i opština riječka, ali samo za jednu četvrtinu.³⁰

Što se pak tiče ostalih dažbina, kao što su bile skelarina, vinske dažbine, brodogradilišne dažbine i dr., iste nijesu išle zemaljskom gospodaru, već opštini riječkoj.

3) ORGANIZACIJA VLASTI — SA POSEBNIM OSVRTOM NA PRAVOSUDNE I UPRAVNE ORGANE

Kada se želi tretirati pitanje opštinskog uređenja Rijeke u XVI vijeku, treba svakako imati na umu i raniji razvoj ovoga grada i njegove administracije, odnosno odgovoriti na jedno veoma važno prethodno pitanje, koje je potrebno prethodno prečistiti. Radi se, naime, o pitanju: da li je opštinsko uređenje ovoga grada izraslo na osnovici starog rimskog municipalnog uređenja (na kojoj osnovici su se razvijali dalmatinski gradovi) ili je pak izraslo na osnovici starohrvatskog opštinskog uređenja. Da bi se na ovo pitanje sigurno moglo odgovoriti potrebno je, makar i letimično, baciti pogled na istoriju razvitka kako dalmatinskih gradova tako i gradova Hrvatskog primorja unazad mnogo stoljeća.

Dolaskom Slovena za naše primorske gradove nastaje sasvim specifična situacija, koja je jako uticala na njihov dalji razvoj, karakter toga razvoja, na stvaranje novih primorskih gradova, način njihovog uređenja i pravac daljeg razvoja. Međutim, podijeljena su mišljenja istoričara po nekim od ovih pitanja. Naime, podijeljeno je mišljenje po pitanju nastanka primorskih srednjovjekovnih gradova na onim teritorijama koje su bile na zemljištu Rimske imperije. Tako, na primjer, Dr Strohal tvrdi da su gradovi u Dalmaciji postradali još od Germana u V vijeku, pa potom dalje da su stradali od doseljenih Slovena, koji da su sasvim uništili romansko stanovništvo primorskih gradova i prouzrokovali potpunu propast gradova. Stoga tvrdi da je stanovništvo, koje je počelo naseljavati ove opustjele stare gradove ili pak graditi nove, bilo apsolutno slovensko. No pošto je istorijski utvrđeno da je u srednjem vijeku stanovništvo dalmatinskih gradova bilo pretežno romansko, Strohal ovu okolnost tumači tako kao da bi se tu u stvari radilo o Slovenima koji su u tim gradovima romanizovani na način što su već počev od VII vijeka primali hrišćanstvo na latinskom jeziku, te da je latinski jezik u crkvi i latinsko sveštenstvo kod ovog čisto slovenskog življa odigralo romanizatorsku ulogu i učinilo da se osjećaju romanima. Pri tom Strohal naročitu ulogu pripisuje biskupima, za koje tvrdi da su pojedina mjesta u kojima je živio biskup samim tim vremenom po-

²⁹ To su bila djela zavjere protiv kralja, opštine ili postojećeg poretka, razne vrste izdaja i sl. O tome vidjeti propise rub. 6 — Lib. III Statuta.

³⁰ Rub. 6 — Lib. III Statuta.

stajala centri iz kojih su se razvijali gradovi, a pošto je njihovo stanovništvo slušalo bogosluženje na latinskom jeziku, dodavši tome još i jaku romanizatorsku politiku koju su sprovodili biskupi, stanovništvo je brzo romanizovano.¹

Međutim, većina istoričara ne akceptira Strohalovo gledište. Tako, na primjer, Jireček, Rački, Smičiklas, Šišić i dr. smatraju da su se sred-njovjekovni dalmatinski gradovi razvili iz rimskog municipija. Iako su Sloveni počeli od VI vijeka upadati u ove krajeve, iako je od tih upada i pustošenja stradalo i romansko gradsko stanovništvo i sami gradovi, ipak Romani nijesu bili ovom prilikom sasvim uništeni, kao što to tvrdi Strohal, jer su se sklonili nešto u novosagrađene primorske gradove Split, Dubrovnik i Kotor, a nešto u stare primorske gradove koji su se očuvali, kao što je bio slučaj sa Zadrom i Trogirom.²

Kostrenčić takođe usvaja gornje gledište i oštro pobija Strohalove tvrdnje. Dalmacija je, tvrdi on, predstavljala u ovom pogledu jedno sasvim specifično područje, gdje se razvoj gradova i njihove autonomije odvijao pod uticajem specifičnih državno-pravnih prilika. Kako su Sloveni bili zemljoradnici i nije ih interesovao gradski život, oni su naselili sela, tj. zaleđa gradova, dok su se stari romanski stanovnici nabili u gradove i otoke. Budući su ovi gradovi i njihovi romanski stanovnici bili odasvud okruženi Slovenima, oni su bili prisiljeni da se sami upravljaju po svojim vlastitim normama i da stvaraju gradsko uređenje kako najbolje znaju i umiju. U takvim prilikama, razumljivo, ovi gradovi su se morali razvijati uzevši za obrazac nekadašnje rimsko municipalno uređenje. Stoga je njihov dalji razvoj predstavljao samo lagani evolutivni put polazeći od starog rimskog municipija pa dalje. Okolnost što su se ovi krajevi otprilike do konca X vijeka nalazili pod vrhovnom vlašću Vizantije nije ni najmanje mijenjala ovakav pravac njihovog razvoja, jer se Vizantija nije protivila razvoju autonomije dalmatinskih gradova. Kada je već na ovakav način došlo do stvaranja jednog karakterističnog tipa dalmatinskog autonomnog grada, onda je, smatra Kostrenčić; ovaj tip kasnije bio oponašan od svih ostalih dalmatinskih gradova, koji su željeli autonomiju.³

Međutim, što se tiče Hrvatskog primorja, mora se imati stalno na umu da je situacija u ovim krajevima po pitanju razvoja gradova bila znatno drugačija nego li u Dalmaciji i to još počev od dolaska Slovena pa dalje. Izgleda da se nakon dolaska Slovena na čitavom obalskom području od Zadra do Pule (obala Hrvatskog primorja i istočne Istre), osim Kvarnerskih otoka, nije nigdje zadržalo romansko gradsko stanovništvo. Naime, car Konstantin Porfirogenit polovinom X vijeka na ovom obalskom pojasu ne nalazi nikakvo romansko naselje, već gradska naselja sa romanskim stanovništvom nalazi jedino na obalama Krka, Raba i Osora na Cresu (ostrva u Kvarnerskom zalivu).⁴

1. Dr Ivan Strohal posvetio je ovim i sličnim pitanjima čitavu jednu opsežnu studiju pod naslovom »Pravna povijest dalmatinskih gradova« (izd. JAZU — Zagreb, 1913).

2. M. Kostrenčić: Hrvatska pravna povijest (Zagreb, god. ?), str. 227—231. U vezi ovih pitanja takođe vidjeti: Mayer — Die dalmatinisch — istrische Munizipal verfassung...

3. M. Kostrenčić: Op. cit., str. 231—237.

4. Dr P. Skok: Dolazak Slovena na Mediteran (Split 1934), str. 107 i 129.

S obzirom na prednje, razvoj primorskih gradova u Hrvatskom primorju išao je specifičnim putem, znatno različitim od puteva razvoja dalmatinskih gradova. Naime, dok su se dalmatinski primorski gradovi razvijali prema staroj romanskoj osnovici gradskog uređenja, dotle su se primorski gradovi uz obalu Hrvatskog primorja (gdje po dolasku Slovena, može se reći, više uglavnom nije bilo Romana) razvijali na poseban i nov način. Zbog toga se gradovi i opštine koji su ponikli u to doba u Hrvatskom primorju znatno razlikuju od onih u Dalmaciji. Istina, i ovi su gradovi i opštine kasnije, kroz dugačak period svoga razvoja, akceptirali nešto od romanskog uređenja, prava i sl. ali je ona naglašena specifičnost njihovih prilika i razvoja ostala uvijek dovoljno izražena da u pogledu gradskog i opštinskog uređenja sačuva kroz dugi niz vjekova mnoge forme svog nekadašnjeg uređenja, koje su se očuvale dijelom u čistom, a dijelom u modifikovanom obliku.

Ovim bi bilo prečišćeno pitanje da je razvoj primorskih gradova u Hrvatskom primorju, pa prema tome i Rijeke, morao da se odvija svojim posebnim putem — putem stvaranja jednog novog tipa opštinskog uređenja, koje se izgrađivalo na osnovici starog prauređenja tzv. samonikle hrvatske opštine. Gradovi i opštine Hrvatskog primorja (zajedno sa onim iz kraškog područja Istre) sačinjavali su posebno hrvatsko pravno područje.⁵ Stoga se razvoj i cjelokupnog prava ovih krajeva, pa i grada Rijeke, kretao u okvirima samoniklog starog hrvatskog prava, koje je vremenom i postepeno izraslo iz hrvatskog običajnog prava. Za riječko pisano pravo vrijedi isto. Naime, prije pojave pisanog prava u Rijeci je važilo običajno pravo, koje je svakako moralo imati mnoge zajedničke crte karakteristične za sve opštine sa ovog područja (makar da je po izvjesnim pitanjima možda donekle bivalo modifikovano, prema potrebama vremena i uže sredine). Pa i nakon prelaska na pisano pravo njegova stara osnovica u Rijeci bila je takođe staro-hrvatska, iako su modifikacije i prilagođavanja specifičnim potrebama grada bili neuporedivo veći u doba pisanog negoli u doba običajnog prava.

* * *

Pošto je osnovni cilj Statuta od 1530. godine bio da reguliše odnose Rijeke prema svojim gospodarima Habzburgovima, on je morao postaviti solidne temelje opštinskom uređenju i to tako da to uređenje ne bude u oprečnosti sa interesima kraljevima, a da se pritom ipak sačuva što više privilegija koje bi vrijeme i prilike mogle dopustiti.

Da bismo pitanje opštinskog uređenja Rijeke u XVI vijeku mogli da sagledamo koliko-toliko u njegovoj ukupnosti, potrebno će biti da se pozabavimo ponaosob sa svim važnijim opštinskim organima, individualnim i kolektivnim, da razmotrimo njihove dužnosti i ovlašćenja, kao i sve one bitne momente koji te organe karakterišu i daju im određeno mjesto u sistemu uprave, sudstva ili neke druge grane administracije

⁵ Dr M. Kostrenčić: Statuti istarskih gradova i otoka (»Savremenik« od 1919 god., str. 541);

Dr Z. Herkov: Op. cit., str. 40—46.

grada. Razumije se, njihove pravosudne funkcije moraju biti posebno razmotrene i osvijetljene, jer nas one posebno interesuju.

Na čelu opštine grada nalazi se kapetan. No pošto se položaj ovoga grada znatno razlikovao od položaja dalmatinskih gradova, to se i položaj kapetana grada Rijeke znatno razlikovao od položaja comes-a u dalmatinskim gradovima. Tako, dok je dalmatinskim gradovima upravljao comes kao predstavnik vrhovne vlasti, pošto je Rijeka bila običan posjed i pošto su Habzburgovci bili ovdje zemaljski gospodari — vlasnici, riječki kapetan je predstavljao samo zemaljskog gospodara — vlasnika, a ne vrhovnog šefa države. U tom pogledu ništa ne mijenja situaciju okolnost što je zemaljski gospodar bio sam kralj.⁶ Mada je vrlo vjerovatno da je postojao i ranije (bilo pod nazivom »kapetan« ili kako drugo) kapetan se u Rijeci spominje prvi put u drugoj polovini XIV vijeka, tj. godine 1371.⁷ Pošto je riječko opštinsko uređenje izgrađeno na osnovici starog hrvatskog opštinskog uređenja, nije čudo što i u susjednim hrvatskim opštinama postoje na čelu gradova i opština kapetani, kao predstavnici zemaljskih gospodara. Istina, ovi se u Rijeci nazivaju kapetanima, dok se oni, na primjer, u Vinodolu nazivaju »podknežini«, ali druge bitne razlike (u odnosu na funkcije i slično) među njima uglavnom nema. Što se samog naziva tiče, ne zna se sigurno zašto je u Rijeci za to zvanje prihvaćen naziv »kapetana«, umjesto »podknežina« (kad su im već funkcije iste i kad je naziv »podknežin« bio ranije udomaćen u susjednim opštinama). Razmatrajući ovo pitanje dr Herkov navodi vjerovatnoću da je do usvajanja naziva »kapetan« došlo otuda što su u susjednoj Kranjskoj postojali kapetani kao predstavnici zemaljskih gospodara, te da je možda to uticalo da se stari naziv »podknežina« izmijeni.⁸ Nas ovdje više od naziva interesuju prava i ovlaštenja ovog opštinskog organa, naročito u oblasti pravosuđa.

Rekli smo već da je kapetan riječki upravljao gradom u ime kralja, kao zemaljskog gospodara, te kao takav bio politički šef opštine. Pri tome treba imati na umu okolnost da je Rijeka još pod Maksimilijanom Habzburškim, pa i kasnije stalno, uživala privilegiju da bude posebno političko — upravno tijelo sa svojim vlastitim municipalnim uređenjem.⁹ Razumljivo je stoga da su organi gradske uprave (zavisno od vrste i prirode položaja koje su zauzimali) imali u unutrašnjim pitanjima uprave grada velika ovlaštenja. Kapetan je tim prije trebao imati širok krug ovlaštenja i to iz dva osnovna razloga: prvo, jer je on bio po rangu najviši individualni organ uprave grada, a drugo, jer ga je postavljao lično kralj, pa je stoga mogao biti siguran da će baš on u punoj mjeri štititi njegove interese. Stoga je i sa gledišta klasnih interesa vladarevih bilo oportuno da se najviša vlast dade u ruke čovjeku najpovjerljivijem i čije je postavljanje zavisilo direktno od kraljeve volje.

6. Dr Z. Herkov: Op. cit., str. 47 i 49.

7. Ibidem, str. 48.

G. Kobler: Op. cit., vol. II, str. 128.

Dr Herkov smatra vjerovatnim da je čast kapetana uvedena u doba nadiranja feudalizma, kada je bilo uobičajeno da feudalci, kao zemaljski gospodari, postavljaju svoje predstavnike da upravljaju izvjesnim njihovim posjedima, gradovima ili opštinama (Dr Herkov: Op. cit., str. 48).

8. Dr Herkov: Op. cit., str. 48 (bilješka pod 11).

9. Dr Andrija Rački: Prilozi k povijesti grada Sušaka (Sušak 1947), str. 174—175.

Za srednji vijek je inače karakteristično da je sudovanje u većim i najvećim krivičnim stvarima pripadalo knezu. Isti je slučaj bio i sa Rijekom. Naime, za vrijeme Walseea ovo pravo sudovanja po najtežim krivičnim djelima (tzv. »ius gladii« — tj. pravo mača) pripadalo je knezu. No knez je ovo pravo, kao i druga ovlašćenja u domenu uprave grada, prenio na kapetana, koji je u njegovo ime, ali opet kolegijalno (sa određenim brojem opštinskih vijećnika) sudio u prvom stepenu za teže stvari, a u drugom stepenu, u manjim stvarima, po žalbama protiv prvostepenih presuda opštinskih sudija.¹⁰ I kasnije, kada je Rijeka prešla u vlasnost Habzburga, po istom, već odavno prihvaćenom principu, sudska vlast za najteža krivična djela pripadala je kralju, a u njegovo ime, kao zamjenik, izgleda da je tu vlast u Rijeci vršio kapetan, što bi značilo da je »ius gladii« u Rijeci za vrijeme Habzburga pripadao kapetanu grada. Iz propisa rub. 1 — knj. I Statuta iz 1530. godine, koji se odnose na zakletvu kapetanovu, vidi se da kapetan ima »...u granicama svojih mogućnosti, kako je obećao spomenutom kraljevskom veličanstvu, održavati i čuvati u ime rečenog kraljevskog veličanstva i samog presvijetlog vladara sve statute, naredbe i prava i da će pravosuđe, milosti, po vlastice i počasti spomenutog grada unapređivati i da će svakom pravedno suditi bez izuzetka prema ličnosti.«

Funkcija pravosuđa u najkrupnijim stvarima bila je vrlo važna pozicija sa gledišta klasnih interesa kralja, kao zemaljskog gospodara. Stoga je sasvim razumljivo što je ovo pravo predano u ruke kapetanu, čija je ličnost od samog kralja odabrana i kao takova pružala maksimalnu garanciju da će štititi njegove klasne interese u gradu. I za vrijeme Walseea kapetan riječki imao je pravo sudovanja u najvećim stvarima, no tada je on, kako smo vidjeli, svoju sudsku funkciju obavljao kolegijalno sa određenim brojem opštinskih vijećnika, dok u Statutu ne nalazimo više pomena o takvom kolegijalnom sudovanju. Nema sumnje da je do ove korekcije na ovom inače veoma važnom pitanju došlo pod uticajem zahtjeva vladajuće klase, u prvom redu kralja, jer je ova korekcija naročito pogodovala njegovim interesima — jačanjem prava kapetana u domenu sudstva osigurane su do maksimuma pozicije vladajuće klase u sudstvu, odnosno obezbijeđeni njihovi interesi u očuvanju porotka i dr. (kad se ima na umu da je kapetan u domenu sudovanja imao »ius gladii«, dakle pravo da presudi najteže stvari, što praktično uzev znači: politički kriminal, tj. uglavnom djela iz rub. 6 — Lib. III Statuta).

Inače, kapetan je bio politički šef opštine i zastupnik kraljev, pa je kao takav imao i najšira ovlašćenja u svim domenima opštinske administracije. On je kao takav birao iz Malog vijeća i postavljao jednog od opštinskih sudija (iudex capitanealis), predsjedavao Opštinskom vijeću (Malom i Velikom), stavljao predloge u Vijeću (ovo pravo su, pored kapetana, imale i sudije, ali sa njegovim znanjem), po svojoj ocjeni davao dozvolu da se u vijećima stavljaju predlozi po delikatnim pitanjima (kao što su bila pitanja izmjene statutarnih propisa, izmjene o dohocima kra-

10. G. Kobler: Op. cit., vol. II, str. 137—140.

ljevske ili opštinske blagajne i sl.), zajedno sa sudijama birao članove Velikog vijeća, na mjesta koja bi ostala upražnjena smrću nekog od vijećnika i dr.¹¹

Veoma važno kolektivno tijelo administracije grada bilo je Opštinsko vijeće. Zapravo, postojalo je Malo i Veliko vijeće. Malo vijeće sastoji se od 25 članova, a Veliko vijeće od 50 članova, u koji broj ulazi i onih 25 iz Malog vijeća. Članstvo u Malom vijeću je doživotno i nasljedno, a u Velikom vijeću je doživotno, ali ne i nasljedno. Kada umre neko od članova Malog vijeća tada njegovo mjesto (članstvo) u Malom vijeću zauzima njegov sin ili unuk, bez potrebe sprovođenja bilo kakvih izbora. No ako umrli nema ni sina ni unuka, tada se novi član Malog vijeća bira iz redova Velikog vijeća po određenom postupku. Ako li pak umre neko od članova Velikog vijeća (tj. neko iz broja onih 25 vijećnika koji nijesu članovi Malog vijeća, nego koji s njima sačinjavaju Veliko vijeće) tada kapetan grada i sudije po svom nahođenju vrše izbor novog člana Velikog vijeća iz redova građana, koji moraju ispunjavati potrebne uslove (da su »prikladni, sposobni i najmanje 30 godina stari«). Na isti način je vršen izbor novog člana Velikog vijeća u slučaju kad bi na mjesto umrlog člana Malog vijeća (koji ne bi imao sina ili unuka da ga naslijedi u ovoj časti) bio u članstvo Malog vijeća izabran jedan od one druge dvadesetpetorice iz Velikog vijeća, te bi na taj način ostalo upražnjeno jedno mjesto u Velikom vijeću. Broj članova (za Veliko vijeće 50 i za Malo vijeće 25) fiksno je određen i ne može se mijenjati.¹²

Vijeću, kako Malom tako i Velikom, predsjedavao je opštinski kapetan, kao politički šef opštine i predstavnik kraljev.¹³ I jedno i drugo vijeće sazivale su sudije, uvijek kad je to bilo potrebno, ali samo sa dozvolom opštinskog kapetana. Isto tako sudije nijesu mogle u vijećima stavljati kakve predloge bez znanja kapetana. Inače predloge su ovim vijećima mogli stavljati kapetan (a u njegovoj odsutnosti vikarij, kao njegov zamjenik) i opštinske sudije.¹⁴ Malo vijeće vršilo je funkciju vlade (»regimen«). Bilo je nadležno da odlučuje o svim pitanjima, ali o donesenim zaključcima moralo je u roku od 8 dana podnijeti izvještaj Velikom vijeću, koje je imalo da takve zaključke razmotri i odobri ili odbaci. Ukoliko Malo vijeće ne bi u rečenom roku dostavilo svoje zaključke Velikom vijeću takve odluke Malog vijeća automatski su gubile svaku važnost.

Mada nas, s obzirom na prirodu ovoga rada, ne interesuju posebno procedure i postupci u vijećima, ipak ih u glavnim crtama moramo razmotriti i to specijalno s razloga da bi kroz njih sagledali što jasnije sliku o tome kako je putem ovog mehanizma bilo obezbijeđeno da odluke vijeća uvijek budu takove da u potpunosti odgovaraju interesima poretka uopšte, a kralja, kao zemaljskog gospodara, posebno.

Rekosmo da su predloge u vijeću (bilo Malom ili Velikom) mogli da stavljaju kapetan (odnosno u njegovoj odsutnosti vikarij, kao njegov

11. Rub. 1, 5 i 14 — Lib. I Statuta.

12. Rub. 14 — Lib. I Statuta: »De eligendis consiliariis terrae fluminis«.

13. S. Gigante: Fiume nel secolo XVI (Fiume 1918), str. 28.

14. Rub. 5 — Lib. I Statuta: »De officio D. Judicum Terrae fluminis etc.« (fol. 4—5 orig. Statuta).

zamjenik) i sudije. Odmah nakon što je neki predlog stavljen, iz redova vijećnika dotičnog vijeća birano je 6 lica i to tako da dvojicu odredi kapetan (odnosno vikarij, ako zamjenjuje kapetana), a po dvojicu svaki od sudija. Nakon toga ova šestorica se udaljuju iz zasjedanja i nasamo diskutuju o predlogu. Potom se njihovo mišljenje saopštava kapetanu i Vijeću. Ako su se ova šestorica složila predlog je stavljen na glasanje. Ako je neko od vijećnika bio protivan njihovoj odluci mogao je u Vijeću izložiti svoje mišljenje. Ukoliko se neki od pomenute šestorice ne bi složili, tada je stavljen na prethodno glasanje mišljenje obje strane. Na koncu, ovako usvojeni predlog stavlja se na glasanje u Vijeću. Glasanje je bilo tajno i da bi predlog bio prihvaćen i pretvoren u odluku Vijeća potrebna je bila prisutnost dvije trećine vijećnika i da se apsolutna većina vijećnika izjasni za predlog. U važnijim stvarima, naročito onim koje su se odnosile na pitanja materijalnih interesa vladara ili opštine, na pitanja revizije statutarnih propisa i sl. za pravovaljanost odluke trebalo je da se za predlog izjasnilo dvije trećine prisutnih vijećnika. kojih je opet moralo biti najmanje dvije trećine od ukupnog broja. Ukoliko se radi o odlukama Malog vijeća, tada su takve odluke u roku od 8 dana morale biti upućene Velikom vijeću na razmatranje i saglasnost, gdje je ponavljana procedura glasanja sa svih 50 članova. Pri tom treba naročito podvući da je u slučajevima kada su se odluke Vijeća odnosile na pitanja koja su naročito tangirala interese poretka, opštine ili kralja (izmjene statutarnih propisa, pitanje izmjene prihoda opštinske ili kraljeve blagajne i sl.) za pravovaljanost odluke Vijeća (odnosno da bi ista mogla postati izvršna) bilo je potrebno da dotičnu odluku potvrdi i kralj, s tim što se po tim i takvim pitanjima ne mogu Vijeću ni stavljati nikakvi predlozi bez dozvole kapetana ili njegovog zamjenika.¹⁵

Ovim i ovakvim sistemom skoro je sasvim sigurno i unaprijed obezbijedeno da će odluke Vijeća uvijek biti takve da se mogu sasvim podudarati sa interesima poretka uopšte, a kraljevim interesima posebno. Prije svega, predloge može da stavlja samo kapetan (odnosno vikarij, kad zamjenjuje kapetana) i sudije grada, ali sa znanjem kapetana. Pošto je opštinski kapetan bila osoba izabrana i postavljena (dakle i dovoljno provjerena) od samog kralja, jasno je da od njega ne bi mogao poteći nikakav predlog koji bi bio u makar kakvoj oprečnosti sa interesima kraljevim (jer kapetan je kraljev predstavnik u gradu) ili interesima postojećeg poretka uopšte (jer je kapetan politički šef opštine). Što se sudija tiče, stvar stoji isto tako. Naime, jedan od njih je »kapetanski sudija«, izabran i postavljen (dakle i dovoljno provjeren) lično od kapetana, kao političkog šefa opštine i kraljevog zamjenika u gradu. Prema tome ne može biti sumnje u to da u odnosu na interese poretka i kralja postoji potpuna identičnost pogleda između »kapetanskog sudije« i kapetana. Što se pak drugog sudije tiče, situacija je slična. Naime, mada je ovaj drugi sudija nominalno »pučki sudija«, to je osoba izabrana iz redova vijećnika Malog vijeća, kao gornjeg, najsigurnijeg sloja građana, sloja koji je uvijek bio i morao biti najodaniji poretku. Tako je, dakle, još

15. Rub. 14 — Lib. I Statuta.
S. Gigante: Op. cit., str. 33—34.

u najprvoj fazi postupka bilo obezbijeđeno da predlozi koji se u Vijeću stavljaju budu uvijek u punoj saglasnosti sa interesima poretka, što znači sa interesima vladara i opštine kao političko — upravne jedinice. No ovo nijesu bila i jedina, već samo prva obezbijeđenja, a sistem sličnih i sasvim sigurnih obezbijeđenja u tom pravcu pratio je čitav postupak u Vijeću od početka do kraja.

Po predlozima sastavljenim od kapetana i sudije prethodno je vijećala grupa od 6 vijećnika, izabrana od kapetana i sudija, po 2 od svakog. Pri ovakvoj situaciji, s obzirom da su oni u tim prilikama svakako vodili računa o tome da izaberu ljude u koje su sasvim sigurni, teško je pretpostaviti da je moglo češće doći do nesuglasica po već postavljenom predlogu. No bez obzira na sve to, konačna odluka po predlozima donošena je glasanjem u Vijeću, pri čemu je za obične stvari dovoljna apsolutna većina glasova i prisutnost dvije trećine vijećnika, a za delikatnije odluke dvije trećine glasova prisutnih, kojih je opet moralo biti dvije trećine od ukupnog broja. Kad se radi o odlučivanju u Malom vijeću, pa ma kakva procedura bila, teško je pretpostaviti da bi se mogla ikada izglasati neka odluka koja bi se kosila sa interesima kraljevim i interesima postojećeg poretka već i iz samog razloga što je postojala puna identičnost između ovih i interesa vijećnika Malog vijeća, koji su predstavljali najgornji sloj građana, čija je vlast u Vijeću bila nasljedna i čija je moć, ugled i vlast zavisila baš o održanju tog i takvog poretka. Prema tome, u pogledu odluka Malog vijeća, interesi kraljevi i interesi postojećeg poretka u gradu bili su potpuno i sigurno obezbijeđeni.

No pošto je Malo vijeće u stvari predstavljalo vladu riječku («regimen»), to je Veliko vijeće predstavljalo jednu vrstu parlamenta (da tako kažemo, iako upotrebi ovog termina u ovom slučaju, strogo uzev, ne bi bilo mjesta). Sve ono što je odlučeno u Malom vijeću trebalo je u roku od 8 dana da se dostavi na razmatranje i odluku Velikom vijeću. Ako se ima na umu okolnost da u članstvo Velikog vijeća, koje broji 50 vijećnika, ulaze i onih 25 iz Malog vijeća, onda znači da je u običnim stvarima, kada se tražila apsolutna većina glasova, da bi odluka Malog vijeća bila primljena u Velikom vijeću, bio potreban, pored glasova Malog vijeća, još samo jedan glas od članstva one druge 25-orice, što znači da je i ovdje uvijek bilo zagarantovano da mogu proći odluke koje su u skladu sa interesima vladara i poretka, a da nije moglo biti ni govora o nečemu suprotnom, tj. da se donesu odluke suprotne ovim interesima. Istina, u pogledu gore izloženog načina obezbijeđenja većine glasova moglo je ponekad biti izvjesnog odstupanja. Tako, moglo je nekada na sjednicu Velikog vijeća da ne dođe sve članstvo Malog vijeća, no isto tako moglo je biti i obratno, pa da glasanje u Velikom vijeću bude obična i puka formalnost, jer bi u tom slučaju apsolutna većina bila obezbijeđena od članstva samog Malog vijeća.

Možda će se primijetiti da u odnosu na ključne interese kralja i vladajućeg poretka u Rijeci nijesu mnogo ni važne odluke po svakodnevnim i običnim stvarima, već mnogo više one koje tretiraju delikatna pitanja, kao što su izmjene statutarnih odredaba, izmjene u dohocima kraljevske ili opštinske blagajne i sl., a za punopravno donošenje odluka po

tim pitanjima trebalo je, pored prisustva dvije trećine vijećnika, da se za odluku izjasni najmanje dvije trećine prisutnih vijećnika. No kad je riječ o tome treba prije svega ovdje imati na umu okolnost da su i članovi Velikog vijeća (riječ je o onoj drugoj 25-orici koji ne ulaze u sastav Malog vijeća) bili ljudi u čiju se odanost poretku nije moglo sumnjati, jer su ih kao takove birali kapetan i sudija. Ovo je već samo po sebi predstavljalo krupnu garanciju da ni od ovih 25 vijećnika interesi vladara i poretka uopšte neće nikada biti dovedeni u pitanje.

No i pored svih ovih obezbjeđenja i bez obzira na sve njih Statut je predvidio još jedno i najjače obezbjeđenje koje je sasvim i kompletno onemogućavalo — bez obzira na raspoloženje Malog i Velikog vijeća — da nastupe posljedice bilo koje odluke Vijeća po važnijim pitanjima, ako to nije po volji kraljevoj. Tako, ako se radi o odlukama koje unose kakve izmjene u postojećim statutarnim propisima, izmjene u dohocima kraljevske ili opštinske blagajne i sl., nijedna takva odluka — makar ona bila uredno donošena od oba vijeća — nije mogla nikada biti izvršena prije negoli bi je potvrdio sam kralj. Da li će je kralj potvrditi ili neće zavisilo je sasvim razumljivo, od toga da li ona ide na korist ili na štetu njegovu lično i postojećeg poretka u gradu. Na taj način Opštinsko vijeće (Malo i Veliko), iako kolektivno tijelo, nije u tadašnjim uslovima moglo biti ništa drugo do oruđe kralja i postojećeg poretka, čije su odluke uvijek morale biti sasvim identične sa interesima ovih.

Što se pak tiče razvoja ovog Gradskog vijeća, od davnina pa do donošenja Statuta, on je u Rijeci imao jednaki razvojni put kao i opštinska vijeća drugih starih hrvatskih opština. Tako je nekada i u Rijeci postojalo jedno jedino vijeće, čije članstvo je direktno birao narod. U tom vijeću i iz redova njegovog članstva vršen je izbor ostalih opštinskih funkcionera, koji su zajedno sa tim vijećem vladali gradom. Pored toga, kada je trebalo rješavati najvažnija pitanja, sastajala se tzv. Pučka skupština (»Plenum et generale consilium totius populi terrae Fluminis«). Zaključci koje bi donosila Pučka skupština obavezivali su Opštinsko vijeće.¹⁶

U vrijeme Vinodolskog zakona na području vinodolske opštine sastajala se takođe pučka skupština i postojalo posebno opštinsko vijeće.¹⁷ Inače, pučke skupštine postojale su u to doba i na području čitavog Hrvatskog primorja.¹⁸

Pučke skupštine su bez sumnje bile moćan instrumenat za učešće širokih narodnih masa u odlučivanju o najvažnijim pitanjima dotične zajednice. No one su upravo zbog ovoga vremenom i bile eliminisane. Široka vlast narodnih masa bila je sasvim u oprečnosti sa interesima feudalaca i uopšte sa razvojnim putem kojim se kretao feudalni poredak. Taj razvojni put bio je označen linijom: što manje prava narodu, a što više prava feudalcu. Stoga su sve kasnije promjene, koje su na pojedinim osjetljivim pozicijama tokom vremena nastajale, vršene uvijek u skladu

16. Dr Z. Herkov: Op. cit., str. 62.
S. Gigante: Libri del Cancelliere, str. 98.

17. M. Kostrenčić: Op. cit., str. 197 i dalje:

Dr Z. Herkov: Op. cit., str. 62.

18. Dr Z. Herkov: Op. cit., str. 63.

sa ovom opštom linijom. Radi toga nije čudo što su pučke skupštine, kao nosioci narodne suverenosti, morale da budu prve na udaru. Tako je došlo do toga da su pučke skupštine vremenom potpuno iščezle¹⁹ i umjesto njih u Rijeci (kao i u ostalim susjednim krajevima) pojavljuje se Opštinsko vijeće. Zapravo, Malo vijeće u doba Statuta riječkog imalo je biti ono što je nekada u doba pučkih skupština bilo Opštinsko vijeće (vlada), a tadašnje Veliko vijeće imalo je doći na mjesto nekadašnje Pučke skupštine.

Gigante tvrdi da je u XV stoljeću broj vijećnika Opštinskog vijeća u Rijeci iznosio samo 18, te da je tek Statutom od 1530. god. Opštinsko gulisano propisima rub. 14 — lib. I Statuta.²⁰ Ne znamo za sigurno što je uticalo da se broj vijećnika poveća na 50. Možda je (i to je vrlo vjerovatno) ovo došlo kao posljedica težnje grada da što više ojača svoju municipalnu aparaturu, a možda je i kralj Ferdinand time htio da kod građana stvori lažan osjećaj proširenja njihovih prava po pitanju samouprave. No bilo kako bilo, sam propisani sistem poslovanja ovih vijeća, sa mrežom vješto postavljenih obezbjeđenja od nepoželjnih odluka, pružao je i kralju, kao zemaljskom gospodaru, a takođe i vladajućem poretku grada uopšte, punu garanciju za očuvanje njihovih interesa i za dalji razvoj prilika uvijek u skladu sa tim interesima.

Vicekapitaneus, kao visoki funkcioner opštine, postojao je tokom XV i početkom XVI vijeka, a vjerovatno i ranije (no susrećemo ga samo u dokumentima toga perioda). Njegova dužnost sastojala se u tome što je u svim funkcijama zamjenjivao kapetana grada u vremenu kada se ovaj ne nalazi na teritoriji Rijeke. Postavljao ga je kralj, kao i kapetana. No uvođenjem zvanja vikarija izgleda da je nestalo vicekapitaneusa. Zapravo, prema propisima Statuta, kapetana sada zamjenjuje vikarij, a nema nikakvih propisa iz kojih bi se moglo zaključiti da postoji i vicekapitaneus. Dr Herkov, tretirajući ovo pitanje, tvrdi takođe da je vicekapitaneus postojao u XV i početku XVI vijeka, te da je uvođenjem službe vikarija otpala služba vicekapitaneusa. No na drugom mjestu on opet tvrdi da je vicekapitaneus i nadalje postojao kao kapetanov zamjenik u odsutnosti.²¹ Koliko je ova posljednja tvrdnja sigurna ne bismo mogli sasvim pouzdano reći, s obzirom da statutarni propisi, mada sadrže odredbe o svim opštinskim funkcionerima, počev od kapetana pa do najnižeg izvršnog i pomoćnog službenika, ne sadrže nikakove odredbe o zvanju vicekapitaneusa i njegovim pravima i dužnostima. Sem toga, ne vidimo ni praktične potrebe za njegovim postojanjem nakon uvođenja zvanja vikarija, koji je, pored ostalih dužnosti, u odsutnosti kapetana zamjenjivao istoga i tada nosio naziv »locumtenens«.

Veoma važan pravosudni organ bio je gradski vikarij. Nema podataka o tome kada je ustanovljeno ovo zvanje, ali se zna da je 1522.

19 Ne znamo kad se to tačno zbilo, ali vjerovatno nešto prije Statuta od 1530. godine. Zapravo, još sredinom XV vijeka pučke skupštine su se u Rijeci sastajale i odlučivale (Dr Herkov: Op. cit., str. 30).

20. S. Gigante: Fiume nel secolo XVI (Fiume 1918), str. 33.

21. Dr Z. Herkov: Op. cit., str. 65.

god. u Rijeci ovo zvanje nosio Martin Bondenari.²² Dr Herkov tvrdi da se je zvanje vikarija uvelo u Rijeci neposredno prije donošenja Statuta od 1530. godine, te da su uvođenje ovog zvanja diktirale čisto praktične potrebe tadašnjeg grada.²³ Naime, dok je u početku funkciju sudovanja imao kapetan sa gradskim sudijama, kasnije se ovo nije pokazalo praktičnim, kada je grad u trgovačkom pogledu ojačao, koji razvoj je sa sobom obavezno morao donijeti i veliko šarenilo u pravnim odnosima, porast građanskih sporova (i brojčano i po značaju — u odnosu na vrijednost sporova), kao i nova talasanja u domenu kriminala i krivičnog sudovanja. Razumljivo je, stoga, da se u jednoj takvoj situaciji pojavila potreba da se sudovanje u važnijim stvarima prepusti iskusnom stručnjaku — pravniku, pa je ta potreba i dovela do uvođenja ovog novog zvanja.²⁴ No, s druge strane, ako je već bilo potrebno da se važnije pravosudne funkcije prebace na vikarija, svakako su kraljevi interesi zahtijevali da se dovoljno obezbijede i po tom pitanju, pa je stoga razumljivo što je propisima Statuta ostavljeno kralju da izabira i postavlja vikarija prema svom nahođenju. Razumije se da je to morao biti čovjek čija ličnost može da pruži kralju maksimalne garancije da će kroz obavljanje visoke pravosudne funkcije štiti njegove interese i interese poretka uopšte. Da je vikarij o tome morao vrlo mnogo da vodi računa vidi se i iz obrasca njegove zakletve.²⁵

Dužnost vikarija, prema propisima Statuta, sastojala se u prvostepenom sudovanju (krivičnom i građanskom) u svim slučajevima koji ne spadaju u nadležnost gradskih sudija, zatim u obavezi da svojim stručnim znanjem pomogne gradskim sudijama savjetom u predmetima iz njihove nadležnosti, da daje stručne savjete Vijeću grada, te, najzad, da zamjenjuje kapetana grada za vrijeme njegove odsutnosti. Bira ga, odnosno postavlja, kao što smo već vidjeli, sam kralj, a za postavljenje na ovu dužnost u obzir je mogao da dođe samo iskusni pravnik, koji je pored riječkog prava morao da poznaje dobro i »ius commune («opšte pravo»), koje je u Rijeci imalo subsidiarnu važnost.²⁶

Gigante tvrdi da je kralj imenovao gradskog vikarija sve do godine 1574., a da ga otada bira opštinsko vijeće, s tim što takav izbor vijeća ima da potvrdi kralj.²⁷ Nema sumnje da je ovo predstavljalo izvjestan ustupak kraljev zahtjevima i težnjama grada, no i pored ovog ustupka kraljevi interesi po pitanju izbora ličnosti za ovu delikatnu funkciju ostali su dovoljno osigurani time što je svaki izbor vikarija, koji bi izvršilo opštinsko vijeće, trebao da potvrdi kralj da bi izbor bio pravovaljan. Na taj način kralju je i dalje ostavljena dovoljna mogućnost za uspješnu intervenciju po pitanju izbora ličnosti za gradskog vikarija.

22 G. Kobler: Op. cit., vol. II, str. 137—140.

23 Dr Z. Herkov: Op. cit., str. 63—64.

24 Dr Z. Herkov: Op. cit., str. 64.

25 Obrazac zakletve vikarija propisan je u rub. 3 — lib. I Statuta pod naslovom »De forma iuramenti spectabilis Domini Vicarii«. Prema ovom obrascu vikarij se morao zakleti kapetanu, pored ostalog, da će biti vjeran i odan kralju i svim njegovim nalogima, da će službe vršiti zakonito »na slavu božju i na blagostanje prejasnog kralja«, da će zaštićivati prava kraljeve i opštinske blagajne itd.

26. Na izbor vikarija, njegova prava i dužnosti odnosi se rub. 2-lib. I Statuta, pod naslovom »De officio spectabilis Domini Vicarii et eius iuramento«.

27. S. Gigante: Fiume nel secolo XVI (Fiume 1918), str. 28.

Po važnosti funkcija koje su imali, naročito u domenu sudovanja, odmah iza gradskog vikarija dolaze gradske sudije.

Kako je upravni sistem grada Rijeke građen na osnovici samonikle hrvatske opštine to i u Rijeci susrećemo uglavnom sve one organe koji se susreću u staroj hrvatskoj opštini u Vinodolu i drugdje. Isti je slučaj i sa gradskim sudijama. Ove sudije ima, na primjer, i drevni Vinodol, iako se u Vinodolskom zakonu ne govori o njihovim pravima i dužnostima, načinu izbora i drugo. Izvjesno je, međutim, da je ove sudije u Vinodolu birao narod, a nije ih postavljao zemaljski gospodar, niti lično, niti preko svoga zastupnika.²⁸ Tokom vremena situacija se po tom pitanju izmijenila u smislu sužavanja prava naroda na vršenje izbora ovih sudija, tako da se npr. u Krku već početkom XIV vijeka praktikovalo da jednog od tih sudija bira zemaljski gospodar (to je tzv. »gospodski« sudija), dok je opštini ostajalo pravo da sama bira samo drugog sudiju (tzv. »pučki« sudija.²⁹ Prema tome, sužavanje prava naroda po pitanju izbora gradskih sudija, koje je tokom vremena uslijedilo, imalo je za cilj proširenje prava i uticaja zemaljskog gospodara u pravosudnoj sferi, što je bilo u skladu sa njegovim klasnim interesima i stalnim nastojanjem da svoja prava i svoj uticaj u svim domenima (uprave, sudstva i dr.) ojača i proširi na račun sužavanja prava naroda i opštine.

U Rijeci, po svemu sudeći, imamo isti istorijski razvoj po pitanju gradskih sudija. Naime, Kobler tvrdi da su gradske sudije u Rijeci postojale mnogo vremena ranije, prije Statuta od godine 1530.³⁰ Po svemu sudeći sudije je u to doba (dakle, mnogo prije pojave Statuta) birao sam narod, odnosno pučka skupština (jer ne postoje nikakovi poznati razlozi koji bi ukazivali da je po tom pitanju u Rijeci bila nekada situacija drugačija negoli u ostalim krajevima starohrvatske pravne oblasti). Međutim, zna se da se je već početkom XV vijeka i u Rijeci jedan od dvojice gradskih sudija zvao »iudex communis« (tj. »narodni« sudija),³¹ što će reći da je u to doba već postojao i »gospodski« sudija pored »narodnog«.

Statut od 1530. godine po ovom pitanju samo je ozakonio stanje koje je zatekao, jer se ta situacija nije kosila sa vladarevim interesima. Statutarni propisi, naime, predviđaju dvojicu gradskih sudija. Jednoga od njih dvojice po svojoj volji i nahodanju izabira kapetan iz Vijeća dvadesetpetorice. To je »iudex capitanealis«.³² Drugi se sudija bira od strane vijećnika Velikog vijeća, takođe iz redova Malog vijeća, po naročitom postupku. Tako izabrani sudija (»iudex communis«) morao se primiti dužnosti za koju je izabran pod prijetnjom kazne od 50 libara, sem ako se opravda nekim zakonitim razlogom i ako taj razlog usvoje kapetan, vikarij i dotadašnje sudije.³³

28. Dr M. Kostrenčić: Vinodolski zakon (Rad JAZU, knj. 227, Zagreb 1923), str. 201.

29. Klaić: Krčki knezovi Frankopani (Zagreb 1901), str. 121.

30. G. Kobler: Op. cit., vol. III, str. 236—237.

31. Dr Z. Herkov: Op. cit., str. 52.

32. Propisi rub. 4-lib. I Statuta, koji tretiraju ovo pitanje, sadrže izričnu odredbu o ovome. Karakteristična je odredba koja kaže da onaj »koji bude od spomenutog g. kapetana izabran, neka jest i neka bude smatran potvrđenim od Velikog vijeća«. Prema ovom propisu Veliko je vijeće, dakle, bilo vezano odlukom kapetana, te nije imalo pravo da se upušta u ocjenu ovog izbora, već je po sili statutarnog propisa kapetanovu odluku moralo potvrditi.

33. Propisi o izborima gradskih sudija sadržani su u rub. 4-lib. I Statuta pod naslovom »De electione D. Judicum terrae fluminis . . .« (fol. 3 orig. Statuta).

U domenu sudovanja gradske sudije su, prema propisima Statuta, mogle suditi samo manje stvari do svote od 10 libara (krivične i građanske), sa izuzetkom što su u pogledu kućne najamnine i plata radnika i slugu mogli uredovati do bilo koje svote. U svim ostalim slučajevima pravo sudovanja pripadalo je vikariju. Tamo gdje se opština riječka pojavljuje u kakvoj parnici, gradske sudije su se imale pojavljivati kao zastupnici grada i bili su dužni preduzimati sve potrebne dozvoljene mjere u korist opštine, koju su u takvim prilikama zastupali. Što se pak tiče njihovih ostalih prava i dužnosti, van sudskih, potrebno je istaći da su oni imali pravo sazivati oba vijeća (tj. Malo i Veliko vijeće) uvijek kada je to potrebno, ali sa dozvolom kapetana, stavljati u vijećima predloge o kojima se ima diskutovati (ali opet sa znanjem kapetana) i zajedno sa kapetanom birati članove Velikog vijeća (radi se o onoj 25-orici vijećnika koji ne ulaze u članstvo Malog vijeća) kada bi smrću nekog od ovih ostalo upražnjeno njegovo mjesto.³⁴

U pogledu trajanja njihove funkcije treba napomenuti da je odredbom rub. 5 — lib. I rečenog Statuta predviđeno da im služba traje 6 mjeseci, dok je odredbom rub. 4 — lib. I istog Statuta određeno da se izbor ove dvojice sudija vrši svake godine u novembru mjesecu na dan Sv. Martina. Ranije (znatno prije donošenja Statuta) takođe je vršen izbor gradskih sudija jednom godišnje na dan Sv. Martina, ali je njihova funkcija trajala godinu dana.³⁵ Ako se je primjenjivala statutarna odredba kojom je vrijeme trajanja njihove funkcije bilo ograničeno na 6 mjeseci, a pošto su se izbori i nakon donošenja Statuta vršili samo jednom godišnje, trebalo bi da su se na dan Sv. Martina birala svake godine 4 sudije (2 narodna i 2 gospodska — za dvije smjene u toku iste godine). Međutim, pošto nema nikakvih dokaza ili makar kakvih tragova da je ikada u jednoj godini bilo više od 2 sudije, vjerovati je da je statutarna odredba o ograničenju trajanja funkcije gradskih sudija na šest mjeseci ostala samo prazno slovo na hartiji i da se u tom pogledu prećutno održavao i dalje stari običaj da njihove funkcije traju jednu godinu.³⁶

Uprava i sudstvo uvijek su bile vrlo osjetljive pozicije, koje su baš radi te svoje važnosti iz vjekova u vjekove morale biti poprištem nekada otvorene a nekada skrivene borbe, koju su vodili s jedne strane narod i autonomne političko-upravne jedinice, a s druge feudalci, kao zemaljski gospodari. Dok su prvi težili da za sebe i svoju samoupravu obezbijede što više prava i izdejstvuju što više slobode i nezavisnosti, dotle su ovi drugi nastojali baš obrnuto: da sužavanjem njihovih prava, pretežno na važnijim pozicijama, obezbijede porast svoje moći putem pojačane zavisnosti onih prvih i da proširenjem svojih prava u osjetljivim domenima (pogotovo upravi i sudstvu) što više obezbijede i osiguraju svoje klasne interese. Bilo je nekada momenata da je feudalni (zemaljski) gospodar iz ovih ili onih razloga morao ili htio da popusti izvjesnim težnjama pojedinih političko-upravnih jedinica (da bi kod njih stvorio lažan osjećaj proširenja njihovih prava), ali su ta popuštanja, kada je do njih

34. Vidi propise rub. 5-lib. I Statuta pod naslovom »De offitio D. Judicum Terrae fluminis etc.« i rub. 14-lib. I pod naslovom »De eligendis consiliariis terrae fluminis«.

35. Vidi S. Gigante: *Libri del Cancelliere*, vol. I i Dr Z. Herkov: *Op. cit.*, str. 53.

36. Vidi dr Z. Herkov: *Op. cit.*, str. 53—54.

i dolazilo, bila uvijek više formalna negoli stvarna, jer je feudalni gospodar vodio računa da tim popuštanjem ne dovede u pitanje ili ne umanjni izvjesna svoja prava na pozicijama koje su za njega bile od važnosti. Jedan od takvih slučajeva formalnog popuštanja vidjeli smo u Rijeci po pitanju izbora vikarija, koga je prema propisima Statuta postavljao kralj, a od 1574. godine ga bira opštinsko vijeće, uz potvrdu kralja. Popuštanje kraljevo na ovom pitanju (čiji uzroci inače nijesu poznati) bilo je više formalne prirode i njegovi interesi po pitanju izbora ličnosti vikarija nijesu nikako mogli biti okrnjeni. Prije svega vikarija tada bira opštinsko vijeće, kao gornji sloj građana,³⁷ čiji klasni interesi nijesu mogli da dovedu do naročite oprečnosti sa klasnim interesima građana. U svakom slučaju članovi opštinskog vijeća bili su ljudi najodaniji poretku. No bez obzira na sve to, kralju je i dalje ostalo pravo da potvrdi ili ne potvrdi takav izbor, što znači da je u krajnjoj liniji opet zavisilo od njegove volje koja će ličnost zauzimati delikatno mjesto vikarija. Ustupka je, dakle, po ovom pitanju sa kraljeve strane bilo, ali je on bio sasvim formalne prirode. Na žalost, nije nam poznato što je kralja navelo i na ovoliki ustupak.

No s druge strane mnogo češći su bili slučajevi — a to je, uostalom, bila i razvojna linija prilika u feudalizmu uopšte — da feudalni gospodari na pojedinim osjetljivim pitanjima proširuju svoja prava, na račun sužavanja prava pojedinih političko - upravnih jedinica i naroda. A takova proširenja prava zemaljskih gospodara, kada je do njih dolazilo, nikada nijesu bila samo formalna, već su duboko mijenjala suštinu stvari. Takav slučaj je bio i sa pitanjem prava na izbor gradskih sudija, kako u Rijeci tako i u ostalim susjednim opštinama.

Postavlja se sada pitanje: kakvih je interesa imao zemaljski gospodar da ove izmjene postigne i što je ovom promjenom postigao. Na pitanje nije teško odgovoriti ako se imaju na umu funkcije gradskih sudija i struktura opštinskog uređenja u Rijeci. Prije svega, gradske sudije su u svojim rukama imale gro sudskih predmeta (svi sitniji predmeti do 10 libara vrijednosti, a po predmetima kućne najamnine i plata radnika i slugu — do bilo koje svote) i zemaljski gospodar morao je biti zainteresovan da se svi ti slučajevi presuđuju onako kako to najbolje odgovara interesima poretka, a samim tim i njegovim klasnim interesima. Kraljevska blagajna ubirala je dio novčanih kazni pa su i po tom pitanju kraljevi interesi bili osjetljivi. Najzad, u svim slučajevima gdje bi se opština pojavljivala kao stranka u parnici, gradske sudije su imale da istupaju kao pravobranioci i zastupnici opštinskih interesa, što je u krajnjoj liniji značilo opet interesa poretka. Na koncu, i sva ostala prava gradskih sudija bila su prilično velika i veoma važna. Sve je to pozicije gradskih sudija učinilo vrlo interesantnim sa gledišta interesa kraljevih i poretka u Rijeci uopšte. Stoga je razumljiva težnja zemaljskih gospodara da na ovoj poziciji osnaže svoj uticaj. Nema sumnje da je za kraljeve interese bilo najzgodnije da obojicu sudija on postavlja, bilo neposredno (lično),

³⁷ Treba imati na umu da je opštinsko vijeće sastavljeno od 50 lica, a od ovih 25 lica čine tzv. Malo vijeće, u kome je članstvo bilo nasljedno (dakle, u izvjesnom smislu kao jedna vrsta plemstva, no u svakom slučaju gornji sloj građana).

bilo posredno (preko kapetana grada), no toliki prodor zemaljski gospodar nije mogao učiniti, s obzirom na ranije udomaćeni običaj da oba sudije bira narod. Ostalo mu je, dakle, da izvrši korekciju ranijeg načina izbora gradskih sudija, ali tako da ova izmjena postigne puni željeni efekt a da ipak sa formalne strane ne bude ostavljen nezgodan utisak kod naroda i opštine. Put je nađen na način što je jednog od dvojice sudija imao da izabere kapetan grada (a to je isto kao da ga je birao kralj, jer je kapetan kraljev opunomoćenik u gradu) i to iz redova Vijeća dvadesetpetorice (Malog vijeća). Na taj način zemaljski gospodar je obezbijedio da jedan od dvojice sudija bude lice koje će sasvim odgovarati njegovoj volji i njegovim interesima. Što se tiče drugog sudije, on je ostao »pučki sudac«, makar samo po formi. Njega bira Veliko vijeće, ali opet iz redova Malog vijeća. Na taj način obezbijedeno je da i drugi sudija bude biran iz redova najgornjeg sloja građana, koji su istovremeno predstavljali najpovjerljivije i najodanije jezgro i stub postojećeg poretka. Na taj način zemaljski je gospodar obezbijedio i utvrdio svoje uporište i na ovoj prilično važnoj poziciji. A obezbijedivši potpuno sigurnost svojih interesa na glavnim pozicijama zemaljski su gospodari istovremeno stvorili sebi mogućnost za izvjesne ustupke zahtjevima grada i njegove opštinske uprave na pozicijama sporednim i manje važnim, kao što su organi o kojima će dalje biti riječi.

U riječkoj opštinskoj upravi postojala je i funkcija gradskog kancelara. Međutim, o gradskom kancelaru u Rijeci ima se pomena tek od XV vijeka, jer su akti gradskog kancelara sačuvani tek od prve polovine XV vijeka, dok se za ranija njegova akta ne zna i vjeruje se da su izgubljena.³⁸

Gradski kancelar bio je birani organ opštine, kome rok trajanja službe nije bio ograničen, ali u Statutu od 1530. godine ne nalazimo propisa o načinu njegovog izbora i trajanju službe.³⁹

Kancelar je bio neka vrsta sekretara, koji je imao da bilježi zaključke opštinskih vijeća, da organizuje i vodi evidencije i zapisnike u sudskim stvarima, da sastavlja i proglašava presude itd. Sem toga on je vršio poslove javnog bilježnika, radi čega se zvao »notar carske vlasti« (Kobler: »Notaro per autorità imperiale«). Pri svem tom važno je napomenuti da se je datum važnosti pojedinih akata računao prema datumu kancelarovog upisivanja.⁴⁰ Na službu gradskog kancelara odnosi se rub. 6 — lib. I Statuta⁴¹

Inače, gradski kancelar, kao opštinski organ, poznat je od davnina i u ostalim hrvatskim opštinama i nije se radilo samo o sličnosti naziva

38. G. Kobler: Op. cit., vol. II, str. 153—155;

Dr. Z. Herkov: Op. cit., str. 55;

Takođe vidjeti S. Gigante: Monumenti di storia fiumana — Libri del cancelliere (Fiume 1912).

39. Vidjeti rub. 6-lib. I Statuta.

40. G. Kobler: Op. cit., vol. II, str. 153—155;

Dr. Z. Herkov: Op. cit., str. 56.

41. Propisi rub. 6-lib. I Statuta nose naslov »De officio Cancellarii communis« i sačrčani su na fol. 5 originala Statuta.

Odnocnom statutarnom odredbom propisano je da se kancelar, prilikom preuzimanja dužnosti, ima zakleti na ruke kapetana i sudija da će raditi zakonito, da će biti vjieran kralju i opštini riječkoj i da će biti posluššan kapetanu, vikariju i gradskim sudijama, te da će u vršenju svojih poslova čuvati tajnu. Potom slijede propisi o njegovim dužnostima i ovlaštenjima, kako je već izloženo.

(kančelir, pisac općeni, kancelir i sl.), nego i o sličnosti dužnosti i ovlaštenja.⁴² Stoga je vjerovati da je isto tako ovaj opštinski organ odavna postojao i u Rijeci, a što se o njemu nema pomena prije XV vijeka razlog je što kancelarske knjige iz ranijih vremena nijesu sačuvane.

Rekosmo da je kancelar izborno lice. Naime, statutarni propisi ne govore nam ništa o tome ni ko ga bira, ni kako ga bira, ali Kobler tvrdi da kancelara u doba donošenja Statuta (pa sve do druge polovine XVII vijeka) bira opštinsko vijeće.⁴³

Položaj kancelarov, mada je u administraciji grada bio ipak važan, očigledno nije predstavljao tako važnu poziciju koja bi zemaljskog gospodara navela da, u cilju maksimalnog obezbjeđenja svoga uticaja i svojih klasnih interesa, preduzme mjere radi izmjene starog običaja o izboru kancelara i da izdejstvuje da kancelara bira on lično ili posredno, putem kapetana grada (kao što je bio slučaj sa drugim važnijim opštinskim funkcionerima). Stoga se, po našem mišljenju, samo ovoj okolnosti ima zahvaliti da je pitanje izbora ličnosti za položaj gradskog kancelara kroz vjekove ostalo neizmjenjeno i sasvim u nadležnosti opštine.

Spomenućemo sada još dva opštinska organa, koji su, pored svojih drugih dužnosti, imali i izvjesne sporedne ili tačnije rečeno pomoćne dužnosti u sudstvu. To su: satnik i glasnik.

Satnik je kao opštinski organ odavno bio poznat i ostalim starohrvatskim opštinama. Tako ga poznaje stari Vinodol i spominje u Vinodolskom zakonu od godine 1288. U članu 25 Vinodolskog zakona satnik se spominje kao opštinski organ, pored »grašćika« i »busovića«.⁴⁴ Osim Vinodola satnik je takođe bio poznat kao opštinski organ i u Krku, Bribiru, Grobniku, Crikvenici, Trsatu, Bakru, Kastvu, Veprincu, Mošćenicama itd.⁴⁵ Pošto je Rijeka spadala u oblast starohrvatskog prava i razvijala se na temeljima samonikle hrvatske opštine, razumljivo je da je i ona morala poznavati satnika kao organa opštine i njegova prava i dužnosti u Rijeci bila su uglavnom ista kao prava i dužnosti satnika u ostalim napred spomenutim opštinama ovog područja.

Riječki statut od 1530. god. detaljno propisuje prava i dužnosti satnika riječke opštine u rubrici 7 — lib. I.⁴⁶

Nas ovdje ne interesuju naročito ostala prava i dužnosti ovog opštinskog organa, van onih koji imaju veze sa krivičnim pravosuđem.⁴⁷ U tom smislu za nas su naročito važni oni dijelovi rub. 7 — lib. I koji govore o njegovim dužnostima u domenu pravosudnih poslova, a iz tih propisa proizlazi da je satnik (pored svojih ostalih dužnosti, uglavnom policijskih, odnosno redarstvenih) bio sudski izvršni organ. On je, naime, sprovodio izvršenja po sudskim presudama i to kako na stvarima, tako

42. Opštine na području Vinodola od davnina imaju »kancelira«, kao opštinskog organa (Vidi — Lopašić: Hrvatski urbari, str. 147 i dr Z. Herkov: Op. cit., str. 55).

43. G. Kobler: Op. cit., vol. II, str. 153—155.

44. M. Kostrenčić: Vinodolski zakon (Rad JAZU, knj. 227. Zagreb 1923), čl. 25, na str. 149 i 167.

45. Dr Z. Herkov: Op. cit., str. 57 i tamo navedena literatura.

46. Rubrika nosi naslov »De offitio Satinici seu militis Comunis«, a propisi iste su sadržani na fol. 5—7 orig. Statuta.

47. Van dužnosti u domenu pravosuđa satnik je imao uglavnom samo redarstvene dužnosti (zato ga i zovu satnik ili gradski redar). Te dužnosti su spomenute u rub. 7-lib. I Statuta i sastoje se u tome što ima obezbijediti straženja u gradu, kako danju tako i noću, zajedno sa kapetanima gradskih četvrti obilaziti stražarska mjesta i sl.

i na osobama (hapsio građane — po nalogu kapetana, vikarija i sudija, utjerivao novčane kazne po presudi itd). Njegovo zvanje bilo je izborno. Prema slovu spomenutih statutarnih propisa satnika je biralo Veliko vijeće grada Rijeke i to jednom godišnje, što znači da je njegova služba trajala po jednu godinu dana.⁴⁸ U svim izvršnim i policijskim stvarima satniku su bili potčinjeni niži izvršni organi: opštinski glasnik i kapetani četiri gradske četvrti (kvarta).

Zbog toga što su dužnosti satnika bile samo pomoćnog karaktera zemaljski gospodar nije nikada ni pokušavao (jer nije imao potrebe) da izuzme iz ruku opštine pravo na izbor satnika, pa stoga po ovom pitanju tokom vremena nije ni bilo nikakvih promjena.

Glasnik je također izvršni opštinski organ, koji se javlja ne samo u Rijeci, nego i u vinodolskim opštinama. Vinodolski zakon kao opštinske organe spominje »graščika« i »busovića«, pri čemu su njihova prava i dužnosti u Vinodolu bili uglavnom identični sa pravima i dužnostima gradskog glasnika u Rijeci. Krčki statut od 1388. god. takođe spominje »busovića«, koji se i ovdje javlja uglavnom sa istim pravima i dužnostima kao i vinodolski »busović«, odnosno kao i riječki opštinski glasnik.⁴⁹

Riječki statut u rub. 12 — lib. I sadrži posebne propise koji se odnose na prava i dužnosti opštinskog glasnika (»praeco communis«).⁵⁰

Opštinski glasnik je niži izvršni organ, koji je direktno potčinjen satniku i satnik je imao pravo disciplinskog kažnjavanja nad istim.⁵¹

Kakve su bile njegove dužnosti u domenu pravosuda (pošto je on bio u prvom redu pravosudni organ) vidi se iz fragmenata rub. 12 — lib. I Statuta. Iz ovih fragmenata, naime, proizilazi da je opštinski glasnik u Rijeci morao izvršavati sve naloge koje mu daju sudije i ostali službenici grada; da je mogao i bez dozvole sudija pozivati ljude pred sudije, ako je u tom pravcu bio zamoljen od pojedinih fizičkih ili pravnih lica; da je vršio hvatanja, pritvaranja i hapšenja ljudi (pod rukovodstvom satnika ili sam); da je vršio prodaju založenih stvari na dražbi; najзад, da su se svi sudski pozivi, makar kome bili upućeni, imali dostavljati isključivo preko opštinskog glasnika.⁵²

Trajanje službe opštinskog glasnika nije vremenski ograničeno, kao što ni broj glasnika nije bio određen (njih je moglo biti više ili samo jedan, prema potrebama opštine). Takođe glasnik nije izborni službenik, već ga postavlja kapetan grada Rijeke (u zajednici sa sudijama i vijećem

48. O izboru satnika i trajanju njegove službe govore neki fragmenti propisa iz rub. 4-lib. I Statuta (fol. 3 i 4 originala Statuta).

49. Dr Z. Herkov: Op. cit., str. 59.

50. Rubrika nosi naslov »De officio praeconum Communis«, a propisi su sadržani na fol. 9—10 orig. Statuta.

51. Propisima navedene rub. 12-lib. I Statuta predviđeno je, za slučaj kada opštinski glasnik bude nemarno održavao čistoću grada (»... logiam, et plateam communis usque ad portam maris...«) da ga satnik kažnjava sa 4 soldina svaki put kad se takva nemarnost desi. Izričito je naglašeno da ovu kaznu glasniku izriče satnik. Stoga ovo pravo satnika treba shvatiti kao pravo disciplinskog kažnjavanja potčinjenog službenika.

52. Dr Herkov navodi da je glasnik, pored dužnosti gradskog pozivara, imao i dužnost gradskog bubnjara. Po tom pitanju (pozivajući se na R. Strohala: »Iz stare Rijeke« — knj. XX »Zbornika za narodni život i običaje Južnih Slavena« od g. 1915, str. 294).

Dr Herkov kaže doslovce: »Navodno, da se u tom svojstvu u ispravama starijim od Riječkog statuta, naziva »graščikom«, što bi odgovaralo nazivu jednakog službenika u mnogobrojnim hrvatskim općinama počam od doba Zakona vinodolskog, pa sve do početka XIX stoljeća« (Dr Herkov: Op. cit., str. 61).

Kao gradski bubnar glasnik objavljuje narodu sve službene objave: gradskog vijeća, kancelara, kapetana, sudskih organa i dr. (Ibidem, str. 61).

grada). O tome da li će ih biti više ili samo jedan odlučivali su oni opštinski organi koji su nadležni za njegovo postavljenje, a sve to u skladu sa potrebama grada.

Kao niži izvršni organi, tj. kao pomoćnici opštinskog satnika, postojali su u Rijeci i kapetani od četiri gradske četvrti kvarta («capitanei quatuor contractarum terrae fluminis»). Teritorija Rijeke bila je podijeljena na četiri manje jedinice (četvrti - kvartovi), a na čelu svake od ovih jedinica stajao je po jedan tzv. kapetan gradske četvrti.⁵³ Statut u rub. 8 — lib. I sadrži propise o službi ovih opštinskih organa.⁵⁴

Glavna dužnost ova četiri kapetana sastojala se u nadziranju i obezbjeđenju urednog obavljanja noćnih straža u gradu, kao i u vođenju nadzora nad održavanjem čistoće u njihovim četvrtima. Što se tiče njihovih dužnosti u oblasti sudovanja, o tome govori jedan fragmenat navedenog propisa, koji kaže da kapetani gradskih kotara »imaju izvršavati sve ovrhe, kako građanske, tako krivične, i to kako zahtjevajući, tako i izvršavajući, kad to bude zatražio gospodin vikarij ili rečeni satnik po njegovoj odredbi«. Iz ove odredbe proizlazi da su kapetani gradske četvrti (razumije se, svaki u svojoj četvrti) po traženju vikarija ili satnika bili dužni da sprovode izvršenja i u krivičnim i u građanskim stvarima, pa bilo to da se radi o izvršenju nad fizičkim licima (hvatanje, zatvaranje i sl.), bilo da se radi o izvršenju na stvarima. Inače, ovi organi su bili izborni, a Statutom je propisano da njihova služba traje 6 mjeseci.⁵⁵

Dioba grada na četiri kvarta (četvrti) predstavljala je staru praksu u starohrvatskoj oblasti. Tako ovu podjelu odavna poznaju opštine vinodolskog područja. Kod njih od davnina na čelu tih kvartova stoje glavari koje je birao narod i koje su zvali »četnicima« ili »dekurionima«. Dužnosti ovih glavara sastojale su se u nadziranju naroda (puka) prilikom izvođenja javnih radova.⁵⁶ Kod riječkih kapetana četvrti ne nalazimo ove dužnosti (posmatrano kroz propise Statuta), ali ipak nalazimo izvjesnih doirdnih crta između ovih kapetana četvrti i vinodolskih »četnika«. Naime, i kod jednih i kod drugih osnovna dužnost sastojala se u nadziranju građana pri vršenju javnih obaveza. Te obaveze građana (puka) na području Vinodola prvenstveno su se sastojale u obavljanju javnih radova (izgradnja, odnosno opravke puteva i sl.), a u Rijeci u XVI vijeku jedna od naj-

53. Dr Z. Herkov: Op. cit., str. 66.

54. Rubrika nosi naslov »De officio capitaneorum quatuor Contractarum Terrae fluminis«, a propisi ove rubrike sadržani su na fol. 7 orig. Statuta.

55. Pitanje izbora i rok trajanja službe za ove organe regulisano je nekim fragmentima rub. 4-lib. I Statuta. Međutim, mada je odnosnim propisima određeno da služba kapetana četiri gradske četvrti ima trajati šest mjeseci, pitanje je da li je njihova služba u praksi zaista samo toliko trajala, ili je pak trajala jednu punu godinu. Naime, Statut određuje da i služba gradskih sudija traje samo šest mjeseci, ali, kao što smo ranije izložili, najvjerojatnije je da se taj propis nije uopšte u praksi primjenjivao i da je njihova služba trajala punu jednu godinu. Mogao bi biti isti slučaj i sa kapetanima gradskih četvrti. Ovakav zaključak proizilazio bi indirektno i iz samog statutarnog teksta. Naime, rub. 4-lib. I Statuta određuje da se izbor kapetana gradskih četvrti — isto kao i izbor sudija — vrši jedanput godišnje, na dan Sv. Martina, pa u odnosu na kapetane četvrti kaže da se tom prilikom imaju izabrati četiri kapetana (dakle, za svaku četvrt po jedan). Ako bi njihova služba stvarno trajala samo po šest mjeseci onda je trebalo ili njihov izbor vršiti dva puta godišnje ili pak na dan Sv. Martina svake godine izabrati 8 kapetana, da bi druga četvorica mogla smijeniti prvu četvoricu po isteku 6 mjeseci. Međutim, za tako nešto nema oslonca ni u samom statutarnom tekstu, niti se zna da bi na sličan način bilo postupano u praksi.

56. Vidi dr Z. Herkov: Op. cit., str. 66 i Lopašić: Op. cit., str. 147.

važnijih javnih obaveza građana bila je održavanje noćnih straža u gradu, pored gradnje, odnosno opravki gradskih zidina.

Pitanje načina izbora ovih organa evoluiralo je (da tako kažemo) tokom vremena u pravcu sužavanja prava puka na njihov neposredni izbor i prenos tog prava na Opštinsko vijeće. Ovaj razvojni put po ovom pitanju, kao i po ostalim, bio je određen opštom linijom sužavanja prava puka na neposredno učestvovanje u upravi i izboru opštinskih organa, koja linija je stalno sprovedena počev od ukidanja »pučkih skupština« pa dalje. Razumije se da je ta linija imala sasvim klasni karakter i da je odgovarala opštoj liniji razvoja prilika počev od prvih začetaka feudalizma pa nadalje. Stoga nije čudo što iste zakonomjernosti razvoja susrećemo i u Rijeci, kako po ovom konkretnom, tako i po svim drugim pitanjima.

Kao opštinski organi postojala su takođe dvojica komornika ili opštinskih računovođa i trojica opštinskih sindika.

Zvanje opštinskih računovođa (komornika) bilo je izborno, a služba im je trajala jednu godinu dana. Izbor ovih opštinskih organa vršen je svake godine sutradan po Sv. Martinu i to na način što bi Veliko vijeće (tj. Vijeće pedesetorice) izabralo iz redova Malog vijeća (tj. Vijeća dvadesetpetorice) četiri »dobra, prikladna i sposobna muža, koji su naučili i koji znaju računati i sastavljati račune«, pa bi se potom ova četvorica podvrgnula u Vijeću glasanju jedan protiv drugoga i ona dvojica koja dobiju veći broj glasova bivali su izabrani. Tako izabrani računovođe morali su se zakleti pred kapetanom grada i sudijama »da će svoju službu dobro i zakonito vršiti, vodeći gradske račune bez prijevare, i da će dužnike opštine grada utjerivati zajedno sa gospodinom satnikom bez ikakva odlaganja i o utjeranom polagati račun«. ⁵⁷ Na službu gradskih računovođa odnosili su se propisi jedne posebne statutarne rubrike: rub. 9 — lib. I. ⁵⁸ Propisima ove rubrike određeno je da se gradske računovođe, zajedno sa satnikom, imaju brinuti o iznalaženju gradskih dužnika i da sprovede protiv istih ovrhe, kako na stvarima, tako i na licima, dok im kapetan grada i vikarij imaju pružiti svaku potrebnu pomoć, pa bilo protiv kog lica da se radi, »da bi se opštinski novac utjerao bez sudskih formalnosti, nego jedino prema pravom stanju i u dane prema propisima Statuta«. ⁵⁹

Zvanje opštinskih sindika takođe je izborno i bira ih sve članstvo Velikog vijeća tajnim glasanjem iz redova Malog vijeća. Statutarnim propisima ne spominje se rok trajanja njihove službe. Dužnost im je bila da vrše »nadgledanje rada i računa opštinskih službenika«, dakle, inspiriranje svih poslova vezanih za finansijsko poslovanje. Radi toga, u cilju sprovođenja ove finansijske kontrole (kojoj su bili podložni svi opštinski

57. Način izbora, rok trajanja službe i sve o čemu je naprijed bilo riječi propisano je nekim fragmentima rub. 4-lib. I Statuta.

58. Rubrika nosi naslov »De officio cammerariorum seu rationatorum communis«.

59. Dr Herkov, govoreći o njihovim dužnostima, kaže da su računovođe u stvari bili opštinski blagajnici i da su vodili nadzor nad novčanim poslovanjem. Dalje, da su bili dužni voditi popise opštinskih potraživanja i (pored satnika) brinuti se za naplatu istih; da vrše isplate iz opštinske blagajne, bilo neposredno, bilo putem satnika; da primaju obračune od svih opštinskih organa koji rukuju opštinskim novcem, a pogotovo od satnika itd. (Dr Herkov: Op. cit., str. 117—118).

službenici, počev od vikarija pa na niže), sindici su vršili odgovarajuće revizije opštinskim službenicima na kraju svake godine njihova rada. U slučaju otkrivanja kakvih malverzacija uzimali su ih i na odgovornost. Protiv odluke sindika u ovom postupku imalo se pravo priziva na kapetana i Vijeće dvadesetpetorice, koji su zajedno razmatrali slučaj, a ukoliko se radilo o kaznama većim od 50 libara, po žalbi je rješavao vladar.⁶⁰

Za službe opštinskih računovođa i sindika dr Herkov tvrdi da su se one razvile u Rijeci na osnovu potreba koje je izazvao razvitak grada, a da je »kao uzor tim službama služio moguće statut grada Trsta«. Gigante, govoreći o opštinskim računovođama, takođe izražava mišljenje da je to po svemu sudeći bila nova institucija, pošto se o njima ne nalazi nikakvog pomena u »Liber civilium« Antonia de Reno.⁶¹

Pored navedenih organa opštinska administracija u Rijeci imala je takođe procjenitelje i poljare, kao opštinske organe.

Procjenitelji su izborni organi i propisima rub. 11 — lib. I Statuta određeno je da se »u vrijeme izbora službenika riječke opštine prema propisima Statuta imaju izabrati dva procjenitelja, dobra, sposobna i iskusna«. Njihova se dužnost sastoji u vršenju procjena pokretnih i nepokretnih stvari uvijek kada »od koga budu pozvani ili im naredi sudije zemlje riječke«. ⁶² Što se pak tiče načina izbora i trajanja službe opštinskih procjenitelja, ova pitanja su posebno regulisana nekim fragmentima rub. 4 — lib. I Statuta. Naime, postupak je isti kao kod izbora gradskih računovođa (iz čega bi se dalo zaključiti da i njih izabiraju takođe iz redova Malog vijeća). Statutarnim propisima je određeno da služba opštinskim procjeniteljima, isto kao i sudijama i kapetanima četiri kvarta, ima trajati samo 6 mjeseci. Međutim, i u odnosu na procjenitelje veliko je pitanje da li se ova odredba o roku trajanja njihove službe striktno provodila u život.

Opštinski procjenitelji takođe nijesu neki organi specifični samo za riječko opštinsko uređenje, nego se ovi organi susreću još mnogo ranije (prije Riječkog statuta) i na drugim područjima starohrvatske opštine. U tom smislu ništa ne mijenja situaciju okolnost što su se ovi organi ponegdje zvali možda nešto drugačije, jer sam naziv nije od bitnog značaja.

Poljari su bili posebni redarstveni službenici opštine koji su se brinuli za suzbijanje poljskih šteta i otkrivanje počinitelaca. Bilo ih je četiri. Zvanje im je bilo izorno i birali su se iz redova Opštinskog vijeća svake godine, sutradan poslije Sv. Martina, na isti način kao i procjenitelji i računovođe.⁶³ Ne govori se u statutarnim propisima ništa o tome koliko im je služba trajala, jer se u propisima rub. 4 — lib. I Statuta ne spominju ni među službenicima kojima služba traje 6 mjeseci, ni među onima

60. Na izbor i službu opštinskih sindika odnose se propisi rub. 13-lib. I Statuta pod naslovom »De officio DDnorum syndicatorum ad syndicandum officiales communis terrae fluminis«.

Po ovom pitanju vidjeti takođe S. Gigante: Fiume nel secolo XVI (Fiume 1918), str. 32.

61. Dr Z. Herkov: Op. cit., str. 67 i S. Gigante: Op. cit., str. 31.

62. Propisi koji se odnose na službu opštinskih procjenitelja sadržani su u posebnoj rubrici (Rub. 11-lib. I Statuta), koja nosi naslov »De officio aestimatorum communis«.

63. O načinu izbora poljara govori se u nekim fragmentima rub. 4-lib. I Statuta.

kojima služba traje godinu dana. No po svemu sudeći služba im je trajala jednu godinu, pošto su birani svake godine. To je gledište i Herkova.⁶⁴ Poljari su bili dužni da pred krivičnim sudom daju obavezu da će stražu pomno vršiti i da će — za slučaj da na nečijim posjedima nastane šteta, a oni ne predaju izvršioce ili se sami ne opravdaju — oni lično nadoknaditi sve nastale štete u reonima koji su im povjereni na čuvanje. Onoga koga uhvate da je počinio poljsku štetu ne smiju zatajiti pod prijetnjom kazne od 50 soldina za svaki put i za svako lice, a suviše su dužni naknaditi svu nastalu štetu. Tako im je strogo zabranjeno da se ne smiju na bilo koji način nagoditi sa počiniocem štete ili vlasnikom životinje koja je počinila štetu, uz prijetnju kazne od 10 libara. Ako bi se pak sami poljari zatekli da čine poljsku štetu u tuđem imanju, osuđuju se na dvostruk iznos od onoga koliko bi se osudio neki drugi građanin da je tu istu štetu počinio.⁶⁵ Rub. 31 — lib. III Statuta, koja se inače odnosi na kažnjavanje počinitelja poljskih šteta, također sadrži u pojedinim fragmentima neke propise koji se odnose i na dužnosti poljara, od kojih je najvažnija odredba prema kojoj je svaki poljar dužan prijaviti počinioca poljskih šteta i to istog ili sljedećeg dana, pod prijetnjom kazne od 5 libara za svako lice i svaki put, a suviše da naknadi štetu vlasniku posjeda.

Poljare, kao opštinske organe, ne susrećemo samo u Rijeci, nego i u mnogim drugim starim hrvatskim opštinama. Prema Vinodolskom zakonu na području vinodolske opštine »pudar« je bio organ koji je po svojim funkcijama odgovarao riječkom poljaru.⁶⁶ Iste organe i sa istim funkcijama poznaje i Trsatski statut, samo pod nazivom »rotnici«.⁶⁷

Ne zna se sigurno kada se u Rijeci javlja ovo zvanje, no Gigante smatra da su ovi organi u Rijeci morali postojati već u XV vijeku, usprkos činjenici što o njima nema pomena u »Liber civilium«-u, mada ovo svoje gledište ničim ne potkrepljuje.⁶⁸

4) KODIFIKACIJA RIJEČKOG PRAVA

Kao što je bilo redovno i bez izuzetka u istoriji prava bilo koga grada, kraja ili države, tako je i riječko pisano pravo izraslo vremenom iz običajnog prava, pri čemu je pisano pravo uglavnom lagano preuzimalo pozicije običajnog prava, dopunjujući ovo novim propisima ili modifikujući stara običajna prava, sve u cilju prilagođavanja prava vremenu i prilikama. Kada je, vremenski, taj proces u Rijeci započeo teško je reći, jer se u tom pogledu ne raspolaže nikakvim vjerodostojnim podacima.

Postoje razna gledišta po pitanju da li je Statut grada Rijeke od 1530. godine prvi statut toga grada ili je pak Rijeka i prije njega imala svoje statute, te da li je donošenje ovog Statuta od 1530. god. značilo za

64. Dr Z. Herkov: Op. cit., str. 59.

65. Sva ova pitanja regulisana su propisima rub. 10-lib. I Statuta. Rubrika nosi naslov »De officio saltuariorum«.

66. M. Kostrenčić: Op. cit., str. 148, 167, 199 i dr Z. Herkov: Op. cit., str. 58.

67. Tač. 13, 14 i 15 Trsatskog statuta (Monumenta historico — iuridica Slavorum Meridionalium, vol. IV, pars I: Statuta lingua croatica conscripta, str. 220—221) i dr Herkov: Op. cit., str. 58.

68. S. Gigante: Op. cit., str. 31—32.

Rijeku prelaz od običajnog na pisano pravo ili je taj proces bio već ranije započeo, a pojavom Statuta od 1530. godine konačno završen.

Kobler misli da Rijeka prije XVI vijeka nije imala svoja statuta.¹ Gigante tvrdi isto.² Susmel se ne slaže sa ovim gledištima i tvrdi suprotno, naime, da je Rijeka imala svoje statute i ranije (tj. prije Statuta od 1530. god.), no da oni nijesu bili sređeni i potvrđeni.³ Dr Herkov takođe izražava mišljenje da je Rijeka i prije 1530. god imala svoje prvobitne statute, koji da su vremenom dopunjavani, te da, na taj način, Statut iz 1530. godine, pored izvjesnih novih propisa, sadrži i masu ranijih propisa, koji su ovom prilikom samo sređeni i nadopunjeni. On stoga smatra da Statut od 1530. god. ne predstavlja prvi prelaz grada Rijeke sa običajnog na pisano pravo.⁴

Smatramo tačnom tvrdnju da je Rijeka i prije XVI vijeka imala svoje pisano pravo, jer u tom pogledu postoje brojni i ozbiljni dokazi. Svejedno je da li su to bili statuti (dakle koliko - toliko sređeno pisano pravo) ili su to bili zakoni (odnosno opštinske odluke normativnog karaktera, koje su imale zakonsku snagu), koji su donošeni od slučaja do slučaja i regulisali pojedina aktuelna pitanja. U svakom slučaju to su bili propisi koji su sačinjavali pisano pravo grada Rijeke.

Knjiga gradskog notara (kancelara), koja sadrži veoma važna dokumenta za period od 1430—1460 godine (vrijeme kada se Rijeka nalazila u rukama grofova Walsee), sadrži mnogo ovakvih opštinskih propisa («deliberazioni del consiglio»), koji su stoga morali biti na snazi još sredinom XV vijeka. Tako je (primjera radi navodimo) godine 1437. donesena odluka o zabrani uvoza starog vina u Rijeku; u godini 1443. zapisana je odluka koja se odnosi na zabranu prodaje na kredit posluži bez saglasnosti gospodara; godine 1444. donesena je odluka prema kojoj je neophodno da sudske presude budu objavljivane u opštinskoj lođži; godine 1445. propisana je novčana kazna za one koji varaju u igri ili koji upotrebljavaju lažne karte ili kocke; godine 1456. bile su propisane kazne za one koji vrše prevare na mjeri itd.⁵

Ove činjenice same za sebe dovoljno ubjedljivo govore i nije potrebno jačeg dokaza da je pisanog prava u Rijeci bilo mnogo prije Statuta od 1530. godine, tj. da je u Rijeci znatno ranije započeo proces prerastanja običajnog prava u pisano ili, tačnije rečeno, proces zamjene običajnog prava pisanim pravom. Sasvim je irelevantno pri tome da li su dotični propisi značili obično akceptiranje pojedinih dijelova običajnog prava i njihovo formalno podizanje na stepen pravnih propisa ili se pak radilo o sasvim originalnim odlukama sa zakonskom snagom, kojima su se na

1. Po tom pitanju Kobler kaže doslovce: »... Non consta, che Fiume abbia avuto una collezione di statuti prima del secolo XVI; bensì nel libro del cancelliere civico, ove sono contenuti moltissimi atti pubblici e privati dal 1437 al 1460 sotto il dominio dei Walsee, trovansi parecchie leggi speciali del comune e riferimenti ad antiche consuetudini locali...« (G. Kobler: Memorie per la storia della liburnica città di Fiume, Fiume 1896, vol. II, st. 124).

2. S. Gigante: Fiume nel Quattrocento (Fiume 1913), str. 61;

3. Edoardo Susmel: Fiume attraverso la storia dalle origini fino ai nostri giorni (Milano 1919), str. 55;

4. Dr Z. Herkov: Statut grada Rijeke iz god. 1530. (Zagreb 1948), str. 32.

5. Vidjeti S. Gigante: Monumenti di storia Fiumana — Libri del cancelliere, vol. I (Fiume 1912), str. 18, 20, 40, 72, 98, 111, 169, 217, 218, 221, 245, 253, 270, 293, 315, 326, 333, 355, 364, 371 i 421. Takođe vidjeti i G. Kobler: Op. cit., vol. II, str. 124—125.

potpuno nov način regulisala izvjesna aktualna pitanja iz oblasti pravnih odnosa. Ono što je ovdje jedino važno za ocjenu pitanja koje se tretira jeste činjenica da se u ovim slučajevima radilo o odlukama normativnog karaktera — dakle o pravnim propisima u punom smislu riječi.

Kad je već riječ o ovome ne smije se izgubiti iz vida još jedan važan dokument, koji također potvrđuje gornje stanovište. Radi se o jednom pismu koje je pisano od strane opštine riječke i datira od 1526. godine. U njemu se govori kako Rijeka šalje u Trst svoga vikarija da prouči tršćanske statute. Pri tom se u pismu spominje da će pri sačinjavanju statuta biti upotrebljeni propisi ranijih riječkih statuta, te da bi novi statut eventualno prihvatio i izvjesne pogodne propise tršćanskog statuta, pa da se vikarij upućuje u Trst radi proučavanja tamošnjeg statuta.⁶

Na koncu i sam Ferdinandov uvodni dekret, kojim je odobren i proglašen Statut od 1530. godine, prilično jasno govori o ranijem postojanju pisanog prava u Rijeci. Iz njega, naime, proizlazi da je Rijeka i ranije imala svoje statute, samo nesređene, te da Ferdinand, kao zemaljski gospodar, ovim činom Rijeci u stvari samo potvrđuje ranije statute, dakako novelirane, sistematizovane i u svakom pogledu usklađene sa zahtjevom vremena i prilika — naime u formi novog Statuta iz 1530. godine.⁷

Original Statuta grada Rijeke iz 1530. godine⁸ nalazi se u Historijskom arhivu u Rijeci, pod oznakom I-1. Ovaj primjerak bili su svojevremeno odnijeli Italijani, ali je kasnije, po oslobođenju, povraćen. Korice su mu od tvrde smeđe kože, djelomično pohabane, sa mesinganom kopčom na sredini.⁹ Pisan je na pergameni i sadrži 74 ispisana lista. Paginiranje je izvršeno arapskim brojevima i na način što je svaki list (a ne svaka stranica) dobio novi broj. Tako, u stvari, posljednji broj 74 označava 74-ti list, odnosno 148-mu stranu. Prvi list nije paginiran i na njemu je ispisan sadržaj koji označava propise (prema naslovima rubrika iz Statuta) i na kojem se listu nalaze. I ovdje su oznake date prema listovima, dakle onako kako je izvršeno i paginiranje čitave knjige. Inače, čitav Statut pisan je rukom, na latinskom jeziku i sa vrlo mnogo kratica. Na prvom foliumu nalazi se Ferdinandov uvodni dekret od 1530. godine.

Statut je prema sadržaju podijeljen u četiri knjige (libri). To su u stvari odjeljci, sačinjeni prema materiji koju tretiraju.

Prva knjiga nosi naslov »Incipit liber primus officiorum seu statutorum...« (»Započinje knjiga prva odredaba ili statuta...«). Svi pro-

6. V. Tomsich: *Notizie storiche sulla città di Fiume* (Fiume 1886), str. 86—87.

7. Ferdinandov uvodni dekret nalazi se priključen Statutu. Naime, original Statuta (koji se čuva u Riječkom arhivu) sadrži ovaj Ferdinandov uvodni dekret na prvom foliumu.

8. Barem se misli da je to original iz 1530. godine. U svakom slučaju to je najstariji tekst ovog Statuta za koga se do danas zna.

9. Potpuna kopča zapravo sada više ne postoji, ali su na prvoj i zadnjoj korici ostala očuvana pričvršćena mesingana ležišta.

pisi knjige I sadržani su na fol. 2—15. Knjiga sadrži propise koji regulišu pitanja iz oblasti organizacije uprave gradske opštine, te način izbora, prava i dužnosti opštinskih organa (npr. o kapetanu grada i njegovoj zakletvi, o izboru sudija, kapetana četiri gradske četvrti itd.). Ova knjiga sadrži 19 rubrika, tj. 19 posebnih propisa, pod posebnim naslovima, prema pitanjima koja se pojedinim od ovih propisa regulišu.

Druga knjiga (sadržana na fol 17—42) nosi naslov »Incipit liber secundus civilium causarum sive secunda collatio...« (»Započinje knjiga druga građanskih stvari ili drugi dio...«). Sadrži propise koji regulišu građansku materiju. Tu su zajedno izloženi i propisi građanskog materijalnog prava i propisi građanskog procesualnog prava. Sadrži ukupno 54 rubrike.

Knjiga treća (sadržana na fol. 44—67) započinje naslovom »Incipit liber tertius criminalium causarum, sive tertia collatio« (»Započinje knjiga treća krivičnih stvari, ili treći dio«). Ova knjiga sadrži propise kojima se reguliše krivično-pravna materija. Razumije se, ni ovdje nijesu odvojeni propisi krivičnog materijalnog od propisa krivično-procesualnog prava, nego su jedni sa drugim isprepleteni u istoj skupini — knjizi III. Knjiga sadrži 55 rubrika i predstavlja cjelokupno krivično pravo ondašnje Rijeke — posebno i opšte, materijalno i procesualno.

Najzad, knjiga četvrta (fol. 68—74) nosi naslov »Liber quartus seu quarta collatio extraordinariorum« (»Knjiga četvrta ili četvrti dio izvanrednih« — tj. izvanrednih propisa — m. p.). Ova knjiga ima svega 21 rubriku. U stvari, sadrži one propise koji se po prirodi materije koju regulišu nijesu mogli ubaciti ni u jednu od prve tri knjige (npr.: o zabrani da se na blagdane radi i drže otvorene trgovine, o zabrani držanja svinja u gradu, o tome gdje mogu stanovati prostitutke, o krčmama i prodavaonicama vina na malo itd.).

Čitav Statut pisan je latinskim jezikom, ali taj jezik obiluje mnogobrojnim varvarizmima.

* * *

Kad je riječ o kodifikaciji riječkog prava i o Statutu iz godine 1530., kao kompletnom kodeksu, nameće se obavezno još nekoliko pitanja na koja je neophodno odgovoriti. Prije svega postavlja se pitanje što je bio glavni uzrok da se izvrši dotična kodifikacija i da se sačini kodeks u formi Statuta od 1530. godine.

Prije svega treba imati na umu osnovnu postavku da pravo predstavlja nadgradnju i da ono uvijek nosi neizbrisiv pečat društveno-ekonomskih i političkih prilika vremena u kome je poniklo. Vidjeli smo da je Rijeka i ranije (prije donošenja Statuta od 1530. godine) imala svoje statute (odnosno pisano pravo, pa iako ono nije bilo sređeno i kodifikovano, iako nije bilo sasvim potpuno, te se možda po mnogim pitanjima moralo dopunjavati običajnim pravom dotičnog kraja). No kada je Rijeka iz ruku grofa od Walsee prešla pod vlast Habzburga za grad je nastala sasvim nova situacija. Prije svega, promijenjen je zemaljski gospodar (koji je bio i vlasnik grada), a drugo, novi gospodar grada nije

više bio samo grof nego kralj. U novoj situaciji moralo je doći do sukoba dvaju momenta. Grad je težio da očuva svoje slobode i privilegije koje je pod ranijim gospodarem imao ili ih je pod novim gospodarem želio zadobiti, a to je zavisilo od toga da li će novi gospodar dotične privilegije htjeti da potvrdi. S druge strane kralj je imao svojih posebnih interesa, pa je svakako težio da u gradu, kome ima da potvrdi i obezbijedi izvjesne privilegije budu prije svega obezbijeđeni i njegovi vlastiti interesi. Razumljivo je da se interesi kraljevi nijesu uvijek poklapali sa interesima grada i taj raskorak u interesima naročito se ogledao na ključnim pitanjima, kao što su pitanja uprave i sudstva, zatim pitanja pribiranja materijalnih koristi (kao od raznih globa, osuda i sl.) itd., jer gradu je bez sumnje bila težnja da obezbijedi što više elemenata nužnih za samoupravu, dok je kralj s druge strane baš na tom pitanju bio najosjetljiviji i nastojao da kroz pogodne forme ovu samoupravu ograniči i svoju vlast u gradu osnaži i obezbijedi. Dalje, gradu je bolje odgovaralo pisano pravo od običajnog, jer su se običaji pod pritiskom novih prilika mogli lakše mijenjati, zloupotrebljavati i uopšte nijesu predstavljali nimalo zgodno oružje u borbi za ograničavanje kraljeve samovolje. No s druge strane i interesima samoga kralja, kao gospodara grada, do jedne mjere više su odgovarali pisani propisi, koji bi pored prava grada i građana, jasno i nedvosmisleno utvrdili i njegova prava u svim domenima. Na jednom, dakle, pitanju — na pitanju potrebe za upotpunjavanjem, sređivanjem i kodifikacijom riječkog prava, te na pitanju potpunog i definitivnog prelaska sa običajnog na pisano pravo — slagali su se uglavnom i interesi grada i interesi kraljevi. Ostalo je da se usklade preostala pitanja u pogledu interesa grada i građana s jedne strane i kralja, kao predstavnika vladajuće klase, s druge strane. Sva ta pitanja i sve te odnose trebao je da reguliše Statut, koji je imao da bude regulatorom svih tih oprečnosti. Prema tome, Statut riječki od 1530. godine rodio se iz potrebe da se njime odredi odnos grada i građana prema novom gospodaru i da se kroz njegove propise, koliko je to najviše moguće, utvrde i sačuvaju stara prava i povlastice grada i građana. Ukoliko je ovo posljednje moglo da dođe u sukob sa važnim interesima kralja i vladajuće klase, propisi novog Statuta imali su, razumljivo, da svoje stare propise i običaje modifikuju i usklade sa zahtjevima vremena i prilika, odnosno, u krajnjoj liniji, sa zahtjevima vladajuće klase.

Statutom od 1530. godine, istina, Rijeka je uspjela da očuva mnogo starih prava i privilegija, ali je isto tako putem ovog Statuta i vladajuća klasa — u prvom redu kralj — uspjela da obezbijedi i osigura svoje osnovne interese u gradu. Suvišno bi bilo na ovom mjestu zalaziti u detalje analizirajući sva ona pitanja po kojima je, kroz forme statutarne propise, kralj uspio da obezbijedi svoje klasne interese. Spomenućemo stoga samo one momente koji ukazuju na to kako je on sebi obezbijedio ključne pozicije u upravi i sudstvu. Prije svega, više nema ni pomena o »pučkoj skupštini«, koja je u sebi nosila važne demokratske elemente i koja je u doba Walseea igrala vrlo značajnu ulogu. Istina, umjesto »pučke skupštine« postoji sada Vijeće pedesetorice. To je bez sumnje trebalo da bude ustupak zahtjevima grada, no u svakom slučaju

ustupak koji je kralj vrlo lako mogao da učini kad se radilo o tome da kolektivno tijelo od 50 ljudi zamijeni pučku skupštinu. Dalje, gradom je upravljao kapetan u ime kraljevo i kao njegov zamjenik u Rijeci. To je bio najviši opštinski funkcioner i sa najvišim ovlaštenjima. Stoga je statutarnim propisima predviđeno da kapetana postavlja kralj po svojoj volji. Vikarij je bio vrlo visok opštinski funkcioner, sa velikim ovlaštenjima i u upravi (da zamjenjuje kapetana u odsutnosti) i u sudstvu (sudovanje u većim stvarima). Stoga i ovog opštinskog funkcionera postavlja kralj. Dvojicu gradskih sudija, koje poznaju i ostale opštine u starohrvatskoj pravnoj oblasti, nekada je birao narod, a sada jednoga od njih u Rijeci bira Veliko vijeće, a drugoga (iudex capitanealis) po svom nahodanju određuje kapetan iz Vijeća dvadesetpetorice, itd. U svim slučajevima, dakle, kada se radi o osjetljivim pozicijama, kralju je bilo obezbijeđeno da njegova volja (a kroz to svakako i njegovi interesi) bude uvijek sprovedena po pitanju izbora ličnosti. Negdje je to vršio kralj lično (postavljanje kapetana, vikarija), a negdje posredno, preko kapetana, kao svog zastupnika u Rijeci (izbor kapetanskog sudije i sl.).

Krivično-pravne odredbe Statuta takođe su u potpunosti vodile računa o interesima vladajuće klase i posebno ih štitile. Dovoljno je baciti pogled na rub. 15—lib. III pa da se odmah uoči koliko su od svih kašnjenjivih napada jače bili zaštićeni opštinski funkcioneri od običnog građana i kako je ta skala opadala počev od kapetana, kao najvećeg opštinskog funkcionera i kraljevog zastupnika u gradu, pa do najnižih opštinskih funkcionera i dalje do običnih građana. To je i razumljivo kad se ima na umu da su najveći opštinski funkcioneri bili najveći nosioci vlasti, najsigurniji zaštitnici poretka, a samim tim i sasvim siguran oslonac interesima kraljevim i vladajuće klase uopšte. Zato je pojačana zaštita ovog gornjeg sloja značila u isto vrijeme pojačanu zaštitu poretka i interesa vladajućeg sloja.

Najzad, kroz sistem novčanih kazni i kazni konfiskacije imovine kraljevoj kasi je bio obezbijeđen veoma visok udio (nekada su se utjerane imovinske kazne dijelile po pola između kraljevog i opštinskog fiska, a nekada su čak i čitave pripadale kraljevoj blagajni). Iz svega izloženog jasno proizlazi da su kroz forme statutarnih propisa obilato bili zadovoljni i obezbijeđeni interesi kralja, kao gospodara grada, kao i interesi vladajućeg sloja uopšte.¹⁰

A sada drugo pitanje: što je bio uzrok donošenja statuta kod ostalih susjednih gradova i opština (na terenu iste starohrvatske pravne oblasti), te da li je bilo i u čemu sličnosti između njih i grada Rijeke po pitanju okolnosti koje su uzrokovale kodifikaciju prava i donošenje statuta.

Ako se osvrnemo na statute ostalih susjednih gradova i opština na terenu samonikle starohrvatske opštine vidjećemo sasvim istovjetne uzroke koji su uslovlili kodifikaciju prava i donošenja statuta dotičnih opština, baš kao što je bio slučaj i sa Rijekom. Bacićemo stoga letimičan pogled na svakog od njih.

10. O svemu ovome na posebnim mjestima biće riječi detaljnije.

U naraciji Vinodolskog zakona od 1288. god. kaže se da su se ljudi Vinodola sakupili u skupštini da saberu stare zakone otaca i da ih popišu »da njihova djeca ne sumnjaju o tim zakonima«. ¹¹ Raspravljajući o pitanju postanka Vinodolskog zakona dr M. Kostrenčić sasvim ispravno tvrdi da ovaj statut spada u onu vrstu pravno-historijskih izvora kojima je bio cilj da regulišu odnose između kmetova i gospode. Pri tom dr Kostrenčić ne pridaje mnogo važnosti tome što se u naraciji Vinodolskog zakona spominju »stari dobri zakoni« i sl., smatrajući da se u XIII vijeku ovo možda isticalo sa namjerom da se odnosnim propisima dade autoritet starine, dok da to samo po sebi ne znači da se ne radi o novim propisima. ¹²

Kastavski statut od 1490. godine donesen je u vrijeme kada se Kastav nalazio u posjedu Fridriha III Habzburškog, u čije ruke je prešao iz ruku grofovske porodice Walsee, nešto prije toga, kada i Rijeka i cijeli posjed Walseeovaca u Istri i Krasu. Tretirajući pitanje njegovog postanka dr Fr. Rački smatra da je baš ova promjena vlastele, odnosno gospodara Kastva, navela Kastavsku opštinu da kodificira svoje dotadašnje zakone. ¹³ Pri tom treba imati na umu da su samo prvih 57 kapitula ovog statuta donesene 1490. godine dok su sve ostale kapitule (dakle, počev od 58 do 73) donesene u razdoblju od 1546. do 1614. godine.

Veprinački statut od 1507. godine u svom uvodu govori u stvari o tome da se ovim Statutom prelazi sa običajnog na pisano pravo. ¹⁴ Ne govori se ništa o tome što je Veprinačku opštinu navelo da sačini ovaj Statut, osim obične želje i potrebe da se običajno pravo uzdigne na stepen pisanog prava i da se cjelokupno pravo Veprinca kodifikuje. No nema sumnje da je i Veprinački statut proizašao iz potrebe da se njime regulišu odnosi Veprinca prema novim gospodarima — Habzburgovcima.

Što se pak tiče Mošćeničkog statuta, koji se vremenski pojavljuje iza Riječkog statuta, u njegovom uvodu se čak izrično navodi da se ovaj Statut donosi »za mirneje živet kmeti s gospodum i gospoda s kmeti na veki...« ¹⁵

Najzad, Trsatski statut iz godine 1640. donesen je iz istih razloga. Trsat je, naime, u vrijeme donošenja Vinodolskog zakona (1288. god.) bio u sastavu Vinodola i Vinodolski zakon važio je za područje Trsata za sve vrijeme dok je Trsat bio pod Frankopanima. U vlasti Frankopana on je prvi put bio sve do 1490. god., kada je prešao u ruke Habzburga. Međutim, u ratu koji je 1508. god. izbio između Venecije i cara Maksimilijana Habzburškog Trsat su zauzeli Mleci. No pošto se u taj sukob umiješao i hrvatski ban Andrija Bot, ovaj je sa knezom Bernandinom Frankopanom oduzeo Trsat od Mlečana, pa tako Trsat ponovo dolazi u ruke Frankopana i u njihovim rukama ostaje negdje do sredine XVI vijeka. ¹⁶ Tako

11. Monumenta historico — juridica Slavorum Meridionalium, pars I, vol. IV: Statuta lingua croatica conscripta (izd. JAZU — Zagreb 1890), str. 5.

12. Dr M. Kostrenčić: Vinodolski zakon — Rad JAZU, knj. 227 (Zagreb 1923), str. 121 i 125.

13. Monumenta . . . : Statuta lingua croatica conscripta, str. LXXXV i LXXXVI.

14. Ibidem, str. LXXXVII—LXXXVIII.

15. Zlc: Mošćenički statut (u programu Pazinske gimnazije od god. 1911/1912), str. 3.

16. Monumenta . . . : Statuta lingua croatica conscripta, str. LXXXIX—LXXX.

se, dakle, u momentu donošenja Trsatskog statuta od 1640. godine Trsat nalazio u rukama Habzburgovaca.

Za vrijeme dok je Trsat bio u sastavu Vinodola, odnosno dok se je nalazio u vlasti Frankopana, na području Trsata važili su propisi Vinodolskog zakona. No nakon dolaska pod vlast Habzburgovaca situacija se mijenja i nastaje potreba da se odrede i preciziraju novonastali odnosi između Trsata i nove Habzburške vlasti.¹⁷ U novoj situaciji nijesu više odgovarali zastarjeli propisi Vinodolskog zakona od 1288. godine. To je bio razlog donošenja Trsatskog statuta od godine 1640.

Kako se iz svega izloženog vidi, isti su razlozi bili koji su uzrokovali donošenje statuta u čitavoj starohrvatskoj pravnoj oblasti i to: potreba da se u situaciji novonastaloj zbog promjene gospodara pisanim pravom regulišu odnosi između dotičnih opština i Habzburških gospodara, a time istovremeno utvrde prava i dužnosti jednih i drugih.

GLAVA II

KRATAK POGLED NA OPŠTI ISTORIJSKI RAZVOJ KRIVIČNOG PRAVA

Začetke krivičnog prava nalazimo još u pradavnim vremenima. Otada pa do stvaranja modernog krivičnog prava imao se prevaliti veoma dugačak put, na kome se imalo vjekovima ili čak mileniumima, prolaziti kroz mnogobrojne specifične razvojne faze raznih etapa. Počecemo stoga od početka.

Prvobitnu zajednicu karakteriše kolektivna svojina nad sredstvima za proizvodnju i nad proizvedenim dobrima.¹ Ne postoji nikakve državne vlasti, jer prvobitnu zajednicu karakteriše plemensko uređenje.² Svako pleme živjelo je za sebe i predstavljalo skupinu za sebe. Može se reći da su ta plemena bila u izvjesnom smislu (specijalno sa gledišta suverenosti) minijaturne autonomne državnice, ako ovdje apstrahujemo poseban aparat prinude koji je karakterističan za državu i sve ono dalje što iz toga proističe, a čega plemena u prvobitnoj zajednici nijesu imala. Njih međusobno razdvajaju prije svega interesi, potom običaji, religije (posebno bogovi) itd. To znači da je svako pleme za sebe predstavljalo jednu monolitnu cjelinu sa identičnim interesima pojedinca i plemena. Iza postupka svakog člana plemenske zajednice stajalo je pleme, kao kolektivni nosilac prava i obaveza. Stoga baš, radi specifičnih prilika unutar tadašnjeg društva i sve ono što je prethodilo krivičnom pravu, kada se ono u svojim konturama počelo nazirati, imalo je sasvim specifičan karakter.

17. Ibidem, str. LXXX

1. S. F. Kečekjan: Opšta istorija države i prava I deo, sv. 1, prevod sa ruskog, (Beograd 1946), str. 9—10.

2. V. I. Lenjin: Lekcija o državi, Djela, knj. XXIV, str. 365. S. F. Kečekjan: Op. cit., str. 19.

Teški prestupi (ubistva, pljačke, silovanja itd.) koje bi počinili pripadnici jednog plemena nad pripadnicima drugog plemena nijesu bili kažnjavani od plemena kome je počinilac pripadao, jer počiniti neko zlo pripadniku drugog plemena nije se smatralo nedopuštenim, niti je povlačilo makar kakvu kaznenu reakciju sa strane plemena počinioca. S druge strane, pleme čiji je pripadnik oštećen napadom nije imalo mogućnosti da zadovoljštinu zatraži nikakvim redovnim putem. Jedno pleme prema drugom pojavljivalo se kao puni nosilac suvereniteta, dok nije postojalo nikakve više vlasti nad plemenom, koja bi u datom momentu mogla među njima podijeliti pravdu, zadovoljiti oštećenu stranu i kazniti krivu. Sem toga, živo je djelovao još jedan faktor — religija. U skladu sa tadašnjim prvobitnim animizmom vjerovalo se da duša ubijene osobe luta i da ne može naći mira sve dok ne bude osvećena. A dužnost osвете ležala je kako na njegovim bliskim srođnicima, tako i na čitavom plemenu kome je ubijeni pripadao. Razumljivo je stoga da se u takvim uslovima rodila i morala roditi tzv. krvna osveta.³ Za nju su, kao i za kasnije nastalu kompoziciju, znali svi narodi svijeta na odgovarajućem stepenu razvoja, a kod izvjesnih plemena Afrike i Azije ovi stari instituti još su i danas na snazi.⁴ Međutim, baš ta krvna osveta sačinjava prvu, početnu kariku u daljem lancu razvoja krivičnog prava — njegov početak.⁵ Tačnije rečeno to je još uvijek prapočetak, jer krvna osveta, kao ni kompozicija ili vražda, koja se kasnije pojavljuje, strogo uzet ne bi se mogle uvrstiti u institute krivičnog prava (ako se uzme u obzir da pravo uopšte, pa i krivično pravo, predstavlja suprastrukturu zajedno sa državom i da prava, u pravom smislu — kako se taj pojam danas razumije — nema bez države). Stoga, ako se ponekad u ovom izlaganju tim terminom ipak služimo i kada je riječ o ovom periodu ljudske istorije, to činimo isključivo sa praktičnih razloga (radi lakšeg izlaganja i shvaćanja), svjesni ipak da taj termin sasvim potpuno ne odgovara čistoj suštini svoga pravog značenja. Sem toga, kad je riječ o krvnoj osveti i vraždi (kompoziciji) mora se imati na umu činjenica da se tu (cijeneći po porijeklu) radi više o jednoj vrsti međunarodnog (tj. međuplemenskog) prava. Stoga, ako bismo tražili klicu istog krivičnog prava našli bismo je u kažnjavanju za prestupe koje su činili pripadnici istog plemena jedan prema drugome. Ovakvi počinioci kažnjavani su od društvene vlasti svoga plemena ili porodice. Tu imamo sve elemente krivičnog prava (ako apstrahujemo državu i od nje propisano pravo, čega tada nije moglo biti): povreda normi običajnog prava koje je poštovala

3. Emil Garson ovu pojavu naziva imenom »privatne osvete« (E. Garson: Krivično pravo, Beograd 1926, str. 12). Smatramo da taj termin nije srećno odabran, jer osveta u tadašnjim uslovima nije mogla biti privatna stvar pojedinca, nego je to ipak bila javna stvar, stvar društvene zajednice — plemena. U tom smislu se izjašnjava i Taranovski (Dr Teodor Taranovski: Istorija srpskog prava u Nemanjičkoj državi, II deo: Istorija krivičnog prava, Beograd 1931, str. 2).

4. Vidi Du Boys: *Histoire du droit criminel des peuples anciens* (Paris 1854).

Kovalewski: *Coutume contemporaine et loi ancienne* (Paris 1893), str. 237.

Dr I. Jelić: *Krvna osveta i umir u Crnoj Gori i Severnoj Arbaniji* (Beograd 1926), str. 17.

5. Emil Garson: *Krivično pravo*, prevod sa francuskog (Beograd 1926), str. 5—16;

Dr Teodor Taranovski: *Istorija srpskog prava u Nemanjičkoj državi*, II deo: *Istorija krivičnog prava* (Beograd 1931), str. 2.

zajednica i kažnjavanje povredioa tih normi od strane društvenih vlasti dotične zajednice (porodice ili plemena).

Izgleda da je najprva kazna koju je društvena vlast u takvim slučajevima počela da izriče prema počiniteljima teških prestupa bila progonoštvo. Kasnije su se javile tjelesne kazne, pa i smrtna kazna. Ovdje obavezno treba napomenuti da je progonoštvo kao kazna, pored svog krivično-pravnog karaktera imala i jako naglašen sakralni karakter. Da bi duša umrlag mogla da nađe pokoja potrebno je da tijelo pokojnika bude uredno sahranjeno po običajima, da se za njegovu dušu prinose žrtve itd. Međutim, izgnanik je lutao po tuđini i kao takav on više nije mogao imati domaćih bogova, niti učestvovati u porodičnom kultu. Stoga njegova duša nije mogla imati pokoja. Nema sumnje da je ta kazna i sa čisto vjerskog gledišta bila veoma teška za ondašnja shvatanja i da se njome u odnosu na vjerski momenat mogao postići isti rezultat kao i običnom krvnom osvetom. Smrtna kazna koju je izricala domaća pravda prema istoplemeniku takođe je, pored krivično-pravnog, imala i sakralno obilježje, kakvo je, uostalom, imala i krvna osveta. Duša ubijenog (prema tadašnjim vjerovanjima) nije mogla naći pokoja sve dok ne bude osvećena, tj. dok njegova smrt ne bude otkupljena krvlju ubice. Otuda i vjerska obaveza da se prolije krv radi otkupa duše ubijenog i to kod ubistva među istoplemenicima krv ubice — smrtna kazna, a kod ubistva počinjenog između pripadnika raznih plemena krv bilo koga pripadnika dotičnog plemena ili porodice kome ubica pripada — krvna osveta.⁶

Osveta se pojavljuje kao pravo u kolektivnom obliku. Nju vrši pleme protiv plemena, tj. bilo koji član oštećenog plemena prema bilo kojem članu plemena iz koga potiče napadač. Sem toga još jedan vrlo značajan momenat karakteriše ovu prvobitnu osvetu. To je momenat nesrazmjere. Za jedno ubistvo može se osvetiti (a obično se to i činilo) sa više ubistava na protivnoj strani, a ne samo sa jednim i sl. Dužnik je čitavo protivničko pleme. Zato može da bude ubijen kako počinilac tako i ma koji drugi pripadnik plemena.⁷ Zapravo, krvna osveta je mogla biti kolektivna i lična, kako u odnosu na subjekt tako i u odnosu na objekt osvete. Kolektivna je u odnosu na subjekt kada se sveti pleme ili porodica, a u odnosu na objekt kada je osveta upravljena prema protivničkom plemenu ili porodici. Kao lična u odnosu na subjekt osveta se pojavljuje onda kada se sveti pojedinac, a u odnosu na objekt — kada je upravljena samo na pojedinca. Krvna osveta je uvijek nezastariva, te je pravo i dužnost njenog ispunjenja moglo da prelazi i s koljena na koljeno.⁸

Tokom vremena i moment kolektivnosti i moment nesrazmjere bili su ublaženi. Osveta se postepeno sužavala na izvjestan krug bliskih srodnika. Takođe je vremenom bila uspostavljena i sve veća srazmjernost

6. E. Garson: Op. cit., str. 21—22 i 25;

Dr Ilija Jelić: Op. cit., str. 1—2;

Liszt: Lehrbuch der deutschen Strafrechtes, 1921, 66/II;

Dr T. Živanović: Osnovi krivičnog prava. Opšti deo, 1922, 7/II.

7. Emil Garson: Op. cit., str. 14;

N. Srzentić-dr. A. Stajić: Krivično pravo FNRJ — Opšti deo (Beograd 1954), str. 9;

8. Dr I. Jelić: Op. cit., str. 10—11.

između počinjenog zla i zla koje se protivnoj strani nanosi osvetom. To je postepeno u domenu osvete utrlo put primjeni principa »taliona« (jednako zlo — za jednako zlo, oko za oko — zub za zub).⁹

Na prihvatanje principa taliona uticali su slijedeći faktori. Dok je prvobitna zajednica počivala isključivo na krvnoj vezi (srodstvu), krvna osveta u svom prvobitnom obliku donekle se i mogla tolerisati. Međutim, kako su tokom daljeg razvoja društva stvarane veće zajednice, koje su obuhvatale po nekoliko plemena odnosno krvnih zajednica, krvna osveta između njih prijetila je da nanese velike štete zajednici koja je te grupe obuhvatila. Stoga je takva zajednica (koja je već bila na jednom višem stupnju razvoja od ranije strogo rodovske zajednice) morala da pronađe izlaz iz ove neugodne situacije, vodeći pri tome računa, dakako, i o običajnom pravu, koje je i nadalje priznavalo krvnu osvetu i o sakralnom momentu. Izlaz je bio nađen prihvatanjem principa taliona. Time je u domenu krvne osvete bio uklonjen momenat nesrazmjere, koji je prijetio da nanese velike štete ovakvoj zajednici. Istovremeno njime nije ukinuta krvna osveta kao krivično-pravni institut, a samim tim nije povrijeđen ni onaj važni vjerski moment, koji se uvijek kao crvena nit provlači i utiče da se krvna osveta još prilično dugo vremena održi.¹⁰

Ipak uspostava principa taliona već je značila veliki napredak. Otda je osveta bila orijentisana uglavnom prema počiniocu, a u svakom slučaju bila je daleko više srazmjerna.

Razumije se da je u svom razvoju i talion prolazio kroz nekoliko faza. Odmah prilikom prihvatanja ovog principa znalo se samo za tzv. primitivni talion, koji se sastojao u tome što je oštećena strana (lični oštećenik ili njegovi srodnici) po svom nahođenju sama odmjeravala kojim će zlom osvetiti pričinjeno joj zlo.

Shvatljivo je stoga da je u takvoj situaciji princip srazmjernosti često trpio. No to je bio početak i prelazi su, razumljivo, morali da budu blagi. Kasnije je došlo do učestvovanja sudskih organa u čitavoj stvari i to prvo djelomično (privatno-sudski talion), a kasnije uz puno angažovanje u čitavom postupku (pravi sudski talion).¹¹

No kako se vremenom razvijala ekonomika prvobitne zajednice, tako je i sama ova društveno-ekonomska formacija jednog dana došla u ćorsokak. Porastom produktivnosti rada i stvaranjem viškova stvara se i privatna svojina. Prvobitno društvo se raslojava na klase i nestaje ga, da ustupi mjesto novoj društveno-ekonomskoj formaciji: robovlasničkom društvu, sa prinudnim državnim aparatom na čelu i svim ostalim što iz toga proizlazi.¹²

Razumljivo je da je, prolazeći kroz sve ove razvojne faze tadašnjeg društva, morala evoluirati i krvna osveta. Zapravo, još u početku perioda

9. S. F. Kečekjan: Op. cit., str. 22—23;

N. Srzentić-dr. A. Stajić: Op. cit., str. 9.

10. I. Jelić: Op. cit., str. 5—6.

11. Momsen: Zum ältesten Strafrecht der Kulturvölker (1905), str. 105;

Trojanović: Saronjanje kod Srba (1922), str. 4;

Dr I. Jelić: Op. cit. str. 6—7.

12. Engels: Poreklo porodice... (Marks i Engels, Djela, knj. XVI, str. 138—141);

S. F. Kečekjan: Op. cit., str. 26—29.

raspadanja prvobitnog rodovskog društva niče i razvija se jedan novi običajni institut: tzv. kompozicija (compositio), vražda, umir, otkupnina (negdje se zvala i »krvnina«).

I pojavu kompozicije (umira, vražde, otkupnine ili sl.) izazvale su potrebe tadašnjeg društva. Napred smo spomenuli da stepen razvoja tadašnjeg društva karakteriše raspadanje prvobitnog rodovskog uređenja, izazvano porastom produktivnosti rada, stvaranjem viškova i pojavom privatne svojine. U tim novim uslovima javlja se razmjena dobara kao ekonomska nužnost. Nadalje, razmjena dobara zahtijeva tijesne veze među raznim zajednicama, odnosno članovima raznih zajednica. No s druge strane krvna osveta stalno je mutila odnose između raznih zajednica, dovodila do čestog prekida svake veze i stvarala atmosferu neprijateljstva i nepovjerenja. Takva situacija teško je pogađala ekonomiku društva i ozbiljno ugrožavala njegov dalji razvoj. Stoga se pojavila neophodnost da se pronađe izlaz iz takve situacije. Trebalo je, naime, stvoriti neki novi krivično-pravni institut, koji bi potpuno zamijenio krvnu osvetu, odgovarao prilikama društva na tadašnjem stepenu razvoja, poslužio suzbijanju kriminala umjesto dotadašnje krvne osvete, a da istovremeno ne povrijedi ni vjerska shvatanja (o ovom faktoru takođe se uvijek strogo vodilo računa). Tako je konačno došlo do stvaranja ovog novog krivično-pravnog instituta pod imenom kompozicije (umira, vražde, otkupnine ili sl.), instituta koji je mogao da zadovolji sve napred istaknute uslove.

Kompozicija se sastojala u pružanju moralne satisfakcije i plaćanju materijalne odštete napadnutom ili zajednici napadnutog sa strane počinioca, odnosno njegove zajednice. Isplata se vršila putem raznoraznih predmeta koji su u to vrijeme služili kao sredstva razmjene (žitarice, nakiti, stoka, a kasnije i novac). To je bila druga etapa u razvoju tih prapočetaka krivičnog prava. Istina, pojava kompozicije u svojoj prvoj fazi nije značila i potpuno ukidanje osvete, jer je isprva zavisilo od oštećene strane da li će se zadovoljiti kompozicijom (otkupninom) ili će pribjeći osveti (prva razvojna faza kompozicije — tzv. dobrovoljna kompozicija). Ipak kompozicija je vremenom sve više potiskivala krvnu osvetu. Najzad, u svojoj drugoj razvojnoj fazi (tzv. prinudna kompozicija) ona je potpuno eliminisala krvnu osvetu kao krivično-pravni institut.¹³

Kad je propala prvobitna zajednica i mjesto nje se pojavila država (robovlasnička država) sa svojim prinudnim aparatom, bez koga se država ne može zamisliti, ona je zatekla i krvnu osvetu i kompoziciju. Razumljivo je da se država morala pojaviti u ulozi regulatora društvenih odnosa i na tom području. Stoga država postepeno, vjekovima, djeluje protiv krvne osvete u namjeri da je prvo ograniči, umanj i njen značaj i na koncu jednog dana potpuno eliminiše. Prvo što je država na tom polju učinila jeste uklanjanje svakog elementa kolektivnosti kod krvne

13. Emil Garson: Op. cit., str. 13 i 17;
N. Srzentić-dr. A. Stajić: Op. cit., str. 9—10;
S. F. Kečekjan: Op. cit., str. 23;
Dr T. Taranovski: Op. cit., str. 3;
Dr Ilija Jelić: Op. cit., str. 11—13.

osvete. Krvna osveta se individualizira — osvjetnik može biti jedan jedini i to u prvom redu oštećeni ili pak izuzetno neko iz njegove uže porodice. Potom postepeno dolazi do sve većih ograničenja krvne osvete u odnosu na učine koji ju mogu izazvati. Dok je u početku i relativno beznačajno djelo moglo izazvati krvnu osvetu, kasnije se ona mogla primijeniti, pored ubistva, samo za još jedan ograničen broj prestupa, koji su u to vrijeme smatrani naročito teškim (npr.: uvreda časti, noćne provale i sl.). Na kraju tog procesa sužavanja krvne osvete ostalo je još ubistvo kao jedini prestup koji je bilo dopušteno svetiti putem krvne osvete. No država je težila da krvnu osvetu eliminiše potpuno. Taj proces je, razumljivo, bio prilično dugačak. Stoga se krvna osveta u ovom ili onom obliku kod mnogih naroda jako dugo zadržala. Tako na primjer u Poljskoj i Češkoj krvna osveta je živjela još i u XV vijeku.¹⁴ U Belgiji također je u XV vijeku još bilo krvne osvete.¹⁵ U Švajcarskoj javlja se ponekad (iako rijetko) čak i u XVII vijeku, a u Sardiniji i na Korzici (pod imenom »vendetta«) još se danas mjestimično odražava.¹⁶ Statut grada Zagreba iz polovine XIII vijeka i Vinodolski zakon iz konca XIII vijeka također propisuju krvnu osvetu,¹⁷ kao i Dubrovnik još koncem XIV vijeka¹⁸ itd. Ipak, krvna osveta je vremenom bila ukinuta. Doduše u nekoj državi ranije, u nekoj kasnije, ali je na koncu krajni rezultat postignut i krvna osveta potpuno eliminisana iz oblasti prava. Između oštećene strane i počinioca postavlja se država, spremna i sposobna da putem svoje prinudne sile obezbijedi javni poredak i podijeli pravdu. To je bila treća faza razvoja krivičnog prava, na putu od njegovih prvih prapočetaka do modernog krivičnog prava.¹⁹

I krvna osveta i kompozicija morale su tokom vremena da evoluiraju u nove oblike krivično-pravne zaštite. Preko principa taliona krvna osveta je evoluirala u sistem tjelesnih kazni (sistem koji se bio toliko jako razvio u srednjem vijeku). To su bile razne kazne, počev od smrtne kazne (sa raznolikim načinima izvršenja), pa preko tjelesnih kazni odsjecanja udova ili pojedinih organa (sakaćenja) do kazne zatvora i lišavanja časti. S druge strane kompozicija je vremenom (još u robovlasničkom društvu) prerasla u imovinske kazne (globe, novčane kazne). Ona je u svom prvobitnom obliku predstavljala materijalnu naknadu oštećenom (pojedincu ili zajednici) za naneseno nepravdo. Kada je u svoje vrijeme država preuzela na sebe odbranu javnog mira, pri svakom počinjenjem nasilju (nepravu, krivičnom djelu) pored neposrednog oštećenika počela se javljati i država kao oštećena strana. Ovo vjerovatno

14. Wesnitsch: Die Blutrache bei den Sudslaven (1889), str. 19;

Dr I. Jelić Op. cit., str. 18.

15. Vidi Ch. Petit — Dutailis: Documents nouveaux sur les moeurs populaires et le droit de vengeance dans les Pays-Bas au XV siècle. Lettres de remission de Philippe le Bon. (Paris 1908);

Jireček-Radonić: Istorija Srba, knj. II (Beograd 1952), str. 133;

16. Miklosich: Die Blutrache bei den Slawen (Wien 1887), 86;

Jireček—Radonić: Op. cit., str. 133;

17. Dr I. Jelić: Op. cit., str. 18—19.

18. Jireček—Radonić: Op. cit., str. 134.

19. Dr Teodor Taranovski: Op. cit., str. 4—5;

Emil Garson: Op. cit., str. 13.

stoga što se svaka takva radnja smatrala istovremeno i povredom javnog mira, a pošto se država ima smatrati čuvarem javnog mira i održanjem istog je u velikoj mjeri zainteresovana, to se pri svakom počinjenom prestupu, pored neposredno oštećenog lica, pojavljivala u izvjesnom smislu i država kao oštećena strana. U početku je država u izvjesnoj srazmjeri dijelila sa neposrednim oštećenikom onaj iznos materijalnih dobara koji je plaćao počinitelac kao obeštećenje (nekadašnja kompozicija). Kasnije je, odvojeno od onoga što počinitelac ima da plati neposrednom oštećeniku, država uvela (propisala) posebna davanja u korist državnog fiskusa. Na taj način stvoren je u krivičnom sistemu jedan novi institut kazne — novčana kazna u korist države. Ta vrsta kazne zadržala se i u modernom krivičnom pravu svih zemalja sve do današnjeg doba, samo s tom razlikom što je ona kasnije dobila karakter javne kazne namjesto ranijeg karaktera običnog materijalnog obeštećenja, koji je nekada imala.²⁰

I samo pitanje ovlaštenja za gonjenje, kao procesualni momenat (da ga tako nazovemo, iako u ono najstarije vrijeme nije moglo biti ni govora o čisto procesualnim formama u današnjem smislu riječi), prolazilo je tokom vremena kroz mnoge razvojne faze. U početku je pravo na gonjenje (tj. na osvetu i preduzimanje ostalih radnji usmjerenih na kažnjavanje krivca) pripadalo isključivo oštećenoj strani. I kasnije, kada se u ovu oblast umiješala država sa svojim normama, situacija je u odnosu na ovaj procesualni momenat vjekovima trajala nepromijenjena. Ako povrijeđena strana nije htjela da preduzima kaznene mjere, država sa svoje strane nije preduzimala ništa i djelo je ostajalo nekažnjeno. To je uzrokovalo da kroz veoma dugački period vremena krivično pravo nije nosilo čisto izraziti javni karakter. Kroz dugačak period vremena, tokom daljeg razvoja, država se sve izrazitije angažovala u gonjenju kažnjivih djela i to najprije i u prvom redu onih koja su ugrožavala opstanak države odnosno dotičnog državnog uređenja, a potom i ostalih težih djela, dok je na koncu i za sva važnija krivična djela usvojen princip gonjenja *ex officio*.²¹

No kada je i došlo do pisanih zakona koji su regulisali krivično-pravnu materiju od tog momenta morao je preći veoma dugačak put do stvaranja krivičnog prava u današnjem smislu. Prije pisanog prava sve pravne odnose regulisalo je običajno pravo. Pisano pravo, prilikom svog postanka (a ono je imalo prilično dugačak proces razvoja) nije moglo (a možda ni htjelo, jer nije za to imalo hitne potrebe) da potpuno zamijeni običajno pravo u svim domenima. Država je masu pitanja postepeno regulisala pisanim zakonima. Međutim, još veća masa ostala je za veoma dugi period vremena neregulisana pisanim pravom. Ako se posmatraju stari zakonski spomenici, bez obzira koju pravnu oblast oni

20. Dr Teodor Taranovski: Op. cit. str. 5—6;
N. Srzentić-dr A. Stajić: Op. cit., str. 10;
Dr T. Živanović: Op. cit., § 7/III, 2.

Treba napomenuti da je ipak još uvijek sporno kako je došlo do novčane kazne, kao državne globe. Jedni smatraju da ona svoje poreklo vodi od kompozicije kako smo napred naveli (ovo mišljenje je prilično rasprostranjeno). No postoji i mišljenje da se novčana kazna, kao javna globa, pojavila kao naknada sudskih troškova u postupku protiv krivca (vidi Summer Maine: *L'ancien droit*, Paris 1874, str. 357).

21. Dr T. Taranovski: Op. cit., str. 7.

regulisali, primjećuje se odmah mnogo praznina. Jako mnogo pitanja je dotaknuto, a da su pojmovi ili nikako ili sasvim skučeno objašnjeni. Najzad, uočićemo takođe vrlo često da mnoga pitanja, za koja pouzdano znamo da su ondašnje društvo i te kako interesovala, nijesu dotičnim zakonicima uopšte dotaknuta. Iz ovoga se nipošto ne bi smjelo izvoditi zaključak da su dotična pitanja ostala potpuno neregulisana u tom periodu. Naprotiv, sva pitanja od pravnog interesa za društvo toga perioda bila su regulisana. Stvar je jedino u tome, da li su ta pitanja ostala još uvijek u domenu običajnog prava ili su pak potpuno ili djelomično regulisana pisanim pravom. Šupljina, dakle, uglavnom ne postoji. Ono što ne spominje pisano pravo, reguliše ga običajno pravo. Ono pak što pisano pravo reguliše nepotpuno i djelomično dopunjava opet običajno pravo. Prema tome, uz postojeće pisano pravo, običajno je pravo važno kao supsidijarni izvor prava. Tako je bilo manje-više u svim srednjovjekovnim pravima. Ovo stoga što je pisano pravo nastupalo postepeno i trebalo je da prođe veoma dugačak vremenski period, dok je pisano pravo potpuno osvojilo čitavi domen pravnih odnosa u društvu. Sa istih razloga bio je isti slučaj i sa krivičnim pravom, jer se i ono dugo vremena dopunjavalo običajnim pravom. U domenu krivičnog prava, pri popunjavanju praznina pisanog prava, a i eventualnih praznina običajnog prava, prilično je veliku ulogu igrala i sudska praksa.²²

Doba renesanse donijelo je sa sobom za pravo uopšte, pa i za krivično pravo posebno, snažan napredak. Rađala se i razvijala krivično-pravna teorija. Od XV vijeka pa kroz nekoliko narednih vjekova u tom pogledu učinjen je ogroman napredak. Italija je u tome imala naročitu zaslugu, jer je nekoliko jakih djela njenih pravnih teoretičara toga vremena krivično-pravnu teoriju veoma jako pokrenulo naprijed.²³ Sem Italije pojavili su se sa svojim djelima krivično-pravni teoretičari i u drugim zemljama (Njemačka, Holandija, nešto malo Francuska i dr.). Sve u svemu ovaj je pokret krivično - pravnu nauku snažno pokrenuo naprijed i krivično pravo (kao, uostalom, i ostale grane prava) počelo je otada da mnogo brže poprma nove oblike i forme, čak i da duboko mijenja i modificira mnoge suštinske stvari i, da se rapidno približava liniji modernog krivičnog prava.²⁴

Savremeno krivično pravo usvaja podjelu na dva dijela: na opšti i posebni dio. Pri tome opšti dio propisuje opšte principe kaznene politike jedne zemlje (uslovi i osnovi krivične odgovornosti, svrha kažnjavanja, itd.), dok posebni dio određuje koje se radnje smatraju krivičnim djelom i propisuje kazne za dotične nedozvoljene radnje. U dalekoj prošlosti, međutim, krivično pravo nije poznavalo ovu diobu. Zapravo, ono što se danas naziva opštim i posebnim dijelom krivičnog prava u prošlosti se nije razvijalo uporedo. Naprotiv, tamo gdje su se u početku i javljali propisi krivičnog prava radilo se isključivo o propisima koji bi

²² Dr T. Taranovski. Op. cit. str. 135-137.

²³ Primjera radi navodimo nekoliko najznačajnijih djela italijanskih pravnika toga doba: Angelus Aretinus: »De maleficiis«; Hipolito di Marsigli: »Practica rerum criminalium« i »De Questionibus et Tormentis« (sve XV vijek). Kasnije: Julius Clarus: »Septem libri sententiarum receptorum, seu practica civilis et criminalis«; Farinaci: »Concilia, practica et theoria criminalis« itd. (vidjeti E. Garson: Op. cit., str. 60).

²⁴ E. Garson: Op. cit., str. 60-61.

danas sačinjavali posebni dio krivičnog prava, tj. o propisima koji su samo određivali krivična djela i propisivali kazne za ta djela. Dakle, posmatrajući istorijski, prvo su se pojavile posebne krivično-pravne odredbe, a odredbe opšteg krivičnog prava počele su se javljati mnogo kasnije. Doduše, ne može se reći da se među propisima posebnog krivičnog materijalnog prava nije mogla naći i poneka odredba koja bi se odnosila na opšte krivično pravo, no takvih je propisa bilo veoma malo i oni su uglavnom predstavljali izuzetak. Ovu pojavu u istorijskom razvoju krivičnog prava diktirale su čisto praktične potrebe ranijeg društva. Naime, pisano pravo razvijalo se postepeno, regulišući pojedinu materiju od slučaja do slučaja i tako postepeno osvajalo teren običajnog prava u ovoj oblasti. U svojim prvim počecima krivično pravo je imalo da zadovolji samo najpreče potrebe društva, u prvom redu vladajuće klase. Imalo je, dakle, da posluži sa strogo praktične strane. A ono što se u to doba od krivičnog prava tražilo svodilo se skoro isključivo na to da se odrede krivična djela i za ista propišu kazne. Razumljivo je stoga što u to vrijeme u domenu krivičnog prava nijesu bili dovoljno prečišćeni pojmovi vinosti, uračunljivosti, saučesništva i ostala pitanja koja čine kostur kasnijeg opšteg dijela krivičnog prava. Zapravo u to vrijeme nije ni postojala neophodna potreba za ocjenjivanjem subjektivne strane krivičnih djela. U obzir se uzimalo, pa prema tome i obavezno kažnjavalo, samo objektivno zlo, jer sa gledišta interesa tadašnjeg društva nijesu bili od značaja nikakvi subjektivni momenti. Tek kada je, znatno kasnije, pravna teorija zašla dublje u suštinu krivičnog prava, stvari postavila na svoje mjesto i teorijski proventilirala došlo je do snažnog koraka naprijed i u domenu opšteg dijela krivičnog prava. Otada se, pored objektivne strane krivičnog djela, počela veća pažnja poklanjati i subjektivnoj strani (vinosti pogotovo) i krivično pravo, zajedno sa krivično-pravnom teorijom, koja se razvijala i napredovala, pošlo je putem koji ga je konačno doveo na današnje pozicije modernog krivičnog prava.²⁵

G L A V A III

III. KRIVIČNO PRAVO U SISTEMU RIJEČKOG PRAVA — SA POSEBNIM OSVRTOM NA DELIKTE PROTIV ŽIVOTA I TIJELA

1) MJESTO KRIVIČNOG PRAVA U SISTEMU RIJEČKOG PRAVA

U sistemu riječkog prava, posmatrano kroz Statut od 1530. godine, krivično pravo je zauzimalo, ako ne centralno, a ono ipak vrlo istureno mjesto. Sa razvojem trgovine i privredne moći grada javili su se mnogobrojni odnosi koje je trebalo regulisati na način koji je najbolje odgovarao prilikama i interesima grada i vladajućih krugova. Stoga je građansko pravo Riječkog statuta moralo da bude vrlo obuhvatno da bi moglo

25. Dr Janko Tahović: *Krivično pravo — Posebni deo* (Beograd 1953), str. 1—6; Dr Teodor Taranovski: *Op. cit.*, str. 32—36.

kompletno i sigurno da reguliše sve te odnose. No ti isti razlozi izazvali su potrebu i jednog kompletnog kodeksa u domenu krivično-pravne materije. Tako, dok je građansko pravo imalo da reguliše mnogobrojne civilne odnose koji su se pojavili u vezi sa razvojem trgovine i privredne moći grada, dotle je krivično pravo trebalo da precizira kažnjive radnje i odredi kazne. No to je ipak bio samo jedan od mnogih razloga koji su izazvali potrebu za jednim sigurnim i obuhvatnim krivično-pravnim kodeksom. Drugi, čak i daleko važniji razlog izvirao je iz samog osnovnog zadatka krivičnog prava uopšte. Naime, zadatak krivičnog prava uopšte, u bilo kojoj zemlji i bilo kojim prilikama, oduvijek je bio: zaštita određenog društva, odnosno postojećeg poretka. Stoga je i zemaljski gospodar Rijeke i postojeći poredak u gradu morao nastojati da u krivično-pravnim propisima Riječkog statuta dobije moćno oružje za zaštitu postojećeg uređenja. Otuda su ti propisi imali da budu baš onakvi kakvi bi najbolje i najsigurnije mogli da posluže tom osnovnom cilju. U svojoj istoriji Rijeka u srednjem vijeku više puta je mijenjala svoje zemaljske gospodare, a tokom vremena mijenjale su se i društvene prilike u njoj, jer se proces društvenog razvoja kretao uvijek dalje linijom snaženja feudalizma. Taj opšti razvojni put morao je bezuvjetno da ostavi traga na riječkom krivičnom pravu, jer je to bilo sasvim u skladu sa spomenutim osnovnim zadatkom krivičnog prava. Stoga je, dakle, krivično pravo Rijeke moralo da u stopu prati razvojni put riječkog društva, pa je sa istih razloga razumljivo što u uslovima XVI vijeka gradu više nijesu odgovali stari i zastarjeli krivično-pravni propisi iz davnine, pa bilo da se radilo o odredbama običajnog prava, bilo o odredbama pisanog prava ili pak o jednim i drugim. Stoga je Riječki statut od 1530. godine temeljito revidirao stare krivično-pravne odredbe i dao jedan potpun kodeks krivično-pravne materije, čiji su propisi potpuno odgovali duhu i potrebama vremena, a u prvom redu feudalnom gospodarstvu i postojećem poretku u gradu.

S obzirom na njegovu važnost i zadatak nije čudo što je krivično pravo u sistemu riječkog prava dobilo posebno važno mjesto i što mu je potpuno posvećena jedna od četiri knjige Statuta (Lib. III). Njegov osnovni zadatak bio je da zaštiti postojeći poredak u gradu i kroz to prava i interese zemaljskog gospodara. Ono je taj svoj osnovni zadatak postizalo kroz mnogobrojne i raznovrsne forme, koje su, razumljivo, uvijek morale imati prizvuk klasnih momenata. Tako, na primjer, mada su sva krivična djela bila kažnjiva, posebno i oštrije su kažnjavana djela izvršena nad određenim kategorijama opštinskih funkcionera (Rub. XV — lib. III), jer su oni bili stubovi postojećeg poretka u gradu i napad na njihovu ličnost smatran je unekoliko napadom na postojeći poredak. Nadalje, naročito oštrim i surovim kaznama kažnjavana su krivična djela uperena protiv kralja — zemaljskog gospodara i protiv opštinskog uređenja grada (Rub. VI — lib. III) itd.

2) SISTEM I OBUHVATNOST RIJEČKOG KRIVIČNOG PRAVA

Knjiga III Riječkog statuta, koja sadrži isključivo krivično pravo grada Rijeke, predstavljala je potpun kodeks krivično-pravne materije.

U ovom kodeksu, međutim, ne nalazimo izrazitog odvajanja krivično-materijalnog od krivično-procesualnog prava, kao ni opštih krivično-pravnih odredaba (koje bi, prema današnjem kriteriju podjele, spadale u opšti dio krivičnog prava) od posebnih (koje bi spadale u posebni dio kriv. prava). No u to doba to je bila pojava koja se susretala i kod svih ostalih statuta primorskih gradova.

Cjelokupna krivično-pravna materija izložena je u Lib. III Statuta i obuhvaćena sa 55 prilično glomaznih rubrika (tj. paragrafa). Prvih nekoliko rubrika sadrže procesualne odredbe (Rub. I—V). Poslije njih slijede krivično-materijalne. U skladu sa svojim osnovnim ciljem (zaštita postojećeg poretka) Statut na prvo mjesto postavlja djela koja su upe-rena protiv postojećeg društvenog uređenja, odnosno protiv kralja — zemaljskog gospodara, njegovih nasljednika i protiv riječkog opštinskog uređenja, posvetivši ovim djelima čitavu Rub. VI Statuta. Potom slijede propisi o raznim vrstama protivpravnog lišenja života, sa mnogobrojnim nijansama, isprepleteni sa propisima o teškim tjelesnim povredama, zatim propisi o mnogobrojnim oblicima lakih tjelesnih povreda, propisi o uvredama i svim ostalim krivičnim djelima. Posebno mjesto zauzima veoma obimna Rub. 15, koja predviđa učine i kazne za uvrede i tjelesne povrede nanesene opštinskim funkcionerima. Posebna rubrika (Rub. 21) posvećena je kažnjavanju pomagača i podstrekača, što predstavlja novinu za čitavu starohrvatsku pravnu oblast. Takođe je posebna rubrika posvećena isključenju protivpravnosti kod ubistva nad prognanima (rub. 25), kao i kod ubistva drumskih razbojnika iz odbrane (rub. 27), dok jedan fragmenat rub. 9 tretira načelno pitanje ubistva iz nužne odbrane za sve slučajeve.

Uz svaki učin propisana je odgovarajuća vrsta i mjera kazne.

Upada naročito u oči isprepletenost procesualno-pravnih i materijalno-pravnih propisa, u kom pogledu ne postoji nikakvog određenog sistema i reda. Takođe se zapaža isprepletenost opštih i posebnih krivično-pravnih propisa. Ova pojava nije slučajna već je sasvim u skladu sa istorijskim razvojem diobe opštih i posebnih krivično-pravnih propisa. Naime, ne samo na teritoriji starohrvatske pravne oblasti već i u svim drugim krajevima u dalekoj prošlosti, tamo gdje su se i kada su se javljali pozitivni propisi krivičnog materijalnog prava, to su u početku bili propisi koji su samo određivali krivična djela (pa i to konfuzno i neprecizno) i kazne za ta djela. To su u stvari bili propisi posebnog dijela krivičnog materijalnog prava, sudeći po kriteriju kojim se danas služimo pri podjeli krivičnog zakonika na opšti i posebni dio. Prema tome, posmatrajući istorijski, prvo su se pojavile posebne krivično-pravne odredbe (bilo u okviru statuta gradova ili na drugi način), a tek vremenski znatno kasnije i odredbe opšteg krivičnog prava. Istina, u pojedinim propisima posebnog krivično-materijalnog prava nailazi se i na poneki propis kojemu bi mjesto bilo u opštem dijelu pozitivnog krivičnog prava, no ovakovih propisa, ukoliko ih je ponegdje i bilo, bilo je sasvim malo. Do te pojave došlo je otuda što se u ono vrijeme nije ni moglo govoriti o nauci krivičnog prava u današnjem smislu, pa ni o nekim određenim i utvrđenim principima na kojima bi se ona zasnivala. Ono što je tada

smatrano najneophodnijim bilo je da se odrede kažnjivi učini (krivična djela) i da se za iste propišu kazne. To znači da su ondašnji pozitivni propisi krivičnog materijalnog prava prije svega i isključivo imali da zadovolje praktične potrebe tadašnjeg društva, a krivično pravo i bez opštih odredaba moglo je u to doba da postigne svoj osnovni cilj — zaštitu postojećeg poretka. Čak šta više, nedostatak odredaba opšteg krivičnog prava davao je više mogućnosti vladajućoj klasi i poretku uopšte da oštrije i bezobzirnije može razračunati sa onima koji taj poredak narušavaju. A to je i te kako odgovaralo interesima vladajuće klase u feudalizmu. Otuda možda i namjerno izbjegavanje zakonodavca da se pozabavi svim onim mnogobrojnim pitanjima koja bi trebala da tretira opšte krivično pravo. Sa stanovišta užih interesa vladajuće klase bilo je korisnije prihvatiti princip povezivanja krivično-pravne represije isključivo za učin nego li oštricu krivičnog prava tupiti povezivanjem krivično-pravne odgovornosti počinitelaca za ocjenu mnogobrojnih subjektivnih i objektivnih momenata, kojima se bavi opšti dio krivičnog prava, a koji momenti, u izvjesnim slučajevima i pod izvjesnim okolnostima, mogu dovesti i do toga da počinitelj krivičnog djela ostane nekažnjen (neuračunljivost, apsolutna nedoraslost, nužna odbrana, slučaj itd.).

Renesansa je uticala na razvoj krivično-pravne teorije, donijevši veliki napredak i krivično-pravnoj nauci. Osjetila se ubrzo potreba da se u okviru krivičnog prava obavezno razmotre i mnogobrojna druga pitanja osim samog učina i kazne. Stoga je to predstavljalo veliki podstrek da se, pored posebnih krivično-pravnih odredaba, izvjesna pažnja (i to iz godine u godinu sve veća i veća) počne obraćati i na donošenje odgovarajućih opštih krivično-pravnih propisa.

Riječko krivično pravo živi je odraz tog talasanja koje je u domenu krivično-pravne materije izazvala renesansa. Lib. III Statuta, istina, nije prihvatio podjelu na opšti i posebni dio krivičnog prava, ali je u znatnoj mjeri poklonio pažnju mnogim osjetljivim pitanjima koja bi trebala da spadaju baš u domen opšteg dijela krivičnog prava (pitanje vinsti, nužna odbrana, pokušaj, kažnjavanje pomagača i podstrekača i dr.). Istina, u tretiranju mnogih od ovih pitanja nema jednog jasno izraženog i principijelnog stava, nego se problem rješava od slučaja do slučaja, ali ipak, i pored svih nedostataka, krivično pravo Rijeke, za ono vrijeme i ondašnje prilike, po svim ovim pitanjima učinilo je veoma snažan korak naprijed, u odnosu na ranije statute susjednih gradova i opština.¹

Što se pak tiče obuhvatnosti Statuta riječkog u domenu krivično-pravne materije, ovdje treba posebno podvući znatnu razliku između ovog statuta i statuta drugih susjednih gradova i opština. Naime, ostali statuti obližnjih gradova i opština (npr. Vinodolski zakon, Kastavski, Veprinački i Trsatski statut) nijesu nikako predstavljali potpune kodekse krivično-pravne materije, kao uostalom, ni drugih pravnih materija koje su tretirali. Ovi statuti predstavljali su ili samo popis izvjesnih (a ne nikako svih) već postojećih odredaba običajnog prava, za koje se smatralo da postoji opravdana bojazan da bi se tokom vremena njihova pri-

1. O svim ovim pitanjima biće kasnije posebno riječi.

mjena mogla izgubiti ili iskvariti, ili su pak predstavljali izvjesno modifikovanje tih starih pravila, izvršeno u skladu sa zahtjevima vremena i prilika. Sva ona druga pravna pravila (a njih je bilo daleko više) nijesu uopšte zabilježena u tim starim statutima. Stoga je, baš zbog ovih velikih praznina kod svih ovih statuta veoma teško, ili bolje reći skoro nemoguće, proučavati čitav sistem krivičnog prava dotičnog kraja stanovitog perioda. Zapravo, u tim statutima, može se slobodno reći, barem što se tiče materije krivičnog prava, nije ni bilo nikakvog sistema, a tih nekoliko propisa koji se odnose na krivično-pravnu materiju bilo je tu i tamo nabacano bez ikakvog reda i sistema. Sa Riječkim statutom iz 1530. godine stvar stoji sasvim drugačije. On nikako ne predstavlja samo djelomičnu već sasvim potpunu kodifikaciju prava grada Rijeke toga perioda. Težnju za potpunom kodifikacijom krivično-pravne materije i za konačnim i potpunim prelazom sa običajnog na pisano pravo izazvali su nesumnjivo klasni interesi zemaljskog gospodara Rijeke, koji su išli za tim da se krivično-pravne odredbe potpuno otrgnu od dotadašnjeg običajnog prava, sasvim prilagode njegovim klasnim interesima i interesima vladajućeg poretka u gradu, te da se potom jasno preciziraju i konačno utvrde. Ovo stoga što su običaji u tom delikatnom domenu mogli biti vrlo nesigurni po pitanju zaštite vitalnih interesa vladajuće klase, a pisani propisi, pregledani i odobreni od kralja — zemaljskog gospodara i usklađeni sa njegovim interesima, pružali su u tom pogledu punu sigurnost.

Bez obzira na sve njegove sitnije nedostatke, slobodno se može reći da je Riječki statut od 1530. godine predstavljao za svoje doba i ondašnje prilike veoma dobar kodeks za sve grane riječkog prava uopšte, a za krivično pravo posebno. Sistem njegov — u odnosu na krivično pravo koje je sadržao — a koji nije postavljen naročito praktično i precizno sa gledišta današnjih pozicija krivičnog prava, ipak je u potpunosti odgovarao tadašnjim osnovnim potrebama i pravnim shvatanjima sredine u kojoj je ponikao. Ovaj statut je u oblasti krivičnog prava starohrvatske pravne oblasti predstavljao veliko dostignuće, koraknuvši snažno naprijed sa pozicija na kojima su stajali njegovi prethodnici: Vinodolski zakon, Kastavski i Veprinački statut. Čak šta više on je po velikom broju pitanja bio napredniji i od kasnijeg Trsatskog statuta iz 1640. godine, kome njegova stara osnovica — Vinodolski zakon od 1288. godine — na koju se on sasvim naslanjao, nije dozvoljavala da po mnogim pitanjima jače zakorači naprijed, kao što je to bio slučaj sa Riječkim statutom, koji u tom pogledu nije imao nikakove kočnice.²

3) SPECIFIČNOSTI PO PITANJIMA OBJEKTA (PASIVNOG SUBJEKTA) KRIVIČNOG DJELA I NJIHOVA KLASNA SUŠTINA

U oblasti delikata protiv života i tijela Riječki statut je usvojio diobu na delikte sa običnim objektima (građani, distriktualci, stanovnici) i delikte sa kvalifikovanim objektima (određeni opštinski funkcioneri),

² O svemu ovome biće više govora kasnije prilikom posebnog razmatranja odgovarajućih propisa.

pri čemu je kroz odgovarajuće propise rub. 15 — lib. III ostvorena pojačana krivično-pravna zaštita određenih opštinskih funkcionera (kapetana, vikarija, sudija, sindika i opštinskih poslanika).

Statut poznaje i sadrži posebne propise za više krivičnih djela u oblasti protivpravnog lišenja života, pri čemu odvaja djela počinjena nad običnim objektima (pasivnim subjektima) — građanima, stanovnicima ili distriktualcima (djela iz rub. 7 — lib. III) od djela izvršenih nad kvalifikovanim objektima — kapetanom grada, vikarijem, sudijama, sindicima ili opštinskim poslanicima (djela iz rub. 15 — lib. III). Za sva djela ubistva, sem ubistva iz nehata, predviđena je smrtna kazna, no s tim što ona kod ubistva počinjenih nad običnim objektima predstavlja ujedno i jedinu kaznu, dok kod ubistava počinjenih nad kvalifikovanim objektima ova kazna predstavlja samo glavnu kaznu, koju prati uvijek i sporedna kazna, a koja se sastoji od potpune ili djelimične konfiskacije imovine počinioca, zavisno od toga o kojem se djelu radi, tj. nad kojim je opštinskim funkcionerom ubistvo izvršeno.³ Kod ubistva iz nehata vrsta i mjera kazne ostavljena je slobodnoj ocjeni suda, dok je kod pokušaja ubistva sudu ostavljeno da kaznu odmjeri po svojoj slobodnoj odluci »sve do smrti«.

U oblasti teških tjelesnih povreda Statut poznaje takođe masu krivičnih djela, posebno propisanih, koja se međusobno razlikuju po mnogim elementima bića, te po vrsti i mjeri kazne. Pri tom se takođe i kod ovih djela pravi razlika prema tome da li su dotični učini izvršeni nad običnim ili pak nad kvalifikovanim objektom, pri čemu su teške tjelesne povrede nanesene određenim opštinskim funkcionerima prikazane posebno u rub. 15 — lib. III (u kojoj su inače prikazana i ostala krivična djela usmjerena protiv ovih lica) i sa znatno pojačanom kaznom. Tako, dok je za teške tjelesne povrede počinjene nad običnim objektima (građanima, distriktualcima ili stanovnicima) bila propisana novčana kazna od 50 libara pa na niže ili odsijecanje udova (zavisno od vrste nanesene tjelesne povrede), dotle su za teške tjelesne povrede nanesene određenim opštinskim funkcionerima bile predviđene slijedeće kazne: za odsijecanje ili osakaćenje nekog uda gradskom kapetanu — odsijecanje glave; za isto djelo počinjeno nad vikarijem — odsijecanje jednakog uda i suviše vađenje oka; za isti učin izvršen nad sudijama ili sindicima — 200 libara novčane kazne i vječni progon iz Rijeke i distrikta; za isto djelo počinjeno nad opštinskim poslanicima ili sličnim službenim licima — pored kazne koja je propisana za isti učin kad je izvršen nad običnim objektom (građaninom, distriktualcem ili stanovnikom), suviše novčana kazna od 25 zlatnih dukata; za teške tjelesne povrede nanesene satniku i ostalim plaćenim službenicima opštine — da se dupliraju kazne koje su inače propisane za isti učin izvršen nad običnim objektom.⁴

3. Kao sporedna kazna za ubistvo kapetana ili vikarija propisana je konfiskacija cjelokupne imovine počinioca u korist fiska zemaljskog gospodara — kralja, za ubistvo sudije ili sindika konfiskacija jedne trećine cjelokupne imovine izvršioca i to sve u korist opštine, a za ubistvo poslanika ili sličnih službenih lica konfiskacija jedne polovine cjelokupne imovine počinioca i njegovih pomagača i podstrekača, takođe sve u korist opštine (vidi propise rub. 15-lib. III Statuta).

4. Vidi propise rub. 15-lib. III Statuta.

U pogledu lakih tjelesnih povreda Statut predviđa takođe masu krivičnih djela, sa posebnim elementima bića, te posebnom vrstom i mjerom kazne, po čemu se ova mnogobrojna djela međusobno razlikuju. No i ovdje postoji odvajanje krivičnih djela lakih tjelesnih povreda nanesenih običnim licima (građanima, distrikualcima ili stanovnicima) od onih koje su nanesene spomenutim opštinskim funkcionerima, pri čemu su za ova posljednja predviđene znatno oštrije kazne⁵.

Pri ovakvom stanju stvari nameće se pitanje: što je uslovalo da je Riječki statut vršio na ovakav način diferenciranje napadnih objekata i shodno tome prihvatio princip raznolike krivično-pravne zaštite građana putem raznolike krivično-pravne represije čak i kad su u pitanju istovrsna djela. Uzrok ovom diferenciranju treba potražiti prvenstveno u klasnim momentima. Naime, u svakom djelu uperenom protiv nekog važnog opštinskog funkcionera zakonodavac je vidio u stvari djelo upereno protiv postojećeg poretka, jer su dotični funkcioneri bili nosioci vlasti postojećeg poretka. Interesi zemaljskog gospodara Rijeke (kralja), kao i interesi vladajućih krugova i postojećeg poretka uopšte, zahtijevali su stoga pojačanu zaštitu ovih vladajućih krugova, pa je otuda i došlo do pojačane krivično-pravne represije nad počiniocima djela izvršenih nad određenim opštinskim funkcionerima. To je opet dovelo do faktičke nejednakosti pred zakonom običnih ljudi (građana, distrikualaca, stanovnika) i gornjeg sloja građana (visokih opštinskih funkcionera), nejednakosti ustanovljene u korist ovih drugih u skladu sa klasnim interesima kralja-zemaljskog gospodara i vladajućeg sloja uopšte. Ova pojava koju susrećemo u Riječkom statutu od 1530. godine, ne predstavlja nikakvu novinu, jer je ona bila poznata i ranije u ovim oblastima. Tako je susrećemo još u Vinodolskom zakonu od 1288. godine⁶ i u Veprinačkom statutu od 1507. godine.⁷ U Kastavskom statutu od 1490. godine, kao ni u Trsatskom statutu od 1640. god. ne nalazimo ovakvog ili sličnog diferenciranja djela prema funkcijama i položaju napadnih objekata. No iz toga se ne bi smio odmah izvoditi zaključak da ovih diferenciranja nije

5. Vidi rub. 15-lhb. III Statuta.

6. Prema čl. 31 Vinodolskog zakona za ubistvo kmeta ili nekoga od roda kmetškoga predviđena je novčana kazna od 100 libara u korist srodnika ubijenog, dok je prema čl. 29 istog zakona za ubistvo podknežina, permana ili sluge kneževe kuće bilo predviđeno da knez ili neko drugi u njegovo ime može nad ubicom da vrši odmazdu kakvu god hoće. U pogledu teških tjelesnih povreda, Vinodolski zakon ne sadrži nikakvog propisa o kažnjavanju ovih djela kada su izvršena nad običnim ljudima (kmetovima), već jedino propis koji se odnosi na teške tjelesne povrede nanesene podknežinu, službenicima ili permanima (čl. 30), koji određuje da počinilac za ova djela ima da plati globu na koju ga osudi knez po svojoj volji. Što se tiče lakih tjelesnih povreda, Vinodolski zakon opet pravi razliku po objektu. Tako, ako je laka tjelesna povreda nanesena podknežinu, službenicima ili permanima, počinilac se osuđuje na novčanu kaznu od 25 libara u korist kneževe blagajne (čl. 30), a ako se radi o lakoj povredi nanesejoj kmetu od strane kmeta, tada se počinilac može osuditi najviše do 40 soldina u korist kneza, a u korist oštećenika da dadne dva brava i plati lijekove (čl. 25).

7. Veprinački statut predviđa posebnu (težu) kaznu jedino u pogledu lakih tjelesnih povreda i uvreda nanesenih opštinskom vijećniku, u kom slučaju se počinilac kažnjava sa 50 libara novčane globe (stav 12 V. S.), dok se za sve ostale slučajeve (kad je djelo počinjeno nad običnim objektom) izriče novčana kazna u iznosu od 1—5 maraka (stav 14 i 16 Veprinačkog statuta). Okolnost što u propisima Veprinačkog statuta ne nalazimo odgovarajućeg diferenciranja djela po objektima u odnosu na druga djela protiv života i tijela (ubistva i teške tjelesne povrede) ne treba tumačiti kao da ovih diferenciranja nije bilo, jer pri tom treba uvijek imati na umu činjenicu da ovaj statut ne predstavlja potpun, već samo djelimičnu kodifikaciju veprinačkog prava i da u njemu ne nalazimo mnoge odredbe koje su se ipak u to doba na tom terenu primjenjivale (običajno pravo, u onim dijelovima koji nijesu obuhvaćeni prilikom kodifikacije).

bilo i u tim krajevima, jer ovi statuti ne sadrže cjelokupnu krivično-pravnu materiju, kao što uopšte ne predstavljaju potpuni, već sasvim djelimičan, kodeks prava dotičnog kraja i vremena, dok masa starih običajnih odredaba nije ovim statutima obuhvaćena, mada je i dalje ostala u primjeni. Stoga je sasvim moguće (čak je i vrlo vjerovatno) da je ovih diferenciranja istovrsnih učina prema napadnim objektima bilo u dotičnim oblastima. Inače ne bi postojalo baš nikakvih razloga koji bi govorili u prilogu pretpostavke da ovu pojavu nije poznavao Kastav 1490. god. i Trsat 1640. god., kad ju je poznavao Vinodol još 1288. god. i Rijeka 1530. god. Ovo tim prije što su ovu pojavu morali u svim ovim krajevima izazvati isti razlozi (klasni interesi zemaljskih gospodara i gornjeg vladajućeg sloja). U odnosu na Trsat ovo važi tim prije što je kao osnovica Trsatskom statutu od 1640. god. služio baš stari Vinodolski zakon, koji je ovo diferenciranje poznavao i prihvatao.

4) PITANJE VINOSTI

Nema sumnje da pitanje vinosti u današnjem modernom krivičnom pravu predstavlja jedno od centralnih pitanja u grupi subjektivnih momenata, o kojima sva moderna krivična prava moraju voditi računa. Međutim, trebalo je da se prevali veoma dugačak razvojni put dok je krivično pravo pitanju vinosti poklonilo onu pažnju koja mu pripada.

Istorijski posmatrano nije se u davnoj prošlosti pravila nikakva razlika između umišljaja i nehata, pa čak ni između ma kog oblika vinosti i slučaja. Postojanje ili nepostojanje djela cijeno se po posljedici i načinu izvršenja, dok elementi koji karakterišu subjektivnu stranu nijesu pri ocjeni ovog pitanja uopšte razmatrani. U obzir se uzimalo, pa prema tome i kažnjavalo, samo objektivno zlo, jer sa gledišta interesa tadašnjeg društva subjektivni momenti nijesu bili od značaja. Naime, zadatak je krivičnog prava oduvijek bio da zaštiti postojeći poredak, pa su se i krivična djela, posmatrana kroz tu prizmu, smatrala kao učini manje ili više upereni protiv postojećeg poretka. Vladajućoj klasi bilo je naročito stalo do toga da svaki takav učin bude kažnjen, bez obzira na sve subjektivne momente koji su sa tim slučajem bili povezani. Ovo stoga što bi poklanjanje pažnje subjektivnim momentima, a naročito pitanju vinosti, moglo u izvjesnim slučajevima da otupi oštricu krivičnog prava i da omete kažnjavanje objektivnog zla (npr. kod slučaja, neuračunljivosti i t. sl.). A baš putem oštrih krivično-pravnih represija vladajuća klasa ondašnjeg društva najefikasnije se borila sa svim neprijateljima postojećeg poretka i na taj način obezbjeđivala svoju vlast i svoje interese. Otuda je baš ideja za poklanjanje veće pažnje subjektivnim momentima u domenu krivičnog prava veoma teško prodirala, pa je zato i njen razvojni put bio veoma dugačak.

Ako razmotrimo Vinodolski zakon od 1288. godine, kao bez sumnje najznačajniji spomenik starog hrvatskog prava iz te epohe, vidjećemo da tada (dakle, koncem XIII vijeka) u hrvatskom krivičnom pravu dotične oblasti pojam vinosti, ili bolje rečeno pojam umišljaja i nehata — kao rezultat podjele unutar pojma vinosti — još nije bio dovoljno poznat,

niti kao takav propisima ovog zakona prihvaćen. Kastavski i Veprinački statut također ne prave razliku između doloznih i kulpoznih delikata.

Trsatski statut od 1640. godine pitanju vinosti posvećuje osjetnu pažnju. Tu, čak šta više, imamo i jasno izraženu i prihvaćenu podjelu vinosti na umišljaj i nehat.⁸⁾

Iz naprijed izloženog proizilazilo bi slijedeće:

Vinodolski zakon, kao naš najznačajniji stari spomenik hrvatskog prava, nije obraćao pažnju vinosti, pa nije ni poznavao diobu na umišljaj i nehat. Značilo bi, dakle, da hrvatsko pravo do konca XIII stoljeća nije prihvatilo ove institute. Trsatski statut iz 1640. godine poklanja izrazitu pažnju vinosti i sasvim dobro poznaje diobu vinosti na umišljaj i nehat, te među njima pravi potrebnu razliku. Iz ovoga bi proizilazilo da je ovo pitanje solidno prodrlo u starohrvatsko pravno područje negdje od XIV pa do prve polovine XVII stoljeća.

Dr Šilović tvrdi da kod Trsatskog statuta u stvari po prvi put u starom hrvatski pisanom pravu nailazimo na tačnu razliku između dolusa i culpe kod ubistva.⁹ Ova tvrdnja je tačna, ali samo ukoliko se radi o starom hrvatskom pravu pisanom našim jezikom. Međutim, staro hrvatsko pravo pisano našim jezikom ne predstavlja potpunu cjelinu starog hrvatskog prava. Naprotiv, da bi se dobila cjelina ovdje treba pribrojiti i stare hrvatske pravne spomenike pisane latinskim jezikom, kakav je, na primjer, Riječki statut od 1530. godine, jer je Rijeka u stvari isto tako pripadala starohrvatskom pravnom području. Stoga, ako staro hrvatsko pravo posmatramo kao cjelinu (a ne dijelimo ga na staro hrvatsko pravo pisano našim jezikom i ono koje je pisano stranim jezikom) onda se sa sigurnošću može konstatovati da je Rijeka za čitavih 110 godina prije Trsata (odnosno prije pojave Trsatskog statuta od 1640. godine) također dobro poznavala diobu vinosti na »dolus« i »culpa«, te je, dakle, mnogo prije Trsata u oblasti starog hrvatskog prava učinila taj veliki napredak — velik koliko sa teoretske, toliko i sa praktične strane. Trsatu je kasnije ostalo jedino da u ovom pravcu zvanično prihvati ono pravno shvatanje koje je punih 11 decenija ranije, putem propisa Riječkog statuta, već bilo prodrlo u ovo pravno područje.¹⁰

No ni riječko krivično pravno nije pitanje vinosti regulisalo jednim posebnim propisom od načelne važnosti, koji bi bio primjenljiv na sve slučajeve, već je ovo pitanje regulisalo samo od slučaja do slučaja.¹¹

Ostaje nam sada da odgovorimo na pitanje: prvo, što je bio razlog da se riječko krivično pravo pozabavi pitanjem vinosti i uopšte da pokloni pažnju subjektivnim momentima, nasuprot stanovištu Vinodolskog zakona, i drugo, zašto je riječko pravo ovo pitanje samo parcijalno riješilo. Nema sumnje da su interesi zemaljskog gospodara po ovom pi-

8. Vidi čl. 20, 35 i 36 Trsatskog statuta.

9. Dr Josip Šilović: O razvoju krivnje u hrvatskom kaznenom pravu (Rad, JAZU, knj. 194, Zagreb 1912), str. 166.

10. No ne treba se, s druge strane, zavaravati pa tvrditi da se prije Riječkog statuta ova dioba vinosti na »dolus« i »culpu« nije nigdje pravila. Jedan stari latinski izvor (Dekret sv. Stjepana kralja) govori nam da se pravila razlika između umišljaja i slučaja (dakle: ne nehata, već slučaja, ali su se u to doba ova dva pojma još miješala) kod ubistva još u početku XI vijeka. O tome vidjeti dr Šilović: Op. cit., na str. 166.

11. O ovome će biti posebno i detaljno riječi kasnije, prilikom pojedinačnog razmatranja svih delikata protiv života i tijela.

tanju ostali isti i u doba donošenja Riječkog statuta, kao što su bili i ranije, u doba Vinodolskog zakona. Oni, dakle, nijesu uticali da Riječki statut pokloni ovu pažnju pitanju vinosti. No u međuvremenu, od Vinodolskog zakona do Riječkog statuta, tj. od konca XIII do početka XVI vijeka, opšte prilike su se donekle izmijenile. Renesansa je bezuvjetno morala da utiče na korigiranje pravnih shvatanja i na teritoriji Rijeke, kao što je to bio slučaj i drugdje. Pravna teorija (naročito u obližnjoj Italiji) počela je da se snažno razvija, a ona u domenu krivičnog prava nije mogla mimoći tako važna pitanja kao što su pitanje vinosti (umišljaj, nehat, slučaj) i ostali subjektivni momenti. To je bio zahtjev vremena i njemu se u potpunosti nijesu mogli oduprijeti ni zemaljski gospodari. No da su se oni, kao i vladajuća klasa uopšte, prodiranju tog naprednog shvatanja ipak odupirali kolikogod su mogli najbolje se vidi iz činjenice što ni Riječki statut pitanje vinosti nije riješio načelno i potpuno (za sve slučajeve), već samo parcijalno. To je ujedno i odgovor na drugo gore postavljeno pitanje, naime, zašto je riječko krivično pravo pitanje vinosti riješilo samo parcijalno. To je istovremeno i objašnjenje zašto su ove nove napredne ideje u domenu krivičnog prava uopšte, pa prema tome i riječkog krivičnog prava, prodirale tako sporo i sa teškoćom osvajale pozicije, koje su im kasnije u ovoj vrlo osjetljivoj pravnoj oblasti s pravom pripale.

5) POKUŠAJ I KAŽNJIVOST ZA POKUŠAJ

Kao što je pitanje vinosti sazrijevalo kroz veoma dugi vremenski period dok je konačno prihvaćeno, tako i pojam pokušaja zadugo nije bio poznat u starohrvatskoj pravnoj oblasti. Istina, ne može se reći da je pokušaj ostao sasvim nepoznat riječkom krivičnom pravu, pa čak šta više ni Vinodolskom zakonu, ali i u ovim statutima dotično pitanje tek što je bilo načeto i to na jedan sasvim specifičan način. Naime, ovi statuti nijesu prihvatili i obradili pojam pokušaja na način kako ga shvata moderno krivično pravo, već su samo izvjesne konkretne određene učine, koji bi po svojoj prirodi u stvari predstavljali pokušaj, proglašavali posebnim krivičnim djelima i propisivali za njih određene kazne. Inače, nikakvih opštih odredaba o kažnjavanju za pokušaj stari statuti u starohrvatskoj pravnoj oblasti nijesu poznavali. Razlog je svakako ležao u tome što krivično-pravna teorija toga vremena nije još bila dostigla toliki stepen razvoja da bi ovo pitanje mogla teoretski ispravno da postavi i da istovremeno sagleda svu praktičnu vrijednost načelnog regulisanja ovog pitanja.¹²

Prvi počeci na putu prihvatanja ideje o kažnjivosti pokušaja imali su klasni karakter. Naime, zemaljskom gospodaru i gornjem vladajućem

12. No ako ovo pitanje nije bilo dovoljno raspravljeno i shvaćeno u starohrvatskoj pravnoj oblasti, ipak je pitanju pokušaja krivično-pravna teorija srednjovjekovne Italije poklanjala prilično mnogo pažnje. Otuda je ovu ideju prihvatila i »Carolina« (»Peinliche Gerichtsordnung« cara Karla V od 1532. god.), koja je pitanje pokušaja regulisala načelno i u skladu sa gledištem današnjeg modernog prava. Okolnost što pitanje pokušaja do početka XVI vijeka nije solidno prodrlo u starohrvatsku pravnu oblast, i pored toga što je srednjovjekovna italijanska krivično-pravna teorija ovom pitanju poklanjala osjetnu pažnju, svjedoči nam da je starohrvatsko pravo nerado i veoma sporo prihvatilo ideje iz obližnje Italije.

sloju išlo je u interes da se, pored izvršnog djela, uvede i kažnjivost svakog pokušaja, pa čak i pripremnih radnji sračunatih na izvršenje nekog težeg delikta protiv nekog od lica iz gornjeg vladajućeg sloja ili pak na izvršenje nekog delikta uperenog protiv postojećeg uređenja. Stoga se je — mada pojam pokušaja i pripremnih radnji još nije bio prečišćen niti dovoljno shvaćen — kao rezultat ovih težnji zemaljskog gospodara još u Vinodolskom zakonu od 1288. god. pojavila jedna odredba u propisima čl. 30, koja se odnosi na djelo »zasijedanja podknežinu, službenicima ili permanima«.¹³ Ovim propisom predviđena je kazna od 50 libara (u korist kneza) za one koji bi napravili zasjedu kapetanu grada (tj. podknežinu), njegovim službenicima ili ličnim kneževim službenicima (permanima). Ipak ovim propisom nije načelno, već sasvim parcijalno i za jedan određeni učin, riješeno pitanje krivično-pravne odgovornosti za pokušaj, odnosno za pripremne radnje.¹⁴

6) KAŽNJAVANJE POMAGAČA I POSTREKAČA

Riječki statut prihvata kažnjavanje pomagača i podstrekača i ovo pitanje u rub. 21. lib. III načelno reguliše za sve slučajeve dok u nekom posebnom propisu za neki konkretni slučaj nije drugačije određeno. Pri tom je za pomagača propisano da se ima kazniti istom kaznom kojom i počinitelj, dok se podstrekač kažnjava sa polovinom kazne propisane za djelo za koje odgovara izvršitelj, naravno, ukoliko je u pitanju novčana kazna. U slučajevima kada je za izvršioca propisana smrtna kazna podstrekač se kažnjava sa 50 libara novčane kazne, a ako je za počinioca predviđena tjelesna kazna odsjecanje nekog uda — podstrekač se kažnjava novčano sa 25 libara. Ovaj propis Riječkog statuta spadao bi u domen opšteg dijela krivičnog prava.

Ipak, bilo je slučajeva da se kod pojedinih krivičnih djela kažnjivost podstrekača tretira drugačije. U takvim slučajevima ovaj specijalni propis derogira opšte propise o kažnjavanju podstrekača iz rub. 21-lib. III. Tako, na primjer, kod krivičnog djela koje ćemo nazvati »dolazak u Rijeku radi vršenja ubistva«¹⁵ propisano je da se podstrekač kažnjava istom kaznom kojom i izvršitelj djela.

Naročito je interesantno da se napomene jedna odredba rub. 15-lib. III Statuta, koja predviđa kažnjavanje pomagača i podstrekača kod djela ubistva izvršenog nad kvalifikovanim objektom (određenim opštinskim funkcionerima).¹⁶ Kod ovog djela po pitanju krivično-pravne odgovornosti pomagača i podstrekača Statut uglavnom stoji na stano- vištu koga se i danas drži moderno krivično pravo (jednaka odgovornost pomagača i podstrekača kao i izvršioca). Pri tom je pojam pomagača i podstrekača kod ovog djela uzet veoma široko, možda i znatno šire nego bi ga čak i u nekim posebnim slučajevima prihvatilo savremeno kri-

¹³ O ovom djelu biće kasnije i detaljnije riječi u posebnom dijelu ovoga rada.

¹⁴ U konkretnom slučaju bi se, strogo uzev, radilo prije o pripremnim radnjama nego li o pokušaju.

¹⁵ Vidi odgovarajući fragment propisa rub. 7-lib. III Statuta. O ovom dijelu biće posebno riječi kasnije u posebnom dijelu ovoga rada.

¹⁶ I ova pitanja biće kasnije posebno obrađena, kad bude riječi o krivičnom djelu na koje se odnose.

vično pravo. Tako je prema ovom propisu bilo dovoljno i obično odobravanje pa da se dotično lice u pogledu krivično-pravne odgovornosti izjednači u potpunosti sa samim izvršiocem. Očigledno je riječki zakonodavac i samo odobravanje shvatio nekom vrstom pomaganja ili podstrekavanja.¹⁷

Propisi rub. 6-lib. III, koji se odnose na krivična djela uperena protiv kralja, njegovih nasljednika i postojećeg poretka u Rijeci, takođe regulišu pitanje kažnjavanja pomagača i podstrekača oštrije nego što to načelno regulišu propisi rub. 21-lib. III. Tako u slučajevima kad se radi o djelima iz ove kategorije istom kaznom kao i izvršilac kažnjava se i pomagač i podstrekač.

Iz izloženog vidi se da je riječko krivično pravo načelno stajalo na stanovištu da se i pomagači i podstrekači moraju uvijek podvrgnuti krivično-pravnoj odgovornosti, ali tako što će po pitanju kazne jedino pomagač biti potpuno izjednačen sa izvršiocem, dok se podstrekač u načelu kažnjava samo sa polovinom kazne određene za izvršioca (odnosno u slučajevima kad je za izvršioca propisana smrtna kazna ili tjelesna kazna odsijecanja uda da se kazna obračuna u novčanom iznosu od 50, odnosno 25 libara). Odstupanja od ovog načelnog stava po pitanju kažnjavanja podstrekača predviđena su u nekim posebnim slučajevima, kod konkretno određenih krivičnih djela i to u slučajevima gdje se radi o djelima naročito teškim sa gledišta interesa vladajuće klase i poretka, u kojim slučajevima se u pogledu kazne i podstrekači izjednačavaju sa izvršiocem. Prema tome može se zasigurno tvrditi da su odstupanja od načelnog stava po ovom pitanju izazvali isključivo klasni motivi. Uostalom (pored djelomičnog uticaja krivično-pravne teorije, koja je bila u razvoju i čiji je razvoj naročito podstakla renesansa), isti motivi (interesi vladajuće klase za proširenjem polja primjene krivično-pravnih represivnih mjera u cilju pojačane zaštite vladajućeg poretka i njegovih interesa) uticali su da je riječko krivično pravo na početku XVI vijeka prihvatilo ideju kažnjavanja pomagača i podstrekača, jer raniji pravni kodeksi u susjednim gradovima i opštinama ovo još nijesu bili prihvatili. Tako ni u Vinodolskom zakonu, ni u Kastavskom, ni u Veprinačkom statutu ne nailazimo nigdje na tragove kažnjivosti pomagača i podstrekača. Utoliko je važniji i značajniji napredak koji je po tom pitanju učinilo riječko krivično pravo na početku XVI vijeka. Ovo tim prije što čak ni kasniji Trsatski statut ovom pitanju ne poklanja nikakvu pažnju, čemu razlog vjerovatno leži u činjenici što se Trsatski statut i suviše oslanjao na svoju staru osnovicu — Vinodolski zakon.

¹⁷ Ako ga je shvatio kao pomaganje onda je to pomaganje zakonodavac vidio u moralnoj podršci koju je dotično lice pružalo izvršiocu od momenta kad se kod ovog pojavila ideja o izvršenju dotičnog djela pa do momenta dovršenja djela. Ako ga je pak shvatio kao podstrekavanje, onda bi to bio rezultat zakonodavčevog gledišta da i obično odobravanje može nekoga navesti na ideju (odnosno utvrditi u namjeri — ako je ona bila labilna) da izvrši dotično djelo.

7) NUŽNA ODBRANA I OSTALI OSNOVI ISKLJUČENJA PROTIVPRAVNOSTI

Mada Riječki statut od 1530. god. ne spominje nigdje izričito termin »nužna odbrana«, ipak na nekoliko mjesta (fragmenti rub. 7, rub. 9 i rub. 27-lib. III) spominju se takvi osnovi isključenja protivpravnosti djelanja, koji bi — posmatrajući sa stanovišta modernog krivičnog prava — trebali u stvari da predstavljaju nužnu odbranu.

Propisi rub. 7-lib. III Statuta određuju da se nema kazniti onaj ko ubije nekoga koga nađe noću u svojoj kući da krađe ili da mu sa ženom, snahom, majkom, kćerkom ili sestrom nasilno postupa.

Moderno krivično pravo dozvoljava postojanje nužne odbrane u slučajevima kada je ta odbrana neophodno potrebna da bi počinitelj od sebe ili drugog odbio istovremeni protivpravni napad. Pri tom nije važno protiv koga je dobra protivpravni napad bio uperen (to može biti život, imovina, čast itd).¹⁸

Propis rub. 7-lib. III, koji tretira ovo pitanje, iako ne spominje nužnu odbranu izričito, sadrži ipak sve one bitne momente koje zahtijeva i moderno krivično pravo za postojanje nužne odbrane i isključenje protivpravnosti djelanja po tom osnovu. Razumije se, ovaj propis ne postavlja stvar nužne odbrane načelno nego nužnu odbranu na ovom mjestu priznaje samo u vezi sa krivičnim djelom ubistva, pa i tu znatno sužava krug njene primjene. Po ovom propisu ubistvo iz nužne odbrane može se izvršiti u dva slučaja: u slučaju krađe i u slučaju nasilnog postupanja sa nekim od navedene ženske rodbine, no u oba slučaja pod uslovom da je kradljivca, kao i onoga koji nasilno postupa sa navedenom ženskom rodbinom, zatekao u svojoj vlastitoj kući i to noću. Posebno je pitanje, međutim, šta je zakonodavac podrazumijevao pod pojmom »nasilnog postupanja«, tj. da li napad na čast, na tijelo, imovinu, ili na makar što od ovoga. Pobliza objašnjenja po ovom pitanju statutarni tekstovi ne pružaju. Po svemu sudeći to je bilo jedno faktičko pitanje, koje je zavisilo od tadašnjih društvenih shvatanja i od konkretne forme izvršenja.

Jedan od propisa rub. 9-lib. III takođe sadrži odredbu koja se odnosi na nužnu odbranu i koja ima donekle načelan karakter. Ovom odredbom, naime, propisano je da u svim slučajevima koji se odnose na napade učinjene s oružjem, iz kojih uslijedi ubistvo, svako može silu odbiti silom i braniti se, te u slučaju dozvoljene odbrane da se nema kazniti nikakvom kaznom.

Najzad, rub. 27-lib. III sadrži još jedan propis o isključenju protivpravnosti kod ubistva. Ova rubrika je inače posvećena hvatanju drumskih razbojnika i opasnih lopova, a odnosnim propisom utvrđuje se pravo građana da učestvuju u hvatanju takvih delikvenata i određuju nagrade

¹⁸ Vidi N. Srzentić - dr A. Stajić: Krivično pravo FNRJ — Opšti deo (Beograd 1954), str. 206 i čl. 11 str. 2 K. Z.

za one koji uhvate drumskog razbojnika ili opasnog lopova. Samim tim odnosni statutarni propis priznaje ove radnje (hvatanje) opštekorisnim sa stanovišta javnog interesa.

Iz slova samog statutarog teksta proizlazi da se ovaj propis odnosi na nužnu odbranu, jer je zakonodavac upotrebio odgovarajući i dovoljno određen izraz u tom smislu (»se defendentes« — »braneći se«).

Sa stanovišta modernog krivičnog prava, za postojanje nužne odbrane potrebno je, pored ostalog, da je napad, koji se odbija, protivpravan, ali je potrebno također — a to samo po sebi proizlazi iz prednjeg — da je neizazvan. Naime, ne smatra se nužnom odbranom (u krivično-pravnom smislu) odbrana na nužnu odbranu. Riječki zakonodavac XVI vijeku u konkretnom slučaju potpuno se držao ovog stanovišta, iako ga nigdje izričito nije formulisao. Naime, samim tim što je rečenim statutarnim propisom građanima priznato pravo da učestvuju u hvatanju i privođenju drumskih razbojnika i opasnih lopova, ovakav napad na rečene delikvente nije mogao biti protivpravan, jer je Statutom priznat kao koristan sa stanovišta javnog interesa i kao takav dozvoljen i čak posebnim beneficijama stimuliran. Stoga napadnuti delikventi¹⁹ ovaj napad ne mogu smatrati protivpravnim, niti ga odbijati u smislu nužne odbrane. Iz toga dalje proizilazi da bi njihov protivnapad (odnosno odbrana), ako bi do njega došlo, imao biti smatran protivpravnim napadom, koji bi dotični građani (hvatači ovih delikvenata) imali pravo odbiti ubistvom iz nužne odbrane, u smislu napred navedenog propisa rub. 27- lib. III. Međutim, ni ovdje ne znamo — jer o tome ne postoje nikakvi propisi — da li je trebala postojati makar kakva srazmjera između konkretnog načina izvršenja protivpravnog napada (od strane progonjenih delikvenata) i izvršenog ubistva iz nužne odbrane s druge strane. Držeći se striktno statutarnih propisa moglo bi se zaključiti da nikakve srazmjere u tom pravcu nije trebalo da bude. Ovo pitanje u tijesnoj je vezi opet sa pitanjem prekoračenja nužne odbrane, pa je potrebno odgovoriti na pitanje: da li riječko krivično pravo uopšte poznaje institut prekoračenja nužne odbrane. Statutarni propisi koji regulišu pitanje nužne odbrane u vezi sa ubistvom ne spominju nigdje mogućnost postojanja prekoračenja nužne odbrane (ekscesa). Međutim, pogrešno bi bilo zaključiti da taj institut riječko krivično pravo XVI vijeka nije uopšte poznavalo. Ako ga ne prihvata u vezi sa ubistvom (barem o tome nema izrične odredbe), kod tjelesne povrede prihvata ga jasno i izričito.²⁰

Kada je riječ o nužnoj odbrani potrebno je napomenuti da se ovaj krivično-pravni institut, istorijski uzet, prilično sporo razvijao. U oblasti starohrvatskog prava po prvi put ga susrećemo u Vinodolskom zakonu od 1288. godine i to u čl. 71.²¹ Spominjući ovaj propis dr Šilović kaže da on predstavlja jasan trag krvne osvete.²² Ne bismo se mogli složiti sa

¹⁹ Ovdje naročito treba imati na umu okolnost da se propis odnosi isključivo na drumske razbojnike i opasne lopove, a ne i na druge delikvente. Koji se pak lopov ima smatrati »opasnim«, a koji »običnim«, to je opet faktičko pitanje i Statut u tom pravcu ne pruža zakonsku orijentaciju.

²⁰ Na ovo pitanje se odnosi jedna odredba iz rub. 9-lib. III, koja kaže da se napadnuti, ako prekorači mjeru u odbrani, ima kazniti polovinom kazne, koja je inače za takav učin predviđena (tj. polovinom kazne kojom bi bio kažnjen da je taj učin izvršio van odbrane).

ovim gledištem i smatramo, naprotiv, da ovaj propis pokazuje začetke pojma nužne odbrane u starohrvatskom pravu. Slično gledište zastupa i dr Kostrenčić.²³ No tretirajući dalje ovo pitanje dr Kostrenčić tvrdi da se možda ne bi pogriješilo ako bi se iz propisa čl. 71 Vinodolskog zakona argumento a maiore ad minus izveo zaključak da je napadnuti tim prije imao pravo da usmrti razbojnika, koji pored toga njega još i lično napada.²⁴ U nedostatku propisa ili makar kakvih drugih dokaza (dokumenata, presuda ili sl.) iz tog perioda ne možemo zauzeti određeno stajalište po ovom pitanju. Međutim, smatramo ipak potrebnim naročito podvući da je kod tretiranja ovih pitanja potrebna maksimalna obazrivost prije donošenja određenih zaključaka. Ovo s razloga što su u tim davnim vremenima, kada je krivično-pravna teorija bila sasvim nerazvijena, a propisi premaleni i preuski da regulišu sve pravne odnose tadašnjeg društva i kada se često oskudno pisano pravo nadopunjavalo običajnim shvatanjima, pisani propisi nekada i poneki važni institut — čiji pojam i suštinu možda ni sam zakonodavac nije do kraja sagledao, a kamo li teoretski prečisto — prihvatili prvenstveno sa čisto praktičnih razloga.²⁵ Ovakvi instituti, u svojim ranim začetcima, predviđeni su pozitivnim propisima samo za pojedine slučajeve, a ne uopšte, pa čak i u tom smislu dotični propisi su ponekad toliko nebulozni da pravnog historičara lako mogu da zavedu na pogrešne zaključke. Razumljivo je, stoga, da je vrlo teško i da bi bilo previše smiono tvrditi da bi se na pojedine takve propise, a u cilju njihovog uopštavanja, mogli primjenjivati izvjesni principi koje prihvata današnja moderna krivično-pravna teorija.

Najzad, na ovom mjestu treba spomenuti još jedan osnov za isključenje protivpravnosti kod ubistva, koje je poznavalo riječko kri-

21 Originalni tekst čl. 71 Vinodolskog zakona glasi:

»Iošće: ako razbojnika zvrhu moe škodi naidu v noći, to est mne škodi čineć, ter nega živa ne mogu eti vola da ga ne znam, da bim vidil od česa se tužiti, a nega ubiju: u niednoj riči nimam se osuditi, ni suprotiv nemozi nigdore mne poiti vola priti.«

U današnjem jeziku ovaj propis bi glasio:

»Nađem li razbojnika noću u mojoj škodi, to jest gdje mi štetu čini, te ga živa ne mogu uhvatiti, e bi znao koga imam tužiti — pa ga ubijem, nemam biti nikako osuđen, te protiv mene niko ne može ustati ili me tužiti.«

(Citirano prema: Dr M. Kostrenčić: Op. cit., str. 156 i 175).

22 Dr Josip Šilović: Op. cit., str. 159.

23 Dr Marko Kostrenčić: Op. cit., str. 204.

24. Ibidem, str. 204.

25 Praktični razlog koji je izazvao propise čl. 71 Vinodolskog zakona bio je po svojoj prirodi sasvim drugačiji od onih koji su kasnije pokazali nužnost uvođenja instituta nužne odbrane. Zbog toga i nije lako utvrditi pravi karakter ovog osnova isključenja protivpravnosti po Vinodolskom zakonu. Dr Kostrenčić smatra da se u ovom slučaju protivpravnost isključuje po osnovu nužne odbrane u pogledu imovine (Dr Kostrenčić: Op. cit., str. 204). Po našem mišljenju ipak se nameće ozbiljno pitanje da li bi ova konstatacija bila u potpunosti tačna. Naime, da li bi bilo nužne odbrane u pogledu imovine u slučaju kada bi, na primjer, razbojnik načinio neku štetu i kada bi u momentu nailaska vlasnika, koji ga ubija, već bio u bjegstvu (a to su baš tipični slučajevi na koje se ovaj propis odnosi)? Za postojanje nužne odbrane ovdje bi nedostajala istovremenost (jer je šteta počinjena prije, a ubistvo nešto kasnije), a takođe ne bi se radilo o odbijanju napada, pošto je — u konkretnom slučaju koji smo uzeli za primjer — napad već ranije bio prestao i napadač je u momentu njegovog ubistva već bio u bjegstvu. Po našem mišljenju osnov isključenja protivpravnosti u konkretnom slučaju ne leži u nužnoj odbrani u pogledu imovine, već je to pravo počiniocu dato iz čisto procesualnih razloga. Naime, izvršilac je takovo ubistvo mogao počiniti jedino u slučaju kad na drugi način nije mogao saznati ko je dotični »razbojnik« koji mu je štetu počinio, da bi ga mogao tužiti i od njega, odnosno iz njegove zaostavštine, dobiti obeštećenje. Ubistvo se ovdje, dakle, ne vrši u cilju odbijanja protivpravnog napada od svoje imovine, nego u cilju obezbjeđenja procesualnih mogućnosti za postignuće obeštećenja.

vično pravo. Radi se o isključenju protivpravnosti kod ubistava nad prognanim licima.

Prognanstvo je bilo neka vrsta pomoćne kazne, tj. kazna koja se izricala u odsustvu počiniocima teških krivičnih djela (umorstva, ubistava iz koristoljublja itd.) u slučaju kad oni nijesu bili dostupni opštinskoj pravdi. Ova kazna nije bila definitivna. Zapravo, važila je samo za ono vrijeme koliko je počinilac bio nedostupan opštinskim organima. U momentu kada bi on postao dostupan (tj. kada bi se povratio na teritoriju Rijeke ili distrikta) protiv njega se pokretao redovni krivični postupak i izricala Statutom propisana kazna.

U čemu se u stvari sastojala kazna izгона i kakav je bio njezin pravni efekat? Iz odnosnog propisa rub. 7-Lib. III vidi se da je dozvoljeno ubiti izagnano lice koje bi trebalo inače kazniti smrtnom kaznom. Dakle, glavnu oštricu kazne izгона nije predstavljao sam izgon kao takav, tj. sama zabrana povratka na riječku teritoriju. Ova kazna imala je i svoju drugu oštricu, čak i mnogo značajniju od prve. Ona se sastojala u stavljanju van zakona svakog takvog izagnanika. To dalje znači da je takvog izagnanika mogao svako ubiti, a da za to nikada i nikome ne odgovara.

Da bi se stekli potrebni uslovi za isključenje protivpravnosti za ubistvo po ovom onsovu potrebno je prije svega da se kao napadni objekt pojavljuje izagnanik, kome je određen izgon zbog izvršenja nekog teškog krivičnog djela, koje inače po statutarnim propisima povlači smrtnu kaznu. Sporedno je pri tom da li je ubistvo nad njim izvršeno nehatno ili umišljajno, kakva je bila radnja izvršenja i sve ostalo što posebno osvjetljava slučaj. Odlučno je jedino to da je napadnuto lice izagnanik zbog počinjenog djela koje se, prema statutarnim propisima, kažnjava smrću. Čak šta više, njegovi napadači mogli su po volji da odabiraju kakve mjere prema njemu da preduzmu, pa bez obzira da li su te mjere preduzete u opštem interesu (npr. napad na izagnanika radi hvatanja i privođenja sudu, ubistvo pri hvatanju i sl.) ili u vlastitom interesu napadača (npr. napad na izagnanika u cilju otimanja njegove imovine i sl.). Kakve su god bile radnje uperene protiv izagnanika, pa bio to ma kakav fizički napad, otimanje njegove imovine ili pak usmrćenje, u svim slučajevima je postojao osnov za isključenje protivpravnosti djelanja, a samim tim i dovoljan osnov za isključenje krivično-pravne odgovornosti takvog napadača.

Nema sumnje da je usvajanje ovog principa za isključenje protivpravnosti kod ubistva nad prognanim bilo diktirano interesima postojećeg poretka, odnosno težnjom vladajućeg sloja i poretka da i ovim putem što jače obezbijedi interese poretka. Naime, treba imati na umu da se progonstvo izricalo uglavnom za najteža djela za čije je kažnjavanje vladajući poredak bio maksimalno zainteresovan. Ukoliko se takva lica ne mogu uhvatiti da bi im se izrekla smrtna kazna, te im je radi toga u odsutnosti morala biti izrečena kazna progonstva, ova lica su uvijek predstavljala latentnu opasnost (da se jednog dana krišom ne povrate i ponove djelo u istom ili nekom drugom obliku). Nema sumnje da je interes učvršćenja poretka i obezbjeđenja javnog reda i mira naglaog da se dozvoli nekažnjeno ubijanje ovih ljudi od strane ma koga

i bilo kada, pa je to, po našem mišljenju, bio uzrok da je ovaj institut prihvatilo riječko krivično pravo. Međutim, sličnih slučajeva ne nalazimo u krivičnim pravima susjednih gradova i opština.

Mada je pitanje nužne odbrane Riječki statut zahvatio uglavnom parcijalno, on je ipak po ovom pitanju značio veliki korak naprijed u odnosu na ranije pisano pravo starohrvatske pravne oblasti. Naime, niti Kastavski, niti Veprinački statut nijesu poznavali nužne odbrane. Čak ni znatno kasniji Trsatski statut nužnoj odbrani ne poklanja nikakvu pažnju. Što se pak tiče Vinodolskog zakona, on je, kao što smo već vidjeli nužnu odbranu dozvoljavao samo u jednom jedinom slučaju (čl. 71 Vinodolskog zakona) i to u procesualne svrhe. No otvoreno je pitanje da li bi ono što predviđa čl. 71 Vinodolskog zakona uopšte trebalo smatrati nužnom odbranom. Dr Kostrenčić ovo smatra nužnom odbranom i razmatrajući ovo pitanje ide čak toliko daleko da ne isključuje mogućnost — kao što smo već naprijed naveli — da bi se iz odnosnog propisa mogao izvesti zaključak da je napadnuto lice imalo tim više pravo nužne odbrane u pogledu lica koje njega još i lično napada. Ako bi se ovo gledište prihvatilo došlo bi se u situaciju da se zaključi da je Vinodolski zakon još 1288. godine poznao i prihvatao pravo nužne odbrane i to vrlo široko i temeljno. Ovakva konstatacija, međutim, ne bi stajala. To u prvom redu zbog toga što o nužnoj odbrani ne nalazimo nigdje izričitog spomena u Vinodolskom zakonu, dok u propisu čl. 71 nalazimo nešto što se po našem mišljenju možda niti ne bi moglo shvatiti kao prava nužna odbrana. No kad bi se to na koncu i shvatilo kao neka specifična vrsta nužne odbrane, onda bi ta specifičnost ipak bila toliko naglašena da bi pravi karakter nužne odbrane bio jako deformisan. Tačnije rečeno, to bi u tom slučaju predstavljalo samo nebulozne začetke iz kojih su kasnije protekla stoljeća iskristalisala pojam nužne odbrane, kako ga danas shvaća moderno krivično pravo. Najzad, i krivično pravo Riječkog statuta iz 1530. godine (dakle, punih 242 godine kasnije) — iako zaista poznaje nužnu odbranu — ipak ju priznaje samo u određenim slučajevima, a ne dovoljno načelno i za sve slučajeve gdje bi joj inače trebalo biti mjesta po shvatanju modernog krivičnog prava. Kada se uzme u obzir, s jedne strane, vrijeme kada je Vinodolski zakon donesen (1288. god.) i stanje pravne svijesti u to doba, nivo krivično-pravne teorije i dr., a s druge strane te iste okolnosti i vrijeme donošenja Riječkog statuta iz 1530. godine,²⁶ tada se ne bi moglo ni pretpostaviti da je po nekom pitanju tako delikatnom, kao što je pravo nužne odbrane, Vinodolski zakon bio napredniji negoli Riječki statut.

Ostaje nam da sasvim sigurno zaključimo — jer sve okolnosti govore u prilog ovakvog zaključka — da je Riječko krivično pravo XVI vijeka i po pitanju prihvatanja instituta nužne odbrane (kao što je to, uostalom, bio slučaj i sa mnogim drugim pitanjima iz domena krivičnog prava) u starohrvatskoj pravnoj oblasti prvo učinilo jedan osjetan i opipljiv korak naprijed. To je bez sumnje bila posljedica uticaja novih

²⁶ U to vrijeme je renesansa i u domenu prava donijela ogroman progres (o čemu je već bilo govora ranije).

ideja koje je krivično-pravnoj teoriji donijela renesansa i koje su na krivičnom pravu Rijeke u XVI vijeku ostavile osjetnih tragova.

8) SUBSIDIJARNA VAŽNOST TZV. »OPŠTEG PRAVA«

Feudalno pravo, uglavnom siromašno i nedovoljno gipko, nije u potpunosti moglo odgovoriti zahtjevima vremena i praktičnim potrebama u doba kada je došlo do znatnog porasta trgovine i u vezi s tim do porasta značaja gradova. Novim odnosima bio je potreban jedan gipkiji, potpuniji i razvijeniji pravni sistem. To je izazvalo pojavu recepcije rimskog prava. Naravno, recipirano rimsko pravo u prvom redu i naročito našlo je svoju primjenu u domenu građansko-pravnih odnosa, a tek sasvim djelimično i u domenu krivičnog prava.²⁷

Naročito je karakterističan razvoj recepcije rimskog prava u njemačkim zemljama. Tako, dok su se uslovi koji su izazvali recepciju u ostalim zemljama zapadne Evrope stekli već u XI i XIII vijeku, u Njemačkoj je recepcija rimskog prava preduzeta znatno kasnije, tako da je tek u XV i XVI vijeku bila potpuno izvršena.²⁸

U izvjesnim njemačkim zemljama razvila se partikularno zemaljsko pravo. Na isti način u XVI vijeku javljala su se partikularna prava pojedinih gradova.²⁹

Ova situacija nametala je da se, u slučajevima gdje su se u lokalnim pravima pojavljivale šupljine, neregulisani slučajevi raspravljaju po »opštem pravu«, tj. prema recipiranom rimskom pravu.

Slična situacija odrazila se i u riječkom pravu XVI vijeka. Otuda je Riječki statut od 1530. godine jednu posebnu rubriku (rub. 55 — lib. III) posvetio ovim pitanjima, određivši da se svi slučajevi, bilo građanski ili krivični, koji nijesu regulisani propisima Statuta, imaju presuditi po propisima »opšteg prava« (»Secundum ius commune«).³⁰ Prema tome »ius commune« imalo je u Rijeci subsidijarnu vrijednost, pored pozitivnih propisa Statuta riječkog. To je ujedno i objašnjenje zašto je vikarij riječki uziman isključivo iz redova iskusnih pravnikâ, koji su prvenstveno imali da dobro poznaju »ius commune«. Poznavanje »opšteg prava« bilo je neophodno — sem za slučajeve gdje ga je subsidijarno trebalo primijeniti u predmetima koji su se odnosili na domaće ljude — još i posebno radi mogućnosti ispravnog suđenja strancima, kojima je suđeno po pravima njihovih zemalja.³¹

Ipak, uzev u obzir činjenicu da je Statut riječki predstavljao jedan zaista veoma dobar i dosta obuhvatan kodeks (u svim granama, pa i u domenu krivičnog prava) u njemu nije bilo mnogo šupljina koje bi trebalo popunjavati odredbama opšteg prava. Naročito je tih šupljina malo bilo u domenu krivičnog prava. No, nema sumnje, da je i u krivičnim stvarima, barem ponekad, dolazilo do primjene »opšteg prava«.

27 Dragomir Stojčević: Rimsko pravo — I deo (Beograd 1947), str. 230 i 232.

28 Ibidem, str. 230, 231 i 232.

29 Martišević - Juškov - Dmitrievskij: Opšta istorija države i prava — II deo, Feudalizam, prevod s ruskog (Beograd 1949), str. 288—289.

30 Vidi rub. 55-lib. III Statuta: »De poenis et casibus in statutis non comprehensis«.

31 Dr Z. Herkov: Op. cit., str. 64.

Koji su to sve slučajevi i kako je to praktično izgledalo, na žalost, nije nam moguće osvijetliti, uslijed pomanjkanja arhivske građe u ovom pravcu.

9) SISTEM KAZNI

Propisi o kaznama, sadržani u Riječkom statutu, bili su skoro uvijek veoma kruti, tako da je njima striktno određena ne samo vrsta, već i mjera kazne za svaki konkretni slučaj. Sud je imao u svim tim mnogobrojnim slučajevima samo da primijeni kruto propisanu vrstu i mjeru kazne, ne mogavši — s obzirom na stepen društvene opasnosti djela i učinioca, motiv i ostale okolnosti konkretnoga slučaja — da vrši nikakovu individualizaciju kazne, što je sasvim suprotno stanovištu modernog krivičnog prava. Međutim, princip krutog propisivanja vrste i mjere kazne i odsustvo mogućnosti individualizacije kazni prema slučaju bio je za srednji vijek uglavnom opšteusvojeni princip. Stoga nije čudo što istu situaciju po ovom pitanju susrećemo i u statutima ostalih susjednih gradova i opština.

No ipak u riječkom krivičnom pravu — mada u sasvim malom i vrlo ograničenom broju slučajeva — bilo je i propisa koji su nekada mjeru, a nekada i vrstu i mjeru kazne ostavljali na slobodnu ocjenu suda. Dakako, u svim tim slučajevima radilo se samo o lakšim krivičnim djelima.³²

Riječko krivično pravo poznavalo je slijedeće vrste kazni:

a) Smrtna kazna; po načinu izvršenja, mogla je biti: kazna smrti vješanjem, otkidanjem glave i spaljivanjem na lomači, pri čemu je za pojedina djela bio striktno propisan i način izvršenja. Značilo bi da su se načini izvršenja javljali u stvari kao neke podvrste unutar jedne određene kategorije kazne (smrtne kazne). Sud je, prilikom presuđivanja pojedinih slučajeva, imao da se striktno pridržava kako propisane vrste kazne, tako i predviđenog načina izvršenja.

Smrtna kazna bila je predviđena isključivo za najteža krivična djela, razumljivo, cijeneći tu težinu djela sa ondašnjeg stanovišta riječkog zakonodavca. Ipak, diferenciranje težine djela vršeno je na način što su za pojedina od tih djela, cijeneći svakako prema njihovoj težini, bili predviđeni razni načini izvršenja smrtne kazne.

Kazna smrti vješanjem bila je predviđena za glavne pokretače zavjere protiv države, kralja Ferdinanda, njegovih nasljednika ili protiv postojećeg opštinskog uređenja,³³ za razbojnike, drumske otimače i njihove pomagače;³⁴ za one koji nekoga nasilno uhvate i zadrže u svrhu da

³² Na primjer, kod ubistva iz nehata sudu je ostavljena na slobodnu odluku vrsta i mjera kazne koja se ima primijeniti u svakom konkretnom slučaju (rub. 7-lib. III). Slično je i sa djelom »dolaska u Rijeku radi izvršenja ubistva« (rub. 7-lib. III), koje u stvari predstavlja samo pripremne radnje za ubistvo, ali je učin bio predviđen kao posebno krivično djelo i kao takav kažnjavan. O svim ovim djelima biće kasnije posebno i detaljno riječi u posebnom dijelu ovoga rada.

³³ Rub. 6-lib. III Statuta. Za ove počiniocje propisano je da se vješanje ima izvršiti gvozdenim lancem i to nakon što se prethodno nad njima sprovede specijalna tortura (vezivanje za rep konja i vuča preko Velikog trga »ili gdje god bi to htjeli g. kapetan ili vikarij«).

³⁴ Rub. 14-lib. III.

ga prisile na plaćanje otkupnine;³⁵ za poznate kradljivce i zloglasne lopeve;³⁶ za one koji ukradu više od 10 rojeva pčela³⁷ itd.

Kazna smrti otkidanjem glave bila je predviđena za obične zavjerenike protiv kralja, državnog ili opštinskog uređenja;³⁸ za lica koja je neko nagovarao na zavjeru, no koja nijesu na to pristala, ali nijesu zavjeru otkrili vlastima u roku od 24 časa od momenta nagovaranja;³⁹ za glavnog izvršioca djela umorstva;⁴⁰ za izvršiocyte djela ubistva;⁴¹ za odsijecanje ili osakaćenje uda kapetanu grada;⁴² za bigamiju, rodooskrv-njenje, silovanje djevojke⁴³ itd.

Najzad, kazna smrti spaljivanjem na lomači propisana je za počinioce protivprirodnog bluda;⁴⁴ za lica koja izvrše paljevinu kuće;⁴⁵ za udate žene koje uzmu drugog muža;⁴⁶ za one koji se bave pravljenjem lažnog novca;⁴⁷ za one koji se bave pravljenjem otrovnih napitaka i čarolija⁴⁸ itd.

Naročito upada u oči surovost i izvjesna nesrazmjera kazni kod nekih djela uperenih protiv kralja, državnog ili opštinskog uređenja (rub. 6—lib. III). Tako je za glavne pokretače zavjere propisano da se imaju prethodno vući po gradu na repu konja, a tek onda objesiti i to gvozdanim lancem, pa potom na tom mjestu ostaviti da trajno vise obješeni »na trajno gledanje i sjećanje«. Čak i za ono lice koje bi bilo nagovarano na pristupanje zavjeri, ali koje bi odbilo da istoj pristupi, bila je propisana kazna smrti odsijecanjem glave ako dotično lice ne bi odnosnu zavjeru otkrilo vlastima u roku od 24 časa od momenta nagovaranja na zavjeru. Na ovaj način i putem ovih kazni riječko krivično pravo je obezbjeđivalo zaštitu postojećeg poretka. Stoga nije čudo da su najsurovije kazne (koje su, pored toga, često bile i jako nesrazmjerne sa krivicom počinioaca, kao što je slučaj u ovom drugom primjeru) bile uperene baš protiv političkih krivaca, jer je njihova aktivnost najviše mogla da podrije osnovice postojećeg poretka te je time bila direktno uperena protiv najosnovnijih interesa kraljevih i vladajuće klase uopšte.

Vinodolski zakon iz 1288. godine propisivao je znatno drugačije kazne kod najtežih krivičnih djela. Tako, za ubistvo kmeta ili nekoga od roda kmetskoga, ako se počinilac uhvati, propisuje osvetu, a ako se ne bi mogao uhvatiti predviđa »napravu« i to 100 libara u korist srodnika ubijenog i 2 libre u korist opštinske blagajne.⁴⁹ Za ubistvo podknežina, permana ili slugu kneževe kuće, ako se počinilac uhvati propisano je da nad njim knez ili neko drugi u njegovo ime izvrši odmazdu kakvu

35 Rub. 19-lib. III.

36 Rub. 26-lib. III.

37 Rub. 28-lib. III.

38 Rub. 6-lib. III.

39 Rub. 6-lib. III.

40 Rub. 7-lib. III.

41 Rub. 7-lib. III.

42 Rub. 15-lib. III.

43 Rub. 36-lib. III.

44 Rub. 14-lib. III.

45 Rub. 33-lib. III.

46 Rub. 36-lib. III.

47 Rub. 37-lib. III.

48 Rub. 38-lib. III.

49 Čl. 31 Vinodolskog zakona.

god hoće, a ako se ne može uhvatiti, da knez uzme vraždu koliko hoće.⁵⁰ Kastavski statut ne sadrži propisa o ubistvu, a Veprinački za ubistvo propisuje smrtnu kaznu, ali ne govori o načinu izvršenja ove smrtno kazne.⁵¹ Trsatski statut za ubistvo predviđa glavu za glavu ili — ako počinitelj isprosi milost od kralja — novčanu kaznu od 100 libara i za crkvu Sv. Jurja 20 libara.⁵² Za čedomorstvo, kako za počinioca tako i za podstrekača, propisuje kaznu smrti, ali ne navodi način izvršenja smrtno kazne.⁵³

Postavlja se pitanje odakle tolike razlike po pitanju vrsta kazni za najteža krivična djela između riječkog krivičnog prava i krivičnih prava starog Vinodola, Veprinca i Trsata. Kod tretiranja ovog pitanja prije svega treba imati na umu vremenski razmak koji dijeli ove stare pravne spomenike. Nije stoga čudo što staro vinodolsko krivično pravo iz 1288. godine za djelo ubistva priznanje osvetu ili vraždu, jer su se osveta i vražda istorijski javljali ranije negoli moderni sistem kazni, koji ih sasvim izostavlja. Veprinački statut, propisujući za ubistvo glavu za glavu, prihvata princip taliona, koji se istorijski javlja iza krvne osvete i predstavlja osjetan korak dalje od krvne osvete. Razumljivo je stoga što je Riječki statut od 1530. godine, koji je vremenski kasniji i od Vinodolskog zakona (242 godine) i od Veprinačkog statuta (23 godine), morao biti i po pitanju sistema kazni znatno napredniji od ovih starih statuta. Okolnost što Trsatski statut iz 1640. godine još uvijek za ubistvo propisuje talion treba razumjeti tako što se ovaj Statut, ne samo po pitanjima iz oblasti krivičnog prava, već i po mnogim drugim ili manje-više svim pitanjima, i suviše oslanjao na svoju staru osnovicu — Vinodolski zakon, pa stoga baš ovaj Statut po mnogim pitanjima koja tretira ima više naglašen prizvuk prošlosti negoli odraz stvarnih prilika i zahtjeva vremena u kome je ponikao. Na koncu, između taliona i smrtno kazne određene za ubistvo po riječkom krivičnom pravu i nema neke suštinske razlike, već uglavnom teoretske, jer se i u jednom i u drugom slučaju radi o kazni »glava za glavu« (dakle o primjeni principa »oko za oko — zub za zub«, samo u jednom stanovitom domenu — u domenu ubistva) i smrtna kazna kod ubistva čak i u modernom pravu nije ništa drugo nego li relikv prošlosti, koji vuče korijen od taliona. Uostalom, ni riječko krivično pravo nije se bilo sasvim oslobodilo taliona i kazno koje ono propisuje kod izvjesnog broja tjelesnih povreda nijesu ništa drugo nego talion.

b) Odsijecanje ruke ili kog drugog uda

Tjelesna kazna odsijecanja ruke ili nekog drugog dijela tijela bila je predviđena za mnogobrojna krivična djela, kao, na primjer, za pokušaj umorstva, za nanošenje bilo kakve tjelesne povrede kapetanu grada sa oružjem i sa prolivanjem krvi, za nanošenje tjelesne povrede vikariju sa osakaćenjem, za osakaćenje ostalih lica sa predumišljajem, za krađu ko-

50 Čl. 29 Vinodolskog zakona.

51 Stav 11 Veprinačkog statuta.

52 Tač. 20 Trsatskog statuta.

53 Tač. 35 Trsatskog statuta.

jom je pričinjena šteta za više od 100 libara ako počinitelj nije imao odakle da plati, za krivokletstvo, za krađu od 6 do 10 rojeva pčela itd.⁵⁴

Naročito upada u oči nesrazmjera kazni predviđenih za istovrsna djela u slučajevima kad se kao objekt napada pojavljuju određeni funkcioneri u odnosu na slučajeve kada se kao objekti napada pojavljuju obični građani, stanovnici ili distriktualci. Pooštrenje kazni za ista djela, kada su ova izvršena na određenim opštinskim funkcionerima, diktirali su čisto klasni interesi, odnosno interesi poretka i gornjeg, vladajućeg sloja, koji su ovim putem postizali pojačanu krivično-pravnu zaštitu.

Vinodolski zakon ne propisuje tjelesne kazne kao Riječki statut, isto tako ni Veprinački, a ni Trsatski statut, koji se uglavnom oslanja na propise starog Vinodolskog zakona. Jedino Kastavski statut i to u vrlo malom broju slučajeva (kad su u pitanju krađe) predviđa tjelesnu kaznu odsijecanja ruke i to kao alternativnu sa novčanom kaznom.⁵⁵ Po tom pitanju između riječkog krivičnog prava i spomenutih statuta obližnjih gradova i opština postoji velika razlika. Odakle ta razlika i koji su je uzroci uslovlili ne bi se sa sigurnošću moglo reći, jer se u tom pravcu ne raspolaze sa bilo kakvim podacima na koje bi se, pri tretiranju ovog pitanja, mogli sigurnije osloniti.

c) Zatvor

Kazna zatvora nije bila tako često primjenjivana u odnosu na druge vrste kazni, naročito u odnosu na novčanu kaznu, koja se najviše primjenjivala. Slučajeve za koje je kazna zatvora bila predviđena možemo podijeliti u dvije grupe. U prvu grupu dolaze ona krivična djela za koja je propisana novčana kazna u određenim iznosima, kod kojih slučajeva je kazna zatvora predviđena kao supletorna kazna, tj. kao kazna koja se ima primijeniti jedino u slučaju da okrivljeni ne plati propisanu novčanu kaznu, u kom slučaju se novčana kazna zamjenjuje zatvorom u određenom trajanju. U tom smislu kazna zatvora bila je predviđena za izvjesne slučajeve ugrožavanja sigurnosti,⁵⁶ za neke uvrede nanesene kapetanu, vikariju, sudijama ili poslanicima,⁵⁷ za neke manje krađe,⁵⁸ za sječu tuđih stabala i vinograda⁵⁹ i sl. U drugu grupu dolaze ona krivična djela za koja je propisano da se kazna zatvora ima izricati kumulativno sa određenom novčanom kaznom. Kao takova kazna zatvora je bila propisana za one koji praznom rukom udare kapetana, vikarija, sudije ili sindike;⁶⁰ za one koji spomenutim opštinskim funkcionerima ugroze sigurnost oružjem ili kakvim drugim predmetom, pa bilo da ih nije udario ili pak da ih je udario bez proliivanja krvi;⁶¹ za one koji nekoga

⁵⁴ Kazne ove vrsti spominju se kod nekih krivičnih djela predviđenih u rub. 7, 8, 15, 17, 23, 26, 28, 34, 35-lib. III Statuta, Vidjeti i G. Kobler: Op. cit., vol. II, str. 228—232.

⁵⁵ Prema propisima Kastavskog statuta kažnjava se odsijecanjem ruke ili globom od 5 maraka ko krađe u gradu (kapitul 6), ko krađe na guvnu (kap. 15) i ko ukrade uliste sa pčelama (kap. 16).

⁵⁶ Vidi rub. 8-lib. III Statuta.

⁵⁷ Rub. 15-lib. III.

⁵⁸ Rub. 26-lib. III.

⁵⁹ Rub. 31-lib. III.

⁶⁰ Rub. 15-lib. III.

⁶¹ Rub. 15-lib. III.

napadnu ili uvrijede pred kapetanom ili vikarijem⁶² itd. U svim tim slučajevima izricane su obadvije propisane kazne: novčana kazna i kazna zatvora.

Kazne zatvora (lišenja slobode) nigdje se ne spominju ni u Vinodolskom zakonu, niti u Veprinačkom statutu. U Kastavskom statutu vrlo rijetko se spominju.⁶³ Značilo bi da je Riječki statut po tom pitanju pokazao znatan napredak pravnih shvatanja u odnosu na ranije pravne kodekse u susjednim gradovima i opštinama. No ni riječko krivično pravo, kao što smo već vidjeli, kaznu zatvora nije široko prihvatilo i još uvijek je davalo prednost surovim tjelesnim kaznama nad kaznom zatvora. Čak ni znatno kasniji Trsatski statut ne propisuje kaznu zatvora sem jedino za slučaj kad neko bez uzroka osramoti nekoga starca, za koje djelo je alternativno propisana novčana kazna ili zatvor. Što Trsatski statut, koji se pojavio za čitavih 110 godina iza Riječkog statuta, nije šire prihvatio sistem zatvorskih kazni razlog je najvjerojatnije u tome što se on i suviše mnogo oslanjao na stare propise Vinodolskog zakona, koji je pri stvaranju Trsatskog statuta služio kao osnovica, a što je u velikoj mjeri uticalo da Trsatski statut po mnogim pitanjima nije osjetnije zakoračio naprijed. Ovako, međutim, baš zbog izloženog načina njegovog postanka, on po mnogim pitanjima ne može pružiti pravu sliku vremena u kome je ponikao.

d) Vezivanje za sramotni stub, udaranje užetom, šibanje, zagnjurivanje u more, okrunjavanje sramotnom krunom.

Ove kazne bile su predviđene za priličan broj krivičnih djela. Propisane su nekada kao sporedne kazne, a nekada kao zamjena za neisplaćene novčane kazne.

Tako je vezivanje za sramotni stub, kao zamjena za neisplaćenu novčanu kaznu bilo predviđeno: za uvrede nanese sudijama i sindicima,⁶⁴ za krađe sitnijih stvari (u vrijednosti od 20—100 soldina),⁶⁵ i sl.

Udaranje užetom bilo je predviđeno, na primjer, za pokušaj ranjavanja puškom ili strijelom i to kao zamjena za neplaćenu novčanu kaznu,⁶⁶ a kao sporedna kazna uz novčanu kaznu za udaranje vikarija s oružjem ili kakvom drugom stvari sa krvoprolićem,⁶⁷ za nanošenje uvrede putem vješanja rogova, podrugljivih pisama, smeća i dr.⁶⁸

Šibanje je takođe bilo predviđeno u znatnom broju slučajeva, kao, na primjer: za uvrede nanese kapetanu ili vikariju,⁶⁹ za krađu od 1 do 4 roja pčela⁷⁰ — u oba slučaja kao zamjena za neisplaćenu novčanu ka-

62 Rub. 16-lib. III.

63 Kapitul 31 Kastavskog statuta predviđa novčanu kaznu od 8 libara i 8 dana zatvora za one koji bi pred sudom govorili nepoštene riječi. Neki kapituli, koji su doneseni znatno kasnije, predviđaju takođe kaznu zatvora, no u sasvim malom broju slučajeva (vidi npr. kap. 68, koji je donesen 20. maja 1613 god.).

64 Rub. 15-lib. III.

65 Rub. 26-lib. III.

66 Rub. 8-lib. III.

67 Rub. 15-lib. III.

68 Rub. 17-lib. III.

69 Rub. 15-lib. III.

70 Rub. 28-lib. III.

znu, potom za udaranje sudije ili sindika oružjem ili kakvom drugom stvari s okrvavljenjem — kao sporedna kazna, pored novčane⁷¹ itd.

Zagnjurivanje u more predviđeno je kao zamjena za neisplaćenu novčanu kaznu uglavnom u slučajevima koji se odnose na huljenje svetaca, za napade na kipove svetaca⁷² i sl. U svim slučajevima gdje je ova kazna predviđena propisano je posebno i koliko puta se ima izvršiti zagnjurivanje u more za dotični učin.

Okrunjavanje sramotnom krunom propisano je kao kazna koja se uglavnom izriče kumulativno s nekom drugom kaznom i to većinom za slučajeve vezane za lažno svjedočenje ili pravljenje lažnih isprava. Tako je, na primjer, za lažno svjedočenje iz koristoljublja propisano da se počinitelj okruni sramotnom krunom i da mu se odsiječe desna ruka; a za lažno svjedočenje bez koristoljublja: da se okruni sramotnom krunom, da se veže za sramotni stub i da se šiba (sve se ove kazne izriču kumulativno);⁷³ za pravljenje lažnih isprava: novčana kazna i okrunjavanje sramotnom krunom⁷⁴ itd.

Vinodolski zakon ne poznaje kazne ove vrsti.⁷⁵ U slučajevima kada osuđeni nemaju odakle da plate izrečenu im novčanu kaznu tada knez može da njihovim životom raspolaže po svojoj volji.⁷⁶ Veprinački statut takođe ne poznaje ove vrste kazne.

Što se tiče Kastavskog statuta, njegovi propisi iz 1490. godine (kada je Statut donesen) ne sadrže takođe nijednu od ovih kazni, ali neki kasniji kapituli, koji su doneseni početkom XVII vijeka, prihvataju kaznu udaranja konopom.⁷⁷

Trsatski statut od svih ovih kazni poznaje samo kaznu šibanja i kaznu zadavanja udarca konopom⁷⁸ i to u veoma ograničenom broju slučajeva.

Vjerovatno je gornje vrste kazni riječko krivično pravo prihvatilo, po ugledu na praksu nekih primorskih gradova romanskog tipa, jer se kod statuta ovih gradova kazne ove vrsti češće srijeću. U svakom slučaju one ranije nijesu bile mnogo poznate u starohrvatskoj pravnoj oblasti i ovamo su tek kasnije počele da prodiru.

e) Novčana kazna

Novčana kazna je statutarnim odredbama propisana za najveći broj krivičnih djela. Dolaze u obzir uglavnom osrednja i lakša krivična djela, cijeneći po težini učina. Opšti minimum i maksimum nije izrično određen propisima, ali se iz propisa Lib. III vidi da je kao opšti minimum usvojena suma od 4 soldina, a kao opšti maksimum suma od 200 libara.

71 Rub. 15-lib. III.

72 Rub. 23-lib. III.

73 Rub. 34-lib. III.

74 Rub. 35-lib. III.

75 Vinodolski zakon se ograničava samo na smrtnu kaznu, imovinske kazne (za najveći broj slučajeva), na »mašćenje« koje vrši knez ili rod) i na arbitrarne kazne (koje nijesu propisima određene nego ih izriče knez po svojoj slobodnoj volji).

76 Čl. 74 Vinodolskog zakona.

77 Vidi kapitule 68, 69 i 70, koji su doneseni 20 maja 1613. godine.

78 Šibanje je tač. 37 Trsatskog statuta predviđeno za čarobnice, pored novčane kazne. Udaranje konopom predviđeno je tač. 5 kod sumnje za izvršenu krađu, a tač. 41 za onoga ko na silu nekomе provali vrata i to pored propisane novčane kazne.

Inače, iznosi novčanih kazni su uglavnom za svaki posebni slučaj fiksno propisani. U slučajevima kada se određena novčana kazna ne može utjerati, ista se pretvara u kaznu zatvora ili kakvu tjelesnu kaznu, po mjerilima posebno određenim od slučaja do slučaja.

Rub. 54-lib. III Statuta⁷⁰ posebno tretira pitanje učešća kraljevskog fiska i opštinske blagajne u diobi utjeranih novčanih kazni. Ovim propisom načelno je određeno da sve imovinske kazne (pa prema tome i novčane) pripadaju po polovinu kraljevom fisku i opštinskoj blagajni. Drugačija podjela dozvoljena je jedino u slučajevima kada je nekim posebnim propisom određeno drugačije, bilo da čitav iznos ima pripasti kraljevom fisku ili obratno — opštinskoj blagajni, bilo pak da je predviđen drugačiji procenat učešća jedne i druge kase u diobi određenih iznosa.

Vinodolski zakon iz 1288. godine za velik broj krivičnih djela predviđa takođe novčane kazne. No ovaj zakon poznaje takođe još uvijek i osvetu (»mašćenje«) i kompoziciju (»vraždu«, »zagovor«). Prema tome, u ovom periodu u Vinodolu vidimo uporedo postojanje nekoliko instituta koji su se istorijski uglavnom smjenjivali (osveta je starija od kompozicije, a novčana kazna predstavlja dalju evoluciju kompozicije). Rasprostranjenost novčane kazne u Vinodolskom zakonu govori nam da stari instituti osvete i kompozicije već preživljavaju zadnje dane svoga bitisanja u krivičnom pravu starog Vinodola, kao i u starohrvatskoj pravnoj oblasti uopšte. Da je to zaista tako vidimo iz propisa kasnijih statuta u susjednim gradovima i opštinama. Naime, ni u Kastavskom statutu od 1490. god., ni u Veprinačkom od 1507. god., niti pak u Trsatskom od 1640. godine ne nalazimo više nigdje spomenutu osvetu ni kompoziciju, a u svim ovim statutima za najveći broj krivičnih djela propisana je novčana kazna. To znači da se na ovom starohrvatskom području vrlo lijepo može sagledati istorijski razvoj novčane kazne, koja je izrasla iz nekadašnje kompozicije.

Što se tiče čistog karaktera novčane kazne na ovom području, imamo nešto više šarenila. Prema propisima riječkog krivičnog prava iz 1530. godine novčana kazna je imala javno-pravni karakter. Prema ostalim navedenim statutima moglo bi se reći da je novčana kazna kod njih imala kvazi-javni a kvazi-privatni karakter. Tako tač. 5 Veprinačkog statuta izrično određuje da od kazni koje iznose manje od 8 libara »ne ide ništa gospodi«; od kazni koje iznose od 8 do 50 libara ide jedna trećina gospodi, jedna trećina županu, a jedna trećina tužitelju (misli se vjerovatno na oštećenika). Shvatljivo je što je novčana kazna imala ovakav karakter po propisima ranijih statuta (jer su to bili istorijski putevi razvoja koje je novčana kazna imala da pređe na putu do privatne ka javnoj kazni), ali bi se moglo postaviti pitanje: zašto ovaj karakter novčane kazne nije bio konačno prečišćen u Trsatskom statutu od 1640. godine, kada je to bilo sasvim nedvojbeno postignuto u riječkom krivičnom pravu punih 110 godina ranije. Po našem mišljenju je-

⁷⁰ Rub. 54-lib. III nosi naslov: »De poenis provenientibus in fiscum et comune« (u prevodu: »O kaznama koje pripadaju fisku i opštini«). Vidi fol. 66 orig. Statuta.

dino objašnjenje leži u činjenici što se je Trsatski statut i suviše mnogo oslanjao na svoju staru osnovicu — Vinodolski zakon, pa stoga ni po ovom pitanju, kao ni po mnogim drugim, nije pružao pravu sliku vremena u kome je ponikao.

Široko prihvatanje novčane kazne išlo je u interes vladajućim krugovima, jer je ista predstavljala bogat izvor prihoda kako za kraljevski fisk, tako i za opštinsku blagajnu, pa je i to, bez sumnje, bio jedan od uzroka što je riječko krivično pravo predvidjelo novčanu kaznu za veoma veliki broj krivičnih djela.

f) Progon iz grada i distrikta

Ova kazna primjenjivana je nekad kao glavna, a nekad kao sporedna kazna. Kao glavnu kaznu nalazimo je predviđenu, na primjer, protiv onih koji u doba rata bez dozvole odu u inostranstvo ili tamo pošalju svoje stvari,⁸⁰ protiv krivaca koji su osuđeni za teški zločin i pobjegli preko granice⁸¹ itd. Kao sporednu kaznu imamo je predviđenu protiv onih koji su osuđeni za teške tjelesne povrede ili klevete nanesene kapetanu ili vikariju⁸² i sl. Većinom se predviđa vječiti progon iz grada i distrikta,⁸³ no bilo je i slučajeva za koje je bio predviđen vremenski ograničen progon, iako u sasvim rijetkim slučajevima i za počinioce lakših krivica.⁸⁴

Vječiti progon predviđa se u situacijama kada se radi o izvršiocima teških krivičnih djela (razumije se, težina djela posmatrana je i cijejena kroz prizmu interesa postojećeg poretka) koji su nedostupni opštinskoj pravdi, a za čije kažnjavanje je postojeći poredak maksimalno zainteresovan. U stvari, izrečeni progon nije bila definitivna kazna koja se izriče dotičnom izvršiocu, već je važila samo za ono vrijeme koliko je počinilac bio nedostupan opštinskim organima. U momentu kada bi on postao dostupan (povratkom na teritoriju grada ili distrikta) protiv njega se provodio redovni krivični postupak i izricala neka od propisanih kazni (većinom smrtna kazna). Ranije je već bilo govora o tome da je svakome bilo dozvoljeno da ubije lice koje je bilo prognano zbog nekog djela za koje je po statutarnim propisima bila predviđena smrtna kazna.

Usvajajući progon u ovom obliku, kako ga je poznavalo riječko krivično pravo, vladajući poredak se na veoma siguran način branio od počinilaca teških krivičnih djela, koji bi izbjegli kaznu. Ovim se postizalo da se takvim počiniocima onemoguću bilo kada povratak na teritoriju grada ili distrikta, čime se eliminisala ona latentna opasnost koju su ovi izvršiocu i dalje mogli da predstavljaju za grad ili distrikt. Ako bi se oni ipak nekada povratili, tada je svako imao pravo da ih nekažnjeno ubije. Ako li se ni to ne bi desilo, tada bi se protiv njih provodio redovni krivični postupak i izricala smrtna kazna. Ovakav sistem elimi-

⁸⁰ Vidi rub. 13-lib. III Statuta.

⁸¹ Rub. 7 i 14-lib. III.

⁸² Vidi rub. 15 i 17-lib. III Statuta.

⁸³ U svim naprijed pobrojenim slučajevima određen je vječiti progon.

⁸⁴ Progon vremenski ograničen na 10 godina susrećemo na primjer, u jednom slučaju predviđenom rub. 21-lib. III Statuta.

nisanja izvršilaca teških krivičnih djela naročito je pogodovao vladajućoj klasi kod razračunavanja sa izvršiocima političkih delikata, koji se u prvi mah ne bi uspjeli pohvatati.⁸⁵

U propisima susjednih gradova i opština (Vinodolski zakon, Kastavski, Veprinački i Trsatski statut) ne nalazimo nigdje odredbe o primjenjivanju kazne progona. Iz toga bi se dalo zaključiti da je prihvatanje ove vrste kazne od strane riječkog krivičnog prava predstavljalo novinu za to vrijeme i za dotično pravno područje. Ovu novinu izazvali su najvjerovatnije interesi vladajućih krugova u Rijeci (zemaljskog gospodara i gornjeg, vladajućeg sloja građana), jer im je ona mogla veoma dobro da posluži u razračunavanju sa izvršiocima težih delikata, u prvom redu političkih.

g) Konfiskacija imovine

Konfiskacija imovine propisana je kao sporedna kazna za izvršioce nekih težih, naročito političkih, krivičnih djela. Tako je, na primjer, konfiskacija imovine počinioca predviđena za izvršioce krivičnog djela zavjere protiv kralja, njegovog nasljednika ili protiv opštinskog urednika; za one koji dođu iz inostranstva u Rijeku s namjerom da u Rijeci izvrše ubistvo pa djelo pokušaju učiniti ili ga izvrše; za one koji bez dozvole riječke vlasti pođu u najam ili prime službu nekog lica ili opština van Rijeke, ako se ne povrate u roku od 2 mjeseca itd.⁸⁶ Konfiskovana imovina po pravilu pripada kraljevom ili opštinskom fisku (bilo samo jednom od ovih ili obojici). Izuzetak je predviđen samo u odnosu na konfiskaciju imovine lica koje je došlo iz inostranstva da izvrši ubistvo u Rijeci, te koje je dotično ubistvo izvršilo, u kom slučaju čitava konfiskovana imovina počinioca pripada nasljednicima ubijenog.⁸⁷ U svim ostalim slučajevima konfiskovana masa pripada kralju i opštini. Kako se ima dijeliti konfiskovana masa između kraljevog i opštinskog fiska načelno je regulisano propisima rub. 54-lib. III Statuta.⁸⁸ Ako je u nekom posebnom propisu lib. III za izvjestan određeni slučaj bilo propisano drugačije, tada se dioba vršila prema ovom posebnom propisu.⁸⁹

Prilikom izricanja i izvršenja kazne konfiskacije imovine nije se vodilo računa o tome da se užoj porodici osuđenika izdvoji i dodijeli kakav minimum potreban za egzistenciju, niti je pravljena makar kakva razlika između pokretne i nepokretne imovine. Stoga je u svim tim slu-

⁸⁵ Kobler navodi da je kazna izгона u Rijeci praktikovana još sredinom XV vijeka. dakle znatno prije donošenja Statuta iz 1530. godine. Tako navodi da je 25. januara 1449. god. ova kazna izrečena jednom svećeniku koji se prezirivo odnosio prema opštinskoj administraciji, a 25. juna 1449. god. jednom građaninu zbog tjelesne povrede nanesene nekom licu na javnom trgu (vidi G. Kobler: Op. cit., vol. II, str. 233).

⁸⁶ Za ovu kaznu vidjeti, na primjer, rub. 6, 7, 15 i 18-lib. III Statuta.

⁸⁷ Vidi rub. 7-lib. III Statuta.

⁸⁸ Propisi rub. 54-lib. III regulišu diobu između kraljevog i opštinskog fiska svih utjeranih imovinskih kazni, pa se prema tome odnose i na konfiskovanu imovinu. Ovim propisima određeno je da se u svim slučajevima, kada nekim posebnim propisom nije drugačije određeno, sve utjerane vrijednosti od imovinskih kazni imaju dijeliti napola između kralja i opštine.

⁸⁹ Takav slučaj u pogledu konfiskovane imovine imamo, na primjer, u rub. 6-lib. III Statuta. Tamo se, naime, određuje da sva konfiskovana imovina buntonika, izdajnika i sl. ima pripasti za tri četvrtine kraljevom fisku, a za jednu četvrtinu opštinskom. Odstupanje od načela već utvrđenog u rub. 54-lib. III ovdje je, dakle, učinjeno u korist kraljevskog fiska. To vjerovatno stoga što je zakonodavac smatrao da su ovim djelima više ugrožavani kraljevi nego li opštinski interesi.

čajevima pod udar konfiskacije potpadala jednako pokretna kao i nepokretna imovina osuđenika, bez obzira na njenu prirodu, vrijednost, namjenu i dr.

Nema sumnje da su prihvatanje konfiskacije imovine u riječkom krivičnom pravu, kao posebne vrste kazne, usloveli prvenstveno klasni interesi, odnosno interesi vladara i postojećeg poretka. Njome se postizao dvostruki efekat. S jedne strane, ove konfiskacije su punile i bogatile prije svega kraljevu, a dobrim dijelom i opštinsku komoru, a s druge strane, njima se postizala i konačna imovinska likvidacija lica štetnih po poredak, u prvom redu političkih neprijatelja. U potvrdu ovoga govori i činjenica što su uglavnom sva djela za koja je, pored glavne kazne, bila predviđena i sporedna kazna konfiskacije imovine imala u većoj ili manjoj mjeri politički prizvuk. Tako su djela iz rub. 6-lib. III bila čisto politička djela (zavjere, veleizdaje i sl.), djelo dolaska u Rijeku radi izvršenja ubistva (iz rub. 7-lib. III) najvjerojatnije je imalo u većini slučajeva politički motiv⁹⁰ (a u svakom slučaju bilo je veoma štetno po stabilnost javnog reda i mira jer je u velikoj mjeri ugrožavalo pravnu i faktičku sigurnost građana), dok je djelo iz rub. 18-lib. III takođe imalo politički prizvuk, s obzirom da su se riječke vlasti energično borile protiv odlaska svojih građana u najam ili službu van grada.⁹¹ Iz svega toga dalo bi se zaključiti da je konfiskacija imovine u riječkom krivičnom pravu prihvaćena kao još jedno oružje više u borbi protiv političkog i kvazi-političkog kriminala, dakle, kao sredstvo ekonomskog uništavanja političkih protivnika a suviše i kao instrument bogaćenja kraljeve i opštinske blagajne.

Kaznu konfiskacije imovine ne nalazimo ni u Vinodolskom zakonu, niti u Kastavskom ili Veprinačkom statutu. Značilo bi da je riječko krivično pravo na ovom starohrvatskom području prvo uvelo ovu vrstu kazne. Nema sumnje da je u pravcu uvođenja ove vrste kazne dobrim dijelom insistirao i zemaljski gospodar Rijeke, jer je ona u prvom redu pogodovala njegovim interesima, kako u političkom tako i u materijalnom pogledu. Ovo stanovište mogle bi potkrijepiti i slijedeće činjenice. Trsatski statut od 1640. godine takođe prihvata u nekim slučajevima konfiskaciju imovine, kao posebnu vrstu kazne,⁹² iako ovu vrstu kazne ne poznaje Vinodolski zakon. U ogromnoj većini slučajeva i po mnogim pitanjima Trsatski statut se oslanja na propise starog Vinodolskog zakona (koji mu je služio kao osnovica), no po ovom pitanju on napušta praksu starog Vinodola i prihvata onu koju je prihvatilo i riječko krivično pravo (iako s izvjesnim razlikama). To bi govorilo u prilog zaključku da su možda isti ili slični razlozi naveli i Trsat, kao i Rijeku, da u svojim krivično-pravnim propisima prihvate ovu vrstu kazne. Kad se ima u vidu okolnost da se Trsat u momentu donošenja

⁹⁰ Atenate na vodeće ličnosti grada obično je bilo mnogo lakše pripremiti u inostranstvu nego u gradu, pa je i do izvršenja takvih djela u gradu svakako moglo lakše da dođe ako su ona detaljno pripremljena u inostranstvu nego li ako se pripremaju u gradu, jer je u ovom drugom slučaju postojala velika mogućnost otkrivanja zavjerenika prije makar kakvog pokušaja (vidi o tome propise rub. 6-lib. III).

⁹¹ Ranije smo vidjeli da se zbog odlaska u najam gubilo građanstvo, a grad je, želeći da se širi, snaži i napreduje, morao nastojati da se broj građana uvećava, a ne nikako da se smanjuje.

⁹² Vidi tač. 5, 10 i 21 Trsatskog statuta.

Statuta iz 1640. godine nalazio u rukama Habzburgovaca (kao što je slučaj bio i sa Rijekom u doba donošenja njenog Statuta) možda se ne bi pogriješilo ako bi se izveo zaključak da su uglavnom i u prvom redu politički i materijalni interesi zemaljskog gospodara usloveli prihvatanje ove vrste kazne kako u Rijeci, tako i znatno kasnije u Trsatu.

POSEBNI DIO

Glava I

KRIVIČNA DJELA PROTIVPRAVNOG LIŠENJA ŽIVOTA

A) DJELA PROTIVPRAVNOG LIŠENJA ŽIVOTA IZ RUB. 7-LIB. III RIJEČKOG STATUTA

I. Umorstvo

»Pro bono et pacifico Statu terrae fluminis Statuimus quod si aliqua persona de caetero fecerit homicidium dolose ut appensate, aut proditorie in amputatione Capitis condemnetur si fuerit in fortia communis terrae fluminis et si non fuerit in fortia ponatur in banno perpetuo, si non comparuerit coram D. Judice maleficiorum in termino Statuto et si quo tempore venerit ad fortiam communis D. Judex maleficiorum subitiat illum tormentis et si confessus fuerit secundum formam Statutorum puniatur...«¹

Još odmah u početku, prije nego se otpočne s obradom elemenata bića ovog krivičnog djela, potrebno je prečistiti osnovno pitanje: o kakvom se ovdje, zapravo, djelu radi. Jasno je, doduše, da se radi o djelu protivpravnog lišenja života, no to još uvijek nije ni izdaleka dovoljno da bi se ovom krivičnom djelu dalo pravo mjesto u sistemu delikata protiv života i tijela. Da bi se moglo ići dalje potrebno je još odmah, na početku izlaganja, pojam protivpravnog lišenja života shvatiti kao prilično širok pojam, koji se, s obzirom na izvjesne subjektivne momente (pitanje vinosti) grana u nekoliko užih pojmova. Nas ovdje momentalno ne interesuje jedna od tih grana: ubistvo iz nehata. O njemu će biti riječi kasnije i posebno. Interesuje nas, međutim, ona druga gra-

¹ Fragmenat statutarnog propisa, koji se odnosi na umorstvo — »Statutum terrae fluminis anno MDXXX. Liber III. Rub. 7: De homicidio...« (fol. 47 orig. Statuta).

U prevodu ovaj fragmenat glasi:

»Za dobro i mir zemlje riječke određujemo da se svako lice koje ubuduće počini umorstvo zlonamjerno, ili smišljeno, ili izdajnički osudi na odsijecanje glave, ako je na području opštine zemlje riječke, a ako nije na području, da se za vječna vremena izagna, ako se ne prijavi pred gospodinom krivičnim sudijom u statutom određenom roku. A ako ikada dode na opštinsko područje, neka ga gospodin krivični sudija podvrgne mučenju i ako prizna neka ga prema propisima statuta kazni...«

na: umišljajno ubistvo ili, tačnije rečeno, umišljajno protivpravno lišenje života. Pored one uobičajene podjele unutar umišljaja na dolus directus i dolus eventualis, mi ćemo morati, radi pravilne ocjene stvari, usvojiti još jednu podjelu i to baš onu koju su usvajala neka stara krivična prava. Naime, moraćemo pojam umišljajnog ubistva shvatiti opet kao širi pojam, koji, s obzirom na formu umišljaja, obuhvata: obično umišljajno ubistvo i umorstvo, kao najteži oblik ubistva, s obzirom na specijalnu formu vinosti koja se kod njega pojavljuje ili, tačnije rečeno, na specijalnu formu dolus-a directus-a, koji se kod ove vrste ubistava javlja. Da bismo riješili pitanje da li se u konkretnom slučaju radi o običnom djelu ubistva ili pak o djelu umorstva moramo se prethodno i nešto detaljnije pozabaviti elementima bića ovog krivičnog djela, pa tek nakon ocjene nekih važnih momenata, koji iz ovoga proističu, pokušati da nađemo ispravan odgovor na gornje pitanje.

Iz same stilizacije statutarnog teksta »...quod si aliqua persona de caetero fecerit homicidium...« (»...da se svaka osoba, koja ubuduće počinu umorstvo...«) proizlazi slijedeće:

Neposredni, napadnuti objekt djela u pitanju može biti samo čovjek, tj. jedinka iz zoološke vrste homo sapiens-a.² Potpuno je irelevantno pri tom doba starosti ubijenog (to može biti starac jednako kao i dijete), njegov društveni položaj³ i zdravstveno stanje u momentu događaja. Napadnuti objekt može biti i samrtnik, koji bi poslije par časaka, inače, umro i da nije bilo napada. Važno je, međutim, jedino to da je napadnuti u momentu napada bio živ, pa bez obzira u kakvom se fizičkom ili psihičkom zdravlju nalazio. Ovo gledište potiče inače još od davnih vremena, a prihvaćeno je i u svim modernim krivičnim pravima. Ne postoji nikakva odredba Riječkog statuta od 1530. godine koja bi, bilo izrično, bilo indirektno, ovu stvar drugačije tretirala.

U pogledu ostalih elemenata koji karakterišu objektivnu stranu djela u pitanju, sasvim je irelevantno kakav je bio konkretan način izvršenja djela, kakvo je bilo sredstvo izvršenja (naravno, pod uslovom da je dotično sredstvo podobno da smrt prouzrokuje), u koje vrijeme i na kom mjestu je djelo počinjeno i dr. Naime, kakavgod bio konkretan način izvršenja djela, u koje bilo vrijeme, pod kojim bilo okolnostima (pod uslovom da ove okolnosti ne isključuju protivpravnost djelanja) ili na bilo kom mjestu se kažnjiva radnja izvršila, djelo postoji kao takvo. Ove okolnosti čak šta više ne mogu imati uticaja ni na ocjenu stepena društvene opasnosti učinioca, pa u vezi s tim niti uticati na pooštrenje ili ublaženje kazne. Ovo stoga što je kazneni sistem Riječkog statuta za najveći broj krivičnih djela, pa i za djelo u pitanju, vrlo krut i nerastegljiv i za određeno djelo propisuje strogo određenu kaznu, koja nema svoga minimuma i maksimuma, pa samim tim i onemogućava sudu da svaki slučaj odvojeno cijeni, s obzirom baš na momente gore istaknute, te da u tom

² To je opšte gledište modernog krivičnog prava u svim državama. Isti princip u odnosu na ovo pitanje važio je posvuda i u srednjem vijeku. Stoga Rijeka u ovom pravcu nije mogla predstavljati nikakav izuzetak.

³ Naravno, izuzimajući određene opštinske funkcionere (kapetana, vikarija, sudije i sl.), jer za ubistva izvršena nad ovim licima važe posebni propisi.

smislu i kazne individualizira. Svejedno je, takođe, da li je ubistvo izvršeno činjenjem ili nečinjenjem, uz uslov da je i nečinjenje pod datim okolnostima moglo izazvati istu posljedicu. Bitno je jedino to da je pomenuta posljedica nastupila (smrt napadnutog lica) i da između subjektovo činjenja ili nečinjenja i nastupjele posljedice postoji uzročna veza.⁴ Ukoliko je djelo izvršeno činjenjem potrebno je, razumije se, da je baš dotično činjenje izazvalo nastupjelu posljedicu. Iz ovog slijedi dalje logičan zaključak da je pri tom sasvim svejedno da li je počinitelj direktno djelovao na tijelo napadnutog (direktno činjenje) ili se činjenje sastojalo u stvaranju posrednih sigurnih uslova za nastupanje smrti ubijenog (indirektno, posredno činjenje).⁵ No ukoliko je djelo izvršeno nečinjenjem za postojanje uzročnosti u krivično-pravnom smislu neophodno je, razumljivo, da je baš u momentu nečinjenja kod subjekta postojala dužnost i obaveza za činjenjem.

Najzad, da bi se odnosno činjenje ili nečinjenje moglo shvatiti kao radnja izvršenja djela u pitanju, neophodno je da se pojavljuje kao protivpravno činjenje ili nečinjenje. Ako postoji ma kakav statutarim propisima predviđen osnov isključenja protivpravnosti (a takvih slučajeva je bilo i o nekima će biti riječi kasnije) radnja izvršenja ne nosi obilježje protivpravne radnje, pa se uslijed nedostatka ovog elementa ni učin u pitanju ne bi mogao smatrati krivičnim djelom umorstva u smislu gornjeg statutarom propisa, niti pak krivičnim djelom uopšte.

U pogledu elemenata koji karakterišu objekt i objektivnu stranu kod djela u pitanju važno je, dakle, sve ono što prihvata i moderno krivično pravo kod krivičnog djela ubistva.

Po pitanju elemenata koji karakterišu subjekt i subjektivnu stranu djela u pitanju, već iz same stilizacije gornjeg statutarom propisa, koji kaže: »... quod si aliqua persona de caetero fecerit homicidium dolose ut appensate, aut proditorie...« (»...da svaka osoba, koja ubuduće počinj umorstvo zlonamjerno, ili smišljeno, ili izdajnički...«) proizlazi da subjekt djela u konkretnom slučaju može biti ma koje lice: građanin, distriktualac ili stranac.

Što se pak tiče vinosti počinioca ovog krivičnog djela, na ovom pitanju se treba posebno zadržati. Citirani statutarim propis traži, da je ubistvo izvršeno »dolose ut appensate, aut proditorie« (»zlonamjerno, ili smišljeno, ili izdajnički«). Stoga je svakog od ovih termina potrebno posebno razmotriti i utvrditi njihov pravi smisao. Ono što, međutim, upada odmah u oči jeste činjenica da se sva tri termina ne odnose na

⁴ Ovako smo barem shvatili fragmenat citirane odredbe rub. 7-lib. III, koji kaže: »... quod si aliqua persona... fecerit homicidium dolose ut appensate, aut proditorie...« smatramo, da je izraz »fecerit homicidium« ovdje potrebno uzeti zajedno i kao takvog shvatiti ga nešto šire, nego što bi se to možda moglo ako bismo za ocjenu radnje (činjenja ili nečinjenja) uzeli riječ »fecerit« izolovano. Riječ »fecerit« — izolovano posmatrajući ovaj izraz — imala bi, naime, da znači aktivnu radnju — činjenje. Međutim, očigledno je, po samoj prirodi stvari, da se »homicidium facere« u nekim posebnim slučajevima može izvršiti i nečinjenjem isto tako kao u drugim slučajevima činjenjem. Stoga, po našem mišljenju, izraz u statutarom tekstu označen sa »fecerit homicidium« treba shvatiti šire (kao, na primjer. »usmrtili«) i uzeti da se rečeni propis odnosi na sva umorstva počinjena bilo na kakav način (tj. bilo činjenjem, bilo nečinjenjem), pod uslovom da su počinjena »dolose ut appensate, aut proditorie«. Takvom shvaćanju ne protivi se, niti izrično, niti indirektno nikakav propis ili izraz upotrebljen bilo u rub. 7-lib. III, bilo na kom drugom mjestu u lib. III Statuta.

⁵ Na primjer, kao kod podmetanja zatrovane hrane i sl.

isti elemenat. Zapravo, termini »dolose ut appensate« (»zlonamjerno ili smišljeno«) odnose se na oblik vinosti počinioca, dok se termin »aut proditorie« (»ili izdajnički«) ne može odnositi na oblik vinosti, makar što ga je srednjovjekovni zakonodavac ovamo gurnuo, već bi spadao među elemente koji karakterišu objektivnu stranu.

Posebno je pitanje kako u konkretnom slučaju treba shvatiti izraz »dolose« (»zlonamjerno«), a kako izraz »appensate« (»smišljeno«).

Što se tiče termina »dolose« čini se da je stvar nešto jednostavnija. Ovaj izraz, naime, morao bi označavati umišljaj kao formu vinosti i to svakako i isključivo direktni umišljaj (dolus directus), a nikako indirektni umišljaj (dolus eventualis). Ovo pak proističe iz slijedećeg:

Umišljaj je psihički odnos učinioaca prema djelu, pa se baš prema intenzitetu i karakteru ovog psihičkog odnosa umišljaj dijeli na direktni i indirektni. Pri tome kod indirektnog umišljaja učinilac je samo svjestan mogućnosti da iz njegove radnje (činjenja ili nečinjenja) nastupi dotična posljedica, pri čemu on samo svjesno dopušta tu posljedicu, ali je ne želi. Međutim, kod direktnog umišljaja ovaj psihički odnos počinioca prema posljedici ima karakter i intenzitet želje. Otuda, ako se izraz »dolose« (»zlonamjerno«) shvati kao »sa zlom namjerom«, ili još tačnije »sa zlom željom« (a drugačije se, po našem mišljenju, u ovom slučaju nikako ne može shvatiti), onda je sasvim jasno da je ovim terminom zakonodavac htio prikazati direktni umišljaj.

Što se pak tiče termina »appensate« (»smišljeno«), da bi se pronašao i pravilno procijenio pravi značaj ovog izraza u krivično-pravnom smislu, potrebno ga je podvrći nešto iscrpnijoj analizi.

Statutarni propis u pitanju, po našem mišljenju, tretira krivično djelo »umorstva«, a ne djelo običnog ubistva. Ovu okolnost treba naročito imati na umu pri ocjeni ovog pitanja. Istina i umorstvo kao i ubistvo označava protivpravno lišenje ljudskog života, ali društvenu opasnost djela umorstva treba shvatiti kao nešto veću od društvene opasnosti kod običnog djela ubistva.

Naše današnje krivično zakonodavstvo ne pravi terminološku razliku između umorstva i ubistva. Ovu razliku (podvlačim: terminološki) nije pravio ni Krivični zakonik stare Jugoslavije. Međutim, ovu razliku još i danas prave mnoga moderna krivična zakonodavstva (npr. njemački, francuski i švajcarski krivični zakonik, anglo-saksonsko krivično pravo i dr.). Njemačko krivično zakonodavstvo, na primjer, preuzelo je ovaj princip diobe djela protivpravnog lišenja života na umorstvo i ubistvo još iz starog germanskog prava. Zapravo, još tada, u starom germanskom pravu, postojala je ova razlika (i terminološki i suštinski). Pri tome je umorstvom (koje se označavalo sa terminom »Mord«) smatrano ono protivpravno lišenje života koje je izvršeno potajno, podmuklo, odnosno na lukav način. Ostali slučajevi protivpravnog lišenja života smatrani su običnim ubistvom (ozn. kao »Totschlag«). Međutim, za naš slučaj bilo bi interesantnije pomenuti shvatanje srednjovjekovnog italijanskog krivičnog prava, kako zbog toga što i predmetni tekst Riječkog statuta potiče iz srednjeg vijeka, tako i naročito zbog toga što je italijansko pravo srednjeg vijeka moglo imati izvjesnog uticaja i na tadašnje kri-

vično pravo grada Rijeke. Ovo pogotovo kad se uzme u obzir činjenica da su u periodu renesanse (pogotovo od XV vijeka pa dalje) u Italiji radili mnogi jaki pravni teoretičari, koji su svojim djelima krivično-pravnu teoriju toga vremena (a za krivično-pravnu teoriju može se reći da je tada bila još u povoju), ne samo u Italiji već i u Evropi uopšte, snažno gurnuli naprijed.⁶ Nema sumnje da su oni svojim djelima vršili snažan uticaj na razvoj pravne misli toga vremena. Tako su italijanski srednjovjekovni pravници pojam umorstva utvrdili na način što su umorstvo smatrali kao protivpravno lišenje života izvršeno sa predumišljajem, dok su običnim ubistvom smatrali svako drugo protivpravno lišenje života. Na taj način je predumišljaj, kao subjektivni osnov krivične odgovornosti i suviše kao specijalni oblik vinosti, predstavljao granicu između umorstva i ubistva.⁷

No kada je već riječ o predumišljaju potrebno bi bilo i ovaj pojam pobliže odrediti, da se ne bi miješao sa pojmom običnog umišljaja. Doduše, u teoriji je još i danas sporno u čemu leži glavna razlika između predumišljaja i umišljaja. Neki smatraju da bi kao glavni elemenat za određivanje pojma predumišljaja mogao da posluži izvjestan protek vremena od momenta kad se u glavi počinioca začela misao o ubistvu pa do momenta izvršenja djela, koji protek vremena bi bio potreban da bi mogao ispuniti suštinu pojma »zrelo razmišljanje«, pošto je, da bi jedna odluka mogla biti shvaćena kao »odluka poslije zrelog razmišljanja, neophodno da protekne izvjesno vrijeme od momenta kad se ideja o ubistvu začela u glavi izvršioca pa dok bude sprovedena u djelo. Dužina tog vremena opet bi mogla biti sporna, zapravo ocjena bi zavisila od svakog konkretnog slučaja (od objektivnih okolnosti slučaja a možda dijelom i od subjektivnih svojstava počinioca — npr. nije svako lice sposobno da za isto vrijeme po jednoj stvari zrelo razmisli i donese odluku, što zavisi od njegovih umnih i fizičkih osobina i sl.). Drugi opet smatraju da bi glavni elemenat za postojanje umišljaja trebao da bude psihički momenat, koji se sastoji u hladnom i staloženom razmišljanju počinioca o djelu i načinu izvršenja.⁸ Nemamo, međutim, namjeru da ulazimo dublje u suštinu i ocjenu ovih gledišta, jer se ovog pitanja dotičemo samo navlaš i jedino da bi se njime poslužili pri objašnjenju termina »appensate« (»smišljeno«), koji upotrebljavaju Riječki statut kod djela u pitanju.

No bez obzira na gornje, ono što se ipak može prihvatiti bez rezerve jeste činjenica da je pojam »zrelog razmišljanja« identičan s pojmom »predumišljaja«.⁹ Ova činjenica objašnjava nam rečeni statutarni termin »appensate«, jer se, po našem mišljenju, izraz »appensate« (»smišljeno«) ne može shvatiti nikako drugačije nego kao »nakon zrelog razmišljanja«. Iz toga dalje proizilazi, da je ovaj termin potrebno shvatiti tako da se njime Riječkim statutom htio označiti predumišljaj, kao spe-

6 Na primjer: Angelus Aretinus — »De maleficiis«; Hipolito di Marsigli — »Practica rerum criminalium« itd. — sve u XV vijeku (vidi E. Garson: Krivično pravo, Beograd, 1926, str. 60).

7 Vidi dr Janko Tahović: Krivično pravo — Posebni deo (Beograd 1953), str. 72.

8 Vidjeti dr. Gojko Niketić: Krivični zakonik ... (Beograd 1939), str. 309—310;

Dr Janko Tahović: Op. cit., str. 247.

9 Dr Gojko Niketić: Op. cit., str. 309.

cijelni oblik vinosti, odnosno kao naročito teški oblik umišljaja. Da je ovo tako imamo izvjesnih dokaza koji proističu i iz samog daljeg statutar-
nog teksta. Tako na jednom mjestu, takođe, u rub. 7—lib. III Statuta
gdje je riječ o djelu teške tjelesne povrede kvalifikovane smrću, statu-
tarni tekst kaže: «... quod hoc Statutum locum non habeat in homicidijs
pensate et premeditate commissis...» («... da se ovaj propis nema pri-
mjenjivati na umorstva počinjena smišljeno i s predumišljanjem...»). Ovaj
odlomak teksta veoma je važan, ne samo stoga što direktno spominje
termin »praemeditate«, već i naročito zbog toga što sasvim jasno i nedvo-
smisleno izjednačava termin »pensate« (u stvari isto što i »appensate« —
tj. smišljeno), sa terminom »praemeditate« («s predumišljanjem»), čime se
još dokazuje, da se i gore, kod krivičnog djela umorstva, radi o jed-
nom te istom pojmu (predumišljaja) samo nešto drugačije kazanom.

Postoje dvije vrste kazni, koje su se mogle primijeniti na slučaj u
pitanju i to zavisno od okolnosti: da li se počinilac nalazi na teritoriji
opštine grada ili je u inostranstvu — drugim riječima, da li je dostupan
ili nije dostupan vlastima gradske opštine. Stoga je i kod izlaganja o
kazni potrebno prihvatiti ovu podjelu:

a) Kada se počinilac nalazi na području opštine grada, tj. kada je
dostupan opštinskom pravosuđu, tada se prema njemu ima primijeniti
jedna jedina vrsta kazne — odsijecanje glave. Kao što je uglavnom slu-
čaj i kod drugih statuta naših srednjovjekovnih gradova, statutarni pro-
pisi grada Rijeke nijesu poznavali niti dozvoljavali nikakvu elastičnost
po pitanju odmjeravanja kazni za većinu krivičnih djela, pa ni za djelo
u pitanju. Kazne su u ogromnoj većini slučajeva strogo određene, bez
svog minimuma i maksimuma i bez mogućnosti izbora vrste. Na pojedine
slučajeve primjenjuju se automatski, a da sud pri tom nije mogao da
izvede nikakvu individualizaciju kazne prema specifičnosti slučaja, jer
nikakvog izbora u tom smislu nije imao.¹⁰

b) Kada se počinilac ne nalazi na opštinskom području Rijeke, tj.
ako je nedostupan opštinskim organima, kazna, koja mu se izriče u od-
sustvu, sastoji se u vječnom izgonu sa teritorije opštine riječke. Ako bi
se takav počinilac makar kada našao na opštinskoj teritoriji protiv njega
bi bio poveden redovni postupak i izrečena propisana kazna odsijecanja
glave. Važno je pritom napomenuti, da zastara za ovo djelo nije postojala,
bez obzira na protek makar kolikog roka. Ovo je jasno uočljivo i
iz fragmenta samog statutar-
nog propisa, koji kaže »... et si quo tempore
venerit... «¹¹

Sporedne kazne za djelo u pitanju nijesu uopšte propisane.

Protivpravno lišenje života smatrano je teškim krivičnim djelom
i po propisima statuta ostalih susjednih gradova i opština. Tako odgo-
varajuće propise, koji se na ovo djelo odnose, poznaje kako Vinodolski
zakon, tako i Veprinački i Trsatski statut. Kastavski statut, međutim,

¹⁰ Osim za djela iz rub. 7-lib. III, kazna odsijecanja glave predviđena je u lib. III
Statuta još i za priličan broj drugih krivičnih djela. Tako je, na primjer, ova kazna bila
predviđena u slijedećim slučajevima: u rub. 6—kao glavna kazna za zavjerenike, koji su
na pristupanje zavjeri bili od drugog nagovoreni; u rub. 15 — kao jedina kazna za
otkidanje uda (teška tjelesna povreda) izvršeno nad kapetanom grada, a kao glavna
kazna za ubistvo kapetana, vikarija, sudije ili sindika; u rub. 36 — kao jedina kazna
za sklapanje drugog braka pored žive žene itd.

¹¹ U prevodu: »... ako ikada dođe... «

ne sadrži propisa koji bi se odnosio na djelo protivpravnog lišenja života. Otvoreno je pitanje zbog čega postoji ova praznina u Kastavskom statutu. Međutim, sasvim je nemoguće da je akt protivpravnog lišenja života u Kastvu koncem XV vijeka ostajao nekažnjavan i da je taj akt prihvatlan kao nekažnjiv. Ako se ima na umu ova okolnost, kao i činjenica da mnogi stari statuti (među njima i Kastavski) ne predstavljaju cjelokupnu, već samo djelimičnu kodifikaciju prava toga teritorija, ostaje nam jedino da zaključimo da i pitanje kažnjavanja djela protivpravnog lišenja života u starom Kastvu ipak nije bilo neregulirano. Okolnost da to djelo nije bilo predviđeno pisanim pravom (tj. Kastavskim statutom iz 1490. godine) govori bi u prilog zaključka da je ovo pitanje bilo regulirano običajnim pravom, te da je i nakon donošenja Kastavskog statuta ovo važno pitanje ostalo i dalje u domenu običajnog prava. No bilo kako bilo — pošto se naša izlaganja u ovom radu temelje isključivo na pozitivnim propisima — a pošto u konkretnom slučaju Kastavski statut dotičnog propisa nije imao, to nam nije moguće na ovom mjestu prikazati kako se dotični učin kažnjavao u starom Kastvu, a sljedstveno tome niti izvršiti potrebna upoređenja s odgovarajućim propisima Riječkog statuta.

Vinodolski zakon posvećuje nekoliko propisa djelima protivpravnog lišenja života. On, međutim, ne poznaje propise za osnovno djelo ubistva, nego posebno reguliše slučajeve »ubistva kmeta ili nekoga od roda kmetskoga« (član 31 V. Z.) i slučajeve »ubistva podknežina, permana ili slugu kneževe kuće« (član 29 V. Z.) Dakle, i Vinodolski zakon, isto kao i Riječki statut, pri tretiranju učina koji se odnose na protivpravno lišenje života usvaja po objektu napada (prema tome da li se radi o običnom ili o kvalifikovanom objektu). Pošto se propis rub. 7—lib. III Riječkog statuta, koji tretira djelo umorstva, odnosi na obične (nekvalifikovane) objekte, to mu po srodnosti u vinodolskom pravu najbliže odgovara propis čl. 31 V. Z., koji se odnosi na ubistvo kmeta ili nekoga od roda kmetskoga.¹²

Između ovih propisa postoji identičnost po subjektu djela (jer se kao izvršilac može pojaviti koje bilo lice), a takođe i po objektu (jer se u oba slučaja radi o običnim, nekvalifikovanim objektima).

Međutim, jako su velike razlike između ova dva propisa po nekim drugim elementima. Tako čl. 31 V. Z. ne poklanja nikačvu pažnju sub-

¹² Član 31 Vinodolskog zakona glasi:

»Ošće: ako bi ki ubil nekoga kmeta ili od roda kmet, da bi se ne mogal št, vpadi v osud lib(a)r 100 bližikam, onoga grada, ki e ubien, općini libri 2. Od tih libar 100 ima imiti dica ubienoga, ako ima ditcu, imaju imit polovicu, a drugi pol nega bližiki. Ta osud krivac plati. Ako ubigne, imaju nega bližike osud platit pol, a pol nega redi, ako e ima. Da ako se št more prija ner se vražba plati vola ako e učinena naprava, budi od nega mašćeni, a nega bližiki budite prosti«. — Citirano prema dr M. Kostrenčiću: Vinodolski zakon (Rad JAZU, Knj. 227, Zagreb 1923), str. 50.

U današnjem jeziku — citirano opet prema dr Kostrenčiću (Op. cit., str. 163) — gornji propis bi glasio:

»Ako bi tko ubio nekog kmeta ili koga od roda kmetskoga, pa ga se ne bi moglo uhvatiti, neka se osudi na kaznu od 100 libara u korist srodnika, a općini onoga grada, komu ubijeni pripada, libre 2. Od ovih 100 libara imaju dobiti djeca ubijenoga, ako li ima djece, polovicu, a drugu polovicu njegovi srodnici. Ovu kaznu ima platiti krivac. Pobjegne li imaju njegovi (zločinčevi) rodaci platiti polovicu osude, a polovicu njegovi nasljednici, ako ih ima. Može li se (krivac) uhvatiti prije nego što se vražda plati ili ako je učinjena naprava (sa rođacima), neka se vrši na njemu (tj. na zločincu) odmazda, a njegovi rodaci neka budu slobodni.«

jektivnim momentima pa stoga i ne poznaje diobu vinosti na umišljaj i nehat. Čak šta više ne pravi nikakvu razliku između ma kog oblika vinosti i slučaja. Ovaj propis predviđa kažnjavanje jednog objektivnog zla ne vodeći nikakvog računa o delikatnim subjektivnim momentima, kojima moderno krivično pravo poklanja mnogo pažnje i o kojima je čak i riječko krivično pravo vodilo jako mnogo računa. Ta razlika po ovom vrlo osjetljivom pitanju naročito je uočljiva kada se ima u vidu činjenica da odnosni propis rub. 7—lib. III Riječkog statuta ne samo da vodi strogog računa o obliku vinosti izvršioca i ne samo da za dotično djelo traži *dolus directus* (praveći na taj način razliku između direktnog i indirektnog umišljaja), nego čak ide toliko daleko da za djelo traži pređumišljaj, kao specijalni oblik vinosti. Postavlja se pitanje: odakle ovolika razlika između ovih dvaju propisa, koji tretiraju djelo sasvim slično po vrsti, a sem toga su i Vinodolski zakon i Riječki statut ponikli na teritoriji iste takozvane starohrvatske pravne oblasti? Odgovor se lako može dati ako se ima na umu opšti razvojni put krivičnog prava kroz istoriju. Naime, u davnoj prošlosti nije se pravila nikakva razlika između umišljaja i nehata, pa čak ni između ma kog oblika vinosti i slučaja. Kažnjavalo se samo objektivno zlo, jer sa gledišta interesa tadašnjeg društva subjektivni momenti nijesu bili od značaja.¹³ Tek kasnije, kada je krivično-pravna teorija, u skladu sa duhom koji je donijela renesansa, počela da se svestranije bavi pitanjem subjektivnih momenata, ovi se momenti više nijesu mogli sasvim zapostavljati i novija krivična prava počela su da o njima vode računa. Kada se ima na umu okolnost da je Vinodolski zakon ponikao 1288. godine, a Riječki statut 1530. godine, tada se ova razlika među njima po dotičnom pitanju pokazuje sasvim razumljivom i potpuno u skladu sa istorijskim razvojnim putem pojedinih krivično-pravnih instituta. Vinodolski zakon po ovom pitanju, kao i po mnogim drugim, predstavlja nam tipičan obrazac starih pogleda, dok nam Riječki statut i po ovom i po mnogim drugim pitanjima predstavlja kodeks propisa proizašlih iz sasvim drugih prilika i s obilježjima novijih shvatanja.

Sem izloženog, između ova dva kodeksa (Vinodolskog zakona i Riječkog statuta) u odnosu na dotično krivično djelo postoji ogromna razlika i po pitanju kazne. Naime, prema propisima čl. 31 Vinodolskog zakona pri kažnjavanju za djelo ubistva mora da nastupi jedna od ove tri situacije:

a) Kada se krivac nakon izvršenog zločina skloni, odnosno sakrije kod svoje rodbine. Ne radi se, dakle, o slučaju kada bi počilnac pobjegao van teritorije Vinodola, nego kada se nalazi na toj teritoriji, ali se ne može pronaći (tako treba razumjeti fragmenat odredbe »... da bi se ne mogal žeti...«). U tom slučaju bi počilnac preko svojih srodnika imao da plati na ime vražde 100 libara srodnicima ubijenog lica (»bližikam«),¹⁴

¹³ I ne samo to. Poklanjanje pažnje subjektivnim momentima moglo je ponekad i da otupi oštricu krivičnog gonjenja u njegovom nastojanju da suzbije objektivno zlo. A vladajući poredak, koji je putem krivično-pravne represije obračunavao sa svojim neprijateljima nije trpio nikakvu mogućnosti za otupljivanje te oštrice, uprkos toga što je to zahtijevala obična pravičnost.

¹⁴ »Bližika« znači rođak, srodnik (vidi V. Mažuranić: Prinosi za hrvatski pravno-povjesni riječnik, izd. JAZU — Zagreb 1908—1922, pod »bližika«).

a suviše 2 libre opštini grada kojoj je ubijeni pripadao. Od dotičnih 100 libara vražde polovinu dobijaju djeca ubijenoga (ako ih ima), a drugu polovinu njegovi srodnici.

b) Kada počinitelj pobjegne (»ubigne«) preko granice Vinodola, u kom slučaju je za vinodolske vlasti važio kao mrtav, te se stoga njegova imovina tretira kao zaostavština koju nasljeđuju njegovi »redi« (tj. redovi, nasljednici). U takvim slučajevima vraždu plaćaju po pola nasljednici počiniočevi i njegova rodbina.

c) Kada rod ubijenog lica uspije da počinioca uhvati prije negoli je plaćena vražda, u kom slučaju rod ubijenoga vrši nad ubicom osvetu zvanu »mašćenje«,¹⁵ dok njegova rodbina biva oslobođena od svake obaveze. Ovaj slučaj potpuno je izjednačen sa slučajem kada je između roda ubijenoga i roda ubičinog izvršena »naprava«, tj. sporazum, pri čemu rod ubičin izručuje svoga člana — ubicu rodu ubijenoga da bi ovaj nad njim izvršio »mašćenje«.¹⁶

U slučajevima naprijed navedenim pod »a« i »b« kazne imaju privatno-javni karakter. Naime, privatni karakter imala bi vražda koja se sastoji u plaćanju 100 libara — 50 djeci, a 50 rodu ubijenog lica. Javni karakter imala bi ona dodatna kazna od 2 libre, koja ide u korist opštine grada kome je ubijeni pripadao. U slučaju pak navedenom pod »c« nemamo nikakve javne kazne, već jedino »mašćenje«, što je privatna stvar roda ubijenog lica.

Kad se imaju na umu izložene činjenice po pitanju kazni za ubistvo po Vinodolskom zakonu i istovremeno posmatre propisi rub. 7- lib. III Riječkog statuta, koji se odnose na umorstvo, vidi se na prvi pogled kolika je ogromna razlika između ova dva kodeksa po pitanju kazni za dotično djelo. Riječki statut, naime, za djelo u pitanju propisuje smrtnu kaznu (za dostupne izvršioce) ili vječito progonstvo (za nedostupne). U ovom Statutu, kako kod ovog djela tako ni kod drugih, nigdje nema pomena o »vraždi« ili o »pravu mašćenja«, a kazna ima javno-pravni karakter. Napredak koji je po ovim pitanjima postiglo riječko krivično pravo bio je tako velik da je morao ipso facto da poruši svaku osjetljivu vezu s nekadašnjim starim kaznenim sistemima, kakav je, na primjer, bio onaj u Vinodolskom zakonu. Otuda — ma da se radi o istom pravnom području — po pitanju kazni između ova dva stara kodeksa postoji tako ogromna razlika.

No, kad je već riječ o toj i tolikoj razlici, potrebno bi bilo dati odgovor na pitanje: što je zapravo uslovilo toliku razliku između ova dva stara kodeksa koja se srijeću na istom pravom području (staro-hrvatska pravna oblast)? Bez sumnje velik razmak vremena između izdavanja jednog i drugog (242 godine) učinio je svoje i izbrisao tragove sličnosti ili srodnosti, koje su svakako nekada po tim pitanjima na dotičnom terenu postojale. No pored svega toga pogrešno bi bilo zaključiti da su tome uzrok isključivo protekle 242 godine. Godine su, naime, vrlo

¹⁵ »Mašćenje« znači osveta (vidi V. Mažuranić: Op. cit., str. 636, pod »mašćenje«).

¹⁶ Ovo gledište zastupa i dr Kostrenčić (vidi dr Marko Kostrenčić: Op. cit., na str. 184, bilješka 71).

često relativno mjerilo, jer se nekada po izvjesnom određenom pitanju može preći veći razvojni put za deceniju negoli nekada za stoljeće. Ono što je Riječki statut snažno gurnulo naprijed s nekadašnjih starih pozicija običajnog prava dotične oblasti prema modernom krivičnom pravu bilo je, prije svega, jako buđenje pravne svijesti i pravne teorije, koje je sobom donijelo doba renesanse. To je glavni razlog (a protek vremena od 242 godine sasvim sporedni) što se riječko krivično pravo po Statutu iz 1530. godine tako fundamentalno razlikuje od krivičnog prava Vinodolskog zakona.

Veprinački statut iz 1507. godine takođe sadrži poseban propis koji se odnosi na krivično djelo ubistva.¹⁷ Između ovog propisa i propisa rub. 7-lib. III Riječkog statuta, koji se odnosi na umorstvo, postoje velike sličnosti. Prije svega sličnost postoji po pitanju subjekta i objekta krivičnog djela. Što se tiče radnje izvršenja, razlika je u tome što se djelo iz st. 11 Veprinačkog statuta može izvršiti samo aktivnom radnjom, dok se djelo umorstva po Riječkom statutu može izvršiti kako činjenjem, tako i nečinjenjem. U pogledu kazne postoji takođe potpuna sličnost — i kod jednog i kod drugog za dotična djela predviđena je smrtna kazna. Razlika postoji jedino po pitanju subjektivnih momenata. Naime, dok riječko krivično pravo pitanju vinosti posvećuje punu pažnju, dotle Veprinački statut — barem kako bi se moglo zaključiti iz slova statutarnog propisa — ne vodi računa o tome da li je djelo počinjeno umišljajno ili nehatno. Stoga se Riječki statut i u odnosu na Veprinački statut pokazuje mnogo naprednijim.

Mada po pitanju ocjene subjektivnih momenata kod dotičnog krivičnog djela Veprinački statut nije pošao naprijed već je ostao sličan mnogo starijem Vinodolskom zakonu, po ostalim pitanjima on je sasvim sličan odgovarajućim propisima Riječkog statuta, a neuporediv sa propisima Vinodolskog zakona. Nema sumnje da je proteklo vrijeme i ovdje učinilo svoje te uticalo da je veprinačko krivično pravo, po mnogim pitanjima, naročito po pitanju sistema kazni, znatno evoluiralo u periodu od konca XIII vijeka (kada je donesen Vinodolski zakon) do početka XVI vijeka (kada je donesen Veprinački statut). Otuda, s druge strane, toliko sličnosti po pitanju vrste i mjere kazne za isto djelo između Riječkog i Veprinačkog statuta, jer je između donošenja ovih dvaju statuta postojao samo relativno mali vremenski razmak od svega 23 godine.¹⁸

¹⁷ Odnosni propis sadržan je u stavu 11 Veprinačkog statuta i glasi: »Ošće est zakon od udorca: ki bi ubil do smrti, zapada glavu«. (Vidi Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium, pars I, vol. IV: Statuta lingua croatica conscripta, str. 213). — Pri citiranju ovog propisa izvršili smo transkripciju na latinicu.

¹⁸ Činjenica što između Veprinačkog i Riječkog statuta postoji razlika po pitanju subjektivnih momenata dala bi se objasniti dvojako. Prije svega između ova dva statuta ipak postoji vremenski razmak od 23 godine, za koje vrijeme je mogla pravna svijest (pod uticajem sve jačeg djelovanja krivično-pravne teorije) da se znatno razvije. S druge strane treba imati na umu činjenicu da Veprinački statut ne predstavlja ni izdaleka tako potpun kodeks pisanog prava kao što je to slučaj s Riječkim statutom. Stoga je moguće da je ovo pitanje u Veprincu bilo na neki način ipak regulisano običajnim normama. No, pošto nam te norme nijesu poznate (jer o tome nema bilo arhivskih, bilo kakvih drugih podataka) ne možemo u tom pravcu ni stvarati neke određene zaključke, jer bi oni, lišeni svake pouzdane dokumentacije, ispali manje-više proizvoljni.

Trsatski statut iz 1640. godine posvećuje krivičnom djelu ubistva tri posebne tačke.¹⁹ Po pitanju subjekta, objekta i radnje izvršenja postoji potpuna sličnost s odnosnim propisom ru. 7-lib. III Riječkog statuta, koji se odnosi na djelo umorstva. Mala razlika postoji po pitanju oblika vinosti, jer Riječki statut za djelo u pitanju traži predumišljaj dok Trsatski statut traži običan umišljaj.²⁰ No i pored znatnih sličnosti između Riječkog i Trsatskog statuta (u vezi pozitivnih propisa koji se odnose na protivpravno lišenje života) postoji znatnih razlika. Te bi se razlike ogledale uglavnom u sljedećem:

Dok je Rijeka poznavala mnogo vrsta krivičnih djela iz grupe protivpravnog lišenja života, Trsat je poznavao samo jedno osnovno djelo ubistva (ovdje isključujemo čedomorstvo i nehatno ubistvo djeteta po Trsatskom statutu, čemu ovaj Statut posvećuje posebnu pažnju i smatra ih posebnim krivičnim djelima). Rijeka je, kao i Vinodol, pored ubistva običnih lica, poznavala kao posebna krivična djela ubistva kod kojih se radilo o kvalifikovanim objektima. Trsatski statut ovu razliku ne pravi i to je, u domenu krivičnih djela protivpravnog lišenja života, možda i jedino pitanje po kome se Trsatski statut pokazao progresivnijim od Riječkog statuta. Takođe po pitanju kazni kod djela ubistva Riječki je statut daleko progresivniji od Trsatskog statuta. Naime, dok Trsatski statut prihvata talion i vraždu (a to su relikti iz starog Vinodolskog zakona), dotle Rijeka ima mnogo moderniji sistem kazni. Istina, i Rijeka prihvata smrtnu kaznu kod ubistava, bez mogućnosti ublaženja i individualizacije²¹ (što vodi porijeklo od nekadašnjeg taliona), ali ona nikako ne poznaje vraždu. Najzad — a to je ono po čemu je riječko krivično pravo naročito ispred krivičnog prava Trsatskog statuta — Riječki statut kod nijednog ubistva i u nijednom slučaju nije poznavao kolektivnu odgovornost, niti čistu, niti ograničenu, već je prihvatio jedino individualnu odgovornost počinioca, dok je, međutim, Trsatski statut poznavao kao individualnu, tako i ograničenu kolektivnu odgovornost kod ubistva.

Na koncu, ostaje nam da odgovorimo na pitanje: što je uslovalo da se riječko krivično pravo (ovdje se misli isključivo na propise koji se odnose na protivpravno lišenje života) po nekim pitanjima pokazuje daleko progresivnijim od trsatskog krivičnog prava, usprkos činjenici

¹⁹ Odnosni propisi glase:

»20 Ako on, ki naskoči, i da bi ubil: da je glava za glavu, ako bi ga jeli; ili da obnajde pri cesarove svitlosti, a pene da plati L. 100, od ke pene gre za pomoć od crikve sv. Jurja L. 20.

21 Ako se ne bi mogal takov silnik jet, da ne bi imel obitelji: da sve blago gre pod kamaru. Ako bi imel obitelj, da se da obitelji ob čem se mogu obdržat; i da se vidi ako je blago materino, da nima nišće biti podložno, lego da je slobodno; a ča je očinstvo, da se pena vazme, kako rekosmo prvo, L. 100.

22 Više od toga blaga ženina dati obitelji, ki je ubijen, kako bude na conscienzu pravde, za uzdržati jih, zač bi jih mogal otac hraniti.

(Citirano prema Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium, pars I, vol. IV — Statuta lingua croatica conscripta, str. 221).

20 U odnosnim propisima Trsatskog statuta, istina, nije izrično spomenuto da li se djelo u pitanju može počiniti samo umišljajno ili se pak može počiniti i nehatno. No iz same prirode djela proističe da se isto može počiniti samo umišljajno («... ki naskoči, i da bi ubil...»). U tom smislu se izjašnjava i dr Šilović (vidi dr Josip Šilović: O razvoju krivnje u hrvatskom kaznenom pravu, Rad JAZU, knj. 194, Zagreb 1912, str. 165).

21 Treba imati na umu činjenicu da još i danas većina modernih krivičnih prava predviđa smrtnu kaznu kod ubistva.

što je Trsatski statut za punih 110 godina mlađi od Riječkog statuta? Po našem mišljenju, osnovni razlog trebao bi da leži u tome što se tvorac Trsatskog statuta i suviše držao njegove stare osnove — Vinodolskog zakona, što mu je smetalo da po nekim pitanjima istupi progresivnije. S druge strane, vjerovatno ni pravna svijest u Trsatu po izvjesnim pitanjima nije tako brzo evoluirala, jer je duga upotreba starog Vinodolskog zakona učinila da su njegovi principi pustili duboki korijen u narodu, u kom okviru se uglavnom i kretalo gledanje sredine na dotične probleme. Stoga je i u kasnije doba (period neposredno prije donošenja Trsatskog statuta) stari Vinodolski zakon na dotičnoj teritoriji znatno kočio razvoj pravne svijesti u njenom kretanju naprijed, što je našlo svog odraza i u kasnijem Trsatskom statutu. Riječka je, naprotiv, u tom pogledu bila mnogo slobodnija. Ona prije donošenja Riječkog statuta nije bila vezana nikakvim drevnim krivično-pravnim propisima, pa je pravna svijest u Rijeci po tim pitanjima daleko brže evoluirala. To je ujedno i odgovor na pitanje zašto riječko krivično pravo predstavlja čisti odraz svoga vremena, dok to nije u potpunosti slučaj sa Trsatskim krivičnim pravom, kome je balast prošlosti (kojeg se nije uspio otresti) spriječio da u potpunosti dobije žig vremena i prilika u kojima je ponikao.

II UBISTVO IZ KORISTOLJUBLJA

»... et si aliqua persona sive terreria sive forensis pro pecunia vel aliqua re seu promissione recepta vel recipienda aliquem interfecerit capitis penam puniatur ita quod anima a corpore seperetur si haberi poterit, seu autem perpetuo baniatur a terra fluminis et eius districtu et si inquam haberi poterit decapitetur ut supra...«¹

Napadni objekt djela u pitanju može biti samo čovjek, bez obzira na uzrast, pol itd. Sve što je rečeno o objektu kod djela umorstva važi i kod ovog krivičnog djela.

Subjekt djela može biti bilo koje lice, bez obzira da li je građanin riječki, distriktualac ili stranac.

Ranije smo već naglasili da u vrijeme stvaranja riječkog statuta od 1530. godine još uvijek nijesu bili dovoljno raščišćeni (a možda ni tretirani) izvjesni pojmovi iz opšteg dijela krivičnog prava. Radi toga ni kod ovog krivičnog djela, niti kod ostalih, ne nalazimo nikakve odredbe o doraslosti koja se tražila za počinioca krivičnog djela.²

¹ Fragment statutarog propisa, koji se odnosi na ovo djelo (vidi Statutum terrae fluminis anno MDXXX. Liber III. Rub. 7: De homicidio... fol. 47). U prijevodu ovaj fragment glasi:

»... i ako koje lice, bilo građanin ili stranac, ubije nekoga za novac ili koju drugu stvar, ili za obećanje primljeno ili koje ima primiti, neka se kazni smrtnom kaznom, tako da mu se duša od tijela odvoji, ako se može pronaći, ako pak ne, neka se zauvijek izagna iz Rijeke i njenog distrikta, a ako bi se ikada moglo pronaći neka mu se skine glava kao gore«.

² Izuzetak nalazimo jedino u rub. 20-lib. III, koja govori o kažnjavanju onih, koji pozivaju nekoga na dvoboj ili prihvataju dvoboj. Ovom odredbom se, naime, propisuje da se ovi propisi (dakle, propisi o kažnjavanju) imaju primjenjivati samo na muške građane Rijeke i to samo na starije od 18 godina, dok za ostale, da se kazna određuje po slobodnoj ocjeni suda. Očigledno je, međutim, da se ova odredba ne može

Najvjerojatnije je da se u tom pogledu postupalo prema shvatanju ranijeg običajnog prava, jer su uglavnom i sve ostale šupljine u pisanoj pravu bile (ne samo u Rijeci, nego i drugdje) po potrebi u praksi popunjavane starim običajnim shvatanjima. Na žalost, ni po kakvim dokumentima ovog perioda nijesmo mogli ustanoviti kako se u stvari ovo pitanje u praksi rješavalo.³

Djelo u pitanju moglo se izvršiti samo umišljajno, što proizilazi iz same prirode ovog krivičnog djela.

Ono pak što ovo djelo odvaja od ostalih djela protivpravnog lišenja života, predviđenih propisima rub. 7-lib. III Statuta, jeste motiv djela — pobuda kojom se počinitelj rukovodio pri izvršenju djela u pitanju. U konkretnom slučaju ta je pobuda — koristoljublje. Istina, razni su vidovi koristi koje su se u smislu ovog propisa mogle pružiti počiniocu, da bi ovaj izvršio ubistvo u pitanju. To može biti novac, bilo koja druga stvar, pa čak i obećanje (naravno — obećanje o davanju ili kakvoj drugoj imovinskoj koristi), koje je već primljeno prije počinjenog djela ili koje je ugovoreno da se primi nakon počinjenog djela («...pro pecunia vel aliqua re seu promissione recepta vel recipienda aliquem interfecerit...»). Za postojanje ovog djela osnovno je, dakle, da se ubistvo pojavljuje kao sredstvo za sticanje izvjesne materijalne koristi.

U pogledu kazne za ovo djelo nema baš nikakve razlike između njega i djela umorstva. I u ovom slučaju, kao i kod umorstva, nema nikakvog izbora u vrsti ili mjeri kazne. Propisana kazna je — smrtna kazna odsijecanjem glave («...capitis penam puniatur ita quod anima a corpore seperetur...»). Za onog pak krivca, koji je nedostupan opštinskoj pravdi, određuje se vječni izgon iz Rijeke i njenog distrikta («...perpetuo baniaur a terra fluminis et eius districtu...»). Izgon se ni ovdje, kao ni kod umorstva, ne smatra definitivnom kaznom, već privremenom mjerom koja važi samo do eventualnog povratka počinioca na teritoriju Rijeke ili distrikta. Ako bi takav počinitelj makar kada u životu (zastare ni ovdje nikako nema) postao dostupan opštini i njenim organima, protiv njega se primjenjuje redovna kazna, propisana za djelo u pitanju — tj. odsijecanje glave («...decapitetur ut supra»).

Sličnog krivičnog djela ne poznaje nijedan od kodeksa u susjednim gradovima i opštinama (Vinodolski zakon, Kastavski, Veprinački ili Trsatski statut), jer ovi kodeksi nijesu pravili razlike po motivu. U tom pogledu riječko krivično pravo naprednije je od svih tih starih statuta, pa čak i od Trsatskog, koji je vremenski nastao za 11 decenija iza njega.

primijeniti na druge slučajeve, van onih predviđenih u rub. 20-lib. III. Isto tako smatramo, da ona nije mogla služiti ni kao presedan u odnosu na druge slučajeve, jer je ova odredba skrojena isključivo da posluži kod tretiranja krivičnog djela dvoboja (na primjer, kod dvoboja propisano je izuzimanje ženskih lica od krivične odgovornosti, što se ne prihvaća kod ostalih krivičnih djela).

³ Ukoliko pitanje doraslosti nije bilo tretirano običajnim pravom moguće je da su se i na ovo pitanje primjenjivali propisi opšteg prava («ius commune»), koje je na teritoriji Rijeke imalo subsidiarnu važnost i nakon donošenja Statuta (vidi propise rub. 55-lib. III Statuta).

III UBISTVO IZ OSVETE

»... Si vero aliquis civis vel districtualis aut forensis, non pro pecunia sive alia re recepta vel recipienda sed forte vindictae seu inimicitiae causa, aliquem civem seu habitatorem terre fluminis interfecerit in quacunque parte mundi, vel ad terram fluminis seu districtum venerit causa perfitiendi tale homicidium et illud perfecit personaliter ad mortem naturalem puniatur si autem non perfecit sed facere tentaverit tunc ei manus debeat dextra amputari. Eadem pena puniatur quicumque praedictos scienter receperit vel tenuerit in domo sua aut defendat cum armis vel sine preterquae in iure...«⁴

Objekt ovog krivičnog djela ne može više biti osoba, već to može biti jedino građanin ili stanovnik riječki (»... aliquem civem seu habitatorem terre fluminis...«). Međutim, subjekt ovog djela može biti bilo koje lice, pa bio to građanin, distriktualac ili stranac (»... si vero aliquis civis, vel districtualis, aut forensis...«).

Sam način izvršenja djela nije ni od kakve važnosti. To može biti makar kakvo činjenje ili nečinjenje (ovo posljednje, razumije se, pod uslovom da je činjenje bilo obavezno). Važno je jedino postojanje uzročne veze između dotičnog činjenja ili nečinjenja i nastupjele posljedice (kao i kod svih ostalih oblika protivpravnog lišenja života).

Djelo se može počiniti samo s umišljajem, što proističe iz same prirode ovog krivičnog djela.

Vrijeme, pa čak ni mjesto izvršenja djela, takođe nije od uticaja, jer se djelo može počiniti kako u Rijeci ili njenom distriktu, tako isto i u ma kom mjestu ili kraju svijeta (»... in quacumque parte mundi, vel ad terram fluminis seu districtum...«).

Kod ovog krivičnog djela, međutim, motiv osvete ili neprijateljstva (»... sed forte vindictae seu inimicitiae causa...«) predstavlja bitni konstitutivni elemenat posebnog bića. Svejedno je pri tom da li je počinilac prilikom izvršenja djela bio inspirisan mržnjom, odnosno neprijateljstvom prema napadnutom, ili ga je pri tom rukvodila želja za osvetom. I jedan i drugi slučaj kažnjavan je jednako po ovom statutarnom propisu.

Statutarni propis u pitanju sadrži jednu odredbu, veoma važnu i sa teoretske i sa praktične strane. Njome se, naime, posebno predviđa krivično-pravna odgovornost i za pokušaj djela ubistva iz osvete.

Moderna krivično-pravna teorija pitanja pokušaja suptilno razrađuje. Ona nalazi nekoliko stadijuma od momenta kad se kod počinioaca začne misao o izvršenju krivičnog djela, pa do momenta kad se djelo izvrši. U tom smislu razlikuje se danas: obično stvaranje odluke (prvi stadijum); preduzimanje izvjesnih radnji usmjerenih u pravcu

⁴ U prevodu: »... Ako pak koji građanin ili distriktualac ili stranac, ne za novac ili koju drugu stvar primljenu ili koju ima primiti, nego radi osvete ili neprijateljstva ubije nekog građanina ili stanovnika riječkog u kom bilo kraju svijeta ili dođe u zemlju riječku ili distrikt, da izvrši takvo ubistvo i ako ga izvrši lično, neka se kazni na prirodnu smrt, a ako ga ne dovrši nego samo pokuša učiniti, tada neka mu se desna ruka odsiječe. Istom kaznom neka se kazni svaki onaj, koji znajući primi navedene ili ih drži u svojoj kući ili brani s oružjem ili bez njega osim kod suda...«
(Statutum terrae fluminis anno MDXXX. Liber III. Rub. 7: De homicidio..., fol. 47)

izvršenja djela — radnji koje znače konkretnu spoljnu manifestaciju u pravcu priprema za realizaciju djela (drugi stadijum); pokušaj izvršenja djela (treći stadijum) i dovršenje djela (četvrti stadijum). Objektivna teorija zastupa gledište da bi trebao biti krivično-pravno odgovoran samo onaj subjekt koji je krivično djelo dovršio, a sasvim izuzetno, tj. u sasvim ograničenom broju slučajeva, kad se radi o naročito teškim krivičnim djelima, da se kažnjava i za pokušaj. Subjektivna teorija, međutim, smatra da počinilac treba da odgovara u svim slučajevima gdje se kroz neki njegov konkretni spoljni akt, uperen u pravcu djela u pitanju, manifestovala njegova volja za izvršenjem djela. Subjektivna teorija, dakle, traži krivičnu odgovornost i za pokušaj i za pripreme radnje, jednako kao i za svršeno krivično djelo. Nadalje u savremenoj teoriji krivičnog prava pravi se razlika između nesvršenog i svršenog pokušaja. Pri tome se uzima da postoji nesvršeni pokušaj u slučaju kada je izvršilac započeo radnju usmjerenu na izvršenje djela, ali tu radnju nije dovršio. Svršeni pokušaj uzima se da postoji kad je počinilac sasvim dovršio radnju izvršenja dotičnog djela, ali je posljedica ipak izostala.⁵

Ako razmotrimo statute naših ostalih primorskih gradova vidjećemo, da pojam pokušaja, u današnjem smislu, uglavnom nije bio poznat u srednjem vijeku. Istina, bilo je dosta slučajeva da je pojedinim statutima predviđeno kažnjavanje izvjesnih radnji, koje bi, prema današnjem shvatanju, predstavljale ili pripreme radnje ili pokušaj nekog (obično težeg) krivičnog djela. Međutim, dotični statuti su te učine shvaćali kao posebna krivična djela, te ih kao takva u statutu tretirali i za njih određivali kazne. To bi u stvari trebali da budu u našem srednjovjekovnom statutarnom pravu primorskih gradova prvi začeci iz kojih će se kasnije dužim ili kraćim evolutivnim putem razviti pojam pokušaja u današnjem smislu.⁶

Primjera radi navodimo neke od ovih slučajeva.

Veprinački statut⁷ predviđa i kažnjava kao posebno krivično djelo: kada neko na nekog potegne nož.⁸

Mošćenički statut predviđa kažnjavanje onoga ko bi na bilo koga potegao oružje.⁹

⁵ Vidi N. Srzentić i dr A. Stajić: Krivično pravo FNRJ — Opšti deo (Beograd 1954), str. 221—226.

⁶ Kod tretiranja ovog pitanja treba ipak imati u vidu okolnost da u izvjesnom broju slučajeva i današnje moderno krivično pravo odvaja, kao posebna krivična djela, pojedine učine, koji u stvari predstavljaju pokušaj ili čak pripreme radnje nekih težih djela. Kao primjer u tom smislu mogu se navesti i neke odredbe našeg Krivičnog zakonika (čl. 100, 101, 104 st. 1 itd.).

⁷ Ovaj statut potiče iz 1507. godine. Objavio ga je Franjo Rački u »Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium« (god. 1890) u svesci IV, strana 211—216 i Rudolf Strohal u »Mjesečniku pravničkoga društva« (Zagreb 1910), str. 903—905. — Vidi dr Ivan Strohal: »Statuti primorskih gradova i općina, bibliografički nacrt« (izd. JAZU, Zagreb 1911), na str. 103—104.

⁸ Ova odredba čl. 15 Veprinačkog statuta glasi: »Ki bi na koga nož vinel, zapada 1 marku. Kada opet shrani, plašća 1 marku...«

⁹ Ova odredba Mošćeničkog statuta potiče iz godine 1570.

Propis glasi:

»... Isto letto su nasli, ako bi ki stegnul, alle dal ruki na kakouo oruzie, na kega si bude drago, pada penu L. 4«.

Vidi dr Josip Šilović: Pokušaj u hrvatskom kaznenom pravu (Rad JAZU, knj. 209, Zagreb 1915), str. 5.

Trsatski statut¹⁰ kažnjava novčanom kaznom i sa tri udarca konopom svako nasilno otvaranje vrata, pa bez obzira u kakvoj se to namjeri činilo.¹¹

Vinodolski zakon¹² istina, nije posvetio veliku pažnju pokušaju, niti je ovaj pojam posebno objasnio, ali ga je u nekim određenim slučajevima ipak prihvatio, tretirajući, međutim, dotične učine kao posebna krivična djela. Tako u čl. 30 stav 1 predviđa se novčana kazna za one koji naprave zasjedu podknežinu,¹³ njegovim službenicima ili permanima.¹⁴ Očigledno je da se zasjeda mogla stvarati jedino radi izvršenja nekog krivičnog djela (ubistva, teške ili lake tjelesne povrede i sl.). Stoga je u tom smislu »napraviti zasjedu« značilo u stvari ili pripremnu radnju ili nesvršeni pokušaj (zavisno od konkretnog slučaja) nekog drugog krivičnog djela (ubistva, tjelesne povrede ili sl.).¹⁵ Još je na nekoliko mjesta Vinodolski zakon predviđao kažnjavanje za pokušaj. Na primjer, članom 56 V. Z. predviđa se krivična odgovornost za pokušaj silovanja i dok se onaj koji pokuša ubistvo (čl. 30) kažnjava blaže od onog koji bi dotičnu radnju dovršio, dotle se za pokušaj silovanja (čl. 56 VZ) kažnjava istom kaznom kao i za dovršeno djelo. Član 59 Vinodolskog zakona predviđa krivično-pravnu odgovornost vračarice, koja sprema i daje otrove i čarolije, a čl. 62 predviđa odgovornost za polaganje ognja u neki objekt. Kod čl. 59, kao i kod čl. 62, sasvim je svejedno da li je nastupila kakva štetna posljedica, iz čega proizilazi da je ovdje sam pokušaj kažnjiv, potpuno jednako kao i dovršeno krivično djelo.¹⁶

Pojam pokušaja počela je da obrađuje italijanska srednjovjekovna krivično-pravna teorija,¹⁷ pa nije čudo da je ovo pitanje postepeno sazrijevalo i u krivičnom pravu naših srednjovjekovnih primorskih gradova, ali mu je trebalo prilično vremena da bi se pravna shvatanja rečenih gradova prilagodila ovoj novotariji i u potpunosti je akceptirala. Stoga je baš i dolazilo do sasvim laganog, postepenog i indirektnog primanja kažnjivosti pokušaja. Moglo bi se zaključiti da je u vrijeme donošenja Riječkog statuta ovaj pojam ipak bio prilično poznat, iako ne potpuno prihvaćen. U prilog tome govori i odnosna odredba rub. 7—lib. III Statuta riječkog, koja izričito predviđa kažnjivost za pokušaj ubistva iz osvete i za pokušaj predviđa mnogo blažu kaznu (odsijecanje desne ruke)

10 Trsatski statut objavljen je 1640. godine. On u stvari predstavlja nešto novelirani i nadopunjeni stari Vinodolski zakonik. I ovaj statut objavio je Franjo Rački u »Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium«, sv. IV, na str. 219—227. O ovom statutu vidi dr Ivan Strohal: Statuti primorskih gradova i općina, bibl. nacrt, na str. 103—104.

11 Dotična odredba sadržana je u čl. 41 Trsatskog statuta i glasi: »Ako bi silnum rukom odpiral vrata komu za kakovu stvar: da plati gospodinu L. 80, a starcem L. 20 i da mu se dađu tri skasi konopa prez svake milosti«.

12 Zakon potiče iz godine 1288.

13 Podknežin je u stvari kapetan u Vinodolu.

14 Permani su bili lični kneževi službenici.

15 Odnosni propis (čl. 30 st. 1 VZ) glasi u originalu:

»Iošće: ako ki učini zasedanje od rečenih podknežinov ili služabniki ili perman, ter se more pokazati podobnimi svjedoci, plati knezu libar 50.— . . . «

U današnjem jeziku ovaj fragmenat bi glasio:

»Zasjedne li ko rečenim podknežinama ili službenicima ili permanima, te se to može dokazati sponobnim svjedocima, ima platiti knezu 50 libara . . . «

Vidi dr Marko Kostrenčić: Vinodolski zakon, str. 150 i 168.

16 Vidi dr Marko Kostrenčić: Op. cit., str. 204.

17 Dr Josip Šilović: Pokušaj u hrvatskom kaznenom pravu. (Rad JAZU, knj. 209, Zagreb 1915), str. 43—44 i tamo navedena literatura.

od one koja je propisana za dovršeno djelo (smrtna kazna). Na osnovu izloženog možemo da zaključimo da je riječko krivično pravo iz prve polovine XVI vijeka poznavalo pojam pokušaja, ali ga nije akceptiralo potpuno, već samo djelomično — u slučajevima posebno propisanim u Statutu. Jedan od tih slučajeva predstavljalo je i krivično djelo ubistva iz osвете.

Razumije se, ne može se ići tako daleko pa zasigurno tvrditi da je riječko krivično pravo ovog perioda već poznavalo i diobu pokušaja na svršeni i nesvršeni pokušaj. No, međutim, iz same stilizacije odgovarajuće odredbe rub. 7—lib. III Statuta možda bi se dalo zaključiti da se ova odredba odnosi baš na nesvršeni pokušaj.¹⁸ Na takav zaključak mogao bi da uputi sam izraz »perfecerit«,¹⁹ koji ovaj statutarni propis na rečenom mjestu upotrebljava, iako se pritom misli samo na radnju izvršenja, a ne na djelo ubistva kao takovo. Ako bi se prihvatilo ovo gledište značilo bi, da se nesvršeni pokušaj kod ubistva iz osвете kažnjavao po ovom propisu — tj. odsijecanjem desne ruke, dok bi odatle uslijedio logični zaključak da se svršeni pokušaj smatrao kao i sasvim dovršeno djelo ubistva iz osвете (bez obzira što je izostala krajnja posljedica) i kažnjavao kaznom smrti. Ne bi se, međutim, moglo pouzdano reći da li bi ovakav zaključak bio sasvim tačan, jer ne postoji dokumentata iz kojih bi se dalo razabrati kako se ovaj propis u praksi primjenjivao i kod praktične primjene tumačio. Najvjerojatnije je ipak da se odnosni propis odnosio na pokušaj uopšte, ne praveći pri tom razliku između svršenog i nesvršenog pokušaja.

U vezi sa djelom ubistva iz osвете rub. 7-lib. III Statuta sadrži i jedan interesantan propis o odgovornosti onih, koji počinioca djela ubistva iz osвете, kao i onoga koji to djelo pokuša, znajući za to, prime ili drže u svojoj kući ili brane oružjem ili bez oružja. Taj propis kaže: »... eadem pena puniatur quicumque predictos scienter receperit vel tuerit in domo sua aut defendat cum armis vel sine pretereque in iure.«²⁰

Rečeni propis mogao bi se dvojako tumačiti. Naime, radnje predviđene njime predstavljale bi u stvari pomaganje kod krivičnog djela ubistva iz osвете (ili pokušaja ovog djela), ako bi one između počinioca djela ubistva iz osвете (odnosno, onoga koji pokušava to djelo) i pomagača bile odgovorne prije nego li izvršilac rečenog djela preduzme radnje u pravcu izvršenja istog. No, s druge strane, ako takav dogovor nije uslijedio prije izvršenja djela u pitanju, a primanje ili držanje u kući ili odbrana s oružjem ili bez oružja je uslijedilo poslije izvršenog djela, onda se tu ne bi moglo raditi o pomaganju — barem ne u smislu kako to shvaćaju današnja moderna krivična prava, već bi se u tom slučaju radilo o nekoj posebnoj vrsti prikrivanja počinilaca nakon izvršenog krivičnog djela. Dakle, radilo bi se o posebnom krivičnom djelu.

Pošto rečeni statutarni propis ne uzima u obzir ove momente, niti pravi razliku među njima, smatramo da bi bilo daleko ispravnije ovaj

18 »... Si autem non perfecerit sed facere tentaverit...« (u prevodu: »... a ako ga ne dovrši, nego samo pokuša učiniti...«).

19 Perfecerit od: perficio, feci, factum = dovršiti.

20 U prevodu: »... Istom kaznom neka se kazni svaki onaj, koji znajući primi navedene ili ih drži u svojoj kući, ili brani s oružjem ili bez njega osim kod suda«.

učin smatrati posebnim krivičnim djelom, nego li ga smatrati pomaganjem kod krivičnog djela ubistva iz osvete. Uostalom, po svemu sudeći, čini se da ga je i sam zakonodavac kao takvog shvatio.

Ovo krivično djelo moglo se izvršiti sa nekoliko raznih radnji i to: a) primanjem u svoju kuću; b) držanjem u svojoj kući; c) odbranom dotičnih lica s oružjem ili bez oružja. Bilo koja od ovih radnji dovoljna je da prouzrokuje kompletnost bića djela u pitanju, no s tim da se obavezno ispune još i slijedeći uslovi: a) da su osobe koje se u kuću primaju, drže ili brane, jedino lica odgovorna za djelo ubistva iz osvete ili za pokušaj tog djela; b) da je neka od ovih radnji počinjena u momentu kada je počinitelj već znao da su lica koja prihvata, drži ili brani, odgovorna za djelo ubistva iz osvete ili pokušaj tog djela (djelo se, dakle, može počinuti samo s umišljajem, a nikako iz nehata) i c) da se ne radi o odbrani koja je ubicama iz osvete (ili onima koji su to djelo pokušali) pružena kod suda. Ako ma koji od ovih uslova nije ispunjen postoji nekompletnost elemenata bića ovog krivičnog djela, što, razumljivo, povlači sa sobom nepostojanje djela u pitanju, a samim tim isključuje i krivično-pravnu odgovornost za isto.

Što se tiče kazni, kako za osnovno djelo — tj. djelo ubistva iz osvete, tako za pokušaj, pa i za ovo posljednje djelo, koje bismo mogli nazvati djelom prikrivanja, statutarni propis predviđa samo jednu vrstu kazne i to: za djelo ubistva iz osvete — smrtnu kaznu, za pokušaj ovog djela — odsijecanje desne ruke, a za ovo posljednje — koje smo nazvali djelom prikrivanja — takođe odsijecanje desne ruke. Ni za koje od ovih djela ne postoji mogućnost izbora vrste i mjere kazne, pa prema tome ne može biti govora ni o kakvoj mogućnosti individualizacije kazne s obzirom na kakve subjektivne momente slučaja, jer je vrsta i mjera kazne strogo fiksirana. Takođe ne postoji nikakve sporedne kazne.

Iz samog statutarog teksta ostaje nam, međutim, nepoznato kakvu je zapravo smrtnu kaznu zakonodavac predvidio za izvršioca djela ubistva iz osvete, tj. na kakav način izvršenja kazne je mislio upotrebivši u statutarom tekstu izraz »...ad mortem naturalem puniatur...«²¹ Ne postoji, na žalost, nikakav dokumenat iz kojeg bi se moglo vidjeti kako je u takvom slučaju u praksi postupano. Najvjerojatnije je da se i ovdje radilo o smrtnoj kazni odsijecanja glave, kao i u prethodnim slučajevima (kod umorstva i ubistva iz kristoljublja). U prilog ove pretpostavke idu i slijedeće okolnosti.

Ne bi bilo opravdanog razloga da se za ovo djelo određuje teža i oštrija kazna (po načinu izvršenja) od kazne propisane za umorstvo i ubistvo iz kristoljublja, jer ovo djelo nije društveno opasnije od prva dva spomenuta djela. Ovo tim prije kad se uzme u obzir činjenica da se u srednjem vijeku na osvetu ipak gledalo daleko tolerantnije negoli kasnije, a pogotovu danas, i to stoga što je osveta u prošlosti (posmatrajući istorijski, kroz sve faze njenog razvoja) bila dugo vremena dozvoljeni način vlastitog pribavljanja satisfakcije. Nema sumnje da je i kasnije, kada je organizovana vlast već počela sama da kažnjava ubice, a tako isto i ubice iz osvete, u pravnom shvatanju širokih narodnih

21 »...Neka se kazni prirodnom smrću.«

masa — negdje više a negdje manje — još uvijek imalo izvjesnog uticaja nekadašnje shvatanje o dozvoljenosti osvete i da te momente ni krivično pravo organizovane države nije moglo jednostavno ignorisati. Prelaz je morao biti postepen i dugačak. Baš zbog toga smatramo da je za početak XVI vijeka bilo još i suviše rano da se ubistvo iz osvete shvati kao naročito teško krivično djelo. U svakom slučaju, po našem mišljenju, nije mogao postojati nikakav razlog da bi se ovo krivično djelo smatralo težim i opasnijim od krivičnog djela umorstva i ubistva iz koristoljublja. Radi toga smatramo da kazna za ovo krivično djelo nije ni u kom slučaju mogla biti teža od kazne predviđene za umorstvo i ubistvo iz koristoljublja — tj. od smrtno kazne odsijecanjem glave. S druge strane, pošto Riječki statut nije poznavao neke druge smrtno kazne, blaže po načinu izvršenja od ove, (sve su ostale smrtno kazne bile teže po načinu izvršenja), to je, po našem mišljenju, i u konkretnom slučaju moglo da dođe jedino do primjene smrtno kazne odsijecanjem glave.

Što se tiče krivičnih prava susjednih gradova i opština (Vinodol, Kastav, Veprinac, Trsat), nijedan od njihovih statuta ne pravi razliku između običnog ubistva i ubistva iz osvete (Kastavski statut, čak šta više, nema nikakvog propisa koji bi se uopšte odnosio na bilo koju vrstu ubistva).

IV DOLAZAK U RIJEKU RADI VRŠENJA UBISTVA — S IZVRŠENJEM POKUŠAJA

»...Sed si venerit ad terram fluminis seu districtum causa aliquem interfitiendi et illud maleficio quod attentaverit non perfecterit puniatur usque ad mortem arbitrio D. Capitanei, exclusive et iudicis malefactorum et omnia bona dicti malefactoris publicentur: videlicet si maleficio perfecterit, heredibus mortui et si non perfecterit remaneat in fiscum prout dictum est et usque ad mortem ad arbitrium puniatur ut supra...«²²

Prednji propis je prilično konfuzan i, da bi se ispravno razumio, zahtijeva da se naročito pažljivo razmotri.

Ono što kod ovog propisa odmah upada u oči jeste činjenica da se on u stvari odnosi na pokušaj ubistva i to na takav pokušaj koji bi izvelo lice koje iz inostranstva (tj. izvan granica grada i distrikta) dođe u Rijeku ili njezin distrikt sa namjerom da tu izvrši ubistvo. No, međutim, ovaj pokušaj ima svoje posebne elemente, posebnu kaznu — glavnu i sporednu i dr., te je u Statutu izložen i od tadašnjeg zakonodavca shvaćen kao posebno krivično djelo. Stoga, bez obzira što bi se ovaj učin po današnjem shvatanju modernog krivičnog prava po svoj prilici shvatio običnim pokušajem djela ubistva (i to bilo kakvog ubi-

²² Fragmenat iz rub. 7-lib. III: De homicidio..., koji se na ovo djelo odnosi. U prevodu ovaj fragmenat glasi:

»... Ali ako dođe u zemlju riječku (tj. u grad Rijeku — m. p.) ili distrikt, da nekoga ubije i ne izvrši ovaj zločin, koji je pokušao, neka se kazni sve do smrti isključivo prema ocjeni gospodina kapetana i krivičnog sudije i cijela imovina spomenutog zločinca neka se zaplijeni: ako je zločin izvršio — u korist nasljednika pokojnog, a ako nije izvršio, neka ostane fisku, kako je rečeno, i neka se po ocjeni kazni sve do smrti, kao gore«.

stva), pošto ga je već riječki zakonodavac predvidio kao posebno krivično djelo, mi se prema njemu kod obrade takođe moramo da odnosimo kao prema posebnom krivičnom djelu. Uostalom, sa stanovišta riječkog zakonodavca XVI vijeka, ono je to zaista i bilo, pa nam i ne preostaje ništa drugo nego da pri obradi ovog starog instituta prihvatimo stvari onakve kako su u ono doba faktički bile postavljene.

Razmotrićemo ovdje posebno sve elemente bića ovog krivičnog djela.

Subjektom ovog djela može biti bilo koja osoba, pa bio to stranac, građanin ili distriktualac, jer nikakvo posebno obilježje za subjekt djela u pitanju nije dato.

Što se vinosti tiče, djelo se može počinuti samo umišljajno, a nikako nehatno. Ovo proističe iz same prirode učina («... causa aliquem interficiendi...»).

Objekt može biti takođe bilo koje lice: stanovnik, distriktualac ili stranac, pod uslovom da se u momentu napada zatekao u Rijeci.

Što se radnje izvršenja tiče, propis, istina, ne govori ništa o tome da li to mora biti samo aktivno činjenje, ili se djelo može izvršiti i nečinjenjem, ali iz same prirode stvari, po našem mišljenju, proizilazilo bi, da se ovo djelo moglo izvršiti samo aktivnom radnjom. Naime, ako neko već dolazi iz inostranstva sa namjerom da izvrši ubistvo, onda se samim tim mora pretpostavljati da bi to lice u Rijeci moralo da izvrši neku aktivnu radnju, da bi svoju zamisao moglo da sprovede u djelo. Ovo tim prije što je za izvršenje nekog krivičnog djela nečinjenjem neophodno potrebno postojanje obaveze činjenja, čijim izbjegavanjem se počinjava dotično djelo nečinjenjem. Teško je, međutim, zamisliti da je za jedno lice izvan granica mogla postojati takva obaveza i da bi to lice prelazilo granicu grada (ili distrikta) s namjerom da u samom gradu izbjegne da izvrši ovu obavezu, čije neizvršenje bi moglo prouzrokovati smrt određenog lica. Radi svega toga skoro se sasvim sigurno može tvrditi da je djelo u pitanju isključivo komisivne prirode i da ga se nečinjenjem nije moglo izvršiti. Što se pak tiče konkretnog načina i sredstva izvršenja djela, propis o tome ništa ne govori, pa se iz toga može zaključiti da je za postojanje djela u pitanju sasvim irelevantno kakav će biti taj konkretni način izvršenja i koje će se sredstvo pri tom upotrebiti. Međutim, za kompletnost bića, neophodno je da je dotični pokušaj ubistva izvršen na teritoriji Rijeke ili njenog distrikta.

Posljedica djela u konkretnom slučaju nije smrt napadnutog, jer se ovdje — kao što smo naprijed naveli — u stvari radi samo o pokušaju. Djelo je svršeno u momentu kad je izvršen pokušaj koji nije proizveo željenu posljedicu — smrt napadnutog lica. Sasvim je pri tom svejedno radi li se o svršenom ili nesvršenom pokušaju. Vjerovatno ovu diobu riječko pravo toga perioda nije ni poznavalo. Uostalom, ova dioba u konkretnom slučaju i ne bi imala nekog naročito praktičnog značaja, s obzirom na elastičnu kaznu i na mogućnost suda da cijeni sve okolnosti slučaja i da kaznu podešava prema težini djela u pitanju i stepenu društvene opasnosti počinioaca.

Ukoliko bi kao posljedica ovog djela nastupila smrt napadnutog, tada se, po našem mišljenju, više ne bi radilo o ovom krivičnom djelu, već o nekom od djela iz grupe protivpravnog lišenja života (umorstva, ubistva iz koristoljublja, ubistva iz mržnje ili osvete i sl. — zavisno od okolnosti konkretnog slučaja). Takav počinitelj ubistva bio bi kažnjavan kaznom predviđenom za dotično ubistvo, kao glavnom kaznom, ali bi mu istovremeno osim te, bila izricana i sporedna kazna spomenuta za takve slučajeve u ovom propisu, koja bi se sastojala u zapljeni cjelokupne imovine osuđenog lica u korist nasljednika ubijenog (ova ili makar kakva sporedna kazna nije inače postojala kod ostalih krivičnih djela protivpravnog lišenja života, izvršenih nad običnim, nekvalifikovanim objektima).

Što se tiče kazne za djelo u pitanju, odredba o kazni je interesantna iz dva razloga. Prvo — ovdje se po prvi put u ovoj grupi krivičnih djela susrećemo s jednim elastičnim propisom o glavnoj kazni, koji sudu dozvoljava individualizaciju kazne i drugo — pored glavne kazne susrećemo i sporednu kaznu.

Glavna kazna, zapravo, statutarnim propisom nije striktno određena. Određen je samo njezin maksimum (po vrsti i mjeri) — smrtna kazna nad počiniocem. Barem smo tako shvatili fragment propisa, koji kaže »... puniatur usque ad mortem arbitrio D. Capitanei, exclusive et iudicis maleficiorum...«²³ Minimum nije postavljen niti određena vrsta kazne koja se smije izricati. Izbor vrste i mjere kazne ostavljen je za ovo djelo u potpunosti sudu, da ih ovaj određuje cijeneći okolnosti konkretnoga slučaja. Kod ovog je, dakle, krivičnog djela individualizacija kazne mogla da se sprovede potpuno i nesmetano. Razumije se, riječ je samo o glavnoj kazni. Što se sporedne kazne tiče, odnosna statutarna odredba ne dozvoljava nikakvu individualizaciju. Ova je kazna za sve počinioce ovog krivičnog djela jednaka, imovinske je prirode i sastoji se u oduzimanju (zapljeni, konfiskaciji) cjelokupne imovine počinioca u korist fiska. Razumljivo je da srednjovjekovni zakonodavac nije ovdje pravio razliku između pokretne i nepokretne imovine, nego je pojmom »imovine« obuhvatio i jednu i drugu.

Što se tiče korisnika ove konfiskovane imovine, statutarni propis kaže »... remeneat in fiscum...«²⁴, a ne spominje kojem fisku, iako su postojala dva fiska — kraljevski i opštinski fisk. U nedostatku izrične odredbe, koja bi se odnosila isključivo na ovaj slučaj i u vezi s ovim krivičnim djelom moramo se, radi razjašnjenja ovog pitanja, poslužiti jednom opštom odredbom rub. 54-lib. III istog Statuta. Fragment ovog propisa, koji tretira pitanje koje nas ovdje interesuje, glasi: »Statuimus, quod omnes pene comprehensione in volumine Statutorum devenire debeant pro medietate camere fiscali Regie majestatis et Ser - mi principis dni nostri gratiosissimi et pro alia medietate Communi terre fluminis non obstante quod in Statuto ispo poenali de fisco et non de communitate fierit mentio

²³ U prevodu: »... neka se kazni sve do smrti isključivo prema ocjeni gospodina kapetana i krivičnog sudije...«

²⁴ »... neka ostane fisku...«

et converso de communitate et non de fisco...»²⁵ Analogno ovoj odredbi proizilazilo bi da je sva konfiskovana imovina počinioca djela u pitanju imala da pripadne isključivo kraljevskom fisku, dok opštinski fisk pri tom ne bi imao nikakvog udjela.

Ovaj statutarni propis ima i posebnu odredbu o kažnjavanju podstrekača za djelo u pitanju: »Eadem poena puniatur quicunque dictum maleficium procuraverit.«²⁶

Riječki statut poznao je i kažnjavao podstrekavanje kod svih krivičnih djela, a ne samo kod ovog djela. U tom smislu postoji u rub. 21-lib. III Statuta posebni propis. Ovaj propis spadao bi u stvari u domen opšteg dijela krivičnog prava. Interesantno je da je i srednjovjekovni riječki zakonodavac osjetio potrebu da opšte odredbe o kažnjivosti pomagača i podstrekača prikaže odvojeno u jednoj rubrici.²⁷ Ipak treba imati na umu da su odredbe iz rub. 21-lib. III Statuta opšte prirode. One se odnose na sve one slučajeve, gdje posebni statutarni propisi ovo pitanje ne regulišu na drugi način u vezi sa pojedinim određenim krivičnim djelom. Tamo pak gdje uz posebni propis, kojim se određuje neko posebno krivično djelo i njegova kažnjivost, postoji i posebni propis o načinu kažnjavanja podstrekača za to krivično djelo, treba ovaj propis uzeti kao specijalni propis. To bez sumnje znači da je u takvim slučajevima trebalo primijeniti ovaj posebni propis o kažnjavanju podstrekača kod dotičnog krivičnog djela, a ne opšti propis o tom pitanju iz rub. 21-lib. III tStatuta.²⁸

S obzirom na prednje, tako treba shvatiti i ovu posebnu odredbu o kažnjavanju podstrekača kod ovog krivičnog djela. Nema sumnje da je djelo u pitanju zakonodavac shvatio kao jače društveno opasno, čim je

²⁵ U prevodu: »Naredujemo, da sve kazne koje su sadržane u Statutu, imaju pripasti za polovicu komori fiska kraljevskog veličanstva i presvijetlog vladara gospodara našeg najljubaznijeg, a za polovicu opštini zemlje riječke, ukoliko ne stoji, da se u krivičnom statutu spominje o fisku, a ne o opštini i obratno o opštini, a ne o fisku...« (Statutum terrae fluminis. Liber III. Rub 54: De penis provenientibus in fiscum & Comune, fol. 66).

²⁶ U prevodu: »Istom kaznom neka se kazni svaki, koji bi rečeno krivično djelo podstaknuo.« (fol. 47).

²⁷ Istina, rub. 21-lib. III Statuta ne sadrži samo propise o kažnjivosti pomagača i podstrekača, već i propise o kažnjavanju onih koji izbave zatvorenika iz ruku stražara, a taj učin predstavljao je posebno krivično djelo. Ipak propisi o kažnjivosti pomagača i podstrekača u ovoj rubrici dolaze na prvo mjesto i tek nakon njih slijede propisi o krivičnom djelu izbjavljanja zatvorenika iz ruku stražara. Srednjovjekovni riječki zakonodavac sve ove propise uklopio je u jednu rubriku, vjerovatno s razloga što je između pomaganja pri izvršenju nekog krivičnog djela i protivpravno oslobodenja zatvorenika iz ruku stražara nailazilo ipak neku sličnost. Sa stanovišta teorije savremenog krivičnog prava tu nema sličnosti. Naime, kada se općenito tretira pitanje krivične odgovornosti podstrekača, u svakom slučaju i za svako krivično djelo, onda se tu radi o jednom propisu iz oblasti opšteg dijela krivičnog prava. Kada se pak tretira učin protivpravno izbjavljanja zatvorenika iz ruku stražara, onda se tu radi o propisima koji određuju jedno posebno krivično djelo, njegove elemente, kažnjivost itd. — tu se, dakle, radi o propisu iz oblasti posebnog dijela krivičnog prava. Razumljivo je da srednjovjekovna prava nijesu mnogo pažnje poklanjala teoretskim pitanjima (a to nijesu ni mogla jer se krivično-pravna teorija u to doba takoreći tek radala), već su stvari posmatrane skoro isključivo sa stanovišta cjelishodnosti i što veće praktičnosti. Sa praktičnog stanovišta posmatrajući, moglo je, međutim, biti slučajeva da ova dva propisa tretiraju čak i jedan te isti slučaj. Tako, na primjer, ako neko sa zločincem prije izvršenja zločina ugovori da će ga u izvršenju zločina pomoći na taj način što će ga nakon izvršenja zločina, kao zatvorenika, protivpravno osloboditi iz ruku stražara, u tom slučaju bi se radilo istovremno o pomagaču kod izvršenja dotičnog krivičnog djela i suviše o izvršiocu krivičnog djela protivpravno oslobodenja zatvorenika iz ruku stražara (djela u sticaju). Možda su se u tadašnjoj praksi ovakovi slučajevi najčešće i javljali pa bi i to eventualno mogao biti jedan od razloga koji je naveo riječkog zakonodavca da sve ove odredbe svrsti u jednu istu rubriku — rub. 21-lib. III.

²⁸ To bi značilo, da je tadašnje riječko pravo prihvatilo princip »lex specialis derogat generalis«, koji načelno prihvata i moderno pravo.

Vidi ranije (u Opštem dijelu ovoga rada) o kažnjavanju pomagača i podstrekača.

kod ovog djela izuzetno odredio da se podstrekač ima kazniti istom kaznom kojom i učinilac, jer je opšta odredba o kažnjavanju podstrekača (rub. 21-lib. III Statuta) znatno blaža i za podstrekača predviđa mnogo blažu kaznu nego li za učinioca.

V. UBISTVO IZ NEHATA

»... Item si quis aliquo fortuito casu et non premeditate hominem occiderit si in aliqua culpa reperiatur pro qualitate culpaepuniatur realiter arbitrio domini Capitanei et D. Vicarii et Judicis maleficiorum.«¹

Prednji statutarni fragment sadrži veoma interesantnu odredbu o tome da se posebnom kaznom ima kažnjavati ubistvo iz nehata. No pri razmatranju i obradi ovog fragmenta potrebno je takođe imati pred očima još jedan statutarni fragmenat iz rub. 7-lib. III Statuta, koji glasi: »... Et quando dicatur homicidium apensate vel non apensate factum hoc sit in arbitrio. D. Vicarij et Judicis maleficiorum secundum dispositionem juris communis et prout qualitas facti et conditio personarum expostulabit«.²

Iz prednjeg jasno proizilazi da je Riječki statut iz godine 1530. dobro poznao diobu vinosti na umišljaj i nehat. O tom ne može biti sumnje.

Istorijski posmatrano u davnoj prošlosti nije se pravila nikakva razlika između umišljaja i nehata, pa čak ni između ma kog oblika vinosti i slučaja. Postojanje ili nepostojanje djela cijenilo se prema posljedici, dok elementi koji karakterišu subjektivnu stranu pri ocjeni ovog pitanja nijesu uopšte uzimani u obzir.

Po svemu sudeći izgleda da je riječko krivično pravo, posvetivši u svojim statutarnim propisima toliku pažnju vinosti i, čak šta više, zadržavši tako solidno u suštinu čitavog pitanja jasnom podjelom vinosti na umišljaj i nehat, ne samo u Rijeci i njenom distriktu, već i u široj okolini istog pravnog područja prokřilo put, ili barem velikim dijelom doprinijelo da je ovo pravno shvatanje u jednoj tako delikatnoj pravnoj sferi, konačno prodrlo i u kasnija krivična prava ostalih susjednih gradova.

* * *

Vinodolski zakon od 1288. godine ne poklanja pažnju pitanju vinosti uopšte, pa stoga i ne razlikuje umišljaj i nehat.³ Isti je slučaj sa Kastavskim i Veprinačkim statutom.

¹ U prevodu: »... Isto tako ako neko nehodično, a ne s predumišljajem, ubije nekoga, pa ako se pronade kakva krivica, neka ga prema vrsti krivice stvarno kazni gospodin kapetan i gospodin vikarij i krivični sudija po slobodnoj ocjeni«. (Statutum terrae fluminis anno MDXXX. Lib. III. Rub. 7: De homicidio . . .) — fol. 47.

² U prevodu: »... I kada se govori da je umorstvo (pri tom se misli ne samo na umorstvo, već i na sve ostale slučajeve protivpravnog lišenja života — m. p.) umišljajno ili neumišljajno izvršeno, neka je to u slobodnoj ocjeni gospodina vikarija i krivičnog sudije, prema odredbama opšteg prava i kako to bude iziskivala vrsta učina i položaj lica«.

(Fragment istog statutarnog propisa kao gore).

³ U Vinodolskom zakonu o ubistvu govore članovi 29 i 31, ali nijedan od njih, niti direktno niti indirektno, ne tretira pitanje vinosti uopšte, a još manje podjelu unutar vinosti na umišljaj i nehat. Ovim propisima ima se u vidu samo posljedica, a ni najmanje se pri tom ne osvrće na elemente koji karakterišu bilo subjekt djela, bilo subjektivnu stranu.

Trsatski statut od 1640. godine posvetio je veliku pažnju pitanju vinosti. On čak jasno pravi potrebnu razliku između umišljaja i nehata, što može lijepo da se vidi iz članova 20, 35 i 36 Trsatskog statuta.⁴

Iz izloženog proizilazi da je pitanje vinosti i pitanje diferenciranja umišljaja i nehata u starohrvatsku pravnu oblast prodrlo negdje od XIV do prve polovine XVII vijeka, odnosno, tačnije rečeno, od prve polovine XVI vijeka (jer ni Veprinački statut iz 1507. godine još ne poznaje diobu vinosti na umišljaj i nehata) do pojave Trsatskog statuta.⁵ Pošto je Riječki statut iz 1530. godine prilično veliku pažnju posvetio ovim pitanjima (iako problem nije riješio kompletno i načelno, već ga je rješavao parcijalno, od slučaja do slučaja) može se sa sigurnošću reći da je on u starohrvatskom pravu bio prvi kodeks koji je ozbiljno prokrčio put sazrijevanju ovog pitanja.

Što se tiče nekog određenog mjerila za ocjenu postojanja umišljaja ili nehata u konkretnim slučajevima, Riječki statut takvo mjerilo ne predviđa. Naprotiv, po slovu statutarnog propisa, ovo je pitanje ostavljeno na slobodnu ocjenu vikariju i kaznenom sudiji. Pri tom, svaki slučaj ima da se posebno cijeni, prema svim relevantnim okolnostima konkretnoga slučaja, te da se nakon toga odluči da li se radi o doloznom ili kulpoznom krivičnom djelu. Tek nakon toga — ako se ocijeni da se radi o ubistvu počinjenom iz nehata — na učin u pitanju imaju se primijeniti gornji propisi Statuta o kažnjavanju za djelo u pitanju.

Što se tiče kazne za ubistvo iz nehata, statutarni propisi ne određuju ni vrstu ni mjeru kazne (što je inače bio slučaj skoro kod svih krivičnih djela), već odluku o tome ostavljaju sudu na slobodnu ocjenu. To je ujedno i jedan od rijetkih slučajeva kada statutarni propisi riječkog krivičnog prava dozvoljavaju punu individualizaciju kazne, ne postavljajući čak ni okvirnu gornju i donju granicu mjere, i čak šta više ne određujući ni vrstu kazne. To praktično znači da je sud u dotičnim slučajevima mogao da izrekne bilo koju od kazni predviđenih riječkim krivičnim pravom i u onoj mjeri koliko sam bude našao za potrebno.

B) POSEBNI SLUČAJEVI PROTIVPRAVNOG LIŠENJA ŽIVOTA IZ RUB. 15 — LIB. III

Rub. 15-lib. III Statuta nosi naslov »De iniuria dicta vel facta Domino Capitaneo, Vicario, Judicibus, Sindicatoribus, ambasciatoribus, communis consiliarijs, aprentantibus aliquid et e contra per eosdem alijs

⁴ Član 20 Trsatskog statuta odnosi se na ubistvo, pa kaže:

»Ako on, ki naskoči, i da bi ubil, da je glava za glavu ako bi ga jeli«.

Iz fragmenta »ki naskoči, i da bi ubil« jasno i nedvojbeno proizilazi da se ovdje može raditi isključivo o umišljajnom (dolaznom) ubistvu.

Član 35. istog Statuta sadrži propis o kažnjavanju majke koja usmrtila dijete, pa kaže:

»Ako on, ki naskoči, i da ubil, da je glava za glavu ako bi ga jeli«, gre glava i onomu ki bi je naputil«.

I u ovom slučaju, takode, radi se očigledno o dolaznom djelu ubstva.

Najzad, član 36. Trsatskog statuta govori takode o ubistvu djeteta, ali to pitanje tretira na sasvim drugi način. Ovaj propis kaže:

»Ako bi ka mat dite u zibebe umorila po nemarljivosti i nepomnje: da plati crikve L. 25, a pravde drugeh L. 25«.

Ovim propisom jasno je rečeno, da se djelo u pitanju može izvršiti samo kulpozno (»/. . . po nemarljivosti i nepomnje . . .«).

⁵ O pitanju vinosti vidjeti ranije u opštem dijelu ovoga rada.

Rubrica.¹ Ipak su u ovoj rubrici, pored uvreda, lakih i teških tjelesnih povreda nanesenih rečenim opštinskim funkcionerima, posebno spomenuta i krivična djela ubistva ovih funkcionera. Ne može se pouzdano reći što je starog riječkog zakonodavca navelo da ova djela ubistva izloži u rub. 15, a ne u rub. 7, gdje su predviđena sva ostala djela protivpravnog lišenja života. Vjerovatno je na to uticala okolnost što se ovim djelima, pored najteže posljedice — smrti ubijenog funkcionera — proizvodi i jedna druga posredna posljedica — uvreda opštine (kao vlasti), čiji se funkcioner na takav način ubija, a takođe i uvreda nanesena ubijenom funkcioneru samim aktom ubistva. Kad se uzme u obzir okolnost, da su opštinski funkcioneri toga doba (prema tadašnjim običajima) morali da uživaju visoko poštovanje, može se donekle razumjeti tadašnje shvatanje da se svaki spoljni akt uperen protiv ovih funkcionera ponajprije smatra uvredom njihovog dostojanstva, kao i dostojanstva vlasti koju predstavlja, pa potom tek i drugim krivičnim djelom, prema slučaju.

No bez obzira na sve ovo, pošto neki od ovih propisa sadrže sve elemente krivičnog djela ubistva, mi ćemo, radi kompletnosti izlaganja, ova djela takođe prikazati. Ipak ova djela prikazujemo odvojeno, na ovom mjestu, jer ih ranije (kod izlaganja krivičnih djela protivpravnog lišenja života iz rub. 7-lib. III) namjerno nijesmo izložili u želji da time ne poremetimo red i sistem ovih delikata, kako ih je sam Statut bio postavio. Razumije se, neće nam biti moguće da taj stari red i sistem potpuno očuvamo u toku svih daljih izlaganja (jer propise iznosimo fragmentarno, pošto su oni u pojedinim rubrikama lib. III porazbacani), ali ćemo se starati da u tom pravcu ipak što više postignemo.

I. UBISTVO KAPETANA ILI VIKARIJA

»... Si autem interfecerit dominum Capitaneum tunc decapitetur ita et taliter quod eius anima a corpore separetur et bona ejusdem interfactoris applicentur fisco. Et idem fiat de interfectione dni Vicarij...«¹

Počinitelj ovog djela može biti bilo koje lice: stanovnik riječki, distriktualac ili stranac.² Radnja se može sastojati samo u činjenju — aktivnoj radnji, što proizilazi iz same prirode slučaja, ako se pri tome ima u vidu čitav sadržaj rub. 15-lib. III.³ Što se vinosti tiče, izgledalo bi da se ovo djelo moglo izvršiti samo umišljajno.⁴

Ono što ovo djelo odvađa od ostalih djela protivpravnog lišenja života jeste: napadni objekt (pasivni subjekt) djela i kazna za djelo u pitanju.

¹ U prevodu: »O uvredi rečenoj ili učinjenoj gospodinu kapetanu, vikariju, sudijama, sindicima, opštinskim vijećnicima, poslanicima, koji nešto zagovaraju, i obrnuto, s njihove strane drugima«. (fol. 51—53 orig. Statuta).

² U prevodu: »... Ako pak ubije gospodina kapetana, tada neka mu se odsiječe glava, tako i potpuno, da mu se duša od tijela odvoji (tj. da umre — m. p.) i imovina ubice neka se preda fisku. I jednako neka bude glede ubistva gospodina vikarija...«

³ To proizilazi iz nekoliko početnih riječi rub. 15-lib. III, koje glase: »... Statuimus, quod si persona qua...« Ovak fragmentat odnosi se na počinioca kojeg bilo od djela predviđenih rub. 15-lib. III, pa i na djelo u pitanju.

⁴ Sva ova djela iz rub. 15-lib. III mogu se počiniti samo nekom aktivnom radnjom — činjenjem.

⁵ Na to bi upućivala priroda samog djela, mada o pitanju vinosti kod ovog djela nema govora u rečenom fragmentu statutarnog propisa, koji se na ovo djelo odnosi. Stoga se ipak u tom pogledu ne bi mogao izvesti sasvim siguran zaključak.

Objekt ovog krivičnog djela može biti samo kapetan ili vikarij opštine riječke. U vezi s ovim pitanjem interesantna je jedna odredba, koju sadrži rub. 15-lib. III, a koja glasi: »... Et gaudeant Vicarius et ceteri officiales forensis privilegio huius Statuti per menses sex eorum finito offitio«. ⁵ Iz ovog propisa proizilazi da se objektom ovog krivičnog djela smatra i bivši vikarij za vrijeme od šest mjeseci po prestanku njegove službe. Time je riječki zakonodavac htio da naročito zaštititi ovog visokog opštinskog organa neko vrijeme i nakon prestanka njegove funkcije. ⁶

Prednju odredbu o pojačanoj zaštiti vikarija treba shvatiti tako da je ona bila u primjeni u roku od 6 mjeseci po prestanku njegove funkcije, pa bez obzira iz kojih motiva i na koji način bilo izvršeno ubistvo nad vikarijem.

Međutim, ukoliko bi ubistvo vikarija bilo izvršeno povodom kakvog njegovog službenog rada iz vremena dok je još bio u aktivnoj službi, tada je ova pojačana zaštita trajala pune dvije godine, računajući od momenta prestanka njegovih službenih funkcija, a ne samo šest mjeseci kao gore. O tome izrično govori jedna posebna odredba u rub. 15-lib. III. ⁷

Što se pak tiče kazne propisane za ovo krivično djelo, ovdje imamo dvije kazne: glavnu i sporednu. Glavna kazna kod ovog krivičnog djela ista je kao i kod ostalih djela umišljajnog ubistva iz rub. 7-lib. III. Ona se, naime, sastoji u odsijecanju glave počiniocu (»... tunc decapitetur ita et taliter quod ejus anima a corpore separetur...«). Međutim, ono što po pitanju kazne odvaja ovo krivično djelo od ostalih djela ubistva iz rub. 7-lib. III jeste: postojanje sporedne kazne. U tome se u stvari i sastoji pojačanje krivično-pravne represije kod ovog krivičnog djela.

Izricanje sporedne kazne obavezno je (uz već spomenutu glavnu kaznu). Ova kazna je imovinske prirode i sastoji se u konfiskaciji cjelokupne imovine počinioca u korist fiska. Ne spominje se izričito kojem fisku ima pripasti ova konfiskovana imovina, što će reći da sva ova imovina pripada kraljevskom fisku, bez ikakvog učešća opštinskog fiska. Ovo zbog toga što u ovakvim slučajevima dolazi do primjene odredbe rub. 54-lib. III Statuta, koja propisuje da sve kazne, u slučajevima gdje se posebnim statutarnim propisima spominje samo fisk, a gdje pri tom nema spomena

⁵ U prevodu: »... I neka vikarij i ostali strani slušbenici uživaju blagodat ovog statuta (misli se na rub. 15-lib. III — m. p.) za šest mjeseci po svršetku službe«.

⁶ Vikarija, po slovu statutarnog propisa (vidi rub. 2-lib. I Statuta), bira sam kralj. Dr Herkov tvrdi da ga je od godine 1574. biralo gradsko vijeće, kao i ostale opštinske organe (vidi dr Z. Herkov: Statut grada Rijeke..., str. 64. S obzirom na to, da je funkcija vikarija poslije 1574. god. bila izborna i da mu je stoga poslije određenog vremena mogla prestati služba (ako ne bi bio ponovo biran), gornja odredba značila je za vikarija pojačanu zaštitu i za čitavih šest mjeseci po prestanku službe.

⁷ Ova odredba glasi: »... Adijcientes quod quicumque offenderit aliquem qui fuisset Vicarius, Judex malefactorum, Judex loci, Satnicus, Sindicator, aut contratarum Capitaneus etiam post finitum ejus offitium infra bienium siquidem offenderit illum propter aliquid quod is existens in offitio, vel suum offitium faciendum egisset cadat et teneatur ad illam penam ad quam teneretur si taliter offendisset eundem existentem in offitio...«

U prevodu: »... Došavši, da kogod napadne nekoga, koji je bio vikarij, krivični sudija, mjesni sudija, satnik, sindik ili kapetan gradske četvrti, takode poslije prestanka njegove službe do dvije godine, ako ga napadne radi nečega što je učinio kad je bio u službi ili u vršenju svoje službe, neka potpadne i dođe pod onu kaznu pod koju bi došao da ga je tako napadnuo kada je bio u službi...«

o opštinskom fisku, imaju pripasti isključivo kraljevskom fisku.⁸ Ovo je donekle i razumljivo, jer se u konkretnom slučaju radi o ubistvu kraljevih ljudi.⁹

* * *

Kad je već riječ o ubistvu nad kvalifikovanim objektima po riječkom pravu (i baš o ubistvu izvršenom nad najvišim opštinskim funkcionerima) interesantno bi bilo uzgred razmotriti i propise susjednih gradova i opština (Vinodola, Kastva, Veprinca i Trsata), da bi se utvrdilo da je i kod ovih postojalo sličnih propisa, u čemu su sličnosti i razlike između ovih propisa i onih iz riječkog prava, te pokušati da se nađe odgovor na pitanje otkuda te sličnosti i razlike potiču.

Prije svega treba u ovom pravcu razmotriti propise Vinodolskog zakona.

Vinodolski zakon poznao je takođe kao posebno krivično djelo (iz grupe ubistava) ubistvo podknežina, permana ili slugu kneževe kuće. Ovom djelu posvećeni su propisi člana 29 Vinodolskog zakona.¹⁰

Subjekt kod ovog djela može biti koje bilo lice, dok objekt može biti jedino podknežin,¹¹ neki sluga kneževe obitelji ili perman.¹²

Pri tom je potpuno irelevantno o kakvoj se radnji izvršenja radi, a isto vrijedi i u pogledu vremena, mjesta i ostalih okolnosti koje posebno osvjetljavaju slučaj, pod jedinim uslovom da je dotična radnja prouzrokovala smrt napadnutog lica.

Subjektivnim momentima kod ovog djela nije se poklanjala nikakova pažnja. Stoga je za postojanje ovog krivičnog djela potpuno bez značaja da li je djelo počinjeno dolozno ili kulpozno.

U pogledu kazne kod ovog djela postoje dvije situacije, te svaku treba posebno razmotriti. Radi se, naime, o slijedećim slučajevima:

⁸ Vidi ranije o propisu rub. 54-lib. III (tekst i prevod, koji se odnose na ovo pitanje).

⁹ Kapetana je kralj stalno postavljao. Takođe je i vikarija postavljao kralj u doba donošenja Statuta od 1530. god. i tako je — u odnosu na vikarija — ostalo sve do 1574. god.

¹⁰ Dotični propis u originalu glasi:

»Iošće: ako bi ki ubil od podknežinov ili od slug od obiteli kučne g(ospo)d(i)na kneza, od permanov, ter bi ušal i ne mogal se eti, da knez vazme vražbu. to e zagovor vrnezi kakov i kolik bude otill; zverh plemene zlotvorca koliko za polovicu, zač plemo ni držano nere od pol, a zločinac drugi pol. Da ako se ete ta zlotvorac š nega ima ta isti knez ili neki mesto nega učiniti ko godi maščeni bude hotil, a nega pleme nišće se nebosujuje«.

(Tekst citiran prema Kostrenčiću: Op. cit., str. 149).

U današnjem jeziku — citirano opet prema dr Kostrenčiću — gornji propis bi glasio:

»Ako bi tko ubio podknežina ili koga slugu od kučne družine gospodina kneza ili permana, a pobjegao bi, da ga se ne bi moglo uhvatiti, neka knez uzme vraždu, tj. zagovor kakov i kolik bude htio. Od plemena (može uzeti na ime vražde) samo polovicu, jer pleme nema platiti nego polovicu, a zločinac drugu polovicu. Bude li taj zločinac uhvaćen, ima na njemu taj isti knez ili netko u njegovo ime vršiti kakovu god odmazdu hoće, no njegovo (zločinčevu) se pleme nikako ne osuduje«. (Dr M. Kostrenčić: Op. cit., str. 168).

¹¹ Podknežin je isto što i kapetan — predstavnik zemaljskog gospodara. Naime, što je u Rijeci kapetan to je u Vinodolu podknežin (vidi dr Z. Herkov: Statut grada Rijeke, fusnota na str. 48).

¹² »Permani« ili »prmani« bili su lični kneževi službenici (vidi dr M. Kostrenčić: Op. cit., na str. 178, bilješka 27).

a) Kada je izvršilac krivičnog djela uhvaćen, u kom slučaju se kazna sastoji u »mašćenju« (tj. osveti), koju nad ubicom vrši knez¹³ ili neko drugi u njegovo ime. Nije precizirano u čemu se to »mašćenje« ima sastojati, već je to ostavljeno na slobodnu odluku onom ko osvetu vrši (knezu ili onome licu koje vrši mašćenje u kneževo ime). To proizilazi iz izrične odredbe, koja kaže »... ko godi mašćeni bude hotil...« (tj. »... kakovu god osvetu hoće...«). U takvom slučaju pleme počiniočevo ne podvrgava se nikakvoj odgovornosti (»... a nega pleme nišće se nebosuje«).

b) Kada bi izvršilac nakon izvršenog djela pobjegao, tako da ga se ne bi moglo uhvatiti. Odredba o kazni kod ovog slučaja vrlo je konfuzna i moguće je da je kod prepisa ovog rukopisa napravljena izvjesna greška u zakonskom tekstu, koji kaže: »... da knez vazme vražbu, to e zagovor vrnezi kakov i kolik bude otil...« (tj. »neka knez uzme vražbu, to jest zagovor kakav i kolik bude htio...«). Naime, treba odvojiti pojmove »vražbu«¹⁴ i »zagovor«¹⁵, pa, dok u odredbi koja knezu ostavlja pravo da u takvim slučajevima uzima zagovor kakav hoće ne vidimo ničeg neobičnog, odredba da knez može uzeti i vražbu koliku hoće bila bi donekle manje shvatljiva, jer se tako šta ne nalazi propisano nigdje drugdje, ni u bilo kojem članu Vinodolskog zakonika, kao ni u bilo kojem drugom statutu obližnjih gradova i opština. Ovim pitanjem se bavi i dr Kostrenčić, pa kaže da kod tumačenja ovog propisa postoje dvije mogućnosti. Jedna bi bila u tome da se smisao teksta shvati onako kako to neposredno proizilazi iz njegove stilizacije, to jest da je knez u takvim slučajevima zaista mogao da određuje ne samo zagovor već i vražbu kakvu god i koliku god bi htio. Druga mogućnost bila bi u tome što bi izraz »to e« trebalo shvatiti kao »t(ak)oe«, što bi znatno izmijenilo smisao teksta ovog zakonskog fragmenta, koji bi tada — uzeto prema današnjem jeziku glasilo: »... neka knez uzme vraždu i zagovor kakav i koliko bude htio...«, pri čemu bi se tekst »kakav i koliko bude htio« odnosio samo na »vražbu«. Pri tom, smatra dr Kostrenčić, vražda, koju je knez imao uzeti, ne bi imala iznositi više negoli je to predviđeno za slučajeve iz člana 31 Vinodolskog zakona.¹⁶ Otvoreno je pitanje koja je od ove dvije varijante tačna. Čini se, doduše, na prvi pogled, da bi se ova druga varijanta mogla lakše prihvatiti, no i ona prva ima svojih opravdanja. Naime, ako bi se prihvatila prva pretpostavka, tada bi visina vražde zavisila od kneževe volje, što praktično znači da u tom pogledu nije postojalo objektivno propisane granice. Takva kazna, dakle, bila bi mnogo oštrija od kazne (vražde) predviđene za ubistvo kmeta. No kada se uzme u obzir da se ovdje radi o kvalifikovanim objektima, koji su posebno i mnogo jače zaštićeni, onda bi bilo i sasvim logično da je kazna za ova djela morala biti znatno oštrija od kazne za djelo ubistva kmeta. Ova

¹³ Sudsku vlast je u Vinodolu vršio knez. O tome izrično govori čl. 40 Vinodolskog zakona.

¹⁴ »Vražba« = vražda.

¹⁵ Za »zagovor« dr Kostrenčić kaže da je to »konvencionalna kazna kojom se nastojalo prisiliti stranke, da uzdrže jedno postojeće pravno stanje« (vidi dr M. Kostrenčić: Op. cit., na str. 183 — bilješka 66). Po Mažuraniću »zagovor« označava: »zavjet, zavjetovanje... svečano obećanje pred sudom. da se stranka, ako poreče, podvrgava kazni« (vidi M. Mažuranić: Prinosi za hrvatski pravnopovijesni riječnik, na str. 1635, pod »zagovor«).

¹⁶ O ovome vidjeti dr M. Kostrenčić: Op. cit., na str. 183 — bilješka 66.

okolnost, kao i sama stilizacija teksta člana 29 Vinodolskog zakona (ako se uzme ad literam — bez ispravke), govorila bi u prilog prve pretpostavke. Mi bi se takođe ponajprije složili baš s ovakvim tumačenjem člana 29 V. Z.

Što se pak tiče isplate dotične vražde i kod ovog slučaja nailazimo na ograničenu solidarnost plemena. Naime, dok počinitelj plaća polovinu vražde, njegovo pleme ima da plati drugu polovinu.

Jedina sličnost između ovog krivičnog djela i krivičnih djela protivpravnog lišenja života iz rub. 15-lib. III Statuta riječkog (ne misli se samo na djelo ubistva kapetana ili vikarija, nego i na sva ostala djela protivpravnog lišenja života, izvršena nad kvalifikovanim objektima) leži u tome što se i kod ovog djela iz čl. 29 V. Z., kao i kod onih iz rub. 15-lib. III Statuta riječkog, radi o kvalifikovanim objektima, koji su jače zaštićeni od drugih, odnosno za ubistvo kojih je predviđena nešto oštrija kazna negoli za ubistva izvršena nad običnim ljudima. Ni po čemu drugo nema sličnosti, a pogotovu ne u domenu kazni. Naime, dok je za djelo iz čl. 29 Vinodolskog zakona kao kazna propisana vražda, dotle je za djela iz rub. 15-lib. III Statuta riječkog predviđena smrtna kazna odsijecanja glave, kao glavna, te potpuna ili djelimična konfiskacija imovine, kao sporedna kazna. Možda bi na prvi pogled izgledalo da u pogledu kazne kod svih ovih djela izvjesnu sponu predstavlja imovinski momenat izražen kod jednih u obliku vražde, a kod drugih u formi sporedne kazne konfiskacije imovine, što bi i u jednom i u drugom slučaju imalo da predstavlja jednu vrst obeštećenja. No ovdje se radi o dvije sasvim različite vrste kazni, da o nekoj sličnosti ne može biti ni govora. Naime, ako daleko porijeklo konfiskacije imovine, kao god i novčane kazne, i potiče od nekadašnje vražde, evolutivni put koji je između ta dva oblika kazne tokom vremena pređen toliki je i takav da se o nekoj sličnosti među njima ne može govoriti.

Prema tome, dakle, propisi Riječkog statuta i u odnosu na ova krivična djela sa kvalifikovanim objektima neuporedivi su s odgovarajućim propisima Vinodolskog zakona. Kao zajedničko kod jednih i kod drugih pojavljuje se jedino interes vladajuće klase, koji je koncem XIII vijeka u Vinodolu, isto kao i početkom XVI vijeka u Rijeci, diktirao potrebu donošenja posebnog propisa (u Vinodolskom zakonu čl. 29, a u Riječkom statutu rub. 15-lib. III), kojim bi se propisala nešto oštrija krivično-pravna represija za počinioce ove vrsti delikata nad kvalifikovanim objektima. Drugo čega zajedničkog među ovim propisima nema.

Razlike među njima proističu iz slijedećeg.

Razlika po pitanju vinosti (iz propisa Riječkog statuta proizilazilo bi da se za djelo ubistva kapetana ili vikarija traži umišljaj, a Vinodolski zakon kod djela iz čl. 29 ne poklanja uopšte pažnju bilo kojim subjektivnim momentima) proističe iz činjenice što se u starohrvatskom krivičnom pravu subjektivnim momentima počela poklanjati pažnja vremenski mnogo kasnije, poslije donošenja Vinodolskog zakona, pa po tom pitanju i Vinodolski zakon i Riječki statut nose obilježja vremena u kome su ponikli. Razlika u vrstama kazne potiče iz istih razloga. Osveta i vražda istorijski se javljaju mnogo ranije nego li sistem kazni koje pred-

viđa riječko krivično pravo. Zato nije ni čudo da one vrste kazni koje za slične slučajeve poznaje Vinodolski zakon koncem XIII vijeka više ne prihvata Riječki statut iz XVI vijeka, koji je na putu ka modernizaciji sistema kazni daleko odmakao od starog Vinodolskog zakona. Stoga i po ovom pitanju oba kodeksa pružaju pravu sliku vremena i prilika u kojima su ponikli.

Kastavski statut nije sadržao nikakvih propisa o krivičnim djelima ubistva uopšte, a Veprinački i Trsatski statut, mada sadrže propise koji se odnose na ubistvo, ne prave nikakovu razliku između ubistva izvršenog nad običnim i ubistva izvršenog nad kvalifikovanim objektom. Koji bi razlozi tome bili i kakvi bi se zaključci iz ovih okolnosti mogli izvesti?

Što se tiče Kastavskog statuta, pošto on ne sadrži nikakvih pozitivnih propisa o ubistvu uopšte, trebalo bi zaključiti da je i nakon donošenja Kastavskog statuta kažnjavanje ubica ostalo regulisano običajnim normama. Pošto te norme običajnog prava nijesu poznate ne može se ni zaključiti da li je stari Kastav kod djela ubistva pravio razliku između onih koja su izvršena nad običnim objektima i onim koja su izvršena nad kvalifikovanim objektima.

Kod Veprinačkog statuta nešto nam je lakše izvoditi zaključke, mada ne ni tu sa sasvim pouzdanom sigurnošću. Veprinački statut, naime, poznavao je samo jedno, osnovno djelo ubistva, dok ne sadrži nikakvih propisa koji bi se odnosili na ubistva izvršena nad kvalifikovanim objektima. Ovo je tim više interesantno što ubistva izvršena nad kvalifikovanim objektima (opštinskim funkcionerima, kneževim ljudima i sl.) poznaje kao posebna djela ubistva kako Vinodolski zakon od 1288. godine, tako i Riječki statut od 1530. godine. Skoro je nemoguće zamisliti da Veprinac (koji inače pripada istoj starohrvatskoj pravnoj oblasti) u razdoblju između donošenja spomenutih dvaju kodeksa (Vinodolskog zakona i Riječkog statuta) ne poznaje uopšte ubistva izvršena nad kvalifikovanim objektima. Smatramo da bi ovu pojavu trebalo shvatiti na slijedeći način:

Kod krivičnih djela ubistava nad kvalifikovanim objektima po Riječkom statutu i Vinodolskom zakonu nailazimo na nešto pojačane kazne. Zapravo, glavna kazna je kod tih djela uglavnom ista kao i kod ubistava izvršenih nad običnim ljudima. Pooštrenje pak kazne kod ubistva nad kvalifikovanim objektima sastoji se po Riječkom statutu u dodavanju sporedne kazne, koja se sastojala u potpunoj ili djelimičnoj konfiskaciji imovine počinioca (zavisno od položaja ubijenog funkcionera), a po Vinodolskom zakonu ovo pooštrenje sastoji se u tome što je — prema slovu čl. 29 VZ — u takvim slučajevima knez mogao da uzme vraždu i zagovor kakav god bi on htio (dok je kod ubistva običnog kmeta bio iznos vražde fiksno određen, a zagovor« nije bio predviđen). Prema tome, pooštrenje krivično-pravne represije kod ubistva nad kvalifikovanim objektima nije vršeno u odnosu na ličnost počinioca, nego u odnosu na njegovu imovinu (Riječki statut) ili pak na imovinu njegovu i njegova rođa, po polovicu (Vinodolski zakon). No, kada upoređujemo Riječki statut, Veprinački statut i Vinodolski zakon, treba imati na umu da je Ri-

ječki statut predstavljao za ono vrijeme jedan vrlo obiman i razrađen kodeks propisa, a Vinodolski zakon, po obimu i problematici koju je zahvatio, takođe je predstavljao daleko veći kodeks od Veprinačkog statuta. Naprotiv, Veprinački statut vrlo je mršav po obimu (sadrži svega 36 jako malih stavova). Otuda bi se dalo zaključiti da je Veprinački statut obuhvatio samo neke stvari (koje je ondašnji zakonodavac smatrao za važne), pa je vjerovati da je i poslije njegovog donošenja masa pitanja ostala i dalje regulisana običajnim pravom, čiji dobar dio tom prilikom nije opisan niti statutom obuhvaćen. Stoga je vrlo vjerovatno da je i nakon donošenja Veprinačkog statuta od 1507. godine običajno pravo u Veprincu predstavljalo još uvijek veliki izvor za sve eventualne dopune onih šupljina koje se u pisanom Statutu od 1507. godine pojavljuju, a tih šupljina je bez sumnje bilo vrlo mnogo. Možda je stoga baš običajnim pravom popunjavana i ova eventualna šupljina o pooštrenju kazni kod ubistva izvršenog nad kvalifikovanim objektom. Ovo je bilo tim lakše ako bi i u takvim slučajevima (kod ubistva izvršenog nad kvalifikovanim objektom) glavna kazna bila ista koja i za izvršioce običnih ubistava (a tako bi trebalo da bude shodno duhu vremena i pravnom shvatanju na tom istom pravnom području, izraženom kroz propise Vinodolskog zakona i Riječkog statuta), pa bi običajnom pravu ostalo jedino da kod ubistva nad kvalifikovanim objektom dopuni šupljinu propisa u pogledu one druge, sporedne kazne, kroz koju se u takvim slučajevima u Rijeci i Vinodolu postizalo specijalno pooštrenje kazne za počiniocce delikata ove vrste. No, razumije se, ovo su samo pretpostavke, manje ili više vjerovatne i — budući da pozitivni propisi Veprinca o tome čute — nemoguće je po tom pitanju donositi određene i sasvim sigurne zaključke.

Što se Trsatskog statuta tiče, on takođe ne poznaje diobu ubistava na ona s običnim i ona sa kvalifikovanim objektima. Ne bi se moglo sasvim pouzdano reći što je uslovalo da je Trsatski statut po ovom pitanju odstupio od principa starog Vinodolskog zakona, kojih principa se pridržavao (mada u specifičnoj formi i na svoj način) čak i Riječki statut u prvoj polovini XVI vijeka. Najvjerojatnije je da se sredinom XVII vijeka — kada je ponikao Trsatski statut — s obzirom na tadašnji nivo pravne svijesti sredine i stepen razvoja krivično-pravne teorije, takova dioba već smatrala deplasiranom.

II. UBISTVO SUDIJA ILI SINDIKA

»...Sed si Judicem vel Sindicatorem aliquem interfecisset, tunc interfitiens similiter ut supra decapitetur ita quod moriatur, et tertia pars suorum bonorum deveniat in comune dicte terre...«¹

Razlika između ovog krivičnog djela i krivičnog djela ubistva kapetana ili vikarija ogleda se jedino u objektu napada i visini sporedne kazne. U pogledu izvršioaca, načina izvršenja i svega drugog, kod ovog

¹ U prevodu: »...Ali ako ubije nekog sudiju ili sindika, tada ubici, isto kao gore, neka se odsiječe glava, tako da umre, i treći dio njegove imovine neka pripada opštini rečene zemlje (misli se na zemlju riječku, tj. Rijeku — m. p.)«.

krivičnog djela važi sve ono što je rečeno ranije kod krivičnog djela ubistva kapetana ili vikarija.

Kod ovog krivičnog djela objekt napada može biti samo sudija ili sindik i to za vrijeme trajanja njihove službe. No ako je ubistvo ovih uslijedilo poslije prestanka njihovih funkcija, u roku od dvije godine, pod uslovom da je ubistvo nad njima izvršeno u vezi kakvog njihovog službenog rada iz vremena dok su bili u službi, tada se — u rečenom roku od dvije godine — na takva ubistva bivših sudija ili sindika imao primjenjivati isti ovaj propis.² To znači da je i za sudije i sindike postojala pojačana zaštita za vrijeme od dvije godine po svršetku njihove službe, ali ih je ona imala da štiti jedino od ubistva izvršenog nad njima povodom njihovog službenog rada iz doba aktivne službe.

Glavna kazna za ovo djelo ista je kao i kod svih ostalih ubistava («...tunc interficiens similiter ut supra decapitetur ita quod moriatur...»).

Što se pak tiče sporedne kazne, tu postoji znatna razlika između ovog djela i djela ubistva kapetana ili vikarija. Istina, i ovdje je sporedna kazna imovinske prirode i sastoji se u konfiskaciji imovine počinioca, ali samo trećeg dijela njegove imovine (a ne cjelokupne imovine, kako je to određeno kod djela ubistva kapetana ili vikarija). Najzad, postoji razlika i u pogledu korisnika ove konfiskovane imovine, pa se čitava konfiskovana masa kod ovog krivičnog djela prenosi u vlasnost opštine,³ bez ikakvog udjela kraljevskog fiska, dok je kod krivičnog djela ubistva kapetana ili vikarija bio baš obratan slučaj.

III. UBISTVO POSLANIKA ILI SLIČNIH SLUŽBENIH LICA

«...Sed si talis offensio de factis foret quod aliqua tali occasione sequeretur homicidium in persona talis ambasciatoris, vel qui fuit ambasciator, vel in persona alicuius talis civis vel habitatoris, pro eo quod ipse aliquod tractasset, sive procurasset, sive tractaret vel procuraret sive iret in ambasciaria sua, ut pro factis communis, vel pro eo quod ipse aliquid ut supra in aliquo consilio dixisset, preposuisset, vel consuluisset, quod talis sic dicta de causa tale homicidium comittens unus vel plures fuerint, et etiam omnes conscij et participes, vel consilium, favorem, et auxilium prebentes ad tale homicidium, cadant ad poenas Statutorum de homicidio loquentium et insuper medietas omnium bonorum tam dicti homicidae et omnium participum et consotiorum, quam etiam omnium talium, auxilium consilium, vel favorem ad tale homicidium comittendum, prebentium quo ipso facto deveniat in commune non obstantibus aliquibus alijs Statutis in contrarium facientibus, quibus omnibus in hac parte derogatum esse intelligatur...»¹

² U tom smislu upućujemo na odgovarajuću odredbu iz rub. 15-lib. III, koja je već ranije citirana, kada je bilo riječi o ubistvu kapetana ili vikarija.

³ «...et tertia pars suorum bonorum deveniat in comune dicte terre...».

¹ U prevodu ovaj fragmenat glasi:

«...Ali ako se ovakav napad djelom dogodi, da u takvoj prilici uslijedi ubistvo u licu takvog poslanika ili onoga koji je bio poslanik ili u licu kojeg drugog takvog gradanina ili stanovnika, zbog toga što je sam nešto uradio ili odredio ili ako što radi ili određuje, ili što ide u svoje poslanstvo ili za opštinski posao, ili zbog toga što je

Ovaj je propis rub. 15-lib. III veoma konfuzan i prilično neprecizan u razgraničenju pojmova, tako da je njegovo ispravno tumačenje vrlo teško dati.

Prije svega potrebno je što tačnije odrediti ko sve može biti objekt ovog krivičnog djela. Na to pitanje odnosi se fragment statutarnog propisa, koji kaže »...in persona talis ambasciatoris, vel qui fuit ambasciator, vel in persona alicuius talis civis vel habitatoris...«²

Iz izloženog proizlazilo bi da bi se kao objekt ovog krivičnog djela mogla pojaviti slijedeća lica:

a) Poslanici. Pod poslanikom (»ambasciator«) podrazumijeva se lice koje Rijeka šalje službeno da u nekoj drugoj zemlji ili gradu (dakle, van Rijeke) obavi neki službeni posao (izaslanici po opštinskim poslovima).

b) Bivši poslanici, tj. lica koja su ranije bila poslanici. Međutim, pod »ranijim poslanicima« u smislu ovog statutarnog propisa, po našem mišljenju, imali bi se smatrati samo oni raniji poslanici kojima još nije protekao rok od šest mjeseci od prestanka poslaničke službe. Ovaj zaključak izvodimo iz jednog propisa iste rub. 15-lib. III (in fine), koji kaže: »...Et gaudeant Vicarius et ceteri officiales forenses privilegio huius Statuti per menses sex eorum finito offitio«³ Ostaje, međutim, ipak nerazjašnjeno da li je pojmom »officiales forenses« zakonodavac htio označiti samo riječke izaslanike koji djeluju u inostranstvu, da li kakve strane izaslanike koji djeluju u Rijeci, ili pak — što je isto tako moguće — i jedne i druge.

c) Ostali takvi građani ili stanovnici. Kakvi su to bili funkcioneri i što je zakonodavac htio tačno kazati upotrebivši izraz »...vel in persona alicuius talis civis vel habitatoris...«⁴ nije nam jasno i svaki zaključak u tom pravcu ne bi bio siguran.

Što se tiče počinioca ovog krivičnog djela, to može biti bilo koje lice (građanin, distriktualac, stranac).⁵

Radnja izvršenja mora se sastojati u aktivnom činjenju, jer se u ostalim dijelovima teksta rub. 15 spominju samo napadi, a nema nigdje, izrično ili indirektno, pomena o nečinjenju. Najzad i sam statutarni propis u ovom smislu izrično spominje termin »de factis« (»djelom«), pa u tom pogledu ne može biti nikakve sumnje.

sam nešto, kao gore u kojem vijeću rekao, izložio ili savjetovao, da takav koji iz rečenih razloga počini takvo umorstvo, bili jedan ili više njih i jednako svi sudionici i ortaci ili oni koji su pružili savjet, odobravanje i pomoć takvom umorstvu, neka padnu pod kaznu statuta koji govore o umorstvu i suviše neka polovina čitave imovine, kako rečenog ubice i svih ortaka i sudionika, tako isto i svih takvih koji pruže pomoć, savjet ili odobravanje takvim ubicama, samim tim pripadne opštini, kao da ne postoje nikakvi drugi statuti (tj. propisi — m. p.) koji drugačije određuju, koji svi u ovom dijelu neka se smatraju bez važnosti...«

² U prevodu. »... u licu takvog poslanika ili onoga koji je bio poslanik ili u licu kojeg drugog takvog građanina ili stanovnika...«

³ U prevodu: »... I neka vikarij i ostali strani službenici uživaju privilegiju ovog statuta (misli se samo na statut rub. 15-lib. III, tj. na propise ove rubrike — m. p.) kroz šest mjeseci po svršetku službe.«

⁴ »... ili u licu kojeg drugog takvog građanina ili stanovnika...«

⁵ Početne riječi rub. 15-lib. III: »Statuimus, quod si qua persona...« odnose se na počinioca svih krivičnih djela iz rub. 15-lib. III, pa i na ovo krivično djelo.

Iz same prirode djela proizilazi da se ovo krivično djelo može izvršiti samo umišljajno.⁶

Kod ovog krivičnog djela vrlo je važan motiv izvršenja. Ovom pitanju propis posvećuje dosta pažnje kad kaže »...pro eo quod ipse aliquod tractasset, sive procurasset, sive tractaret vel procuraret sive iret in ambasciaria sua ut pro factis communis, vel pro eo quod ipse aliquid ut supra in aliquo consilio dixisset, preposuisset, vel consulisset...«. ⁷

Bespotrebno je analiziranje svakog od gornjih izraza, pošto se jasno vidi da je zakonodavac očigledno svim ovim obiljem izraza htio u stvari da kaže jedno, naime da se radi o ubistvima izvršenim nad ovim licima u vezi sa vršenjem njihovih službenih funkcija. Potrebno je, dakle, da je vršenje određenih službenih funkcija ovih lica navelo počinioca da nad nekim od njih izvrši ubistvo.

Što se pak kazne tiče, za djelo u pitanju takođe imamo predviđene dvije kazne — glavnu i sporednu. U pogledu glavne kazne kod ovog djela važi sve ono što je rečeno kod ostalih ubistava. Naime, glavna kazna sastoji se u odsijecanju glave počiniocu (»... cadant ad poenas Statutorum de homicidio...«).⁸ Nešto je interesantnija odredba o sporednoj kazni kod ovog krivičnog djela. Ova kazna, kao i kod ostalih ubistava, imovinske je prirode i sastoji se u konfiskaciji polovine cjelokupne imovine počinioca. Kao korisnik cijele konfiskovane mase javlja se isključivo opština riječka, dok kraljevski fisk u diobi ove imovine uopšte ne učestvuje. Mada je ovo jasno i iz same odredbe »...et insuper medietas omnium bonorum... ipso facto deveniat in commune...«⁹, a naročito kad se ima u vidu propis rub. 54-lib. III,¹⁰ zakonodavac je ipak smatrao potrebnim da to naročito naglasi i da podvuče, da se ova odredba ima primjenjivati čak i onda ako bi bila u suprotnosti s kakvom pozitivnom odredbom Statuta, u kom slučaju bi se ovaj propis imao smatrati specijalnim propisom i kao takav derogirao bi opšti propis Statuta po ovom pitanju.¹¹

Rečeni propis rub. 15-lib.III sadrži i odredbe o kažnjavanju pomažaća i podstrekača kod djela u pitanju, pa u tom smislu kaže »...et etiam omnes conscij et participes, vel consilium favorem, et auxilium prebentes et tale homicidium, cadant ad poenas Statutorum de homicidio loquentium et insuper medietas omnium bonorum tam dicti homicidae et omnium participum et consotiorum, quam etiam omnium talium, auxi-

6 »... pro eo quod ipse aliquod tractasset...« etc. (»... zbog toga što je sam nešto uradio...« itd.) i dalje »... da takav koji iz rečenih razloga počini takvo ubistvo...«).

7 U prevodu: »... zbog toga što je sam nešto uradio (misli se na ubijenog — m. p.) ili odredio ili ako što radi ili određuje, ili što ide u svoje poslanstvo ili za opštinski posao, ili zbog toga što je sam nešto, kao gore, u kojem višeću rekao, izložio ili savjetovao...«

8 »... neka padnu pod kaznu statuta koji govore o ubistvu...«

9 »... i suviše neka polovina čitave imovine... samim tim pripadne opštini...«

10 Vidi ranije o ovom propisu.

11 Ovaj fragmenat rub. 15-lib. III glasi: »... non obstantibus aliquibus alijs Statutis in contrarium facientibus, quibus omnibus in hac parte derogatum esse intelligatur...«

U prevodu: »... kao da ne postoje nikakvi drugi statuti (tj. propisi — m. p.) koji drugačije određuju, koji svi u ovom dijelu neka se smatraju bez važnosti...«

lium consilium, vel favorem ad tale homicidium comittendum, prebentium quo ipso facto deveniat in comune...«.¹²

Prema gornjem propisu svi pomagači, podstrekači i saizvršioци kaŕnjavaju se potpuno istom kaznom (glavnom i sporednom) kao i glavni počinilac. Prema tome, u odnosu na pitanje kazne kod ovih vaŕi sve ono ŕto je rečeno ranije, kađ je bilo riječi o kaŕnjavanju glavnog izvršioца.

Međutim, na ovom mjestu moramo obavezno raspraviti joŕ jedno vaŕno pitanje u odnosu na krivično-pravnu odgovornost pomagača i podstrekača.

Naprijed smo vidjeli kako ovaj propis rješava dotično pitanje. Sada je potrebno da razmotrimo kako opŕti propis Statuta o kaŕnjavanju pomagača i podstrekača tretira ovo pitanje, u čemu su razlike između ovog posebnog i opŕteg propisa, te koji je od ovih dvaju propisa jači u slućaju kada se u pojedinostima ne podudaraju.

Opŕti propisi o kaŕnjavanju pomagača i podstrekača sadrŕani su u rub.21-lib.III Statuta.¹³ U odnosu na kaŕnjavanje pomagača nema nikakve razlike između ovog opŕteg propisa iz rub.21-lib.III i onog posebnog iz rub.15-lib.III. Međutim, postoji osjetna razlika između ova dva propisa po pitanju kaŕnjavanja podstrekača. Tako, dok propis rub.15-lib.III kod ovog krivičnog djela predviđa za podstrekača potpuno istu kaznu (i glavnu i sporednu) kao i za izvršioца, dotle bi prema propisima rub.21-lib.III — ako bi se dotični propis primijenio na slućaj u pitanju — podstrekač imao biti kaŕnjen samo jednom (glavnom) kaznom i to novćano u iznosu od 50 libara sitnog novца, dok bi sporedna kazna potpuno izostala.

Nema sumnje da se za kaŕnjavanje podstrekača kod ovog krivičnog djela ima primijeniti propis rub. 15-lib. III, koji se iskljućivo na ovaj slućaj odnosi, a nikako opŕti propis iz rub.21-lib.III. Ovo stoga ŕto specijalni propis iskljućuje primjenu opŕteg propisa na određeni slućaj, a ovaj princip je rijećko krivićno pravo poznavalo i prihvatilo.

G l a v a I I

TEŖKE TJELESNE POVREDE

Rijećki statut od 1530. godine nije imao posebne rubrike u kojoj bi bila grupisana iskljućivo krivićna djela teŕkih tjelesnih povreda. Na-

¹² U prevodu: »... I jednako svi sudionici i ortaci ili oni koji su pruŕili savjet, odobravanje i pomoć takvom ubistvu, neka padnu pod kaznu statuta koji govore o ubistvu i suviše neka polovina ćitave imovine, kako rećenog ubice i svih ortaka i sudionika, tako isto i svih takvih koji pruŕe pomoć, savjet ili odobravanje takvim ubicama samim tim pripadne opŕtini...«

O kaŕnjavanju pomagača i podstrekača vidjeti ranije u Opŕtem dijelu ovoga rada.
¹³ U prevodu odnosni propis glasi: »Određeno je da se svaki koji u nekom deliktu pruŕi pomoć savjet ili odobravanje, ima kazniti istom kaznom, kojom ima da se kazni onaj koji je delikt izvrŕio. I neka se podrazumijeva da pruŕa ispomoć, pomoć ili odobravanje (onaj) koji bude prisutan s oruŕjem na mjestu krivićnog djela smiŕljeno i s predumiŕljajem da poćini rećeno krivićno djelo. I kada se kaŕe da je pomoć ili odobravanje bilo smiŕljeno pruŕeno ili da je umorstvo bilo smiŕljeno ućinjeno, neka to bude u slobodnoj ocjeni gospodina kapetana i gospodina krivićnog sudije, uzev u obzir vrstu ućina i poloŕaj lica, indicije i pretpostavke. Inaće, ako neko savjetima ili naloŕima nekog nagovara (navodi) na izvršenje krivićnog djela, u slućaju tako poćinjenog krivićnog djela, neka se takav podstrekač kazni s polovicom novćane kazne, kojom treba osuđiti krivца. Ako se krivac ima kazniti smrću, neka se takav podstrekač kazni s 50 libara sitnog novца. Ako li (miŕli se na poćinioca — m. p.) ima izgubiti uđ, neka se potstrekač kazni sa 25 libara...«

protiv — kao što je slučaj i s djelima protivpravnog lišenja života i s djelima lakih tjelesnih povreda, a manje-više i s ostalim krivičnim djelima — odredbe o djelima teških tjelesnih povreda nalaze se porazbacane po pojedinim rubrikama, gdje se uz ova djela tretiraju i druga krivična djela, koja s ovim stoje nekada u većoj, nekada u manjoj, a nekada ne stoje skoro ni u kakvoj vezi. Tako odredbe koje tretiraju krivična djela teške tjelesne povrede nalazimo u rub.7-lib.III, koja nosi naslov: »De homicidio et membro manco et de comittentibus homicidium ad vindictam«,¹ zajedno s odredbama koje se odnose na razne vrste protivpravnog lišenja života. Nalazimo ih takođe u rub.8-lib.III, koja nosi naslov: »De vulneribus et percussionibus cum effusione sanguinis et sine et de insultu«,² zajedno s odredbama o lakim tjelesnim povredama, raznim vrstama ugrožavanja sigurnosti, realnim uvredama i dr. Najzad, odredbe o teškim tjelesnim povredama nalazimo i u rub.15-lib.III, pod naslovom: »De iniuria dicta vel facta domino Capitaneo, Vicario, Judicibus, Sindicatoribus, ambasciatoribus, communis consillarijs, arengantibus aliquid et e contra per eosdem alijs«. ³ I u ovoj rubrici djela teške tjelesne povrede nabrojanih funkcionera nalaze se zajedno s odredbama koje se odnose na djela ubistva, lake tjelesne povrede, uvrede i sl. počinjena prema dotičnim funkcionerima.

Bilo bi veoma zgodno — kad se tome ne bi protivili drugi razlozi — da se svi ovi učini, koji spadaju u grupu krivičnih djela teške tjelesne povrede, pokupe iz svih rubrika lib.III, svrstaju prema težini učina i tako sređeni i sistematizovani prikažu. No takav način prikazivanja ovih krivičnih djela zadovoljio bi jedino u slučaju kad bi se dotična djela na ovom mjestu obrađivala isključivo s aspekta modernog krivičnog prava. Međutim, mada ćemo mi ova djela posmotriti i sa tog staništa, takovo postavljanje, sistematizacija i obrada ovih djela ne bi zadovoljila onaj primarni istorijsko-pravni momenat. Stoga ćemo baš nastojati prilikom prikaza i obrade ovih krivičnih djela (kao i inače ostalih djela protiv života i tijela, koja ovaj rad tretira) da što je moguće bolje očuvamo baš onaj stari sistem, koji je Riječki statut od 1530. godine za ova djela bio prihvatio. Pri tom će možda nešto trpjeti praktična strana obrade, ali će barem donekle biti zadovoljen onaj istorijski momenat, jer će se pored izlaganja i obrade ovih krivičnih djela znati i kakova je bila njihova sistematizacija u originalnom statutu. Istina, ni na taj način neće se moći dobiti sasvim potpuna slika, jer su ova djela — kao što naprijed već rekosmo — porazbacana i isprepletena s drugim krivičnim djelima, a mi ta druga djela na ovom mjestu ne možemo da obrađujemo. Ipak, pokušaćemo da stari sistem očuvamo barem utoliko što ćemo ova djela prikazati po rubrikama kako ih je srednjovjekovni riječki zakonodavac postavio, no, razumije se, izostavljajući sve one propise dotičnih rubrika, koje s ovim djelima nemaju bitne veze.

1 »O umorstvu i osakaćenju uđa i o ubicama iz osvete« (fol. 47—48).

2 »O ranama i udarcima s izlivom krvi ili bez i o napadima« (fol. 48—49).

3 »O uvredi rečenoj ili učinjenoj gospodinu kapetanu, vikariju, sudijama, sindicima, poslanicima, opštinskim vijećnicima, kakvim zagovaračima i obrnuto s njihove strane drugima.«

Na taj način krivična djela teških tjelesnih povreda izložit ćemo u tri skupine i to: a) učini iz rub.7-lib.III; b) učini iz rub.8-lib.III i c) učini iz rub.15-lib.III.

A) UČINI IZ RUB 7. — LIB. III

I. TEŠKA TJELESNA POVREDA KVALIFIKOVANA SMRĆU

»...Item Statuimus quod si acciderit aliquem vulnerari sive percuti uno vulnere seu percussione et ex dicto vulnere seu percussione mortuus fuerit et ob id plures fuerint accusati denunciati vel inquisiti D. Capitaneus et D. Judex maleficiorum teneantur diligenter inquirere quis fecerit dictum vulnus, seu percussione, et eum qui magis verisimiliter inventus fuerit, probationibus presumptionibus et indicijs dictum malefictum comisisse debeant tanquam vulnerantem seu percutientem de homicidio condemnare Caeteris autem poena imponatur prout uniusquisque inventus fuerit culpabilis ita tamen quod unus tantum de homicidio sive de morte condemnatur ubi tantum fuerit unum vulnus mortale vel plura ab uno solo illata salvo...«¹

U konkretnom slučaju radi se o teškoj tjelesnoj povredi kvalifikovanoj smrću.

Subjekt ovog krivičnog djela može biti bilo koje lice. Takođe i objekt može biti bilo koja osoba.

Radnja izvršenja ovog krivičnog djela sastoji se isključivo u aktivnom činjenju i može biti izvršena ranjavanjem ili udaranjem.

Između ovog djela i kojeg drugog krivičnog djela protivpravnog lišenja života izloženog ranije postoje dvije bitne razlike: u subjektivnom i u objektivnom momentu.

Što se tiče objektivnog momenta, kod ma kog djela protivpravnog lišenja života potrebno je da se smrt napadnutog lica javlja kao neposredna posljedica radnje izvršenja, dok je kod ovog djela potrebno da je smrt kod napadnutog nastupila zbog neke konkretne posljedice, koja je nastupila od nanesene teške tjelesne povrede (tj. u konkretnom slučaju od teške tjelesne povrede nanesene udaranjem ili ranjavanjem napadnutog lica). Što se pak tiče subjektivnog momenta, razlika postoji u umišljaju. Tako je za ovo krivično djelo potrebno da je umišljajem počinioca obuhvaćena samo tjelesna povreda napadnutog, a ne i njegovo usmrćenje, pa će ovo djelo postojati ako je smrt napadnutog proizašla iz nehata počinioca. Naprotiv, ako bi umišljajem počini-

¹ U prevodu: »... Isto tako određujemo, ako se desi, da neko bude ranjen ili udaren jednom ranom ili udarcem i od rečene rane ili udarca umre i ako je radi toga njih više optuženo, prijavljeno ili podvrgnuto istrazi, ima gospodin kapetan i gospodin krivični sudija pažljivo ispitati ko je počinio pomenutu ranu ili udarac i onoga koji bude najuvjerljivije pronađen dokazima, pretpostavkama i znacima da je rečeno krivično djelo počinio ima osuditi kao da je radi ubistva ranio ili udario. Ostalima, pak, neka se odredi tolika kazna koliko koji bude pronađen krivim, ali ipak tako, da se samo jedan za ubistvo ili za smrt osudi, ako je bila jedna rana smrtonosna ili više njih samo od jednog (mislj se na napadača — m. p.) nanesena...«

(»Statutum terrae fluminis anno MDXXX. Lib. III. Rub. 7: De homicidio... — fol. 47).

nioca bila obuhvaćena smrt napadnutog, tada se ne bi radilo o ovom krivičnom djelu, već o kojem djelu protivpravnog lišenja života iz prethodne glave ovoga rada (tj. iz rub.7 ili 15-lib.III Statuta.²

Ipak, pravljenje razlike između ovog krivičnog djela i kojeg drugog djela umišljajnog protivpravnog lišenja života ima jedino teoretsku vrijednost, dok nema nikakve praktične vrijednosti u konkretnom slučaju. Naime, i u jednom i u drugom slučaju počinitelj se kažnjava istom kaznom kao i za ubistvo.

Kod ovog krivičnog djela — iako je riječko krivično pravo XVI vijeka prihvatilo mnogo korisnih novina, iako je ono predstavljalo ogroman napredak u odnosu na ranije statute ili zakone u starohrvatskoj pravnoj oblasti (na primjer u odnosu na Vinodolski zakon iz 1288. god.) — upada u oči činjenica da se i u ovom Statutu, makar i samo djelomično i u strogo ograničenom broju slučajeva, nalazi ponekih tragova veoma starih pravnih shvatanja, koja potiču još iz vremena kada se djelo cijeni isključivo prema posljedici, tj. kada su subjektivni momenti bili potpuno ili najvećim dijelom ignorisani. Istina, ne može se reći da riječki zakonodavac XVI vijeka, kroz Statut od 1530. godine, nije poklonio veliku pažnju i subjektivnim momentima kod ogromne većine krivičnih djela. On je to jednim dijelom učinio i kod ovog krivičnog djela, prikazavši ga odvojeno od ubistva, odnosno, posvetivši mu poseban fragment u rub. 7-lib. III. Međutim, u konkretnom slučaju on je zastao na pola puta. Naime, prihvatio je ovu razliku, priznavši time implicate veliku važnost i subjektivnom momentu, ali je to prihvatanje i to odvajanje djela ubistva od djela teške tjelesne povrede kvalifikovane smrću imalo samo formalno-teoretski značaj. Praktični značaj ono u stvari nije dobilo, jer je kazna i za ovaj učin ostala potpuno ista kao i za ubistvo. To jasno proizilazi iz statutarne odredbe, koja za ovakav slučaj kaže, da se takav počinitelj ima osuditi na istu kaznu kao da je radi ubistva ranio ili udario («... debeant tanquam vulnerantem seu percutientem de homicidio condemnare...»).

Ovaj propis sadrži vrlo interesantnu odredbu o kažnjavanju saučesnika, koja predstavlja odstupanje od već prihvaćenog opšteg načela iz rub. 21-lib. III Statuta. Naime, propisom rub. 21-lib. III predviđeno je da se svi pomagači i podstrekači (pri tom su ovi pojmovi shvaćeni vrlo široko) u kojem bilo krivičnom djelu imaju kazniti istom kaznom kao i izvršilac. Međutim, u konkretnom slučaju, zakonodavac je prihvatio sasvim drugačije stanovište. On odvaja počinioca od ostalih lica koja bi u ma kom vidu i na ma kakav način sa njim dejstvovala. Pri tom se počiniocem smatra samo ono lice koje je zadalo smrtonosnu ranu napadnutom i ono se kažnjava kaznom predviđenom za ubistvo. Ostali njegovi saučesnici kažnjavaju se samo za one učine koji bi eventualno mogli sačinjavati neko drugo posebno krivično djelo (npr. tešku ili laku tjelesnu povredu, realnu uvredu ili sl.).

² Ovakvo razlikovanje između djela ubistva i djela teške tjelesne povrede kvalifikovane smrću prihvaća uglavnom i moderno krivično pravo (vidi dr Janko Tahović: Op. cit., str. 102). Da je ovu razliku pravio i Riječki statut iz 1530 godine potvrđuje baš gornji statutarni fragmenat, koji se odnosi isključivo na djelo teške tjelesne povrede kvalifikovane smrću.

Ma koliko izgledalo čudno, pitanje kažnjavanja saizvršilaca kod ovog krivičnog djela riješeno je na isti način kao i pitanje ostalih saučesnika (npr. pomagača). Shodno ovom statutarnom propisu potpuno je irelevantno što bi pored izvršioca neko lice sadejstvovalo u radnji izvršenja,³ kao i što bi dotično lice djelovalo cum animus auctoris.⁴ Makar koliko saizvršilaca bilo, makar koliko rana ili udaraca s njihove strane u sadejstvu bilo zadano žrtvi, kao počinitelj ovog djela bio je odgovoran samo onaj čija je zadata rana po žrtvu bila smrtonosna. Pri tome je za dotično djelo moglo biti odgovorno samo jedno lice. Svi ostali saučesnici, pa bili oni pomagači ili čak i saizvršioci, nijesu bili krivično-pravno odgovorni za djelo u pitanju, nego su eventualno odgovarali za kakvo drugo posebno krivično djelo, ako su njihove radnje mogle da kompletiraju biće kakvog drugog krivičnog djela (lake ili teške tjelesne povrede, realne uvrede ili sl.).

Što se kazne tiče, izvršilac je kažnjavan istom kaznom kao za ubistvo, tj. smrtnom kaznom otkidanjem glave.

Sporedna kazna se ne spominje. Uostalom, nema ni potrebe da se ona posebno navodi. Da li će se sporedna kazna za ovo djelo izricati ili ne imalo bi, po našem mišljenju, da zavisi od toga po kom će se propisu o ubistvu raspravljati pitanje kazne za svaki konkretni slučaj. Tako (primjera radi navodimo) ako bi objekt ovog krivičnog djela bio kakav običan građanin riječki, distriktualac ili stranac, tada bi se trebala izreći kazna kao, na primjer, za djelo ubistva iz osвете, iz koristoljublja (u svim slučajevima zavisno od motiva kojim se napadač rukovodio pri nanošenju ove tjelesne povrede) ili sl. Ako li bi pak napadnuti bio neki od službenih funkcionera koji se spominju u rub. 15-lib. III (tj. kapetan, vikarij, sudija, sindik i sl.), tada bi se kazna izricala prema propisu o ubistvu ovih lica. To znači, da bi u prvom slučaju trebala biti izrečena samo glavna kazna, tj. smrtna kazna odsijecanja glave. U drugom pak slučaju pored spomenute glavne kazne bila bi izrečena i sporedna kazna i to opet zavisno od toga o kakvom se funkcioneru radilo — tj. ako se radilo o djelu izvršenom nad kapetanom ili vikarijem sporedna kazna sastojala se u konfiskaciji cjelokupne imovine počinioca u korist kraljevog fiska; ako li se pak radilo o djelu izvršenom nad sudijom ili sindikom, sporedna se kazna sastojala u konfiskaciji jedne trećine imovine počinioca u korist opštine grada, itd.

II. ODSIJECANJE ILI OSAKAČENJE UDA

Fragment statutarnog propisa rub. 7-lib. III sadrži dvije odredbe za ovo krivično djelo. Jedna se od njih odnosi na umišljajno počinjeno djelo, dok se druga odnosi na kulpozno djelo. Stoga ćemo i jedan i drugi propis odvojeno razmotriti.

³ Određivanje izvršioca i saizvršioca po objektivnoj teoriji (vidi N. Srzentić — dr. A. Stajić, op. cit., str. 342—348).

⁴ Određivanje izvršioca i saizvršioca po subjektivnoj teoriji (Ibidem, str. 342—348).

b) Pulpozno odsijecanje ili osakaćenje uda

»... Item Statuimus quod qui membrum alicuius absciderit vel pentitus inutile fecerit simile membrum eidem abscindatur et membrum intelligatur secundum dispositionem Juris comunis. Et hoc de membro etiam sit in arbitrio d. Capitanei et Judicis maleficiorum quando apensate vel non apensate factum fuerit dictum maleficium...«¹

Objekt napada kod ovog krivičnog djela može biti bilo koje ljudsko biće — stranac, distriktualac ili građanin, pod uslovom da se ne radi o kapetanu, vikariju, sudijama, sindicima ili poslanicima u kom slučaju se ne bi radilo o ovom krivičnom djelu već o posebnom djelu predviđenom u rub. 15-lib. III, o kome će biti kasnije riječi.

Kao subjekt ovog djela takođe se može pojaviti bilo koja osoba.

Radnja izvršenja ovog krivičnog djela sastoji se u aktivnom činjenu, kojim se prouzrokuje odsijecanje nekog uda (bilo čime i bilo na koji način) ili njegovo potpuno onesposobljavanje (takođe bilo na koji način). Djelo je svršeno u momentu nastupanja posljedice, tj. u momentu kad se ud odsiječe ili učini potpuno neupotrebljivim.

Radi se o doloznom krivičnom djelu, što će reći da se ovo djelo moglo počiniti jedino sa umišljajem. Odluka o tome da li je djelo počinjeno umišljajno ili nehatno ostavljena je na slobodnu ocjenu kapetanu i krivičnom sudiji.²

Što se pak smatra udom imalo se raspraviti »secundum dispositionem Juris comunis«. To »opšte pravo« važilo je subsidijarno i u Rijeci.³ Obično ga je vikarij, kao iskusan pravnik, morao dobro poznavati i u tom pogledu služio je kao savjetnik ostalim pravosudnim organima.⁴

Što se kazne tiče, kod ovog djela je zastupljeno čisto načelo taliona. Za odsijecanje ili potpuno onesposobljavanje uda propisano je odsijecanje jednakog uda počiniocu. Sporedna kazna za ovo djelo nije propisana.

b) Pulpozno odsijecanje ili osakaćenje uda

»... Sed si casu factum fuerit, vel in rixa, tunc in pecunia et realiter tantum puniri debeat inspecta qualitate delicti et conditione personarum...«⁵

Što se tiče objekta i subjekta kod ovog krivičnog djela važi sve ono što je već rečeno kod djela izloženog pod »a« — dakle, kod doloznog odsijecanja ili osakaćenja uda. Isto vrijedi i za radnju izvršenja.

1 U prevodu: »... Isto tako određujemo da se onome koji nekome ud odsiječe ili ga sasvim neupotrebljivim učini, otkine jednaki ud, a pojam uda neka se razumije prema odredbama opšteg prava. I ovo o udu neka isto bude u slobodnoj odluci gospodina kapetana i krivičnog sudije, kada bi bilo počinjeno smišljeno ili nesmišljeno rečeno krivično djelo...«

(Statutum terrae fluminis. Lib. III. Rub. 7: De homicidio... fol. 48).

2 »... Et hoc de membro etiam sit in arbitrio d. Capitanei et Judicis maleficiorum quando apensate vel non apensate factum fuerit dictum maleficium...«

3 Vidi dr Z. Herkov: Op. cit., str. 64.

4 Vidi ranije o gradskom vikariju.

5 U prevodu: »... Ali ako je učinjeno slučajno ili u tući, tada se ima kazniti novčano i stvarno, uzet u obzir vrstu delikta i položaj osoba.«

Razlika postoji jedino u vinosti i u kazni.

Ovaj statutarni fragmenat loše je stilizovan i jednim svojim nepodesnim terminom, koji je na jednom mjestu upotrebio, može lako da zavede na pogrešan zaključak. Naime, propis upotrebljava termin »casu« (»slučajno«) i njime hoće da označi oblik vinosti počinioca ovog krivičnog djela. Stoga, ako bi ovaj propis bukvalno shvatili, došli bi do zaključka da je njime propisana krivično-pravna odgovornost i za običan slučaj. Smatramo, međutim, da ovakav zaključak ne bi bio tačan i da se kod ovog propisa radilo samo o nezgodno izabranom terminu, dok je zakonodavac ovim htio da označi nehat. U potvrdu toga može se navesti slijedeće.

Istina je, da se u davnini kod najstarijih pravnih propisa (a tamo gdje ovih nije bilo — u običajnom pravu) nije vodilo računa o vinosti uopšte, a još manje o oblicima vinosti kod počinioca (umišljaj, nehat), već je djelo cijenjeno prema posljedici. Međutim, riječko krivično pravo XVI vijeka — posmatrano kroz pozitivne propise Statuta od 1530. godine — predstavljalo je krupan korak naprijed. Ono je pitanju vinosti poklanjalo punu pažnju i sasvim dobro poznavalo diobu vinosti na umišljaj i nehat. Nemamo nigdje primjera da bi se nekom odredbom bilo koje rubrike lib. III ovog Statuta izričito propisivala krivično-pravna odgovornost za slučaj, pa ni kod mnogo težih krivičnih djela od ovoga (npr. kod ubistva), te nema nikakve vjerovatnoće da je zakonodavac baš u pogledu ovog krivičnog djela htio da napravi tako ogromnu razliku i time poruši načelnost stava koji je po pitanju vinosti zauzeo u svim ostalim slučajevima.

S druge strane, ako se je ovim propisom htjela ustanoviti krivično-pravna odgovornost za tešku tjelesnu povredu nanesenu slučajem (tj. van granica vinosti) zašto bi pak u prvom dijelu fragmenta (kod djela obrađenog pod »a«) ubacio posebnu odredbu, kojom se ostavlja slobodnoj odluci kapetana i krivičnog sudije ocjena postojanja umišljaja ili nehata u svakom konkretnom slučaju. Zakonodavac ovdje izričito upotrebljava termine »apensate vel non apensate« (tj. »smišljeno ili nesmišljeno«). Ako bi se ovaj posljednji propis rub. 7, koji smo na početku izložili kao propis koji određuje djelo kulpoznog odsijecanja ili osakaćenja uda, imao shvatiti kao propis koji ustanovljava krivično-pravnu odgovornost za slučaj, čemu bi onda u slučaju pod »a« imala služiti posebna odredba o podjeli učina na one koji su počinjeni »apensate« i na one koji su počinjeni »non apensate«. U tom slučaju to ne bi imalo nikakvog smisla, jer bi tada svi učini, počinjeni umišljajno ili nehatno, bili presuđeni po propisu o kome je riječ pod »a«, a tu je tačno propisana jedna jedina vrsta i mjera kazne. Za propis izložen pod »b« ova podjela opet ne bi imala nikakve važnosti, ako bi se ovim propisom ustanovljavala odgovornost za slučaj.

Nema, dakle, sumnje da se propis izložen pod »a« odnosio na določno djelo. Njime se istovremeno propisuje dužnost i pravo za kapetana i krivičnog sudiju da odvajaju določna od kulpoznih djela, a odmah potom u slijedećoj odredbi propisuje se odgovornost za kulpozna djela.

Radi svega izloženog smatramo da se ovdje radi o propisu koji reguliše krivično-pravnu odgovornost za kulpožno djelo, a ne za slučaj, pored svega toga što je u statutarnom tekstu za oznaku dotičnog oblika vinosti nezgodno upotrebljen izraz »casu«, umjesto izraza »non apensate«.

Sa nehatnim izjednačena su i ona djela koja su počinjena u tuči (»... in rixa...«). No pošto se u tuči može izvršiti ovakvo djelo i umišljajno i nehatno, otvoreno je pitanje da li je zakonodavac ovdje mislio samo na nehatna djela počinjena u tuči ili pak, izjednačenjem ovih djela (makar i doloznih), ako su počinjena u tuči, s nehatnim djelima, htio propisati posebnu olakšicu, s obzirom na konkretne prilike pod kojima je djelo izvršeno (»u tuči«). Ovo posljednje, istina, ne smatramo mnogo vjerovatnim, ali ipak, u nedostatku odgovarajućeg propisa ili drugog sigurnog dokaza, nije moguće izvesti sasvim siguran zaključak.

Što se pak kazne tiče, ona je kod ovog djela neuporedivo lakša nego kod doloznog djela. Sastoji se u kazni izraženoj u novcu ili stvarima zavisno od konkretnog slučaja i odluke suda.

B) U Č I N I I Z R U B . 8 — L I B . I I I

I. PROUZROKOVANJE TRAJNE POSLJEDICE ILI OŽILJKA ORUŽJEM

»...Et si ex percussione facta vel vulnere cum armis citatrix esset perpetuo remansura vel signum condemnatur in libras quinquaginta...«¹

Subjekt ovog krivičnog djela može biti ma koje lice. No kada je riječ o subjektu neophodno je potrebno obratiti pažnju na jedan fragment statutarnog propisa iste rubrike (sasvim pri kraju rub. 8-lib. III), koji kaže: »... Et in omnibus et singulis supradictis casibus excipiantur minores XIV annis. Sed si fuerint majores septenio puniantur arbitrio D. Capitanei et Judicis maleficiorum inspecta qualitate facti et conditione personarum...«²

Iz prednjeg proizilazi da su počinioci do sedam godina starosti kod svih krivičnih djela iz rub. 8-lib. III — pa prema tome i kod ovog krivičnog djela — smatrani apsolutno nedoraslima, što će reći da su bili potpuno isključeni od krivično-pravne odgovornosti. Oni pak koji su djelo počinili u razdoblju od svoje napunjene sedme pa do navršene četrnaeste godine u načelu bili su krivično-pravno odgovorni, ali prilikom odmjeravanja kazne takvim počiniocima, sud nije bio vezan vrstom i mjerom kazne propisane za dotično djelo, već je kaznu imao da odmjeri po svojoj slobodnoj ocjeni, vodeći računa o okolnostima slučaja i o dru-

¹ U prevodu: »... I ako od učinjenog udarca ili rane s oružjem ostane trajna posljedica (vjerovatno se misli na trajnu brazgotinu i sl., a ne na trajnu nesposobnost — m. p.) ili ožiljak, neka se osudi na 50 libara...«

² U prevodu ovaj fragmenat glasi: »... I u svim i pojedinim gorerečenim slučajevima neka se izuzmu manji (uzeto svakako u smislu »mladi« — m. p.) od 14 godina. No ako bi bili veći (treba shvatiti u smislu »stariji« — m. p.) od 7 godina, neka se kazne po slobodnoj odluci gospodina kapetana i krivičnog sudije, uzev u obzir vrstu učina i položaj osoba...«

štvenom položaju oštećenog i napadača (vjеровatno je mogla da dođe u obzir jedino kakva blaža imovinska kazna).

Objekt ovog djela može biti takođe ma koja osoba, naravno s izuzetkom kapetana, vikarija, sudija, sindika i poslanika, pošto se na teške tjelesne povrede nanесene ovim licima odnose posebni propisi iz rub. 15-lib. III, o čemu će kasnije biti posebno riječi.

Radnja izvršenja može biti samo aktivno činjenje i sastoji se u davanju udarca ili rane putem oružja. Ne može se tačno odrediti šta je sve zakonodavac obuhvatio pojmom oružja, ali bi se dalo zaključiti da se tu nije mislilo samo na oružje u užem smislu, već i na svako drugo podobno oruđe i predmete. Ovaj zaključak proizilazio bi odatle, što je već u slijedećem pasusu (koji će biti posebno prikazan pod II) zakonodavac pojam oružja uzeo sasvim široko, tako da je oružjem shvatio čak i batine, kamenje i sl. Čak šta više, u tom fragmentu naglašeno je da se vrstom oružja smatra (videlicet« (tj. »dakako, očevидno«): batina, kamen ili sl. To bi, po našem mišljenju, značilo da se je ovog mjerila pri operisanju sa pojmom »oružja« zakonodavac stalno pridržavao kod ove grupe djela. Stoga, po našem mišljenju, nema razloga niti za pretpostavku da je u prethodnoj rečenici — tj. u statutarном fragmentu koji se ovdje prikazuje — pojam oružja zakonodavac uže shvatao.

Za kompletiranje bića ovog krivičnog djela potrebno je nastupanje predviđene posljedice, a ovaj momenat je ispunjen kada uslijed udarca ili rane, počinjene oružjem (razumije se, shvativši oružje vrlo široko, kao što je naprijed rečeno), kod napadnutog bude proizvedena trajna posljedica³ ili ožiljak.

Što se kazne tiče, odnosnim propisom tačno je precizirana vrsta i mjera kazne. Kazna je novčana i iznosi 50 libara. Izuzetno, kod počinilaca između 7 i 14 godina starosti vrstu i mjeru kazne određuje sud po slobodnoj ocjeni, kao što je već istaknuto na početku. Izuzetak u pogledu kazne predviđen je takođe i u slučaju kad obojica — napadač i napadnuti — nijesu građani, ili pak ako obojica nijesu stranci, nego je jedan stranac a drugi građanin. Naime, rub. 8-lib. III, sasvim na kraju, sadrži propis, koji kaže: »...Et similiter de omnibus maleficijs comissis ut supra inter civem et forensem, sive inter forensem et civem poena sit arbitraria taxanda per dictum D. Capitaneum et D. Judicem maleficiorum inspecta conditione personarum et locorum in quibus fuerit delictum comissum.«⁴

Iz izloženog proističe, da je i kod ovog krivičnog djela, kao i kod svih drugih iz rub. 8-lib. III, u slučaju kad je počinilac stranac a oštećeni građanin i obratno, i vrsta i mjera kazne ostavljena slobodnoj ocjeni suda, bez obzira na vrstu i mjeru kazne, koja je inače propisana za dotično djelo.

³ Statutarni tekst upotrebljava izraz »perpetuo remansura« i mi smo ovaj izraz shvatili i preveli kao »trajna posljedica«, ali tu trajnu posljedici treba shvatiti u smislu trajne zaostalosti dotičnog organa ili dijela tijela u vršenju normalnih funkcija (remaneo, mansi, —, 2 = zaostati).

⁴ U prevodu: »... I jednako kod svih krivičnih djela počinjenih kao gore između građanina i stranca ili između stranca i građanina, neka bude kazna po slobodnoj odluci određena od rečenog gospodina kapetana i gospodina krivičnog sudije, uzev u obzir položaj osoba i mjesta na kojima je zločin bio počinjen«.

Sporedna kazna za djelo u pitanju nije predviđena.

Na koncu, mora se ovdje spomenuti i jedan propis rub. 8-lib. III, kojim se reguliše pitanje naknade štete kod ovih krivičnih djela. Nigdje u lib. III Statuta nema načelne odredbe o tome da se počinilac nekog krivičnog djela može u krivičnom postupku, pored kažnjavanja, još i obavezati na naknadu pričinjene štete. Međutim, pitanju naknade štete u tom smislu riječki zakonodavac je ipak poklanjao pažnju, samo što to pitanje nije regulirao načelno, jednim propisom koji bi se odnosio na sva krivična djela, nego je to pravo oštećenog na traženje i dosuđenje naknade štete u krivičnom postupku priznavao, samo za izvjesna krivična djela, tj. tamo gdje je za to postojao izričit propis. Takav je slučaj bio sa mnogim djelima iz rub. 8-lib. III, pa i sa djelom koje se ovdje tretira. Dotični propis u originalnom tekstu glasi: »... et in quolibet predictorum casuum compellatur ille qui aliquem vulneraverit ad satisfaciendum et solvendum vulnerato omnes expensas quas vulneratus fecerit vel sustinuerit in medicis et medicinis et aliter occasione vulnerationis de quibus expensis stetur sacrament^o vulnerati premissa Judicis taxatione pro quibus expensis possit realiter et personaliter pignorari nec non etiam ad omnia alia damna et interesse temporis amissi et expensarum factarum ultra medicos et medicinas taxanda ad arbitrium D. Vicarii pro tempore existentis...«⁵

Iz prednjeg jasno proizlazi da je za djelo u pitanju (kao, uostalom, i za još nekoliko djela iz rub. 8-lib. III) počinilac, pored kazne, bio od krivičnog suda prinuđen na naknadu cjelokupne štete pričinjene oštećeniku ovim krivičnim djelom. U čemu se sastojala naknada štete vidi se takođe iz ovog propisa. To je trebalo da bude podmira svih troškova koje je oštećeni učinio na ljekare, lijekove i sve ostalo što je utrošeno povodom dotičnog ranjavanja. Za obezbjeđenje potraživanja po ovom osnovu mogla se ustanoviti zaloga, kako na stvarima počiniočevim, tako i na njegovoj ličnosti. Zakonodavac je pri tom pojam štete shvatio vrlo široko, obuhvativši ovim pojmom, pored faktičke štete, još i svu izmaklu dobit zbog izgubljenog vremena. Koliko će iznositi naknada štete u svakom posebnom slučaju zavisi od odluke vikarija, koji svoju odluku donosi cijeneći sve relativne okolnosti slučaja.

II PROUZROKOVANJE GUBITKA UDA ILI RADNE SPOSOBNOSTI ORUŽJEM

»... Si vero ex percussione facta cum armis, vel aliquo genere armorum, videlicet fuste lapide et similibus in qualibet parte corporis aliquid membrum percussus perdiderit vel debilitatum fuerit, ita quod

⁵ U prevodu ovaj propis glasi: »... I u kojem bilo naprijed rečenom slučaju neka se prinudi onaj koji nekoga rani na podmiru i plaćanje ranjenome svih troškova koje je ranjeni učinio ili snosio za ljekare i lijekove i ostalo povodom ranjavanja, koje troškove ranjeni dokazuje zakletvom, dozvoljavajući sudsku procjenu, za koje se troškove može (misli se na krivca — m. p.) sa stvarima i sa ličnošću založiti. I tako isto na podmirenje cijele štete i izgubljenog vremena (misli se na izmaklu dobit zbog izgubljenog vremena — m. p.) i troškova učinjenih za ljekara i lijekove, utvrđenih prema odluci gospodina vikarija u tom vremenu (misli se na vikarija koji se tada nalazi na dužnosti — m. p.)...«

amittat operationem suam condemnetur arbitrio d. Capitanei et Judicis malefactorum inspecta qualitate delicti et conditione personarum...¹

U pogledu objekta i subjekta ovog krivičnog djela važi sve ono što je već rečeno kod djela izloženog pod I.

Radnja izvršenja i kod ovog djela sastoji se u aktivnom činjenju — nanošenju udarca. Djelo je svršeno u momentu nastupanja posljedice, koju statutarni propis traži. Posljedica se sastoji ili u gubitku kakvog uda (tj. dijela tijela), ili takvom osakaćenju uda, koje povlači gubitak radne sposobnosti napadnutog. Razumije se, da između protivpravnog činjenja (manifestovanog u konkretnom slučaju zadavanjem udarca s oružjem) i nastupjele posljedice (u konkretnom slučaju gubitka uda ili takvog osakaćenja koje je prouzrokovalo radnu nesposobnost) treba obavezno da postoji uzročna veza.

Sredstvo izvršenja kod ovog djela predstavlja posebni elemenat bića (koji karakteriše objektivnu stranu), tako da se djelo može počiniti samo »oružjem ili kojom vrstom oružja« (»...cum armis, vel aliquo genere armorum...«). Pojam oružja ovdje je uzet veoma široko, tako da se kao vrsta oružja smatra čak i batina, kamen i sl. (»...fuste lapide et similibus...«).

Iz same prirode djela (mada o tome nema direktne odredbe) proizilazi da se djelo u pitanju moglo izvršiti kako umišljajno, tako i nehatno.

Kazna za ovo djelo nije propisana, niti po vrsti, niti po mjeri. Odluka o kazni ostavljena je slobodnoj ocjeni kapetana i krivičnog sudije, s tim da ovi, prilikom odmjeravanja vrste i mjere kazne, uzmu u ocjenu sve relativne okolnosti konkretnog slučaja. Nema sumnje, da je pritom naročito trebalo da se vodi računa o formi vinosti, tj. da li je djelo počinjeno dolozno ili kulpozno. Sud je za to imao puno mogućnosti, jer nije bio vezan nikakvim okvirom, bilo u pogledu vrste, bilo u pogledu mjere kazne.

I kod ovog krivičnog djela, ako je oštećeni stranac a napadač građanin riječki ili obratno, važila je odredba sadržana na kraju rub. 8-lib. III, o kojoj je bilo riječi kod djela izloženog pod I. Ipak u konkretnom slučaju primjena ove odredbe nema praktičnog značaja, pošto se i u jednom i u drugom slučaju vrsta i mjera kazne odmjerava po slobodnoj ocjeni suda.

III. UMIŠLJAJNO ODSIJECANJE NOGE, RUKE, NOSA ILI ISKAPANJE OKA

»...si vero alicui pedem ut manum ut nasum amputaverit in totum vel oculum efoderit si apensate condemnetur ad amputationem similis membri prout supra in precedenti Statuto...«¹

¹ U prevodu: »... Ako li pak od udaraca izvršenog s oružjem ili kojom vrstom oružja, dakako batinom, kamenom ili sličnim, na bilo koji dio tijela udareni izgubi kakav ud ili bi bio osakaćen, tako da bi izgubio svoju radnu sposobnost, neka se osudi po slobodnoj odluci gospodina kapetana i krivičnog sudije, cijeneći pri tom vrstu delikta i položaj lica...«

¹ U prevodu: »...ako pak nekome nogu, ili ruku, ili nos odsiječe potpuno, ili oko iskopa, ako je smišljeno, neka se osudi na odsijecanje jednakog uda, kao gore u prethodnom statutu...«

Po pitanju objekta i subjekta kod ovog krivičnog djela važi takođe sve ono što je rečeno kod djela navedenih pod I i II.

Radnja izvršenja može biti samo aktivno činjenje («... amputaverit... efoderit...»).

Što se pak tiče sredstva izvršenja, kod ovog djela važi takođe sve ono što je rečeno za djelo pod II. Istina, u tom smislu nema izrične odredbe, ali ta okolnost ne smije da navede na krivi zaključak. Ako se posmatra original statutarnog teksta, vidi se, da su sva tri djela (tj. kako ovo, tako i ona izložena pod I i II) obuhvaćena jednim iako povećim fragmentom, koji sačinjava cjelinu (od tačke do tačke). Kao sredstvo izvršenja i kod djela izloženog pod I, kao i kod djela izloženog pod II, pojavljuje se »oružje ili koja vrsta oružja«, pri čemu je — kao što je ranije istaknuto — pojam oružja shvaćen veoma široko. Nema nikakvog razloga, koji bi navodio na zaključak da je u ovih nekoliko zadnjih alineja istog statutarnog fragmenta (izuzevši ovaj fragment kao cjelinu) u pogledu sredstva izvršenja ovog djela zakonodavac htio da kaže nešto drugo. Da je štogod drugo u tom smislu kod ovog djela zakonodavac htio da kaže, on bi to bez sumnje i posebno naglasio, kao što je to učinio u pogledu forme vinosti, o čemu će biti posebno riječi. Prema tome i kod ovog krivičnog djela treba uzeti da se kao sredstvo izvršenja moglo pojaviti samo oružje — naravno, shvativši pojam oružja i kod ovog djela isto toliko široko kao i kod djela pod I i II.

Međutim, dok se djela pod I i II mogu izvršiti kako dolozno, tako i kulpozno, dotle se ovo krivično djelo može izvršiti samo umišljajno (dolozno). Zakonodavac je to posebno istakao («... si apensate...»). Iz toga dalje proizilazi da se u onim slučajevima gdje je na isti način postignuta ista posljedica, ali je počinitelj djelovao kulpozno, ne može raditi o ovom krivičnom djelu. U takvim slučajevima bi se moglo raditi o nehatnom djelu izloženom pod II ovog odjeljka, ili eventualno o djelu kulpoznog odsijecanja uda, izloženom pod II/b u odjeljku »A« ove glave.

Što se tiče kazne, ona je za ovo djelo strogo određena i predstavlja potpunu akcepciju principa taliona. Ona se, naime, sastoji u odsijecanju jednakog uda počinocu. U stvari, u pogledu kazne ovo djelo je potpuno izjednačeno sa djelom doloznog odsijecanja uda, izloženim pod II/a u odjeljku »A« ove glave. To izrično kaže i odnosni propis: »...condemnetur ad amputationem similis membri prout supra in precedenti Statuto...« («... neka se osudi na odsijecanje jednakog uda, kao gore u prethodnom statutu...»)²

Sporedna kazna ni za ovo djelo nije, predviđena.

² Djelo koje se ovdje izlaže predviđeno je propisom rub. 8-lib. III. Djelo doloznog odsijecanja uda izloženo pod II/a u odjeljku »A« ove glave predviđeno je propisom prethodne rubrike, tj. rub. 7-lib. III. Kako statutarni tekstovi nazivaju rubrike »statutima«, to izraz »in precedenti Statuto« treba razumjeti kao »u prethodnoj rubrici« (tj. u rub. 7-lib. III).

IV LOMLJENJE KOSTI UDARCEM

»... Si vero aliquis percusserit aliquem et ex dicta percussione fractum fuerit os puniatur in libras X...¹

Glede objekta i subjekta ovog krivičnog djela vrijedi sve ono što je već rečeno kod djela pod I.

Radnja izvršenja mora biti aktivno činjenje i manifestuje se putem udarca, čija neposredna posljedica mora biti lomljenje neke kosti u tijelu napadnutog. Pri tom treba naročito imati na umu da to ne može biti bilo koja kost, već samo neka od kostiju koja nije obuhvaćena narednim propisom, koji će biti posebno izložen pod V. Naime, dotičnim propisom posebno su zaštićene: bedrenica, podlaktica, ruka, cjevanica, noga (tj. stopalo) i za lomljenje ovih kostiju putem nanesenog udarca predviđene su znatno teže kazne. Najzad, još jedan naredni propis (koji će biti posebno prikazan pod VI) odnosi se specijalno na lomljenje i izbijanje zuba, pri čemu je kazna za izbijanje i lomljenje zuba znatno blaža nego li za koje drugo od ovih djela.

Iz prednjeg proizilazi da se kao kost u smislu ovog propisa ima smatrati svaka kost čovječjeg tijela osim: bedrenice, podlaktice, ruke, cjevanice (golijeni), noge (tj. stopala) i zuba, jer se na ove kosti odnose posebni propisi.

Što se vinosti tiče, djelo može biti počinjeno kako dolozno, tako i kulpozno.

Kazna je strogo određena i po vrsti i po mjeri — novčana kazna od 10 libara. Sud nema nikakve mogućnosti za individualizaciju kazne, pa je stoga i svako diferenciranje krivaca prema formi vinosti ostajalo bez praktične vrijednosti.

Sporedna kazna nije predviđena.

Što se tiče naknade štete u okviru krivičnog postupanja, kod ovog djela nema nikakve izrične odredbe. Istina, u slijedećem propisu (koji će biti izložen pod V), koji tretira odgovornost za nanošenje teške tjelesne povrede lomljenjem cjevanice, noge itd. predviđeno je da se počilac, pored kazne, ima obavezati i na naknadu troškova i štete («... et in damnis expensis et interesse in casibus predictis...»² Da li je zakonodavac izrazom »gorerečeni slučajevi« želio da obuhvati i ovo djelo (što je moguće) ili pak samo djelo o kome se govori u dotičnom propisu, ne bi se moglo pouzdano zaključiti.

¹ U prevodu: »... Ako pak neko udari nekoga i od rečenog udarca bude slomljena kost, neka se kazni sa 10 libara...« (fol. 49).

² »... i na troškove i štete u gorerečenim slučajevima...«

V LOMLJENJE BEDRENICE, PODLAKTICE, RUKE, GOLIJENI (CJEVANICE) ILI NOGE (STOPALA) — NANESENO UDARCEM

»... Si vero spatula vel brachium vel manus condemnatur in libras XXV. Si vero in crure tibia vel pede, condemnatur eadem pena et in damnis expensis et interesse in casibus predictis...«¹

Po pitanju subjekta, objekta, forme vinosti i radnje izvršenja između ovog djela i djela pod IV nema nikakve razlike. Razlika je jedino u posljedici i mjeri kazne.

Posljedica se kod ovog krivičnog djela očituje u lomljenju bedrenice, podlaktice, cjevanice (golijeni) ili noge (stopala).²

Kazna je i kod ovog djela strogo određena po vrsti i mjeri. Radi se o novčanoj kazni od 25 libara.

Kod ovog djela izričito je propisano da se počinitelj ima obavezati na naknadu troškova i štete («... et in damnis expensis, et interesse in casibus predictis...»). Pri tom je potrebno pojam »troškova i štete« shvatiti vrlo široko, kako je to već izloženo i kod djela pod I.

Sporedna kazna ni za ovo djelo nije predviđena.

VI IZBIJANJE I LOMLJENJE ZUBA

a) Izbijanje zuba

»... Si vero ex aliqua percussione cadere fecerit dentem, puniatur in libras quinque pro quolibet dente amisso...«¹

I kod ovog krivičnog djela po pitanju subjekta, objekta, forme vinosti i radnje izvršenja nema razlike između ovog djela i krivičnih djela navedenih pod IV i V. Razlika je ovdje samo u posljedici i u mjeri kazne.

Posljedica nanesenog udarca kod ovog krivičnog djela treba da se očituje u izbijanju zuba, odnosno u njegovom potpunom uništenju.²

Kazna je za ovo djelo apsolutno utvrđena za vrstu, a relativno za mjeru. Naime, u svakom slučaju kazna je novčana, ali koliko će ona iznositi u svakom konkretnom slučaju zavisi od okolnosti koliko je zubiju dotičnim udarcem izbijeno, pri čemu se za svaki izbijeni zub odmjerava po 5 libara novčane kazne.

Kad je riječ o kazni kod ovog krivičnog djela mora se obavezno učiniti jedna važna napomena, na koju nas sili jedna odredba slijedećeg fragmenta, koji će biti obrađen pod VI/b (prilikom izlaganja djela lom-

¹ U prevodu: »... Ako pak bedrenica, ili podlaktica, ili ruka, neka se osudi na 25 libara. Ako li pak u cjevanici, golijeni ili nozi (tj. stopalu — m. p.), neka se osudi na istu kaznu i na troškove i štete u gorečim slučajevima...«

² Ako li pak rečena posljedica nije nastupila na nekoj od pomenutih kostiju, već na kakvoj drugoj kosti, koja ovdje nije spomenuta (isključivši zube), tada se ne radi o ovom krivičnom djelu, već o djelu naznačenom pod IV. Ako li je pak odnosa posljedica nastupila na zubima, tada se radi o djelu koje će biti izloženo pod VI.

¹ U prevodu: »... Ako od nekog udarca izbije zub, neka se kazni sa 5 libara za svaki izgubljeni zub...«

² Tako treba shvatiti izraz »cadere fecerit dentem«.

ljenja zuba), a koji se propis odnosi i na ovo krivično djelo. Riječ je o propisu, koji kaže »...et utroque casu puniatur etiam pena percussio- nis«. ³

Iz prednje odredbe proizilazi da se, kako kod ovog krivičnog djela, tako i kod onog koje će biti niže izloženo pod »b«, smatralo da postoji sticaj krivičnih djela, pa je određeno da se u takvim slučajevima imaju izreći dvije kazne i to: jedna za izbijanje, odnosno lomljenje zuba (za- visno od slučaja) i druga za udarac, kojim je ova posljedica prouzroko- vana.

Riječki statut od 1530. god. u znatnom broju slučajeva prihvatao je princip da veće djelo konzumira manje. ⁴ No kod ovog krivičnog djela to nije bio slučaj.

S obzirom na prednje, postavlja se pitanje: po kom će propisu i kako takav počinitelj odgovarati za udarac? Na ovo pitanje, međutim, ne može se dati jedan odgovor, koji bi zadovoljio sva pitanja i za sve slučajeve. Naime, koji će se propis za kažnjavanje udarca primijeniti zavisi uvijek od konkretnog slučaja. Tako, ako su se stekli elementi: da je i napadač i napadnuti građanin, stanovnik ili distriktualac grada Rijeke, da je udarac zadan oružjem (vjerovatno bi pojam oružja i ovdje trebalo shvatiti široko), da je udarac izazvao veliki gubitak krvi i da je zadan po danu — tada bi se pri kažnjavanju za udarac primijenila prva odredba iz rub. 8-lib. III, koja za takav udarac predviđa kaznu od 25 malih libara. ⁵ U slučaju kad bi stajali svi naprijed navedeni elementi, osim elementa vremena, tj. kada takav udarac ne bi bio zadan po danu već u noći (pri čemu je kao noć smatrano sve vrijeme od zalaska do izlaska sunca) — tada bi se na dotični slučaj imao primijeniti slijedeći propis rub. 8-lib. III, koji za takve udarce predviđa podvostručenje gornje kaz- ne od 25 malih libara, tj. kaznu od 50 malih libara. ⁶ Ista podvostručenja kazna (tj. kazna od 50 malih libara) izricala se za udarac — bez obzira da li sa ranom ili bez ranjavanja, kao i bez obzira da li je zadan noću ili danju — ako je zadan na gradskom trgu, gradskoj palati ili u lodži (element mjesta), pri čemu je u samom propisu dato objašnjenje granica

³ »... i u obadva slučaja neka se kazni i kaznom za udarac.«

⁴ U tom smislu postoji čak i jedan izričit propis u samoj rub. 8-lib. III, koji odre- đuje da se kod napadaja s istodobnim udarcem ima osuditi samo za udarac, a ne i za napad (razne vrste »napada« smatrane su posebnim krivičnim djelima, naravno, lakše prirode). Međutim, takvo stanovište Riječkog statuta o konzumiranju lakšeg djela sa strane težeg postoji samo za slučajeve kad se radi o napadaju (nasrtaju) s istodobnim udarcem i njime se u takvim slučajevima otklanja posebna odgovornost za napadaj. Međutim, ne postoji propisa koji bi na isti ili sličan način tretirao i ostale slučajeve kod kojih bi se inače ovaj princip mogao primijeniti.

⁵ Odnosni propis glasi: »Statutum et ordinatum est quod si aliquis civis vel habi- tator aut districtualis terre fluminis percusserit aliquem Civem habitatorem vel districtu- alem terre predictae cum armis cum magna sanguinis effusione cadat ad poenam librarum vigintiquinque parvorum pro qualibet percussione vel vulnere quo sanguis exiverit et hoc de die...«

U prevodu: »Određeno je i naredeno da ako koji građanin ili stanovnik ili distrik- tualac zemlje riječke (tj. Rijeke — m. p.) udari oružjem nekog građanina, stanovnika ili distriktualca naprijed rečene zemlje, s velikim izlivom krvi, pada pod kaznu od 25 malih libara za svaki udarac ili ranu iz koje poteče krv i to po danu...«

⁶ Ovaj propis glasi: »... si vero de nocte videlicet ab occasu solis usque ad ortum poena duplicetur...«

Ili u prevodu: »... ako li je pak noću, dakako, od zalaska sunca do izlaska, neka se kazna podvostruči...«

za ova mjesta.⁷ Ako bi udarac bio nanesen na način što bi se na napadnutoga bacio kamen ili štap, tada se primjenjuje drugi propis, koji za takav udarac propisuje kaznu od 10 libara.⁸ Najzad, ako bi izbijanje ili lomljenje zuba bilo izazvano udarcem u lice sa otvorenom šakom ili pesnicom, tada bi za kažnjavanje samog udarca došlo do primjene posebnog propisa, koji određuje, da se za udarac šakom ili pesnicom po licu ili po obrazu, ako krv nije potekla, kažnjava sa 40 solada za svaki udarac, a ako je krv potekla, ova kazna se udvostručava (naravno, kod izbijanja zuba udarcem krv će poteći, dok kod djelimičnog lomljenja zuba krv ne mora uvijek da poteče, pa će zavisiti opet od okolnosti konkretnoga slučaja koji će se od ovih propisa primijeniti⁹ itd.

Iz izloženog se vidi da se kod ovog krivičnog djela kažnjava za dva djela: za izbijanje zuba i posebno za udarac. Kolika će biti kazna za izbijanje zubiju zavisi od toga koliko je zuba uništeno, s tim što se kažnjava sa 5 libara novčane kazne za svaki uništen zub. Kolika će pak biti kazna za udarac zavisi od okolnosti konkretnog slučaja, odnosno od toga koji će se propis za udarac primijeniti.

Sporedna kazna kod ovog djela nije predviđena, a takođe ni mogućnost ostvarenja naknade štete u krivičnom postupku.

b) Lomljenje zuba

»... Si vero dentem fregerit puniatur media poena et utroque casu puniatur etiam pena percussionis...¹⁰

Razlika između ovog i prethodnog djela opet je samo u posljedici i kazni.

Posljedica je kod ovog djela blaža nego li kod prethodnog. Tako, dok se kod prethodnog djela posljedica očitovala u izbijanju, odnosno potpunom uništenju zuba, dotle se kod ovog djela očituje u lomljenju. Kod ovog djela, dakle, zub nije potpuno uništen, nego samo oštećen

⁷ Propis glasi: »... Et similiter de insultis cum percussione et vulnere vel sine vulnere factis in platea comunis seu in palatio vel logia poena duplicetur. Que platea intelligatur a logia comunis, inclusive usque ad portam maris recto tramite cum omnibus apotecis circum circa. Et similiter intelligatur extra dictam portam et pontem et ipsam logiam extra portam usque ad portam inferiorem versus S. Andream et a dicta porta usque ad tragetum fluminis, et littus maris que loca omnia veniant appellatione platee... «

U prevodu: »... I isto tako kod napada sa udarcem i ranom ili bez rane, počinjenih na gradskom trgu ili u palati ili lodži, neka se kazna podvostruči, Ovaj trg se podrazumijeva od opštinske lodže zaključno do morskih vrata u pravoj liniji sa svim magazinima unaokolo. I isto tako se smatra van rečenih vrata i mosta i same lodže van vrata sve do donjih vrata prema sv. Andriji i od rečenih vrata sve do skele riječke i morske obale, koja se sva mjesta imaju zvati trgov... «

⁸ Ovaj propis glasi: »... Si vero aliquis projecerit alicui lapidem vel bastonem si sanguis exiverit vel non exiverit condemnatur pro tali percussione in libras X... «

U prevodu: »... Ako pak neko baci na nekoga kamen ili štap, te ako poteče ili ne poteče krv, neka se osudi za takav udarac na 10 libara... «

⁹ Dotični propis glasi: »... Si vero aliquis aliquem percusserit in facie vel in vultu cum manu vacua cum pugno vel alapa apensate vel studioso, si sanguis non exiverit condemnatur in solidos quadraginta pro qualibet alapa vel pugno... Et si ex dictis percussionibus sanguis exiverit condemnatur in duplum dictarum penarum... «

U prevodu: »... Ako pak neko nekoga udari u lice ili po obrazu s otvorenom rukom, pesnicom ili čuškom, smišljeno ili sa težnjom, ako ne poteče krv, neka se osudi na 40 solada za svaku čušku ili pesnicu... i ako bi od rečenih udaraca krv potekla, neka se osudi dvostruko od navedenih kazna... «

¹⁰ U prevodu: »... Ako pak slomi zub, neka se kazni polovinom kazne i u obadva slučaja neka se kazni i kaznom za udarac... «

— prelomljen, odlomljen, okrznut. Otuda je i kazna za ovo djelo mnogo blaža i iznosi samo polovinu one novčane kazne koja je propisana za prethodno djelo — dakle, dvije i po libre po jednom slomljenom zubu. Inače, i kod ovog djela kazna je apsolutno određena po vrsti, a relativno po mjeri. Koliki će biti iznos novčane kazne u svakom posebnom slučaju zavisi od broja polomljenih zuba, jer se za svaki slomljeni zub odmjerava po dvije i po libre novčane kazne.

I kod ovog djela, pored učina u pitanju kažnjava se posebno i kaznom propisanom za udarac. U tom pravcu za ovo djelo važi sve ono što je već rečeno kod prethodnog djela.

* * *

.....

Interesantno je naglasiti da Vinodolski zakon nema propisa koji se odnosi na djela teških tjelesnih povreda zadatih običnim ljudima (kmetovima), već samo jedan jedini propis koji se odnosi na teške tjelesne povrede zadate podknežinu, službenicima ili permanima (kvalifikovani objekti). Doduše, u Vinodolskom zakonu (čl. 25) postoji propis koji se odnosi na »bienja, ranenja i od stućenja meju kmeti« (»bijenje, ranjavanje i tučnjavu među kmetovima«) pa je vjerovatno da su ovamo bila gurnuta kako djela teških, tako i djela lakih tjelesnih povreda. No pri tom se nije vodilo računa o težini posljedice da bi se moglo izvršiti diferenciranje učina koji bi se mogli smatrati teškim tjelesnim povredama od onih koji bi predstavljali lake tjelesne povrede, a kazna je bila uvijek ista, bez obzira o kakvom se učinu radilo (tj. bez obzira o kakvoj se posljedici radilo, naravno, pod uslovom da ovim nije prouzrokovana smrt napadnutog lica). O članu 25 Vinodolskog zakona, koji tretira ovo djelo, biće posebno riječi kasnije kada se bude govorilo o lakim tjelesnim povredama po Vinodolskom zakonu.

Što se pak tiče Kastavskog, Veprinačkog i Trsatskog statuta, nijedan od napred pomenutih statuta ne sadrži nikakvog propisa koji bi se odnosio na teške tjelesne povrede, bez obzira da li se radi o djelima počinjenim nad običnim ili nad kvalifikovanim objektom. Istina, svaki od spomenutih statuta sadrži poneki propis o tjelesnim povredama, ali prema elementima bića dotičnih djela ista bi trebalo svrstati prije u grupu lakih negoli u grupu teških tjelesnih povreda. Stoga ćemo ove učine prikazati kasnije, kad bude riječ o lakim tjelesnim povredama. Vrlo je vjerovatno da su se ti propisi primjenjivali jednako u slučajevima teških kao i u slučajevima lakih tjelesnih povreda, jer ovi propisi nisu vršili diferenciju odnosnih učina prema težini posljedice, kao što bi to činilo moderno krivično pravo ili kao što je to, uostalom, u mnogo slučajeva činilo riječko krivično pravo po Statutu iz 1530. godine. Iz ovoga se daje zaključiti da je Trsatski statut — iako se pojavio punih 110 godina poslije Riječkog statuta — i po ovom pitanju zaostajao daleko iza Riječkog statuta.

I ODSIJECANJE ILI OSAKAČENJE UDA KAPETANU

»... Sed si alicui ipsorum inciserint membrum, vel debilitaverint: tunc ille talis, qui incisit vel debilitavit membrum d. Capitaneo decapitetur, ita et taliter, quod moriatur...¹

Počinitelj ovog krivičnog djela može biti bilo koje lice (građanin, distriktualac ili stranac).²

Radnja izvršenja sastoji se u aktivnom činjenju, što proizilazi iz same prirode djela. Međutim, neposredni način izvršenja djela može biti kakav bio, pod uslovom da je prouzrokovao predviđenu posljedicu — odsijecanje ili osakaćenje (tj. trajno oslabljenje normalnih funkcija) bilo kakvog uda.

Elementi koji ovo djelo odvajaju od ostalih djela odsijecanja ili osakaćenja uda jesu: napadni objekt djela i kazna.

Sve ono što je rečeno ranije za objekt kod krivičnog djela ubistva kapetana i vikarija³ — naravno, samo ukoliko se odnosi na kapetana — važi i za objekt kod ovog krivičnog djela.

Iz prirode djela proizilazilo bi takođe da se isto može počiniti bilo sa umišljajem, bilo nehatno. Kad bi u tom smislu postojalo kakvo ograničenje (tj. kad bi se ovo djelo moglo počiniti samo umišljajno) u statutarnom tekstu bi to najvjerovatnije bilo posebno naglašeno, kao što je slučaj s ostalim doloznim djelima. Međutim, kod ovog djela u statutarnom tekstu nema nikakvog pomena o formi vinosti, koja se za ovo djelo traži.

Kazna je za ovo djelo strogo određena i sud nema mogućnosti za diferenciranje krivaca, s obzirom na kakve specifične okolnosti slučaja. Sastoji se u odsijecanju glave («... tunc ille talis, qui incisit vel debilitavit membrum d. Capitaneo decapitetur, ita et taliter, quod moriatur...»). Nije predviđena nikakva sporedna kazna, niti kakva naknada štete, koja bi se mogla ostvarivati u krivičnom postupku.

II ODSIJECANJE ILI OSAKAČENJE UDA VIKARIJU

»... Si dno Vicario eidem debilitanti vel incidenti suum simile membrum amputetur, et oculus etiam extrahatur...⁴

Razlika između ovog i prethodnog djela leži jedino u objektu napada i kazni. Što se pak tiče subjekta, radnje izvršenja, njome prouzrokovane posljedice, forme vinosti i svega ostalog, kod ovog krivičnog djela važi sve ono što je naprijed rečeno za djelo pod I.

¹ U prevodu: »... No, ako nekome od njih odsijeku ud ili ga osakate (tj. oslabe — m. p.), tada neka se onome, koji je otkinuo ili osakatio ud gospodina kapetana, odsiječe glava, tako i potpuno da umre...«

² To se vidi iz početnih riječi rub. 15-lib. III: »Statuimus, quod si qua persona...« Ovaj fragment odnosi se na počinioca bilo kojeg krivičnog djela iz rub. 15-lib. III, pa prema tome i na ovo djelo.

³ Vidi u Glavi I (krivična djela protivpravnog lišenja života), odjeljak »B« pod I ovoga rada — Posebni dio (ubistvo kapetana ili vikarija).

⁴ U prevodu: »... Ako gospodinu vikariju osakati ili odsiječe (misli se na ud — m. p.), neka mu se odsiječe jednaki ud i još neka mu se oko izvadi...«

Objekt djela u pitanju može biti samo vikarij i to kako za vrijeme trajanja njegove službe, tako i u roku od šest mjeseci po prestanku njegovih službenih funkcija. No ukoliko bi dotični napad — koji je imao za posljedicu osakaćenje ili odsijecanje nekog uda — bio izvršen na bivšeg vikarija sa bilo kakvim motivom, koji bi bio u vezi sa službenim radom napadnutog bivšeg vikarija iz vremena kada je ovome trajala služba, tada se kao objekt ovog djela može pojaviti i takav bivši vikarij, pod uslovom da je izvršenje ovog djela nad njim uslijedilo u okviru roka od dvije godine dana po svršetku njegove službe.²

Kazna je i za ovo djelo (kao što je slučaj i sa djelom pod I) daleko teža negoli za ista djela kada se kao objekt pojavljuju obični drugi građani (ili pak stranci, ili distriktualci). Naime, kazna se kod ovog djela sastoji u odsijecanju jednakog uda počiniocu i u vađenju jednog oka. Po svojoj oštini ova kazna, dakle, daleko prevazilazi oštrinu kazne koja proističe iz primjene principa taliona, a koji princip je inače zastupljen u kažnjavanju istih djela počinjenih prema običnom objektu (građaninu, distriktualcu, strancu).³ Kazna je kod ovog djela strogo fiksirana i sud nema zakonske mogućnosti da vrši bilo kakvu diferencijaciju krivaca i kazni.

Sporedna kazna ni kod ovog djela nije predviđena, kao ni mogućnost da se u krivičnom postupku ostvaruje zahtjev za naknadu štete.

III ODSIJECANJE ILI OSAKAĆENJE UDA SUDIJAMA ILI SINDICIMA

»... Si dnis Judicibus vel Sindicatoribus condemnatur percutientes ad penam ducentarum librarum, et banni perpetui a dicta terra et eius districtu. Sed si modum solvendi poenam non habuerint, truc percutientibus simile sibi membrum amputetur, et postea banniantur...«¹

Glede subjekta ovog krivičnog djela važi sve ono što je rečeno za počinioca djela pod I i II. Isto vrijedi i u odnosu na radnju izvršenja, formu vinosti i dr. Razlika je jedino u objektu i kazni.

Objekt ovog krivičnog djela može biti sudija ili sindik (i to svejedno koji od njih, pošto su svi elementi bića ovog djela, kao i kazna, isti, bilo da se radi o sudiji, bilo o sindiku). Da bi se sudija ili sindik mogli smatrati objektom djela u pitanju potrebno je da je odnosno krivično djelo nad njima izvršeno u vremenu trajanja njihovih službenih funkcija. Izuzetak je predviđen jedino u slučaju ako bi ovo djelo nad njima bilo izvršeno po prestanku njihovih službenih funkcija, ali je izvršeni napad u vezi sa njihovim službenim radom iz vremena dok su bili u službi grada. U takvom slučaju objektom ovog krivičnog djela

² U pogledu objekta kod ovog krivičnog djela važi sve ono što je već ranije rečeno za objekt kod krivičnog djela ubistva vikarija (Glava I, odjeljak »B« pod I ovoga rada — (Posebni dio). Stoga detaljnije o ovome vidjeti na spomenutom mjestu.

³ O djelima ove vrste, počinjenim prema običnom objektu (strancu, distriktualcu ili građaninu) vidi ranije u odjeljku »A« i »B« ove glave.

¹ U prevodu: »... Ako gospodi sudijama ili sindicima, neka se osude napadači na kaznu od 200 libara i neka se vječno prognaju iz rečene zemlje (misli se na Rijeku — m. p.) i njenog distrikta. No, ako ne bi imali načina (tj. mogućnosti — m. p.) da kaznu plate, tada napadačima neka se jednaki ud odsiječe i potom neka se prognaju...«

mogli bi biti i bivše sudije ili sindici, no pod uslovom da je djelo nad njima izvršeno u okviru roka od dvije godine od prestanka njihove službe.²

Kazna je i za ovo krivično djelo strogo fiksirana. Upada u oči postojanje glavne i sporedne kazne, pri čemu je izricanje sporedne kazne obavezno, uz glavnu kaznu. Glavna kazna sastoji se u novčanoj kazni od 200 libara, dok se sporedna kazna sastoji u vječnom izgonu počinioca sa teritorije grada Rijeke i njenog distrikta. U slučaju da osuđeni ne bi mogao da plati tako visoku novčanu kaznu, propisano je da se novčana kazna ima zamijeniti tjelesnom kaznom, koja se sastoji u odsijecanju jednakog uda. Sporedna kazna vječnog izгона imala je biti izrečena bez obzira na to da li će glavna kazna biti i ostati novčana ili će se pretvoriti u tjelesnu kaznu.

IV TEŠKE TJELESNE POVREDE NANEŠENE SATNIKU I OSTALIM PLAĆENIM SLUŽBENICIMA OPŠTINE RIJEČKE

»...pro Satnico vero et alijs officialibus salariatis comunis terre fluminis si offendantur servetur Statutum de quo supra, sub rubrica: de penis duplicandis. Adijcientes quod quicumque offenderit aliquem qui fuisset Vicarius, Judex maleficiozum, Judex loci Satnicus, Sindicator, aut contrattarum Capitaneus etiam post finitum ejus offitium infra bienium si quidem offenderit illum propter aliquid quod is existens in offitio, vel suum offitium faciendo egisset, cadat et teneatur ad illam penam ad quam teneretur si taliter offenderisset eundem existentem in offitio. Si quis autem Cancellarium offenderit dictis vel factis ad eandem teneatur penam ad quam percutiens, aut offendens satnicum teneretur et veniet insuper offensor ultra praemissa arbitrio magnifici dni Capitanei juxta qualitatem delicti acriter puniendus...«¹

Prednji propis ne odnosi se samo na krivična djela teške tjelesne povrede, pogotovo ne na neko određeno djelo iz te grupe. No pošto se ovaj propis odnosi na sva krivična djela koja mogu biti počinjena nad plaćenim službenicima opštine riječke, iz toga proizilazi da se ovim pro-

² Ovo proističe iz jednog posebnog propisa rub. 15-lib. III, koji glasi: »...Adijcientes quod quicumque offenderit aliquem qui fuisset Vicarius, judex maleficiozum, Judex loci, Satnicus, Sindicator, aut contrattarum Capitaneus etiam post finitum eius offitium infra bienium si quidem offenderit illum propter aliquid quod is existens in offitio, vel suum offitium faciendo egisset cadat et teneatur ad illam penam ad quam teneretur si taliter offenderisset eundem existentem in offitio...«

U prevodu ovaj propis bi glasio:

»... Dodavši, da kogod napadne nekoga, koji je bio vikarij, krivični sudija, mjesni sudija, satnik, sindik ili kapetan gradske četvrti, takode poslije prestanka njegove službe do dvije godine, ako ga napadne radi nečega što je učinio kad je bio u službi ili u vršenju svoje službe, neka potpadne i dode pod onu kaznu pod koju bi došao da ga je tako napadnuo kada je bio u službi...«

¹ U prevodu: »... Sto se tiče satnika i drugih plaćenih službenika zemlje riječke, ako bude napadnuti, neka se primjenjuje statut (misli se na propis, odnosno na posebnu rubriku — m. p.) o kojemu gore (tj. koji se spominjao ranije — m. p.) pod naslovom »O dupliranju kazni«. Dodavši, da kogod napadne nekoga, koji je bio vikarij, krivični sudija, mjesni sudija, satnik, sindik ili kapetan gradske četvrti, takode poslije prestanka njegove službe do dvije godine, ako ga napadne radi nečega što je učinio kad je bio u službi ili u vršenju svoje službe, neka potpadne i dode pod onu kaznu pod koju bi došao da ga je tako napadnuo kada je bio u službi. No, ako neko napadne kancelara riječima ili djelima, neka dode pod istu kaznu pod koju bi došao da je udario ili napao satnika, a može i povrh toga biti oštrije kažnjen, po odluci uzvišenog gospodina kape-tana, prema vrsti delikta...«

pisom možemo donekle koristiti i pri proučavanju djela teške tjelesne povrede, nanesenog plaćenim službenicima grada. Zbog toga ćemo, isključivo s tog aspekta, posebno razmotriti ovaj propis.

Propis je opšte prirode. Ne govori o određenom krivičnom djelu, već sadrži samo neke načelne odredbe. Ukoliko bi se radilo o krivičnom djelu makar kakve teške tjelesne povrede, počinjene nad nekim od navedenih lica, tada bi dotično djelo trebalo određivati prema elementima bića datim kod teških tjelesnih povreda izloženih ranije u odjeljku »A« (teške tjelesne povrede iz rub.7-lib.III) i odjeljku »B« (teške tjelesne povrede iz rub.8-lib.III) ove glave. Ovaj gore citirani propis samo dopunjuje one ranije spomenute propise o djelima teških tjelesnih povreda (odjeljak »A« i »B« ove glave) i to u odnosu na objekt i kaznu za djelo u pitanju. Cilj je ovog propisa da ostvari pojačanu zaštitu spomenutih gradskih službenika, odnosno da pojača krivično-pravnu represiju nad počiniocima koji bi za objekt napada uzeli neko od ovih lica.

Da bi kod neke teške tjelesne povrede moglo da dođe do primjene ovog propisa — pored elemenata koji određuju posebno biće određenog krivičnog djela teške tjelesne povrede — potrebno je da se kao objekt pojavljuje satnik ili bilo koji plaćeni službenik grada. Razumije se, napad treba da je izvršen u vremenu dok je još trajala služba pomenutim službenim licima. U tom slučaju (kod postojanja kvalifikovanog objekta), kazna bi se počiniocu odmjeravala na način što bi se kazna — koja je inače propisana za takvo djelo u slučajevima gdje se ne radi o kvalifikovanim objektima² jednostavno udvostručila, primjenom propisa rub. 12-lib.III,³ na koji propis upućuje naprijed citirana odredba rub. 15-lib. III, a suviše okrivljeni kaznio još i sa tri mjeseca zatvora. Ukoliko bi se pak radilo o novčanoj kazni, koju osuđeni ne bi mogao platiti, tada bi se ova kazna zamijenila progonom. Ne ovo zadnje zavisilo bi od slobodne ocjene kapetana i krivičnog sudije.

Plaćenim službenicima u smislu navedenih propisa — sudeći po slovu i smislu spomenutih odredaba rub. 12 i rub. 15-lib. III — smatrali bi se, po našem mišljenju, svi plaćeni opštinski službenici, izuzev glasnika i službenika gradskih četvrti (tj. četiriju gradskih kvartova).

Međutim, pored izloženog, kod tretiranja krivičnog djela teške tjelesne povrede izvršenog nad ovim licima, treba imati na umu još i slijedeće:

² Ova djela (kao i kazne za ista) izložena su u ovoj glavi — odjeljak »A« i »B«. To su zapravo teške tjelesne povrede iz rub. 7 i 8-lib. III.

³ Fragmenat propisa rub. 12-lib. III, koji se na ovo odnosi, glasi: »... Et si aliquis Civis habitator districtualis vel forensis offenderit aliquem de predictis officialibus, factis ut verbis, cadat ad penam in Statutis contentam que pena duplicari debeat et ultra predictam penam stare debeat in carceribus Communis per tres menses et si solvere non poterit condemnationem banniatur de terra fluminis in (valjda je trebalo da stoji »et«, kako je u prepisu po kome je ove statutarne tekstove citirao dr. Herkov) districtu arbitrio D. Capitanei et D. Judicis maleficiorum et appellatione officialium hoc casu non comprehendantur precones nec officiales contratarum...«

U prevodu ovaj fragmenat glasi: »... I ako koji građanin, stanovnik, distrikualac ili stranac napadne koga od naprijed rečenih službenika (riječ je o plaćenim opštinskim službenicima, jer se jedino oni spominju u prvom dijelu ove rubrike — m. p.), djelom ili riječju, potpada pod kaznu predviđenu u statutu, koja se kazna ima podvostručiti i preko naprijed rečene kazne ima ostati u opštinskim zatvorima za tri mjeseca i ako ne bi mogao platiti osudu, neka se progna iz zemlje riječke i distrikta, prema odluci gospodina kapetana i gospodina krivičnog sudije. I naziv službenika u ovom slučaju ne obuhvata glasnike, niti službenike gradske četvrti...«

Propis rub. 12-lib. III ne može se primijeniti kod teških tjelesnih povreda izloženih pod I, II i III ovog odjeljka,⁴ jer su ovi učini predviđeni posebnim propisima (te kao takvi i posebno obrađeni u rečenom odjeljku ovog rada).

Najzad, ako je neko napao službena lica pobrojana u naprijed citiranom propisu rub. 15-lib. III (tj. vikarija, krivičnog sudiju, mjesnog sudiju, satnika, sindika ili kapetana gradske četvrti), pa makar koje krivično djelo taj učin predstavljao — dakle i kada se radi o djelu teške tjelesne povrede — ova lica će se smatrati kvalifikovanim objektima i u roku od dvije godine po prestanku njihove službe, ako je napad na njih uslijedio povodom nečega što su oni uradili u vršenju svoje službene dužnosti, u vrijeme dok su se još nalazili u službi. Što se tiče vikarija, sudija i sindika, ovaj propis nam na ovom mjestu nije interesantan, jer je o tome već bilo govora ranije. Međutim, ovdje treba samo dodati da se dotičnim propisom imao koristiti još i satnik i kapetan gradske četvrti, pored ranije spomenutih službenika. No dok se u slučajevima, kada se ovom odredbom koriste vikarij, sudije ili sindici, imaju primijeniti odgovarajući posebni propisi rub. 15-lib. III, koji teške tjelesne povrede nanesene ovim licima posebno tretiraju i za njih propisuju posebne kazne (jer se radi o posebnim krivičnim djelima), dotle, u slučaju kad se njome koristi satnik ili kapetan gradske četvrti, na dotični slučaj se primjenjuju propisi o teškim tjelesnim povredama iz rub. 7 ili 8-lib. III (zavisno od slučaja),⁵ uz primjenu propisa rub. 12-lib. III: »O podvostručenju kazni...«

Na koncu treba napomenuti da je u svemu ovome sa satnikom izjednačen i gradski kancelar, sa dodatkom da je u takvom slučaju (kad bi se kao objekt djela pojavio kancelar) kapetan mogao još i povećati kaznu, koja bi se inače, shodno gornjim propisima, imala izreći počiniocu. Da li će u pojedinom konkretnom slučaju doći do povećanja ovih kazni, te kakvo će i koliko to povećanje iznositi zavisi od slobodne ocjene kapetana, prema vrsti delikta u pitanju.

V ODSIJECANJE UDA POSLANICIMA ILI SLIČNIM SLUŽBENIM LICIMA

»...Sed si talis persona, aliqua tali occasione, aliquo modo offenderit, seu offendi fecerit de facto talem ambasciatorem, sive qui fuisset ambasciator, sive talem civem et habitatorem fluminis, pro eo quod sic ut supra in eius ambasciaria, sive in aliquo consilio aliquid tractasset, procurasset dixisset vel consulisset... Et si aliquod membrum in tali offensione obruncaretur, quod talis obruncans, et quicumque alius qui talis obruncationis membri conscius fuit sive particeps, sive consilium ut favorem prebuerit, quotquot fuerint cadant ad penam ducatorum

⁴ Radi se o djelima otsijecanja ili osakaćenja uda kapetanu (odjeljak »C« pod I), vikariju (odjeljak »C« pod II), sudijama ili sindicima (odjeljak »C« pod III).

⁵ Ova djela su ranije obrađena u odjeljcima »A« i »B« ove glave.

XXV auri, ultra omnem aliam penam Statutorum fluminis quacunque vice contrafecerit...«¹

Počinitelj ovog krivičnog djela može biti bilo koja osoba (građanin, distriktualac, stranac). Ovo proizilazi iz početnih riječi rub. 15-lib. III: »Statuimus, quod si qua persona...«, koje se odnose na počinitelje svih krivičnih djela iz rub. 15-lib. III, pa prema tome i na ovo krivično djelo.

Kao objekt djela u pitanju — prema odredbi naprijed citiranog statutarnog fragmenta — može se pojaviti »poslanik, bivši poslanik ili takav građanin i stanovnik riječki«. Glede objekta kod ovog krivičnog djela mora se ostati pri onome što je već ranije rečeno za objekt kod krivičnog djela ubistva poslanika ili sličnih službenih lica.²

Radnja izvršenja sastoji se u aktivnom činjenju — napadu. Svejedno je o kakvoj se radnji radi, tj. kakav je način neposrednog izvršenja djela, pod uslovom da je dotičnom radnjom proizvedena propisana posljedica — odsijecanje uda napadnutog lica (u konkretnom slučaju: poslanika ili sličnog službenog lica).

Djelo se može počiniti umišljajno. Motiv djela prilično je precizno određen: »...pro eo quod sic ut supra in eius ambasciaria, sive in aliquo consilio aliquid tractasset, procurasset dixisset vel consulisset...«.³ Motiv, dakle, treba da je u vezi sa vršenjem službene dužnosti napadnutih lica, pa bilo da su napadnuta lica bila još u službi u momentu napada, bilo da im je služba već ranije bila prestala, pod uslovom da je napad na njih izvršen u okviru roka od šest mjeseci od prestanka njihovih službenih funkcija.⁴

Što se pak kazne tiče, citirani propis određuje »...cadant ad penam ducatorum XXV auri, ultra omnem aliam penam Statutorum fluminis quacunque vice contrafecerit...«.⁵ Iz same ove odredbe proizilazi da se njome ne reguliše u potpunosti pitanje kazne za ovo djelo, kao za posebne krivično djelo, već propisuje samo vrstu i mjeru jedne posebne kazne, koja se ima izreći kumulativno, pored one kazne koja se ima inače izreći za isti učin prema drugim propisima. Naime, kad

1 U prevodu: »... Ali ako takvo lice u nekoj takvoj zgodi, na neki drugi način napadne (misli se na koji god bilo drugi način, osim »napada« riječju, jer se u prethodnom tekstu govori o napadu riječju na poslanike — m. p.) ili učini da se napadne takvog poslanika ili onoga koji je bio poslanik ili takvog građanina i stanovnika riječkog, zbog toga što je, kao gore, u svom poslanstvu ili u kojem vijeću, nešto uradio, odredio, rekao ili savjetovao... I ako kakav ud u takvom napadu bude odsiječen, da takav koji je odsjekao i svaki onaj koji kod takvog odsijecanja uda bude saučesnik ili ortak (particeps — onaj koji u tome ima udjela — m. p.) ili pruži savjet ili odobravanje, koliko god ih bude, neka padnu pod kaznu od 25 zlatnih dukata, preko svih drugih kazna Riječkog statuta, kad god protivno (misli se na propise statuta — m. p.) uradi... «

2 O ovome je detaljno bilo riječi u odjeljku »B«, pod III, Glava I (kod tretiranja kriv. djela ubistva poslanika ili sličnih službenih lica).

3 »... zbog toga što je, kao gore, u svom poslanstvu ili u kojem vijeću, nešto uradio, odredio, rekao ili savjetovao... «

4 Za bivše poslanike rok od 6 mjeseci po prestanku službe predviđen je posebnim propisom rub. 15-lib. III in fine, koji kaže: »... Et gaudeant Vicarius et ceteri officiales forenses privilegio huius Statuti per menses sex eorum finito officio.«

U prevodu: »... I neka vikarij i ostali strani službenici uživaju privilegiju ovog statuta (misli se na rub. 15-lib. III) kroz 6 mjeseci po svršetku službe. — Nema sumnje da se izraz »officiales forenses« odnosi na poslanike, u smislu gornjeg statutarnog propisa.

5 U prevodu: »... neka padnu pod kaznu od 25 dukata zlatnih, preko svih drugih kazna Riječkog statuta, kad god protivno urade... «

uslijedi ovo krivično djelo tada se za isto kumulativno izriču dvije kazne. Jedna od njih je u stvari ona kazna koja je propisana za isti učin izvršen nad običnim (nekvalifikovanim) objektom.⁶ Druga je pak kazna propisana ovim statutarnim fragmentom i sastoji se u novčanoj kazni od 25 zlatnih dukata za svaki slučaj. Prema tome kod ovog djela imaju se kumulativno izreći dvije kazne — jedna tjelesna (odsijecanje jednakog uda počiniocu, prema propisu iz rub. 7-lib. III) i druga novčana (25 zlatnih dukata, prema gore citiranom fragmentu rub. 15-lib. III). Tako, kod ovog krivičnog djela, baš ova druga, novčana kazna, predstavlja pojačanu krivično-pravnu represiju protiv izvršilaca ovog djela nad kvalifikovanim objektom u smislu citiranog statutarnog fragmenta.

Kod ovog krivičnog djela izričito je naglašena krivično-pravna odgovornost saučesnika koji se — riječ je o ovoj drugoj novčanoj kazni — kažnjavaju istom kaznom kao i izvršilac.⁷ U stvari, time je kod ovog djela samo potvrđen princip o krivično-pravnoj odgovornosti saučesnika, koji je princip inače postavljen u vidu jednog opšteg propisa (važeećeg za sva krivična djela) iz rub. 21-lib. III Statuta.⁸

* * *

Kastavski, Veprinački i Trsatski statut nemaju nikakvih odredaba koje bi se posebno odnosile na djela teških tjelesnih povreda počinjenih nad kvalifikovanim objektima. Zapravo, spomenuti statuti ne sadrže nikakav pozitivni propis niti za djela teških tjelesnih povreda počinjenih nad običnim objektima. Značilo bi da je regulisanje kažnjavanja teških tjelesnih povreda uopšte u dotičnim gradovima i opštinama ostalo u domenu običajnog prava i nakon donošenja spomenutih statuta. Stoga je nemoguće sigurno reći da li su te običajne norme pravile i kakvu razliku između djela teških tjelesnih povreda izvršenih nad kvalifikovanim objektima i onih koja su izvršena nad običnim objektima.

Što se tiče Vinodolskog zakona, on tu razliku jasno pravi. Tako se jedan fragmenat člana 30 Vinodolskog zakona posebno bavi krivičnim djelom teške tjelesne povrede nanesene podknežinu, službenicima ili permanima.⁹

⁶ To je u stvari kazna propisana u rub. 7-lib, III za dolozno odsijecanje uda, koja se sastoji u otkidanju jednakog uda počiniocu (kazna određena po principu taliona). O tome vidjeti ranije u Glavi II, odjeljak »A«, pod II/a (krivično djelo doloznog odsijecanja ili osakaćenja uda).

⁷ Propis u tom smislu kaže: »... et quicumque alius qui talis obtruncationis membri conscius fuit sive particeps, sive consilium vel favorem prebuerit, quotquot fuerint, cadat ad penam ducatorum XXV auri...« etc.

⁸ U prevodu: »... i svaki onaj, koji kod takvog odsijecanja uda bude saučesnik, ili ortak, ili pruži savjet ili odobravanje, koliko god ih bude, neka padnu pod kaznu od 25 dukata zlatnih...« itd.

⁹ O ovom propisu iz rub. 21-lib. III bilo je detaljnije riječi ranije u ovom radu (vidi: Glava I, odjeljak »B« pod III). Tamo je donesen u originalu i prevodu čitav fragment rub. 21-lib. III, koji ovo pitanje tretira.

⁹ Dotični fragmenat čl. 30 Vinodolskog zakona u originalu glasi: »... Ako bi ot njih nikomu niki ud usikal ili shabil, tako da bi od toga ne mogal priti na prvo zdravje: ostanti na osudu onom, v kom ga knez oće osuditi«. (Tekst citiran prema dr Kostrenčiću: op. cit., str. 150).

U današnjem jeziku — citirano takođe prema dr Kostrenčiću (op. cit., str. 168) — dotični fragmenat bi glasio:

»... Ako bi kojemu od njih koji ud odsekao i povrijedio tako da ne bi mogao doći do predašnjeg zdravlja, neka plati globu na kakovu ga knez hoće da osudi.«

Po pitanju kazni nema sličnosti između ovog djela i djela teških tjelesnih povreda izvršenih nad kvalifikovanim objektima po propisima Riječkog statuta. Naime, dok Vinodolski zakon za djelo u pitanju propisuje globu, čiju visinu ima da odredi knez po slobodnoj ocjeni, dotle Riječki statut propisuje fiksno određene kazne i pri tom posebno diferencira nekoliko slučajeva, pri čemu se kazne međusobno znatno razlikuju, zavisno od toga nad kojim je funkcionerom dotično djelo izvršeno.

Ono pak što povezuje ova djela po Vinodolskom zakonu sa onima po Riječkom statutu jeste okolnost što se i kod jednih i kod drugih radi o teškim tjelesnim povredama sa kvalifikovanim objektom, pri čemu se kao objekt djela pojavljuju opštinski ili kneževi funkcioneri (u Rijeci: kapetan, vikarij, sudije i sindici, a u Vinodolu; podknežin, službenici i permani). Kako u Vinodolu (u godini 1288), tako u Rijeci (u godini 1530) interesi vladajućih krugova diktirali su pojačanu zaštitu njihovu i njihovih funkcionera, radi čega je ovaj interes i težnja zemaljskih gospodara i vladajuće grupe našla svoje ostvarenje i u Vinodolskom zakonu, kao što i znatno kasnije u Riječkom statutu. Vrijeme koje je proteklo između ova dva zakonska spomenika (242 godine) nije ništa u tom pravcu bitno izmijenilo, sem što je kod Riječkog statuta po pitanju kazni za ova djela stvar postavljena nešto drukčije, shodno kaznenom sistemu koji je u to doba važio u Rijeci.

G l a v a I I I

L A K E T J E L E S N E P O V R E D E

A) UČINI IZ RUB. 8-LIB. III

Rub. 8-Lib. III (fol. 48—49) nosi naslov: »De vulneribus et percusionibus cum effusione sanguinis et sine et de insultu«, ili u prevodu: »O ranama i udarcima sa izlivom krvi ili bez i o napadima«.

Učini koji su obuhvaćeni ovom rubrikom ne predstavljaju svi lake tjelesne povrede. Mnogi od njih odnose se na druga krivična djela, koja bi predstavljala ugrožavanje, realnu uvredu ili kakvo drugo krivično djelo. Istina, ni ostala djela, koja će biti prikazana u ovoj glavi, statutarne tekstovi ne nazivaju imenom »lakih tjelesnih povreda«, nego i ove učine, kao i one druge, nazivaju »napadima«, »udarcima«, »ranjavanjima« i sl. Između svih tih učina odabrani su radi prikazivanja u ovoj glavi samo oni koji, s obzirom na glavne konstitutivne elemente bića, faktički predstavljaju lake tjelesne povrede, bez obzira kako ih je riječki zakonodavac nazivao.

I LAKA TJELESNA POVREDA ZADANA ORUŽJEM PO DANU

»Statutum et ordinatum est, quod si aliquis Civis vel habitator aut districtualis terre fluminis percusserit aliquem Civem habitatorem vel districtualem terre predictae cum armis cum magna sanguinis effusione cadat ad poenam librarum viginti quinque parvorum pro qualibet percussione vel vulnere quo sanguis exiverit et hoc de die...«¹

I kao objekt i kao subjekt ovog krivičnog djela mogli su se javljati samo građani, stanovnici ili distriktualci grada Rijeke.

Kad je riječ o subjektu ovog krivičnog djela, treba svakako imati na umu odredbu jednog statutarog fragmenta iste rubrike, koji se nalazi pri kraju rub. 8-lib. III, a koji kaže: »...Et in omnibus et singulis supradictis casibus excipiantur minores XIII annis. Sed si fuerint maiores septenio puniantur arbitrio D. Capitanei et Judicis maleficiorum inspecta qualitate facti et conditione personarum...«²

Dotična odredba odnosi se svakako i na ovo krivično djelo, jer se, prema slovu gornjeg propisa, ova odredba ima odnositi na sva krivična djela iz rub. 8-lib. III (»...Et in omnibus et singulis supradictis casibus...«). Iz toga dalje proizilazi da su počinioci mladi od 7 godina smatrani apsolutno nedoraslim, tj. da su bili potpuno izuzeti od krivično-pravne odgovornosti. Međutim, počinioci koji su djelo izvršili u razdoblju od svoje navršene sedme pa do navršene četrnaeste godine bili su u principu krivično-pravno odgovorni za djelo u pitanju. Međutim, sud je svakim slučajem imao da odmjeri kaznu po svojoj slobodnoj ocjeni, pri čemu nije bio vezan ni vrstom ni mjerom kazne koja je inače propisana za djelo u pitanju. Mada o tome nema izričite odredbe, ipak bi pravilno bilo zaključiti da sud pri tom nije mogao izricati oštriju kaznu (bilo po vrsti, bilo po mjeri) od one koja je inače propisana za ovo djelo, već samo eventualno blažu ili, u najgorem slučaju, istu. Ovo bi proizilazilo otuda što je cilj dotične odredbe svakako bio da poboljša položaj ovako mladih počinitelja u odnosu na položaj sasvim odraslih izvršilaca, pa bi svako drugo tumačenje bilo u opreci s ovim osnovnim ciljem dotične odredbe.

Najzad, kad je riječ o objektu, treba takođe istaći jednu stvar. Naime, iz fragmenta »...percusserit aliquem Civem habitatorem vel districtualem terre supradictae...« (»...udari nekog građanina, stanovnika ili distriktualca naprijed rečenog grada...«) proizilazilo bi da se kao objekt ovog krivičnog djela može pojaviti bilo koji građanin, stanovnik ili distriktualac grada Rijeke. To je, međutim, samo djelimično tačno. Naime, ranjavanje nekih određenih opštinskih funkcionera ne bi predstavljalo ovo krivično djelo, pa makar da se svi ostali elementi bića podudaraju. Dotični funkcioneri, dakle, ne mogu biti objektom ovog kri-

¹ U prevodu: »Određeno je i naređeno da ako koji građanin ili stanovnik, ili distriktualac zemlje riječke udari (termin »udariti« ovdje treba shvatiti u smislu »raniti« — m. p.) nekog građanina, stanovnika ili distriktualca naprijed rečenog grada s oružjem, s velikim izlivom krvi, pada pod kaznu od 25 libara malih za svaki udarac ili ranu koja prokrvari i to po danu...«

² Ili u prevodu: »... I u svim i pojedinim gorerečenim slučajevima neka se izuzmu manji (tj. mladi — m. p.) od 14 godina. No ako bi bili veći (tj. stariji — m. p.) od 7 godina, neka se kazne po slobodnoj odluci gospodina kapetana i krivičnog sudije, uzv. u obzir vrstu učina i položaj osoba...«

vičnog djela uza sve to što su oni takođe »građani«. Djela lakih tjelesnih povreda gdje se kao objekti javljaju ovi opštinski dostojanstvenici posebno su izložena u rub. 15-lib. III, pa će stoga o svakom od tih djela biti riječi kasnije i posebno.

Radnja izvršenja manifestuje se u aktivnom činjenju i sastoji se u zadavanju fizičkog udarca (»...percusserit...«). No pri tom je važno napomenuti da je izraz »udariti« potrebno na ovom mjestu shvatiti kao »raniti«. Naime, udaraca može biti i bez ranjavanja, ali ovdje se isključivo radi o udarcu koji izaziva izvjesno ranjavanje, tj. krvarenje na mjestu udarca.

Nema direktne odredbe o formi vinosti potrebnoj za ovo krivično djelo, ali bi prema prirodi samog djela po našem mišljenju bio najvjerojatniji zaključak da se djelo moglo počinuti kako umišljajno, tako i nehatno.

Kao posebni elemenat bića koji karakteriše objektivnu stranu kod ovog krivičnog djela javlja se sredstvo izvršenja djela. To može biti samo oružje (»...percusserit... cum armis...«). Pitanje je, međutim, što je zakonodavac sve podrazumijevao pod pojmom »oružja«. Najvjerojatnije je da se pri tom nije mislilo samo na oružje u užem smislu, već da je pojam oružja shvaćen vrlo široko. Na takav zaključak navodi nas jedan fragment iz iste rubrike, koji bi mogao biti vrlo karakterističan za razjašnjenje pitanja koliko se išlo u širinu kod tumačenja pojma »oružja«. Taj fragment — koji se inače odnosi na djelo teške tjelesne povrede³ — glasi: »... Si vero ex percussione facta cum armis, vel aliquo genere armorum, videlicet fuste lapide et similibus...«⁴ Značilo bi da se po mišljenju zakonodavčevom kamen, batina ili nešto slično sasvim prirodno (»...videlicet...«) može smatrati vrstom oružja. Podvlačimo da je takvo stanovište zakonodavac izričito zauzeo samo kod spomenutog djela teške tjelesne povrede. Kod ovog pak djela lake tjelesne povrede dotična odredba ne sadrži ničega što bi nas dovelo do sigurnog zaključka da li je i kod ovog djela zakonodavac shvaćao pojam »oružja« tako široko, kao kod onog krivičnog djela. Ipak smatramo da ne bi bilo nikakvog razloga koji bi navodio na pretpostavku da bi zakonodavac kod ovog djela po tom istom pitanju zauzimao drugačije stanovište. To tim prije što se u oba slučaja radi o propisima jedne te iste rubrike (rub. 8-lib. III).

Najzad, djelo ima još jedan posebni elemenat bića koji karakteriše objektivnu stranu. To je elemenat vremena. Naime, djelo mora biti počinjeno danju. Pri tom treba imati u vidu da se kao dan smatralo vrijeme od izlaska do zalaska sunca. Ovaj zaključak izvodimo iz slijedeće odredbe, koja se odnosi na djelo lake tjelesne povrede (koje će biti izloženo niže pod II), a čiji fragment glasi: »... si vero de nocte videlicet ab occasu solis usque ad ortum...«⁵ Pošto je zakonodavac kao noć sma-

³ O tom propisu bilo je riječi ranije kod izlaganja krivičnog djela prouzrokovanja gubitka uda ili radne sposobnosti oružjem. O tom vidjeti glavu II (Posebnog dijela ovoga rada), odjeljak »B« pod II.

⁴ U prevodu: »... Ako li pak od udaraca, izvršenog sa oružjem ili kojom vrstom oružja, dakako batinom, kamenom ili sličnim...«

⁵ U prevodu: »... ako je pak po noći, naravno od zalaska sunca do izlaska...«

trao vrijeme od sunčevog zalaska do izlaska, nema sumnje da se kao dan imalo smatrati vrijeme od izlaska do zalaska sunca.

Rekosmo već ranije — kada je bilo riječi o radnji izvršenja — da se radnja mora sastojati u ranjavanju oružjem. Ranjavanje je moralo biti popraćeno krvarenjem rane i to »velikim krvarenjem« (»...cum magna sanguinis effusione...«). Međutim, nije nikako moguće odrediti kakav je kriterij zakonodavac predpostavljao za ocjenu slučaja kada se radi o »velikom krvarenju« u smislu dotičnog propisa, a kada o »malom krvarenju«, koji slučajevi vjerovatno ne bi bili obuhvaćeni ovim propisom. U tom smislu rub. 8-lib. III ne sadrži nikakve odredbe, niti makar nešto što bi nas moglo orjentisati na izvjestan siguran zaključak. Stoga bi svaki određeni zaključak u tom pravcu bio proizvoljan, jer se pouzdan odgovor na to pitanje ne može dati. Postoji ipak vjerovatnoća da je ovo pitanje predstavljalo jedno faktičko pitanje i da je ocjena istog bila prepuštena sudu.

Kazna za ovo djelo tačno je određena i po vrsti i po mjeri. Ipak bi se moglo reći da je ova određenost kazne (u pogledu mjere, ali ne i u pogledu vrste) relativna u odnosu na konkretne slučajeve. Naime, kazna je uvijek novčana i iznosi 25 malih libara za svaku ranu koja krvari. Međutim, koliko će iznositi novčana kazna u svakom konkretnom slučaju zavisi od okolnosti koliki je broj zadatih rana koje krvare. Tako se u svakom slučaju ukupna novčana kazna obračunava na način što se zbir zadatih rana koje krvare množi sa 25 i proizvod daje ukupni iznos novčane kazne u malim librama (tj. u librama sitnog novca).

Izuzetak od gore izloženog po pitanju kazne imamo samo u slučaju kada bilo oštećeni, bilo napadač nije građanin, odnosno kada je jedan od njih (bilo napadač ili oštećeni) stranac. Naime, sasvim na kraju rub. 8-lib. III postoji propis koji kaže: »...Et similiter de omnibus maleficijs comissis ut supra inter Civem et forensem, sive inter forensem et Civem poena sit arbitraria taxanda per dictum D. Capitaneum et D. Judicem maleficiorum inspecta conditione personarum et locorum in quibus fuerit delictum commissum«.⁶

Iz prednjeg propisa proizilazi da je kod svih krivičnih djela iz rub. 8-lib. III, pa prema tome i kod ovog krivičnog djela, u svim slučajevima kad je izvršilac djela stranac a oštećeni građanin ili obratno, vrsta i mjera kazne ostavljena slobodnoj ocjeni suda. Pri tom nije ni od kakvog uticaja vrsta i mjera kazne koja je za dotično djelo inače propisana (tj. za slučajeve kada su i počinilac i oštećeni građani, stanovnici ili distrik-tualci grada Rijeke).

Sporedna kazna za ovo djelo nije predviđena, ali je izričito predviđeno pravo oštećenika da u krivičnom postupku ostvaruje naknadu troškova, kao i naknadu cjelokupne štete. Pod troškovima smatrani su svi oni izdaci koje je oštećeni učinio u cilju liječenja od zadate mu rane, dok se pod štetom podrazumijevala, pored faktične štete, još i sva iz-

⁶ U prevodu: »... I jednako kod svih krivičnih djela počinjenih kao gore između građanina i stranca ili između stranca i građanina, neka bude kazna po slobodnoj odluci određena od rečenog gospodina kapetana i gospodina krivičnog sudije, uzev u obzir položaj osoba i mjesta na kojima je zločin bio počinjen«.

makla dobit oštećenog zbog izgubljenog vremena.⁷ Koliko će pak iznositi ova naknada štete u svakom konkretnom slučaju zavisi od slobodne odluke vikarija, koji ovu odluku donosi nakon ocjene svih odlučujućih okolnosti slučaja. Dotični propis o naknadi štete odnosi se i na sva djela lakih tjelesnih povreda koja će niže biti prikazana pod II, III, IV i V.

II LAKA TJELESNA POVREDA ZADANA ORUŽJEM PO NOĆI

»...si vero de nocte videlicet ab occasu solis usque ad ortum poena duplicetur...«¹

Razlika između ovog krivičnog djela i onog izloženog naprijed pod I sastoji se jedino u elementu vremena i mjeri kazne. Po svemu ostalom ono što je rečeno kod djela pod I važi i za ovo krivično djelo.

Ovo djelo može se počinuti samo noću (elemenat vremena), pri čemu se kao noć smatralo sve vrijeme od zalaska do izlaska sunca (»...ab occasu solis usque ad ortum...«).

Kazna je i kod ovog djela novčana, ali po mjeri dvostruko veća nego li kod djela pod I. Naime, za svaku zadatu ranu koja krvari počinitelj je bivao osuđen na po 50 malih libara.

Po svim ostalim pitanjima sve što je rečeno kod djela pod I važi i za ovo krivično djelo.

III ZADAVANJE UDARCA NA OPŠTINSKOM TRGU, U PALATI ILI LODŽI

»...Et similiter de insultis cum percussione et vulnere vel sine vulnere factis in platea comunis seu in palatio vel logia poena duplicetur. Que platea intelligatur a logia comunis, inclusive usque ad portam maris recto tramite cum omnibus apotecis circum circa. Et similiter intelligatur extra dictam portam et pontem et ipsam logiam extra portam usque ad portam inferiorem versus Sanctum Andream et a dicta porta usque ad tragettum fluminis, et litus maris que loca omnia veniant appellatione platee...«¹

⁷ Dotični propis glasi: »... Et in quolibet predictorum casuum compellatur ille qui aliquem vulneraverit ad satisfaciendum et solvendum vulnerato omnes expensas quas vulneratus fecerit vel sustinuerit in medicis et medicinis et aliter occasione vulnerationis de quibus expensis stetur sacramento vulnerati premissa iudicis taxatione pro quibus expensis possit realiter et personaliter pignorari nec non etiam ad omnia alia damna et interesse temporis amissi et expensarum factarum ultra medicos et medicinas taxanda ad arbitrium D. Vicarij pro tempore existentis...«

U prevodu ovaj propis glasi: »... I u kojem bilo naprijed rečenom slučaju neka se prinudi onaj koji nekoga rani na podmiru i plaćanje, svih troškova, koje je ranjeni učinio ili snosio za ljekare i lijekove i ostalo povodom ranjavanja, koje troškove ranjeni dokazuje zakletvom, dozvoljavajući sudsku procjenu, za koje se troškove može (misliti se na krivca — m. p.) sa stvarima i sa ličnošću založiti. I tako isto na podmirenje cijele štete i izgubljenog vremena (misliti se na izmaklu dobit zbog izgubljenog vremena — m. p.) i troškova učinjenih za ljekara i lijekove, utvrđenih prema odluci gospodina vikarija u tom vremenu (misliti se na vikarija koji se tada nalazi na dužnosti — m. p.)...«

¹ U prevodu: »... ako je pak po noći (tj. ako je po noći izvršeno — m. p.), naravno od zalaska sunca do izlaska, neka se kazna udvostruči...«

¹ U prevodu: »... I isto tako za napad sa udarcem i ranom ili bez rane, počinjen na opštinskom trgu, ili u palati, ili lodži, neka se kazna udvostruči. Ovaj se trg smatra od opštinske lodže zaključno do morskih vrata u pravoj liniji sa svim magazinima

U pogledu subjekta i objekta kod ovog krivičnog djela važi sve ono što je već rečeno kod djela pod I.

Radnja izvršenja sastoji se u aktivnom činjenju — zadavanju udarca napadnutom licu. Za postojanje ovog djela svejedno je, međutim, da li je zadati udarac izazvao ranjavanje napadnutog ili ne. Traži se jedino da se radi o napadu sa udarcem («...de insultis cum percussione...»). Ovaj statutarni fragment ne sadrži izriču odredbu o tome kakvo se sredstvo izvršenja traži kod ovog krivičnog djela. Smatramo ipak da se i u ovom slučaju radi o zadavanju udarca oružjem. Naime, djela navedena pod I i II mogu se počiniti samo sa oružjem. Propis koji se odnosi na ovo djelo nadovezuje se na propise o djelima pod I i II. Najzad, na ovaj propis nadovezuje se odredba koja će biti niže posebno izložena pod IV, a koja opet tretira zadavanje udarca oružjem. Pošto se propis koji se odnosi na ovo djelo nalazi među grupom propisa koji tretiraju krivična djela počinjena isključivo oružjem (bez obzira što se pojam »oružja« shvatao vrlo široko), vjerovatno ni ovaj propis po tom pitanju ne čini izuzetak, a kada bi ga činio najvjerovatnije je da bi to zakonodavac posebno istakao u propisu, jer se skoro u svim propisima koji tretiraju djela lake tjelesne povrede spominje uvijek sredstvo izvršenja djela. Na osnovu svega toga smatramo da se je i ovo krivično djelo moglo izvršiti samo oružjem. Naravno, u tom slučaju, u pogledu tumačenja pojma oružja važilo bi sve ono što je u tom pravcu već rečeno kod djela pod I u ovom odjeljku.

Kod ovog krivičnog djela element mjesta izvršenja naročito je istaknut i on predstavlja bitni, konstitutivni element bića ovog krivičnog djela. Naime, ovo krivično djelo može se počiniti jedino na određenim mjestima, tj. na opštinskom trgu, u opštinskoj palati ili lodži. Pri tom je prilično detaljno određena teritorija koja se smatra trgom u smislu ovog statutarne propisa.²

Što se kazne tiče, odredba je prilično konfuzna. Doduše, izričito je rečeno da se kod ovog krivičnog djela kazna podvostručava. Smatramo da je kao mjerilo imala da služi kazna propisana za djelo pod I, jer se kod djela pod II kao kazna propisuje dvostruki iznos kazne za djelo pod I. Propis koji tretira ovo krivično djelo isto tako kaže »... et similiter... poena duplicetur...« («... i isto tako... neka se kazna podvostruči...»), iz čega se skoro sasvim sigurno može zaključiti da kao mjerilo i ovdje služi iznos novčane kazne predviđene za djelo pod I (tj. 25 malih libara). No, međutim, nešto je teže izvesti sasvim siguran zaključak po pitanju kako je kazna odmjeravana u svakom konkretnom slučaju. Kod djela pod I, kao i kod djela pod II, imamo o tome jasnu odredbu, koja kaže kod djela pod I da se za svaki udarac, odnosno za svaku zadatu ranu koja prokrvari, počinilac ima osuditi na 25 malih libara, a kod djela pod II da se u svakom takvom slučaju ova kazna ima duplirati. Međutim,

ukolo. I isto tako se smatra (tj. tako se isto podrazumijeva kao trg — m. p.) van rečenih vrata i mosta, i same lodže, izvan vrata sve do donjih vrata prema Sv. Andriji i od rečenih vrata sve do riječke skele i obale morske, koja se sva mjesta imaju nazivati trgom...»

² O tome šta se sve smatra trgom vidjeti u prednjem statutarne propisu.

kod ovog krivičnog djela ne pravi se razlika da li se radi o udarcu s ranom ili o udarcu bez rane, jer i u jednom i u drugom slučaju stoji ovo djelo, razumije se, pod pretpostavkom da su ispunjeni svi drugi uslovi. Analogno tome smatramo da se i kazna za ovo djelo morala određivati prema broju zadatih udaraca, pa bez obzira da li su svi ti udarci, da li samo neki od njih ili pak nijedan, prouzrokovali ranjavanja. Sudeći po svemu tome kazna bi za svaki takav udarac morala da iznosi 50 malih libara (tj. 50 libara sitnog novca).

Po svim ostalim pitanjima za ovo djelo važi sve ono što je već rečeno kod djela pod I u ovom odjeljku.

IV OBIČNO ZADAVANJE UDARCA ORUŽJEM BEZ RANJAVANJA

»... Si quis vero insultum fecerit cum armis sed non vulneraverit, sed percusserit, condemnetur in libras X parvorum...«¹

Glede objekta i subjekta i kod ovog krivičnog djela važi sve ono što je već naprijed rečeno za djela pod I, II i III.

Radnja izvršenja sastoji se u nanošenju udarca bez ranjavanja. Kao sredstvo izvršenja djela isključivo se predviđa oružje. Vjerovatno je pojam oružja i kod ovog djela potrebno shvatiti vrlo široko.²

Elementi vremena, mjesta ili sl. kod ovog djela nijesu dati.

Kazna je i kod ovog krivičnog djela novčana i iznosi 10 malih libara. Nema, međutim, nikakve odredbe po kojoj bi se dalo zaključiti kako je kazna odmjeravana u svakom konkretnom slučaju. Naime, postavlja se pitanje koliko će iznositi novčana kazna za učin kojim je napadnutom nanoseno nekoliko udaraca, a koliko u slučaju kad je nanesen samo jedan udarac. Zapravo, u ovom drugom slučaju (kada se radi o samo jednom udarcu) situacija je jasna — takav počinilac će biti kažnjen novčanom kaznom u iznosu od 10 malih libara. No zato nije jasno kako će se postupiti u prvom slučaju, tj. da li će počinilac biti kažnjen za svaki zadani udarac sa po 10 malih libara ili će pak biti kažnjen sa ukupno 10 malih libara, pa bez obzira na broj zadatih udaraca. O tome, istina, nemamo direktnog propisa, ali nam se čini prirodnijim zaključak da su u takvim slučajevima počinioči kažnjavani sa po 10 malih libara za svaki zadani udarac, negoli da su kažnjavani sa ukupno 10 malih libara, bez obzira na broj zadatih udaraca. Ovo naročito stoga što bi prvi zaključak bio sasvim u skladu sa opštim zakonodavčevim gledištem po ovim pitanjima, koje gledište je jasno došlo do izražaja kod krivičnih djela pod I i II, a može se reći i kod djela pod III (barem indirektno). Drugi zaključak, međutim, bio bi u očiglednoj opreci s ovim već manifestovanim shvaćanjem zakonodavčevim.³

¹ U prevodu: »... Ako pak neko učini napad s oružjem, ali ne rani, nego udari (misli se na udarac bez ranjavanja — m. p.), neka se osudi na 10 malih libara...«

² O tome vidjeti ranije kod djela pod I u ovom odjeljku.

³ Kod djela pod I i II ovo je zakonodavčevo shvaćanje obuhvaćeno direktnim propisom. Kod djela pod III i IV o tome nema izrične odredbe, ali se ovo zakonodavčevo gledište ipak nazire.

Po svim ostalim pitanjima sve što je rečeno kod djela pod I važi i za ove krivično djelo.

V ZADAVANJE UDARCA KAMENOM, ŠTAPOM, GVOZDENIM ORUŽJEM, GVOZDENOM ILI OLOVNOM KUGLOM

»... Si vero aliquis proiecerit alicui lapidem vel bastonem si sanguis exiverit vel non exiverit condemnatur pro tali percussione in libras X. Si vero non percusserit condemnatur in libras V. Et similiter si proiecerit aliquam armam de ferro vel ballotam ferream aut plumbeam, et non percusserit, condemnatur predicta pena. Et si percusserit condemnatur ut supra...«¹

Subjekt i objekt ovog krivičnog djela može biti bilo koje lice, uz napomene koje su već istaknute kod djela pod I, kad je bilo riječi o subjektu i objektu.²

Kao radnja izvršenja pojavljuje se aktivno činjenje, koje se sastoji u gađanju napadnutog lica kamenom, štapom, gvozdanim oružjem, gvozdanim ili olovnim kuglom. Navedena sredstva za izvršenje ovog djela predviđena su kao posebni elemenat bića. Djelo je svršeno sa zadavanjem udarca napadnutom licu. Pri tom je, za ocjenu postojanja ili nepostojanja djela, sasvim irelevantno da li se radi o udarcu koji je izazvao krvarenje ili o običnom udarcu bez krvarenja.

Kazna je i za ovo djelo novčana i iznosi 10 libara za svaki takav udarac. Istina, dotični propis ne kaže izričito da će se počinitelj kazniti sa po 10 libara za »svaki« udarac, ali smatramo da je zakonodavac baš to htio da kaže upotrijebivši riječi »... condemnatur pro tali percussione in libras X...« (»... neka se osudi za takav udarac na 10 libara...«). Naime, smatramo da se na ovom mjestu izraz »... za takav udarac...« može sasvim sigurno shvatiti kao »... za svaki takav udarac...«. Ovo stoga što jedino takvo shvaćanje odgovara duhu čitavog propisa rub. 1-11. III i zakonodavčevog shvaćanja, koje je kod nekih statutarne fragmenta u ovoj istoj rub. 8 čak i izričito naglašeno.³ Iz ovoga proizilazi da je i kod ovog krivičnog djela, kao i kod prethodnih, vrsta kazne određena apsolutno, dok je mjera kazne određena relativno — tj. po jednom udarcu. Prema tome, koliko će iznositi ukupna novčana kazna u svakom konkretnom slučaju zavisiće od okolnosti koliko je udaraca rečenom prigodom napadač naneo napadnutom.

U pogledu prava na ostvarivanje naknade troškova i štete u krivičnom postupku, te što se sve pri tom smatra troškovima i štetom, vrijedi i kod ovog krivičnog djela sve ono što je već ranije rečeno kod djela pod I u ovom odjeljku.

¹ U prevodu: »... Ako pak neko baci na nekoga kamen ili štap, ako krv potekne ili ne potekne, neka se osudi za takav udarac na 10 libara. Ako pak ne udari, neka se osudi na 5 libara. I isto tako ako baci kakvo gvozdeno oružje ili gvozdeni ili olovni kuglu i ne udari, neka se osudi na naprijed rečenu kaznu. A ako udari neka se osudi kao gore...«

² Vidi kod djela pod I (u ovom istom odjeljku): O počiniocima mladim od 14 godina, o slučajevima gdje se kao objekti djela javljaju određeni opštinski dostojanstvenici i o slučajevima kad je počinitelj stranac a napadnut građanin i obratno.

³ Vidi, na primjer, kod djela pod I i II u ovom odjeljku.

Kod ovog krivičnog djela posebno je predviđena i odgovornost za pokušaj. Na ovo pitanje odnose se fragmenti, koji glase: »... si vero non percusserit condemnetur in libras V...« i drugi, koji se odnosi na gađanje gvozdanim oružjem, gvozdenom ili olovnom kuglom: »... si proiecerit... et non percusserit condemnetur predicta pena...«.

Istina, rečeni statutarni fragmenti ove učine ne spominju kao pokušaj naprijed izloženog krivičnog djela, nego ih prihvataju više kao posebna krivična djela, koja su manje društveno opasna, pa su zato zapriječena i blažom kaznom. Međutim, nema sumnje da se ovdje radi u stvari o pokušaju naprijed izloženog djela, samo riječki zakonodavac (pitanje je da li namjerno ili nenamjerno) ove učine nije formulisao kao pokušaj prednjeg krivičnog djela, već kao posebna krivična djela.

Kazna predviđena za ovaj pokušaj takođe je novčana i iznosi 5 libara.

VI ZADA VANJE UDARCA PO LICU OTVORENOM RUKOM, PESNICOM ILI ČUŠKOM

Pod ovim naslovom trebalo bi prikazati u stvari dva krivična djela, koja su inače srodna po svim elementima osim posljedice i — razumije se — kazne. Stoga ćemo ih ipak prikazati odvojeno pod posebnim podnaslovima.

a) Zada vanje udarca po licu otvorenom rukom, pesnicom ili čuškom — bez krvarenja.

»... Si vero aliquis aliquem percusserit in facie vel in vultu cum manu vacua cum pugno vel alapa, apensate vel studiose, si sanguis non exiverit condemnetur in solidos üuadraginta pro qualibet alapa vel pugno...«¹

U pogledu subjekta i objekta kod ovog krivičnog djela vrijedi sve ono što je rečeno za subjekt i objekt do sada prikazanih krivičnih djela iz rub. 8-lib. III. Tome treba dodati jedino da se kod izvršioca ovog krivičnog djela traži umišljaj, kao forma vinosti. O tome jasno govore izrazi »... apensate vel studiose...«, koje sadrži gornji propis. Ovo djelo, dakle, ne može se izvršiti iz nehata.

Radnja izvršenja predstavlja aktivno činjenje i sastoji se u nanošenju udarca napadnutom po licu ili po obrazu. Kao sredstvo izvršenja kod ovog djela se javlja otvorena ruka, pesnica ili čuška (»... cum manu vacua cum pugno vel alapa...«).

Posljedica nije posebno predviđena, sem što je rečeno »... si sanguis non exiverit...«. Traži se, dakle, da rečeni udarac nije prouzrokovao poticanje krvi kod napadnutog.² Nema sumnje, iako to u propisu

¹ U prevodu: »Ako pak neko nekoga udari po licu ili po obrazu sa otvorenom rukom, pesnicom ili čuškom, smišljeno ili namjerno, ako ne poteče krv, neka se osudi na 40 solida za svaku čušku ili pesnicu...«

² Ukoliko bi uslijed udarca napadnutom potekla krv, tada se ne bi radilo o ovom krivičnom djelu, već o drugom, koje će biti niže posebno izloženo pod »b«.

nije izrično naglašeno, da se kao posljedica ovog učina podrazumijeva narušavanje tjelesnog integriteta napadnutog lica. Pri tom je irelevantno u kojoj će se formi ova posljedica ispoljiti (modrica, bol na mjestu udarca, oteklina ili dr.), pod uslovom da udarcem nije prouzrokovano krvarenje kod napadnutog lica.

Moglo bi se slobodno reći da ovo djelo, objektivno uzev, stoji na granici između lake tjelesne povrede i realne uvrede, prema kriteriju kakav danas uglavnom vlada u modernom krivičnom pravu. To znači da bi ovo djelo nekada moglo biti shvaćeno kao laka tjelesna povreda, a nekada samo kao realna uvreda, zavisno od okolnosti slučaja. Ipak smo ga stavili u red lakih tjelesnih povreda, jer nam se čini da ga je srednjovjekovni riječki zakonodavac upravo kao takvog i shvatio, s obzirom da ga je uvrstio u rub. 8-lib. III, koja nosi naslov »O ranama i udarcima sa izlivom krvi ili bez i o napadima« i to među ostalim djelima protiv tijela. Istina, rubrikom 8-lib. III obuhvaćena su i mnoga djela protiv časti i ugleda, a ne samo krivična djela protiv tijela. No u tom pravcu rub. 8-lib. III ipak ima izvjesnog sistema. Tako su u ovoj rubrici prije izloženi svi oni učini koje je zakonodavac smatrao deliktima protiv tijela, a tek kasnije oni koji predstavljaju delikte protiv časti. Naime, delikti protiv tijela navedeni su u prvom dijelu statutarnog teksta i to jedan za drugim, zaključno sa djelom koje će biti niže prikazano pod XIV. Poslije toga u dotičnoj rubrici navode se delikti protiv časti, jedan za drugim. Prema tome, pošto se ovaj propis nalazi u sredini grupe propisa koji se odnose na delikte protiv tijela, ne može biti sumnje u to da je zakonodavac ovaj učin smatrao deliktom protiv tijela, a ne deliktom protiv časti.

Kazna je novčana i iznosi 40 solida za svaki udarac (»...condemnetur in solidos quadraginta pro qualibet alapa vel pugno...«)³. Prema tome, kazna je po vrsti određena apsolutno, dok je po mjeri određena relativno. Naime, koliko će solida iznositi novčana kazna u svakom konkretnom slučaju zavisi od broja zadatih udaraca.

Odredba o naknadi troškova i štete u krivičnom postupku (o čemu je bilo riječi ranije kod djela pod I—V ovog odjeljka) ne vrijedi kod ovog krivičnog djela, kao ni kod svih drugih djela koja će niže biti prikazana.

b) Zadavanje udarca po licu otvorenom rukom, pesnicom ili čuškom — sa izazivanjem krvarenja

»...Et si ex dictis percussionibus sanguis exiverit condemnetur in duplum dictarum penarum...«⁴

³ »Solidos«, kao i »denarius«, bili su novci koji su se upotrebljavali u običnoj trgovini u Rijeci. Jedan solid (ili solad) vrijedio je 12 denara (ili dinara). Libra je bila samo računski novac i obračunavanje u libre vršilo se samo kod nešto većih suma. Tako je 20 solida sačinjavalo 1 libru (u tom slučaju govorilo se »jedna libra solida«). To je opet vrijedilo 240 dinara (tj. »jedna libra dinara«). O ovome vidjeti: Dr Z. Herkov: Op. cit., str. 112; G. Kobler: Op. cit., vol. II, str. 95—97.

Detaljnije o novcu grada Rijeke u XVI vijeku vidjeti u mom radu »Novac grada Rijeke u XVI vijeku« (Istoriski zapisi, br. 2/54, Cetinje 1954, str. 592—595).

⁴ U prevodu: »... I ako od rečenih udaraca poteče krv, neka se osudi na dvostruku od rečenih kazni...«

Razlika između ovog i prethodnog krivičnog djela sastoji se samo u posljedici protivpravnog činjenja (u konkretnom slučaju udarca) i u kazni.

Određena posljedica, koja se sastoji u krvarenju napadnutog lica, kod ovog djela predstavlja važan, konstitutivni elemenat bića. Nema govora o tome da li se traži da je krvarenje »veliko« (kao što je bio slučaj kod djela pod I), obično ili malo. Iz toga bi proizilazilo da je za ocjenu postojanja ovog elementa sasvim irelevantno kakav je intenzitet nastupjelog krvarenja, što znači da će ovo djelo stajati u slučajevima velikog krvarenja, kao god i u slučajevima sasvim običnog krvarenja. Razumije se, da je pri svem tom neophodno postojanje uzročne veze između protivpravnog činjenja (odnosno zdatog udarca) i nastupjele posljedice (u konkretnom slučaju krvarenja kod napadnutog lica). Ovo bi se podrazumijevalo i samo po sebi, no ipak u tom smislu postoji i direktna odredba »... Et si ex dictis percussionibus sanguis exiverit...«

Kazna je i kod ovog djela novčana, a ravna se prema kazni koja je određena za isti učin bez izazivanja krvarenja, tj. za djelo pod »a«. Naime, kazna se kod ovog djela sastoji u podvostručenoj novčanoj kazni, predviđenoj za djelo pod »a«. Pošto kod djela pod »a« kazna iznosi po 40 solida za svaki zadati udarac, to će kod ovog djela kazna iznositi 80 solida za svaki zadati udarac od kojega poteče krv.⁵

Po svemu ostalom kod ovog djela vrijedi sve ono što je već naprijed rečeno za djelo pod »a«, sa izuzetkom što se kod ovog krivičnog djela očigledno i isključivo radi o djelu lake tjelesne povrede i po objektivnom kriteriju, te se ovo djelo ne bi uopšte moglo smatrati samo realnom uvredom.

VII ZADAVANJE UDARCA PO GLAVI OTVORENOM ŠAKOM

I pod ovim naslovom treba prikazati u stvari dva krivična djela, koja su srodna po svim drugim elementima osim posljedice i sledstveno tome, kazne. Stoga ćemo i ovdje ova dva djela prikazati pod istim naslovom (zbog velike sličnosti), ali ipak pod posebnim podnaslovima zbog razlike u elementu posljedice i u kazni.

a) Zadavanje udarca po glavi otvorenom šakom — bez krvarenja

»... et si percusserit in capite cum manu vacua sine sanguinis effusione condemnetur in libras duas...«¹

Za objekat i subjekat kod ovog krivičnog djela važi sve ono što je već ranije rečeno kod djela pod I.

⁵ U situacijama kada je napadnutom naneseno nekoliko udaraca, od kojih su neki izazvali krvarenje a neki nijesu, kazna se obračunava na način što se za svaki udarac bez krvarenja počinitelj kažnjava sa 40 solida (odgovornost za djelo pod »a«), a za svaki udarac koji je izazvao krvarenje — kaznom od po 80 solida (odgovornost za djelo pod »b«). U takvom slučaju, dakle, radilo bi se o sticaju pomenutih dvaju krivičnih djela.

¹ U prevodu: »... i ako udari po glavi sa otvorenom rukom bez izliva krvi, neka se osudi na 2 libre...«

Smatramo da se i ovo djelo moglo izvršiti samo umišljajno, a ne i nehatno. Istina, u gornjoj odredbi, koja tretira ovo krivično djelo nije o tom pitanju ništa direktno rečeno. Međutim, pri ocjeni ovog pitanja treba imati na umu da gornji propis predstavlja samo fragment jednog propisa koji obuhvata kako ovo djelo, tako i djelo izloženo naprijed pod VI/a (tj. djelo zadavanja udarca po licu otvorenom rukom, pesnicom ili čuškom — bez krvarenja). Treba, dakle, pri ocjeni ovog pitanja imati na umu čitav propis od tačke do tačke, posmatrajući original statutarog teksta, odnosno od početka do kraja misli, pa unutar te cjeline, a ne samo u okviru gornjeg fragmenta, potražiti odgovor.² Ako se stvar tako razmotri jasno je da se izrazom »appensate vel studiose« određuje umišljaj, kao forma vinosti, kod svih djela obuhvaćenih ovim propisom — znači, ne samo za djelo ranije izloženo pod VI/a, nego i za djelo izloženo pod VI/b, kao i za ovo krivično djelo i ono koje će niže biti izloženo pod VII/b.

Radnja izvršenja predstavlja aktivno činjenje i sastoji se u zadavanju udarca po glavi napadnutog i to s otvorenom šakom (»... cum manu vacua...«). Posljedica učina ne ističe se posebno, ali nema sumnje da se ona sastoji u narušavanju tjelesnog integriteta napadnute osobe. Pri tom je sasvim svejedno u kojoj formi će se ova posljedica ispoljiti (bol na udarenom mjestu, modrica, otok i sl.), samo uvijek pod uslovom da zadati udarac nije prouzrokovao krvarenje kod napadnutog (»... sine sanguinis effusione...«).³ Konkretan način i sredstvo izvršenja djela takođe su striktno predviđeni i predstavljaju posebne elemente koji karakterišu objektivnu stranu. Djelo se može počiniti jedino udarcem otvorenom šakom po glavi.

I za ovo djelo (kao što je bio slučaj ranije sa djelom izloženim pod VI/a), uzev u obzir objektivni kriterij, moglo bi se reći da ono leži na granici između lake tjelesne povrede i realne uvrede, odnosno da se može shvatiti i kao jedno i kao drugo. Mi smo ovo djelo uvrstili u red lakih tjelesnih povreda s istih razloga s kojih smo u lake tjelesne povrede ubrojili i djelo pod VI/a, smatrajući da je jedino takav postupak ispravan. Na koncu i u modernom krivičnom pravu ovi učini bi u nekim slučajevima predstavljali laku tjelesnu povredu (ako bi udarac ostavio makar kakvog traga: oteklina, nagnječina itd.), pa ni s tog gledišta, dakle, svrstavanje ovih učina u red lakih tjelesnih povreda ne bi bilo nešto neobično, a još manje nemoguće.

Kazna je i za ovo djelo novčana i iznosi 2 libre (»... condemnatur in libras duas...«). U ovom fragmentu ne govori se izrično da li se ova kazna odmjerava za svaki slučaj bez obzira na broj zadatih udaraca ili

² Dotični propis, uzev u cjelini, od tačke do tačke, glasi: »Si vero aliquis aliquem percusserit in facie vel in vultu cum manu vacua cum pugno vel alapa, appensate vel studiose, si sanguis non exiverit condemnatur in solidos quadraginta pro qualibet alapa vel pugno et si percusserit in capite cum manu vacua sine sanguinis effusione condemnatur in libras duas: Et si ex dictis percussioneibus sanguis exiverit condemnatur in duplum dictarum penarum«.

U prevodu: »Ako pak neko nekoga undari po licu ili po obrazu sa otvorenom rukom, pesnicom ili čuškom, smišljeno ili namjerno, ako ne poteče krv, neka se osudi na 40 solida za svaku čušku ili pesnicu. I ako udari po glavi sa otvorenom rukom bez izliva krvi, neka se osudi na 2 libre. I ako od rečenih udaraca poteče krv, neka se osudi na dvostruku od rečenih kazni«.

³ Ukoliko bi uslijed zadatog udarca napadnutom potekla krv, tada se ne bi radilo o ovom krivičnom djelu, već o drugom, koje će niže biti posebno izloženo pod »b«.

pak posebno za svaki zadati udarac. No bez obzira što o tome nema izrične odredbe u fragmentu koji se odnosi na ovo djelo, ipak je vidljivo — ako se posmatra čitav propis kao cjelina, a ne samo ovaj fragmenat izolovano — da je misao zakonodavčeva bila da se kazna od 2 libre izriče za svaki od zadatih udaraca. Takvo zakonodavčevo gledište jasno je ispoljeno izričnom odredbom u fragmentu koji tretira djelo ranije izloženo pod VI/a, a svi ovi fragmenti skupa (kako oni koji se odnose na djelo pod VI/a i VI/b, tako i onaj koji se odnosi na ovo djelo, kao i ono koje će biti izloženo niže pod VII/b) predstavljaju jednu cjelinu zakonodavčeve misli, radi čega su baš svi ovi fragmenti u originalu izloženi u jednoj jedinoj rečenici. Stoga, ako je već u jednom od tih fragmenata izrično naglašeno da se propisana novčana kazna ima izreći za svaki naneseni udarac, nema nikakvog razloga za izvođenje zaključaka da bi u nekom drugom fragmentu jedne te iste rečenice statutarnog teksta ovo pitanje bilo tretirano sasvim suprotno, a bez ikakve izrične odredbe u tom smislu. Prema tome i kod ovog krivičnog djela treba razumjeti da se propisana kazna od 2 libre odnosi na svaki pojedini zadati udarac. Koliko će pak iznositi ukupna kazna u svakom konkretnom slučaju zavisiće od broja zadatih udaraca.

b) Zadavanje udarca po glavi otvorenom šakom — sa izazivanjem krvarenja

»...Et si ex dictis percussionibus sanguis exiverit condemnetur in duplum dictarum penarum...«⁴

Radi se o istom fragmentu, koji je citiran za djelo izloženo pod VI/b. Naime, jedan te isti fragment odnosi se na oba ova djela, do kad je bilo riječi o djelu izloženom pod VI/b, tada se taj fragment morao posmatrati u odnosu na fragment koji tretira djelo pod VI/a. Kod ovog pak djela ovaj fragment treba posmatrati zajedno sa fragmentom koji tretira naprijed izloženo djelo pod VII/a.

Razlika između ovog i prethodnog djela sastoji se samo u posljedici dotičnog protivpravnog činjenja (u ovom slučaju zadatog udarca) i kazne.

Posljedica koja se kod ovog djela traži posebno je predviđena propisom, te predstavlja bitni, konstitutivni elemenat bića ovog krivičnog djela. Ona se sastoji u izazivanju krvarenja kod napadnutog lica, pri čemu između nastupjelog krvarenja i zadatog udarca po glavi napadnutog mora postojati uzročna veza.

Kazna je i kod ovog krivičnog djela novčana i ravna se prema kazni propisanoj za djelo izloženo naprijed pod »a«. Naime, kazna se za ovo djelo određuje na taj način što se udvostruči kazna koja je inače propisana za udarac po glavi šakom bez krvarenja (tj. za djelo izloženo naprijed pod »a«). Pošto je za ono djelo propisana kazna od 2 libre to će za ovo djelo kazna iznositi 4 libre. Odredbu o kazni treba shvatiti tako, da se novčana kazna od 4 libre odnosi posebno za svaki nanijeti udarac koji je prouzrokovao krvarenje. Koliko će ukupno iznositi novčana kazna u

⁴ U prevodu: »... I ako od rečenih udaraca poteče krv, neka se osudi na dvostruku od rečenih kazni...«

nekom konkretnom slučaju zavisi od okolnosti koliki je broj zadatih udaraca, koji su izazvali krvarenje kod napadnutog lica.⁵

Po svemu ostalom kod ovog djela važi sve ono što je rečeno naprijed za djelo pod »a«, sa jedinim izuzetkom što ovo djelo — pa makar po kom kriteriju uzeto — spada uvijek i sigurno u grupu lakih tjelesnih povreda i nikako se ne može svrstati samo u red običnih realnih uvreda.

VIII ZADAVANJE UDARCA RUKOM ILI NOGOM U NEKI DIO TIJELA

Pod ovim naslovom obuhvaćena su opet dva krivična djela, srodna po svemu, osim posljedice i kazne. No pošto element posljedice predstavlja bitni element bića, a isti je kod ova dva djela različit, kao što je različita i kazna kod jednog i kod drugog, to ćemo ih ipak prikazati odvojeno, sa posebnim podnaslovima.

a) Zadavanje udarca rukom ili nogom u neki dio tijela — sa prolijevanjem krvi.

»... Si vero cum manu vel pede aliquis percusserit aliquem in aliqua parte corporis cum sanguinis efusione condemnetur in libras III..«¹

U pogledu subjekta ili objekta ovog krivičnog djela važi sve ono što je rečeno ranije kod ostalih djela iz rub. 8-lib. III.²

Nema nikakve odredbe o tome kakva se forma vinosti zahtijeva kod počinioca ovog krivičnog djela, niti postoji kakav indirektni momenat koji bi nas u tom pravcu doveo nekom određenom i sasvim sigurnom zaključku. Stoga nam ovo pitanje mora ostati nerasvjetljeno.³

Djelo je komisivne prirode jer se može izvršiti samo aktivnom radnjom — činjenjem. Činjenje se pak sastoji u zadavanju udarca na bilo kome dijelu tijela napadnutog lica (»... aliquis percusserit aliquem in

⁵ Razumije se, da je u praksi moglo biti slučajeva koji bi se jezikom modernog krivičnog prava nazvali sticajem djela pod »a« i »b«, tj. slučajeva kada je od istog počinioca istom oštećeniku zadato po glavi više udaraca šakom, pri čemu su neki od tih udaraca prouzrokovali krvarenja, a drugi nijesu. Jasno je, da se u takvim slučajevima kazna za svaki udarac bez krvarenja odmjerava prema propisu za djelo pod »a« (po 2 libre od udarca), a za svaki udarac koji je prouzrokovao krvarenje po propisu za djelo pod »b«. Koliko iznosi ukupna kazna u jednom takvom konkretnom slučaju zavisi od okolnosti koliko je i kakvih udaraca zadano od strane dotičnog počinioca.

¹ U prevodu: »... Ako pak rukom ili nogom neko udari nekoga u neki dio tijela sa prolijevanjem krvi neka se osudi na 3 libre...«

² Vidi po tom pitanju detaljno kod djela pod I u ovom odjeljku.

³ Ipak bi se moglo pretpostaviti da se dotično djelo moglo izvršiti kako umišljajno tako i nehatno. U prilog ove pretpostavke moglo bi se navesti i slijedeće:

Prije svega treba imati na umu da se radi o propisu iz srednjeg vijeka (iako, dođuše, sasvim s kraja srednjeg vijeka), a u srednjem vijeku objektivni momenti bili su, prema ondašnjem shvatanju daleko važniji od subjektivnih. Kada se ipak, pod pritiskom opšteg razvoja pravne svijesti i krivično-pravne teorije, počela izvjesna pažnja posvećivati i subjektivnim momentima, taj prelaz je bio postepen i stoga nije čudo da se u tom prelaznom periodu nije uvijek i na svakom mjestu poklanjala ista pažnja ovim pitanjima. Riječki statut od 1530. god. poznaje diobu vinosti na umišljaj i nehat. No studirajući odredbe lib. III Statuta dalo bi se zaključiti da je skoro stalna praksa bila da se u propisima za krivična djela koja se mogu izvršiti samo dolozno taj momenat naročito i izrično istakne.

Kod onih pak djela koja se mogu izvršiti i dolozno i kulpozno, o formi vinosti obično nije bilo govora. Vjerovatno se i u ovom slučaju radi o takvom djelu, pa stoga o formi vinosti nije u propisu ništa rečeno.

aliqua parte corporis . . .«). Udarac se može zadati samo rukom ili nogom, a svejedno je na kom dijelu tijela. Prema tome konkretan način i sredstvo izvršenja djela predviđeni su kao posebni elementi bića ovog krivičnog djela.

Za kompletiranje bića potrebno je i nastupanje određene posljedice — prolivanje krvi sa tijela napadnutog. Pri tom je neophodno da je nastupanje pomenute posljedice u uzročnoj vezi sa zadatim udarcem («... percusserit aliquem . . . cum sanguinis efusione . . .«),

I za ovo djelo predviđena je novčana kazna, koja iznosi 3 libre. Istina, ovaj fragment ne sadrži direktnu odredbu o tome da li se novčanom kaznom od 3 libre kažnjava počinitelj bez obzira na broj nanesenih udaraca ili se pak za svaki nanesen udarac odmjera kazna od 3 libre. No iako kod ovog djela nemamo o tome direktnu odredbu do zaključka je ipak lako doći. Treba, naime, zajednički posmotriti gornji fragment s onim narodnim, koji ćemo niže posebno obraditi, kad bude riječi o djelu pod »b«. U tom fragmentu je, međutim, jasno rečeno da se propisana novčana kazna odmjera za svaki nanesen udarac. Obadva ova fragmenta — iako u statutarnom tekstu svaki od njih čini posebnu rečenicu, iako prikazuju dva djela koja se razlikuju po elementu posljedice i po mjeri kazne — ipak sačinjavaju izvjesnu cjelinu i djela koja svi propisi tretiraju veoma su srodna, radi čega ih i prikazujemo ovdje pod jednim glavnim naslovom (iako pod raznim podnaslovima). Stoga, ako je već za ovo drugo djelo (koje će niže biti prikazano pod »b«) predviđena novčana kazna po udarcu (a to je djelo, uzgred bude rečeno, mnogo blaže od ovog djela) bilo bi sasvim nerazumljivo i nelogično kad bi se za ovo djelo izričito propisana kazna bez obzira na broj udaraca. Najzad, to bi značilo i potpuno odstupanje od principa koji je kod svih djela lakih tjelesnih povreda iz rub. 8-lib. III bio zastupljen, a takvim odstupanjima (uz to još i bez izričitog propisa za to) nema nigdje mjesta u bilo kojoj rubrici Statuta riječkog od 1530. god. Stoga — iako u tom smislu nemamo u gornjem fragmentu direktne odredbe — možemo bez bojazni zaključiti da je i kod ovog krivičnog djela propisana novčana kazna od 3 libre bila predviđena za svaki nanesen udarac koji je prouzrokovao krvarenje. Onaj pak udarac koji nije izazvao krvarenje kažnjavao se po propisu za djelo pod »b«, o čemu će biti riječi niže.

b) Zadavanje udarca rukom ili nogom u neki dio tijela — bez prolivanja krvi

«... Si vero sanguis non exierit condemnetur in solidos XXX pro qualibet percussione . . .«¹

Razlika između ovog i prethodnog krivičnog djela sastoji se jedino u posljedici protivpravnog činjenja (u ovom slučaju udarca zadatog rukom ili nogom) i u kazni. Stoga ćemo ta dva momenta posebno razmo-

¹ U prevodu: «... Ako pak krv ne poteče, neka se osudi na 30 solida za svaki udarac . . .«

triti. Što se svega drugog tiče kod ovog djela vrijedi sve ono što je naprijed rečeno za djelo pod »a«.

U pogledu posljedice propisom nije određeno rečeno šta se zahtijeva, sem što se traži da zadati udarac nije prouzrokovao krvarenje kod napadnutog lica. Posljedica se, međutim, i kod ovog djela podrazumijeva i sastoji se u narušavanju tjelesnog integriteta napadnutog lica. Sporedno je u kojoj će se formi ta posljedica ispoljiti (otok, nagnječina, modrica, bol na mjestu udara itd.).

Svi ostali elementi bića isti su kao i kod prethodnog djela.

Kazna je novčana i iznosi 30 solida za svaki nanesen udarac. Ukupni iznos kazne zavisi, razumljivo, od ukupnog broja zadatih udara bez krvarenja.

U kombinovanim slučajevima, kada je zadato nekoliko udara, od kojih su neki izazvali krvarenje a drugi nijesu, dolazi do kombinovane primjene propisa za djelo pod »a« i propisa za djelo pod »b«, pri čemu se za svaki udarac koji je izazvao krvarenje određuje po 3 libre novčane kazne (odgovornost za djelo pod »a«), a za svaki udarac bez krvarenja po 30 solida (odgovornost za ovo krivično djelo). Koliki će biti ukupni iznos kazne u takvim slučajevima zavisi, dakle, od broja i vrste zadatih udara.

Ovo bi se krivično djelo, pod izvjesnim uslovima, moglo možda smatrati i realnom uvredom, ali riječki zakonodavac ga u rečenom propisu bez sumnje nije tako shvatio. On ga je, naime, shvatio krivičnim djelom protiv tijela. Stoga smo ga i mi uvrstili u red lakih tjelesnih povreda.

IX OBARANJE NA ZEMLJU SA OKRVAVLJENJEM

»... Si vero aliquis irato animo spinxerit ut ceperit aliquem per pedem et non ceciderit in terram condemnatur in solidos XX. Si vero ceciderit in terram et sanguis exiverit condemnatur in duplum...«¹

Gore citirani tekstovi ne odnose se svi na ovo krivično djelo. Naime, mi ovdje nećemo raspravljati o djelu na koje se odnosi prva rečenica citiranog teksta.² Ovo zbog toga što se dotični učin po našem mišljenju baš nikako ne može svrstati u grupu lakih tjelesnih povreda, pa makar što ga je srednjovjekovni riječki zakonodavac ovamo gurnuo. Dotični učin, po našem mišljenju, mogao bi se smatrati jedino realnom uvredom, jer se opisanom radnjom, smatramo, nije mogla nanijeti baš ni najmanja tjelesna povreda napadnutom licu. No bez obzira na to ovaj dio statutarnog teksta morali smo naprijed citirati s razloga što se slijedeća rečenica statutarnog teksta — a ona se inače odnosi na krivično djelo koje ćemo na ovom mjestu obraditi — dopunjuje sa prethodnom rečenicom, jer su i u jednom i u drugom slučaju neki elementi bića isti,

1 U prevodu: »... Ako pak neko u srdžbi gurne ili zgrabi nekoga za nogu, te se ne sruši na zemlju, neka se osudi na 20 solida. Ako se pak sruši na zemlju i krv poteče, neka se osudi dvostruko...«

2 Radi se o tekstu koji kaže: »... Si vero aliquis irato animo spinxerit ut ceperit aliquem per pedem et non ceciderit in terram condemnatur in solidos XX...« (»... Ako pak neko u srdžbi gurne ili zgrabi nekoga za nogu, te se ne sruši na zemlju, neka se osudi na 20 solida...«).

pa u tom pravcu ove dvije rečenice statutarog teksta međusobno se dopunjuju i predstavljaju jedinstvo određene zakonodavčeve misli. Stoga, da bi se pravilno shvatila odredba koja se odnosi na ovo krivično djelo, potrebno ju je povezati sa prethodnom odredbom.

U pogledu objekta i subjekta kod ovog krivičnog djela vrijedi sve ono što je već ranije rečeno kod ostalih djela iz rub. 8-lib. III.³

Djelo je komisivne prirode, što znači da se može izvršiti samo aktivnom radnjom. Djelo se može izvršiti na način što će izvršilac gurnuti ili zgrabiti za nogu napadnutoga.

Iz prirode samog djela proističe da se ovo djelo može izvršiti samo dclozno. Takođe se traži da je počinilac djelo izvršio u srdžbi ili gnjevu («... irato animo...»). Traži se, dakle, da je djelo počinjeno u situaciji kada je počinilac to učinio pod naročitim psihičkim okolnostima (u stanju afekta) koje su do jedne mjere uticale na smanjenje mogućnosti da počinilac u punoj mjeri može upravljati svojim postupcima i shvatiti značaj djela. Ne radi se, razumljivo, o stanju potpune neuračunljivosti, ali se radi o stanju koje se, zbog specijalnih psihičkih momenata kod počinioaca, nalazi prilično blizu neuračunljivosti. To su posebna afektivna stanja, koja u modernom krivičnom pravu nekada (kada ona zbog izvanrednog intenziteta dovode do momentalne neuračunljivosti počinioaca) mogu predpostavljati čak i osnovu isključenja krivično-pravne odgovornosti. Okolnost da Riječki statut iz 1530. god sadrži izričnu odredbu o takvim situacijama (pa makar to bili i usamljeni slučajevi kod ovog statuta) govori jasno da je riječko krivično pravo na početku XVI vijeka bilo već snažno zakoračilo naprijed u domen ocjene prilično suptilnih subjektivnih momenata kod počinioaca krivičnog djela, što sa ranijim srednjovjekovnim pravima nije bio slučaj.

Propisom je predviđena i određena posljedica, koja predstavlja konstitutivni elemenat bića ovog krivičnog djela. Da bi ovaj elemenat stajao potrebno je da se napadnuto lice srušilo na zemlju i da mu je potekla krv. Razumljivo, i rušenje napadnutog i poticanje krvi kod istog mora biti u uzročnoj vezi sa izvršenim napadom, koji se sastojao u guranju ili hvatanju za nogu napadnutog lica.

Kao kazna za djelo u pitanju propisana je novčana kazna, dvostruka od one koja se spominje u prvoj rečenici naprijed citiranog statutarog fragmenta. Pošto se na tom mjestu spominje kazna od 20 solida, to će kazna za ovo krivično djelo iznositi 40 solida.

U pogledu svega ostalog (dorasolst učinioca, slučajevi kada je objekt djela građanin a subjekt stranac ili obratno itd.) kod ovog krivičnog djela vrijedi sve ono što je već ranije istaknuto kod djela pod I u ovom odjeljku.

³ O tom pitanju bilo je detaljno riječi kod krivičnog djela izloženog pod I u ovom odjeljku.

⁴ O ovome vidjeti N. Srzentić - dr A. Stajić: Krivično pravo FNRJ — Opšti deo (Beograd 1954), str. 209.

X VUČENJE ZA KOSU I OTKIDANJE KOSE

»... Si vero aliquem decapillaverit, vel per capillos traxerit condemnatur in solidos quadraginta...«¹

Za objekt i subjekt djela vrijedi sve ono što je rečeno ranije kod prethodnih djela u ovom odjeljku.

I ovo je djelo komisivne prirode i radnja izvršenja sastoji se u otkidanju kose ili povlačenju za kosu napadnutog lica. Smatramo da je izraz »decapillaverit« potrebno shvatiti nešto otprilike u smislu nasilnog čupanja kose, pri čemu se vlasi nasilno odvajaju od korjena, a izraz »per capillos traxerit« u smislu čupanja kose bez odvajanja vlasi od korijena. Jedino bi se na takav način dalo shvatiti ovo djelo kao laka tjelesna povreda, jer nasilno čupanje kose prouzrokuje ipak bolove i ostavlja makar i manje tragove povreda, pa se ovim učinkom može postići narušavanje tjelesnog integriteta, što ne bi bio slučaj sa običnim odrezivanjem kose mehaničkim putem (npr. makazama i sl.) ili običnim povlačenjem za kosu (ako to povlačenje ne bi bilo jačeg intenziteta, u kom slučaju bi se opet radilo o čupanju, pa bez obzira da li bi uslijed toga čupanja dotične vlasi bile ili ne bi bile iščupane).

Vjerujemo da se i kod ovog krivičnog djela podrazumijeva da počinilac mora djelati u srdžbi ili gnjevu, tj. da se izraz »irato animo«, upotrebljen u propisu za djelo naprijed izloženo pod IX, prećutno odnosi i na ovo djelo. Razumije se, ova tvrdnja nije sasvim sigurna, ali do takvog zaključka dolazimo posmatrajući statutarni fragment koji se odnosi na djelo pod IX, zajedno, kao donekle jednu cjelinu, sa fragmentom naprijed citiranim kod ovog djela. Čini nam se, naime, da se izraz »irato animo« odnosi i na jedan i na drugi slučaj, te da oba fragmenta, barem u odnosu na samo ovaj momenat, predstavljaju izvjesnu cjelinu zakonodavčeve misli.

I za ovo krivično djelo predviđena je novčana kazna i to u iznosu od 40 solida.

Po svim ostalim pitanjima kod ovog krivičnog djela vrijedi sve ono što je već ranije istaknuto kod djela pod I u ovom odjeljku.

XI ČUPANJE BRADE I HVATANJE ZA NOS

»... Si vero aliquis ceperit aliquem iniuriose per barbam et pilos evulserit, vel ceperit per nasum, condemnatur in libras X...«¹

Ovo krivično djelo srednjovjekovni riječki zakonodavac svrstao je u istu grupu među ostalim lakim tjelesnim povredama, mada pravi karakter ovog djela nije sasvim jasan. Nasilno izvlačenje dlaka sa brade bez sumnje prouzrokuje bol kod napadnutog lica, a može i da izazove na koži lica izvjesne vidljive, spoljne promjene (crvenilo, lagano okrvavljenje ili sl.). Otuda se ovaj učin objektivno može smatrati djelom

¹ U prevodu: »... Ako pak nekome otkine kosu (misli se valjda na nasilno čupanje kose — m. p.) ili za kosu povuče, neka se osudi na 40 solida...«

¹ U prevodu: »... Ako pak neko povuče nekoga nasilno za bradu i dlake iščupa ili ga zgrabi za nos, neka se osudi na 10 libara...«

lake tjelesne povrede. No, međutim, nije isti slučaj sa drugim učinkom obuhvaćenim ovim istim statutarnim fragmentom. Tako obično hvatanje za nos, ako nije pricinilo bola, niti ostavilo tragova kakve ozljede, po današnjem shvatanju modernog krivičnog prava ne bi moglo predstavljati laku tjelesnu povredu. Zato nam nije jasno zašto je srednjovjekovni riječki zakonodavac ovaj učin smatrao deliktom protiv tijela. No bilo kako bilo, pošto su ova dva učina od strane srednjovjekovnog zakonodavca shvaćeni kao delikti protiv tijela, a naročito s razloga što su oba dva učina obuhvaćena istom rečenicom statutarnog teksta i sačinjavaju jedinstvo zakonodavčeve misli, pa ih je stoga nemoguće odvajati, mi smo prihvatili zakonodavčevo stanovište i obadva učina uvrstili u red lakih tjelesnih povreda. Doduše, nije rečeno da ovaj drugi učin ne bi mogao baš nikako prouzrokovati laku tjelesnu povredu i po današnjem kriteriju ocjene tog pitanja. Naprotiv, takav učin bi to mogao biti uvijek kada je njime prouzrokovana neka od posljedica koja je potrebna za postojanje lake tjelesne povrede. No teškoća je u tome što statutarni tekst u konkretnom slučaju ne zahtijeva postojanje neke određene posljedice (barem ne izričito), već svako hvatanje za nos smatra radnjom izvršenja ovog krivičnog djela. Nema sumnje da je zakonodavac pretpostavljao ipak neku posljedicu, ali se iz statutarnog teksta ne može zaključiti da li se pretpostavljena posljedica, prema zakonodavčevom mišljenju, sastoji u ugrožavanju tjelesnog integriteta napadnute osobe, da li u šteti koja se ovim učinkom nanosi časti i ugledu napadnutog lica ili pak i jedno i drugo skupa. Naše je mišljenje da je kod obadva ova učina zakonodavac pretpostavljao kao posljedicu ugrožavanje tjelesnog integriteta napadnutog lica (zato je i svrstao ove učine među delikte protiv tijela), ali istovremeno i nerazdvojno od ovog da je pretpostavljao kao posljedicu i štetu koja se njime prouzrokuje časti i ugledu napadnutog. Ako bi se prihvatila ova pretpostavka značilo bi da je ovo djelo imalo dvogubu oštricu: jednu koja je uperena protiv tijela, odnosno tjelesnog integriteta napadnutog lica, a drugu koja je uperena protiv njegove časti i ugleda. Prema tome, ovim djelom bi se istovremeno i nerazdvojno vršio napad na dva pravna dobra napadnutog lica — na tijelo i čast. To bi dalje značilo da je ovo djelo moralo da bude shvaćeno kao znatno društveno opasnije od mnogih drugih djela lake tjelesne povrede o kojima je ranije bilo riječi, pa ako je tako, sljedstveno tome, morala bi i kazna za ovo djelo biti znatno oštrija. Ako pogledamo gornji statutarni fragmenat vidimo zaista da je kazna za ovo djelo znatno oštrija negoli kod nekoliko prethodnih djela, pa čak i od onih koja nam — u odnosu na posljedicu koju dotični učini prouzrokuju tjelesnom integritetu napadnutog — izgledaju znatno teža od ovog učina.² Ova okolnost govorila bi u prilog naše pretpostavke. Naime, zaključak bi mogao da bude: kod onih djela, mada je posljedica u smislu lake tjelesne povrede teža nego kod ovoga djela, ne postoji nikakvih drugih posljedica; kod ovog pak djela posljedica je dvostruka — u odnosu na tijelo i u odnosu na čast napadnutog. Otuda bi, po našem mišljenju, dolazilo to što je kazna kod ovog krivičnog djela

² Vidi kaznu za djela izložena ranije pod VI (naročito pod »b«), VII (naročito pod »b«), VIII (naročito pod »a«) itd.

neuporedivo oštija negoli kod sličnih krivičnih djela ranije izloženih u ovom odjeljku pa čak i negoli kod nekih na izgled znatno težih od ovog djela.

U pogledu subjekta i objekta kod ovog krivičnog djela nema šta više da se kaže negoli je već ranije rečeno kod ostalih krivičnih djela iz rub. 8-lib. III.

Radnja izvršenja predstavlja aktivno činjenje i sastoji se u nasilnom iščupavanju dlaka sa brade ili pak u nasilnom hvatanju za nos napadnutog lica. Radi se o dvije posebne radnje i svakom od ovih dviju radnji, posebno, može se izvršiti ovo krivično djelo.

Ako je djelo izvršeno prvom radnjom, tj. nasilnim povlačenjem za bradu napadnutog, tada je za kompletiranje bića ovog krivičnog djela potrebno nastupanje određene posljedice, odvajanje dlaka od korijena (ti. iščupavanje dlaka), koja posljedica mora biti u direktnoj uzročnoj vezi sa spomenutim protivpravnim činjenjem.

O posljedici, kad se radi o drugoj radnji izvršenja (hvatanju za nos napadnutog lica), bilo je već riječi naprijed.

Pored ovih posljedica smatramo — kao što je već gore pomenuto — da je zakonodavac podrazumijevao i drugu posljedicu, koja bi se sastojala u nanošenju štete časti i ugledu napadnutog lica, a koja je posljedica nerazdvojivo pratila onu koja je u vezi sa narušavanjem tjelesnog integriteta napadnutog lica. Stoga smatramo da bi ovo djelo moglo da se shvati i kao djelo protiv časti i ugleda isto toliko koliko se može smatrati i deliktom protiv tijela.

U pogledu forme vinosti, koja se traži kod počinioca ovog krivičnog djela, smatramo da bi se iz same prirode djela moglo zaključiti da se radi o doložnom djelu. No o tome u samom tekstu nema izričitog spomena.

Kazna je za ovo djelo takode novčana, ali je — kako je već naprijed istaknuto — znatno oštija negoli kod mnogih ranije izloženih djela. Naime, novčana kazna za ovo djelo iznosi 10 libara. Naše je mišljenje — a o tome je već naprijed bilo riječi — da razlog za ovako relativno strogu kaznu leži u tome što je zakonodavac (vjеровatno zbog tadašnjih društvenih shvatanja sredine) ovo djelo smatrao prilično ozbiljnim, a to, po našem mišljenju, stoga što se ovim učinima prouzrokovala istovremeno dvostruka pod društvo opasna posljedica: napad na tijelo i napad na čast nekog lica, odnosno, tačnije rečeno: oštećenje jednog i drugog pravnog dobra istim činom.

U pogledu svega ostaloga kod ovog djela vrijedi sve ono što je ranije rečeno kod ostalih krivičnih djela iz rub. 8-lib. III.

XII VUČENJE ZA KOSU PO ZEMLJI

Ovim naslovom obuhvaćena su dva krivična djela, koja su među sobom srodna po svemu, osim posljedice i kazne. No kako elementat posljedice i kod jednog i kod drugog predstavlja bitni element bića, a pošto

je ovaj elemenat kod njih različit, kao što je različita i kazna kod jednog i kod drugog, to ćemo ova dva djela ipak prikazati odvojeno, pod posebnim podnaslovima.

a) Vučenje za kosu po zemlji — bez okrvavljenja

»... Si vero aliquem strasinaverit per capillor per terram condemnatur in libris quatuor...«¹

U pogledu subjekta i objekta i kod ovog djela vrijedi sve ono što je već ranije rečeno kod ostalih krivičnih djela iz rub. 8-lib. III².

Nema naročite odredbe o tome kakva se forma vinosti traži za ovo krivično djelo, ali iz prirode samog djela proisticalo bi da se djelo može izvršiti samo umišljajno.

Djelo je komisivne prirode, što znači da se može izvršiti samo aktivnom radnjom — činjenjem. Činjenje se pak sastoji u tome što počinilac napadnuto lice — koje je već oboreno na zemlju, pa bilo da ga je oborio sam počinilac ili neko drugi — vuče za kosu po zemlji.

O posljedici, koju treba da prouzrokuje ova radnja nema direktnog pomena u gornjem fragmentu, ali se u tom pogledu može izvući određeni zaključak ako se zajedno sa ovim fragmentom posmotri i naredni — koji se odnosi na djelo koje će biti izloženo niže pod »b«.³ Naime, ako se ova dva propisa zajednički razmotre (a oni oba inače predstavljaju izvjesnu cjelinu) vidi se da po pitanju posljedice zakonodavac obraća pažnju jedino na okolnost da li je uslijed gore navedene radnje nastupilo ili nije nastupilo krvarenje kod napadnutoga, te na tom pitanju i dijeli ova dva djela. Tako će s obzirom na ovo mjerilo, ovo krivično djelo postojati u slučaju kada odnosnom radnjom (vučenjem napadnutog za kosu po zemlji) nije prouzrokovano krvarenje kod napadnutog lica, dok će stajati djelo koje će niže biti izloženo pod »b« u slučaju kada je rečenom radnjom prouzrokovano krvarenje kod napadnutoga.

Prema izloženom, u pogledu posljedica za ovo djelo se traži samo da rečenom radnjom nije prouzrokovano krvarenje kod napadnutog lica. Pri tom je sporedno da li je ovom radnjom prouzrokovana kakva druga posljedica i koja, pod uslovom da dotični učin — s obzirom na takvu posljedici — ne predstavlja kakvo drugo krivično djelo. Nema sumnje da i kod ovog djela zakonodavac pretpostavlja postojanje posljedice, koja se sastoji u narušavanju tjelesnog integriteta napadnutog lica. No pri tom je sporedno u kom vidu se ta posljedica konkretno manifestovala (teški bolovi, modrice, nagnječine itd.), naravno, uvijek pod uslovom da se posljedica nije ispoljila u vidu krvarenja napadnutog lica (jer bi se u tom slučaju radilo o djelu pod »b«, a ne o ovom krivičnom djelu) ili u nekom

¹ U prevodu: »... Ako pak nekoga vuče za kosu po zemlji, neka se osudi na 4 libre...«

² Po tom pitanju detaljno je bilo riječi kod djela pod I u ovom odjeljku.

³ Ovaj drugi fragmenat glasi: »... Et si ex tali strasinatione sanguis exiverit condemnatur in duplum...« (ili u prevodu: »... I ako od takvog vučenja krv poteče, neka se osudi dvostruko...«).

drugom posebnom vidu, kada bi eventualni učin — s obzirom na kakvu specifičnu posljedicu — mogao predstavljati kakvo drugo krivično djelo.⁴

Za ovo djelo predviđena je novčana kazna u iznosu od 4 libre.

Po svim ostalim pitanjima (kao npr.: pitanje doraslosti počinioca i postupanje u slučaju apsolutne i relativne nedoraslosti, pitanje slučajeva kada je objekt djela građanin a subjekt stranac ili obratno itd.) kod ovog djela vrijedi sve ono što je već ranije rečeno kod prethodnih djela iz rub. 8-lib. III.⁵

b) Vučenje za kosu po zemlji — sa okrvavljenjem

»... Et si ex tali strasinatione sanguis exiverit condemnetur in duplum... «⁶

Između ovog i prethodnog krivičnog djela razlika postoji jedino u posljedici i u kazni.

Kod ovog djela zahtijeva se da je radnjom izvršenja prouzrokovana posljedica koja se sastoji u poticanju krvi kod napadnutog lica. Nema govora o tome kakvo se krvarenje kod napadnute osobe traži, pa bi se iz toga mogao izvesti zaključak da ovo djelo stoji kako u slučaju sasvim malog, tako i u slučaju velikog krvarenja. Razumljivo, između radnje izvršenja (vučenja napadnutog lica za kosu po zemlji) i nastupjele posljedice (krvarenja napadnutog lica) mora postojati direktna uzročna veza.

Glede kazne, ovaj propis se poziva na prethodni propis (citiran kod djela pod »a«), pa određuje da se kazna za ovo djelo sastoji u podvostručenoj kazni, određenoj inače za djelo pod »a«. Pošto je, naime, za djelo pod »a« propisana novčana kazna u iznosu od 4 libre, to će kazna za ovo djelo biti takođe novčana (dakle ista po vrsti) i iznosiće 8 libara (udvostručena po mjeri).

U pogledu svega ostaloga kod ovog djela vrijedi sve ono što je već rečeno naprijed kod djela pod »a«.

XIII VUČENJE PO ZEMLJI ZA RUKU, NOGU, ZA HALJINE ILI NA DRUGI NAČIN

»... Si vero aliquis per brachium, pedem vel pannos vel alium modum strasinaverit condemnetur in medietate pene dictarum penarum... «¹

Ovaj se propis u stvari odnosi na dva krivična djela, koja se međusobno razlikuju po posljedici i, sljedstveno tome, po kazni. To se vidi jasno po odredbi o kazni, koja kaže: »... condemnetur in medietate pene

4 Na primjer, pod izvjesnim uslovima ovim učinkom (čistim ili donekle modifikovanim) bilo bi možda moguće da se prouzrokuje lomljenje zuba kod napadnutog lica, u kom bi se slučaju moglo raditi o djelu izloženom u glavi II, odjeljak »B« pod VI (djelo izbivanja ili lomljenja zuba — vidi pod »a« i »b«) itd.

5 O svemu tome bilo je detaljno riječi kod djela izloženog pod I u ovom odjeljku.

6 U prevodu: »... I ako od takvog vučenja krv poteče, neka se osudi dvostruko...«

1 U prevodu: »... Ako bi pak neko vukao za ruku, nogu ili haljine, ili na kakav drugi način, neka se osudi na polovinu kazne od rečenih kazni... «

dictarum penarum...« (odnosno u prevodu: »... neka se osudi na polovinu kazne od rečenih kazni...«). Dakle, ne spominje se jedna od gornjih kazni, već obadvije. Ovdje se radi o upućujućoj normi, koja ima u vidu kao mjerilo kako kaznu navedenu kod djela izloženog naprijed pod XII/a, tako i onu za djelo pod XII/b. A kada će se pri određivanju kazne za djelo po ovom propisu uzeti u obzir kazna propisana za djelo pod XII/a, kada li opet ona koja je propisana kod djela pod XII/b, te koji će se kriterij pri tome uzimati? Bez sumnje stvar se ima prosuđivati prema istom onom mjerilu koje važi za međusobno diferenciranje djela pod XII/a od onog pod XII/b, a to je posljedica. Do nikakvog drugog zaključka ne bi se moglo doći. Razmotrićemo, stoga, u kratkim potezima, oba ova djela odvojeno.

a) Vučenje po zemlji za ruku, nogu, za haljine ili na drugi način — bez okrvavljenja

Naprijed citirani tekst odnosi se jednako na ovo djelo, kao i na ono koje će biti niže izloženo pod »b«, pa ga zato nećemo citirati posebno u svakom podnaslovu, pošto je jedanput već citiran pod glavnim naslovom, koji objedinjuje oba djela.

Po pitanju objekta i subjekta kod ovog djela nema ništa novoga, nego li što je već rečeno kod svih ostalih djela iz rub. 8-lib. III.

Djelo se može izvršiti samo aktivnim činjenjem, koje se sastoji u tome što počinitelj vuče po zemlji napadnuto lice, bilo za šta i bilo na koji način, osim za kosu (jer bi se u tom slučaju radilo o djelu izloženom pod XII/a ili XII/b, a ne o ovom krivičnom djelu). Citirani statutarni tekst, doduše, ne spominje vučenje po zemlji, nego spominje samo vučenje (»... Si vero aliquis... strasinaverit...«). Međutim, bilo bi pogrešno zaključiti da se ovdje ne radi o vučenju po zemlji i to iz dva razloga. Prije svega, ovaj statutarni fragment predstavlja izvjesnu cjelinu sa onim fragmentima koje smo naprijed izložili kod djela pod XII/a i XII/b, jer se svi ovi propisi odnose na vuču po zemlji. Jedino fragmenti izloženi pod XII/a i XII/b odnose se na vučenje po zemlji za kosu (ovo se djelo posebno izdvaja kao teže), dok se ovaj fragment odnosi na sve ostale vuče po zemlji. Kažemo sve ostale zbog toga što je i pored izvjesnih nabrajanja u ovom statutarom fragmentu (»... per brachium, pedem vel pannos...«) takođe izrično spomenuto »... vel alium modum...«. To bi značilo da se ovim djelom smatralo ne samo vučenje napadnutog po zemlji za ruku, nogu ili haljine, već i svako drugo vučenje napadnutog po zemlji na bilo koji način — razumije se izuzimajući vučenje po zemlji za kosu, jer ovaj učin predstavlja posebno krivično djelo. Kad posmotrimo sve rečene fragmente zajedno, vidimo da se svi oni odnose na vučenje napadnutog lica po zemlji, samo što je izraz »per terram« (»po zemlji«) izrično upotrebljen u prvom fragmentu (citiranom kod djela pod XII/a), dok se u fragmentu koji se odnosi na djelo pod XII/b, kao i u fragmentu za ovo krivično djelo, izraz »per terram« ne upotrebljava, ali se apsolutno podrazumijeva. Najzad, drugi razlog. Ako se kod ovog krivičnog djela ne bi radilo o vučenju napadnutog po zemlji, nego bi se bukvalnim tuma-

činjem statutarnog teksta stalo na stanovište da se radi o običnom vučenju napadnutog lica, tada se bez sumnje takav učin baš ni na kakav način ne bi mogao smatrati deliktom protiv tijela, jer se npr. povlačenjem nekog lica za rukav (ako se ovaj ne obori i ako ga se ne vuče po zemlji) napadnutom ne može narušiti tjelesni integritet. Posebno je pitanje da li bi takav učin mogao da predstavlja uopšte makar kakvo krivično djelo (pa ma i kakvu vrstu uvrede). Prema tome, ne može biti sumnje da kao radnju izvršenja ovog krivičnog djela treba shvatiti vučenje napadnutog lica po zemlji (na bilo koji način, osim za kosu), a ne kakvo drugo vučenje. Sporedno je pri tom da li je napadnutog oborio počirilac ovog krivičnog djela ili neko drugi.

Što se pak tiče posljedice, ovo djelo se ravna prema djelu iznesenom pod XII/a. Naime, ovo djelo će stajati onda kada spomenutom radnjom izvršenja nije prouzrokovano krvarenje napadnutog lica. Ipak se, bez sumnje, i kod ovog djela kao posljedica ovog protivpravnog napada pretpostavljalo narušavanje tjelesnog integriteta napadnutog lica. Pri tom je bez uticaja u kakvoj se konkretnoj formi ta posljedica ispoljila (bolovi, modrice itd.), pod uslovom da se kao posljedica učina ne pojavljuje krvarenje napadnutog lica, kao i da se posljedica ne pojavljuje u kakvoj eventualno specifičnoj formi, koja bi s obzirom na ovaj momenat, mogla eventualno tvoriti bitni element bića nekog drugog, možda i težeg krivičnog djela.²

Kazna se kod ovog djela orjentiše prema kazni propisanoj za djelo pod XII/a. Ona, naime, treba da iznosi polovinu od kazne propisane za djelo pod XII/a. U vrsti kazne nema razlike, jer se u obim slučajevima radi o novčanoj kazni. Što se pak tiče mjere kazne, pošto kazna za djelo pod XII/a iznosi 4 libre, to će kazna za ovo djelo iznositi 2 libre («...condemnetur in medietate pene dictarum penarum...»).

Po svim ostalim pitanjima kod ovog djela vrijedi sve ono što je već rečeno kod krivičnog djela izloženog pod XII/a.

b) Vučenje po zemlji za ruku, nogu, za haljine ili na drugi način — sa okrvavljenjem

Razlika između ovog i prethodnog djela leži jedino u posljedici protivpravnog činjenja i u kazni. Stoga ćemo posebno razmotriti samo ova dva pitanja.

Kao posljedica protivpravnog činjenja kod ovog djela pojavljuje se, krvarenje (poticanje krvi) kod napadnutog lica. Razumije se, da između protivpravnog činjenja i ove nastupjele posljedice (krvarenja napadnutog lica) mora postojati direktna uzročna veza. Irelevantno je pri tom kakav je intenzitet dotičnog krvarenja. Naime, ovo djelo će stajati u slučaju velikih krvarenja jednako kao i u slučaju sasvim malenih krvarenja.

² Po ovom pitanju vidjeti primjedbe date kod djela pod XII/a u ovom odjeljku.

Kazna se kod ovog djela orjentiše prema kazni propisanoj za djelo pod XII/b i iznosi polovinu kazne propisane za spomenuto djelo. U vrsti kazne, dakle nema razlike, jer i u jednom i u drugom slučaju radi se o novčanoj kazni. U pogledu mjere kazne razlika je za polovicu. Naime, pošto kazna za djelo izloženo pod XII/b iznosi 8 libara, to će kazna za ovo krivično djelo iznositi 4 libre («... condemnetur medietate pene dictarum penarum...»).

O svim ostalim pitanjima kao kod prethodnog djela.

XIV UGRIZ

«... Si vero aliquis aliquem momordarit condemnetur in libras X...»¹

Glede objekta i subjekta ovog djela vrijedi sve ono što je rečeno po tim pitanjima kod prethodnih djela prikazanih u ovom odjeljku.²

Kao radnja izvršenja pojavljuje se aktivna radnja — činjenje, koje se sastoji u nanošenju ujeda (ugriza) napadnutoj osobi. Irelevantno je pri tom na koji dio tijela napadnutog lica je zadat ugriz, kakav je bio konkretan način izvršenja djela (pod uslovom da radnja ne izlazi iz okvira ugriza). Takođe je irelevantno u kakvoj su se konkretnoj formi ispoljile posljedice od ugriza, samo pod uslovom da se ne radi o kakvoj specifičnoj posljedici, uslijed čega bi se eventualno moglo raditi o nekom drugom težem krivičnom djelu.³ Naime, razlog zbog čega zakonodavac nije izrično spominjao posljedicu koja se kod ovog djela traži vjerojatno leži u tome što je pretpostavio da se posljedica ima kretati u okviru uobičajenih formi koje se ispoljavaju kod običnog ugriza (nagnječina, povreda mišićnog tkiva, okrvavljenje na mjestu ugriza i sl.).

U pogledu forme vinosti, koja se za ovo djelo traži, nema spomena u gornjem statutarnom fragmentu. Ipak je vjerojatno da se i za ovo djelo tražio umišljaj, no nije isključeno da se u izvjesnim slučajevima djelo moglo počiniti i kulpozno. Nemamo dovoljnog oslonca, ni u samom statutarnom tekstu niti inače, za donošenje jednog određenog i sigurnog zaključka u tom smislu.

Kazna je i kod ovog djela novčana i iznosi 10 libara. Iz stilizacije samog statutarnog teksta dalo bi se zaključiti da se kazna imala odmjеровati na način što bi se iznos od 10 libara novčane kazne određivao za svaki ugriz posebno. O tome, istina, nema izrične odredbe u citiranom fragmentu, ali takav zaključak, po našem mišljenju, odgovarao bi duhu čitave rub. 8-lib. III, a i sama stilizacija ovog statutarnog fragmenta — kao što smo naprijed istakli — navodi nas na takav zaključak. Ako se ovo gledište prihvati, značilo bi, dakle, da je ukupan iznos kazne zavisio uvijek od broja zadatih ugriza.

¹ U prevodu: «... Ako pak neko nekoga ugrize, neka se osudi na 10 libara...»

² O tim pitanjima vidjeti kod djela pod I u ovom odjeljku.

³ Tako, na primjer, ako bi ugriz bio takav i na takvom mjestu da bi izazvao odsijecanje ili trajno onesposobljavanje nekog uda (npr. nosa, polnog uda ili sl.) tada, se više ne bi radilo o ovom krivičnom djelu, već o djelu odsijecanja ili osakaćenja uda, izloženom u glavi II (teške tjelesne povrede), odjeljak »A« pod II (»a« i »b«) Posebnog dijela ovoga rada. Takvih primjera moglo bi se navesti nekoliko.

Po svim ostalim pitanjima kod ovog djela vrijedi sve ono što je ranije rečeno kod ostalih djela lakih tjelesnih povreda iz rub. 8-lib. III.

* * *

SLIČNOSTI I RAZLIKE SA PROPISIMA SUSJEDNIH GRADOVA I OPŠTINA

Pošto je zbog uske specifičnosti pojedinih elemenata skoro svih navedenih djela lakih tjelesnih povreda iz rub. 8-lib. III Riječkog statuta nemoguće izvršiti pojedinačna upoređenja sa očgovarajućim (odnosno, približno najsličnijim) propisima Vinodolskog zakona, Kastavskog, Vepri-načkog i Trsatskog statuta, to smo primorani da ova upoređenja damo na ovom mjestu i skupno.

Vinodolski zakon djelima ove vrsti posvetio je samo član 25, koji se odnosi na bijenje, ranjavanje i tučnjavu među kmetovima.¹

Razlike između ovog propisa i bilo kojeg propisa rub. 8-lib. III Riječkog statuta koji se odnosi na djela lakih tjelesnih povreda veoma su velike. Prije svega Riječki statut je u rub. 8-lib. III predvidio masu krivičnih djela lakih tjelesnih povreda zadatih običnim građanima, stanovnicima ili distriktualcima, koja se djela međusobno razlikuju i po elementima bića i po kazni. Vinodolski zakon, međutim, regulisanju kažnjavanja ovih učina posvetio je svega jedan jedini članak, pri čemu su elementi bića postavljeni veoma široko. Nadalje, Riječki statut je u masi slučajeva odvojeno normirao teške tjelesne povrede, a odvojeno Jake, propisavši za teške tjelesne povrede znatno oštrije kazne od onih koje je predvidio za lake povrede. Vinodolski zakon ne poznaje čak ni tu razliku između teških i lakih tjelesnih povreda, nego čitav problem rješava jednim jedinim propisom (čl. 25 V. Z.). Najzad, kazne koje propisuje Riječki statut za djela lakih tjelesnih povreda imaju javni karakter, dok Vinodolski zakon za te slučajeve predviđa kaznu koja ima istovremeno i javni i privatni karakter (40 soldina knezu i 2 brava napadnutome).

Kao što se iz izloženog vidi, između čl. 25 Vinodolskog zakona i odgo-varajućih propisa Riječkog statuta nema skoro nikakvih sličnosti (izuzev činjenice da se i jedni i drugi odnose na kažnjavanje tjelesnih povreda). Nema sumnje da su prilikom sačinjavanja Riječkog statuta propisi Vinodolskog zakona (riječ je o propisima koji se odnose na lake tjelesne po-

¹ Tekst čl. 25 Vinodolskog zakona u originalu glasi:

»Ošće: od bienja, ranenja i od stučenja meju kmeti nij band nego soldini 40, ke krivac ima platiti knezu, a onomu ki bude bien 2 brava ter likariju. A to takoe od satnika i graščika i busovića, ki v sih esut pod zakon i pod pravdu kmetsku, a ne od s(lu)žabniki i po zakonu kmetščkomu sudet se i nim est za uraženē za dozvole učineno«.

(Tekst citiran prema dr M. Kostrenčiću: Op. cit., str. 149).

U današnjem jeziku — citirano opet prema dr Kostrenčiću (op. cit., str. 167) — ovaj propis bi glasio:

»Za bijenje, ranjenje i za tučnjavu među kmetovima ne iznosi osuda više od 40 soldina, koje ima krivac platiti knezu, a onome, koji bude bijen, dva brava i lijekove. A to vrijedi i za satnika, graščika i busovića, koji u ovom potpadaju pod zakon i pravo kmetско, a ne (pod zakon i pravo) kneževskih službenika i po zakonima kmet-skima imaju se suditi, i time je njima za povredu dana zadovoljština«.

»Busoviće i »graščik« bili su službenici opštinski u Vinodolu (Vidi dr M. Kostrenčić: op. cit., str. 182, bilješka 58).

vrede) bili toliko zastarjeli da su bili neprihvatljivi za riječkog zakonodavca, te se isti članom 25 Vinodolskog zakona nije ni izdaleka mogao poslužiti prilikom stvaranja propisa o lakim tjelesnim povredama. Stoga je i svako ozbiljno upoređenje između ova dva zakonska spomenika, po ovom pitanju, iluzorno.

Kastavski statut u domenu lakih tjelesnih povreda sadrži samo dva propisa i to: propis kapitula 19, koji se odnosi na djelo bijenja na vlastitom posjedu, te propis kapitula 9, koji se odnosi na djelo zadavanja udarca ili posjekotine.² Prvo djelo (bijenja na vlastitom posjedu) nećemo ovdje posebno razmatrati, jer riječko krivično pravo nije poznavalo sličnog krivičnog djela.

Ako se uporede propisi rub. 8-lib. III Riječkog statuta koji se odnose na lake tjelesne povrede i propis kapitula 9 Kastavskog statuta vidi se slijedeće:

Između kap. 9 Kastavskog statuta i odgovarajući propis Riječkog statuta ima nekih dodirnih tačaka. Sličnost naročito postoji po pitanju vrste kazni. Naime, i Riječki statut, baš kao i Kastavski, za djela lakih tjelesnih povreda izvršena nad običnim objektima, propisuju samo novčane kazne. Takođe i u jednom i u drugom slučaju kazne imaju isključivo javno-pravni karakter, što govori o znatnom napretku u odnosu na stari Vinodolski zakon. Sličnost postoji isto tako i u predviđenom načinu za odmjeravanje kazni. Tako, kap. 9 Kastavskog statuta poznaje isti onaj princip koji prihvata i većina propisa Riječkog statuta u odnosu na lake tjelesne povrede (rub. 8-lib. III), tj. da se mjera kazne određuje prema broju zadatih udaraca, pri čemu je iznos novčane kazne propisan po udarcu.

No i razlike su između ova dva statuta takođe znatne. Tako, dok Riječki statut u mnogo slučajeva odvaja teške od lakih tjelesnih povreda (cijeneći prema težini posljedice, koja je u propisu istaknuta i predstavlja posebni elemenat bića), poznaje mnogo vrsta krivičnih djela lakih tjelesnih povreda i odvaja lake tjelesne povrede nanesene običnim licima (rub. 8-lib. III) od lakih tjelesnih povreda nanesenih kvalifikovanim objektima, tj. određenim opštinskim funkcionerima (rub. 15-lib. III), dotle svega toga u Kastavskom statutu nema. No ove činjenice ne bi nas smjele navesti da olako zaključimo da stari Kastav nije uopšte poznavao ili prihvatao ono što ne nalazimo u pozitivnim propisima njegovog Statuta. Naprotiv ovaj Statut ne predstavlja dovoljno kompletan kodeks cjelokupnog prava starog Kastva, jer su mnoga pitanja u Kastvu i kasnije, nakon donošenja Kastavskog statuta, ostale regulisane običajnim pravom. To dalje znači da po pitanjima koja pisano pravo starog Kastva ne reguliše (ili samo djelimično reguliše) ne možemo dati nimalo određen odgovor: da li su ta pitanja i kako bila možda regulisana obi-

² Propis kapitula 9 Kastavskog statuta glasi:

»Ošće od svakoga udarca, ki bi udril ili posekal, plaća peni libar dvajset i pet. Ako bi lekarie potriha posečenomu, i za stanje vrimenta, plaća ki udri ali poseče«.

Tekst citiran prema Monumenta historico — juridica Slavorum Meridionalium, pars I, vol. IV: Statuta lingua croatica conscripta, str. 182.

Uz izraz »stanje vrimenta« dato je objašnjenje na italijanskom: »le giornate, che perde« — što će reći: »nadnice, koje gubi« (op. cit., str. 182, bilješka 9).

čajnim pravom. Sljedstveno tome ne možemo utvrditi da li je po tim istim pitanjima između Rijeke i Kastva bilo razlika ili sličnosti i u čemu su se one zapravo sastojale, jer praznine ili djelimične šupljine u pisanom pravu Kastva nikako ne možemo uzeti kao apsolutne šupljine prava toga kraja, već jedino kao relativne praznine, isključivo u odnosu na pisano pravo.

Nadalje, kod djela iz kap. 9 Kastavskog statuta upada u oči propis koji napadnutom licu daje pravo da u krivičnom postupku ostvaruje svu naknadu štete koja mu je nanesena djelom u pitanju. Pri tom se ide vrlo daleko da se pod štetom podrazumijeva ne samo trošak oko liječenja i liječenja, nego čak i izmakla dobit zbog izgubljenog vremena. Isti slučaj imamo kod nekoliko krivičnih djela lakih tjelesnih povreda iz rub. 8-lib. III Riječkog statuta, pri čemu je propisom izrično predviđeno da počinitelj ima napadnutom licu naknaditi sve troškove i izgubljeno vrijeme.³

Ovo predstavlja takođe jednu interesantnu sličnost između Riječkog i Kastavskog statuta i pokazuje identičnost zakonodavčevog shvatanja po ovom pitanju i kod jednog i kod drugog pravnog spomenika. Vremerška blizina u izdavanju jednog i drugog statuta stvorila je, dakle, mogućnost mnogih dodirnih tačaka, a po nekim pitanjima — kao što je, na primjer, ovo — čak i potpunu identičnost pogleda.

Veprinački statut posvećuje propise stavova 14 i 16 djelima lakih tjelesnih povreda izvršenih nad običnim objektima.⁴ Iz dotičnih propisa proizilazi da je večeni Statut poznavao tri djela ove vrste i to: udaranje do krvi, udaranje dlanom i udaranje pesnicom ili kamenom.

Među svim ovim starim kodeksima (Vinodolski zakon, Kastavski, Veprinački, Riječki i Trsatski statut) zajedničko je što je kod svih njih i za sva krivična djela lakih tjelesnih povreda nanesenih običnim objektima propisana novčana kazna. Razlike su, kako po vrsti i broju predviđenih lakih tjelesnih povreda, tako po elementima bića za pojedine od njih, kao i u pogledu iznosa novčanih kazni. Najzad, Veprinački statut ne pravi nikakvu diferencijaciju između teških i lakih tjelesnih povreda, kao god ni Kastavski statut, dok Riječki statut u većini slučajeva pravi ovu razliku bez obzira koja su lica napadnuta (tj. kako tamo gdje je napad izvršen nad kvalifikovanim objektom, tako i tamo gdje je napad izvršen nad običnim građaninom, stanovnikom, distriktualcem), a Vinodolski zakon posebno odvaja teške tjelesne povrede jedino u odnosu na kvalifikovane objekte (podknežin, službenici, permani), dok u odnosu na kmetove ne pravi razlike između lakih i teških tjelesnih povreda.

³ O ovome vidjeti u Glavi III, odjeljak »A«, pod I ovoga rada (Posebni dio). Djela lakih tjelesnih povreda iz rub. 8-lib. III Riječkog statuta, na koja se odnosi odredba o obavezi počinioca da naknadi napadnutom licu sve troškove i izgubljeno vrijeme, izložena su u Glavi III, odjeljak »A«, pod I, II, III, IV i V ovoga rada (Posebni dio).

⁴ Stav 14 Veprinačkog statuta glasi:

»Ki bi do krvi udril, zapada 1 marku«.

Stav 16 istog Statuta glasi:

»Ki bi dlanu udril, plašća 5 marak. Ki bi pestu ili kamikom udril, plašća 1 marku«.

Tekstovi citirani prema Monumenta historico — juridica Slavorum Meridionalium: Statuta lingua croatica conscripta, str. 213.

Što se tiče Trsatskog statuta, lakim tjelesnim povredama ili, tačnije rečeno, tjelesnim povredama uopšte, jer Statut ne pravi razliku između teških i lakih povreda) posvećen je samo propis tač. 17.⁵

Zajedničko je između Trsatskog, Veprinačkog i Kastavskog statuta, a dijelom i Vinodolskog zakona (tj. kod ovog posljednjeg koliko se odnosi na tjelesne povrede zadane kmetovima) što nijedan od ovih starih kodeksa ne pravi razliku između teških i lakih tjelesnih povreda. Konkretna posljedica, dakle, sasvim je irelevantna i kazna je iznosila uvijek isto za laku kao i za tešku tjelesnu povredu, pod uslovom da su ispunjeni ostali elementi bića. Pošto je Riječki statut od 1530. godine — iako stariji od Trsatskog statuta za punih 110 godina — pravio dobro razliku između lakih i teških tjelesnih povreda, postavlja se pitanje što bi bio uzrok da je Riječki statut po ovom pitanju bio daleko napredniji od Trsatskog statuta, koji je ugledao svijeta punih 110 godina kasnije. Smatramo da uzrok zaostalosti propisa Trsatskog statuta po ovom pitanju — kao, uostalom, i po mnogim drugim pitanjima — leži u činjenici što Trsatski statut ne predstavlja jedan sasvim novi kodeks, koji bi zaista bio proizvod vremena u kome je ponikao, nego pak predstavlja u stvari samo Vinodolski zakon »znovič učinjen«. Istina, učinjeno je u Trsatskom statutu prilično promjena u odnosu na neke ranije propise Vinodolskog zakona, ali se tvorac Trsatskog statuta, pri njegovom stvaranju, i suviše držao njegove stare osnovice — Vinodolskog zakona, što mu je smetalo da po mnogim pitanjima istupi progresivnije. Stoga, posmatrajući Trsatski statut, dobija se dojam da se ne radi o jednom pravnom spomeniku koji je ponikao sredinom XVII vijeka, nego prije o spomeniku iz XIV ili XV vijeka. U stvari, on predstavlja mješavinu pravnih shvatanja izloženih u starom Vinodolskom zakonu i onih iz polovine XVII vijeka, pri čemu je njegova prevelika vezanost za staru osnovicu — Vinodolski zakon, učinila da u ovom kodeksu skoro uopšte ne dođu (ili barem dođu sasvim neznatno) do izražaja pravna svijest i pravna shvatanja koja su u XVII vijeku bila svakako daleko naprednija negoli u doba donošenja Vinodolskog zakona. To je, po našem mišljenju, razlog što je Riječki statut — iako za 116 godina stariji — po ovim pitanjima (i ne samo po ovim, već i po mnogim drugim) daleko napredniji negoli mnogo mlađi Trsatski statut.

Po pitanju vrste kazne za djela lakih tjelesnih povreda vlada takođe uglavnom istovjetnost pogleda. Tako je novčana kazna uglavnom po propisima svih ovih starih kodeksa prihvaćena kao kazna za sve lake tjelesne povrede, razumije se, sa manjim ili većim razlikama u mjeri propisane kazne. Izuzetak (odnosno razliku u pogledu spomenute vrste kazne čine samo neki propisi rub. 15-lib. III Riječkog statuta, koji pred-

⁵ Tač. 17 Trsatskog statuta glasi:

»Ako bi ki koga bil, tupal, porazil do krvi: gre gospodinu L. 6, i da ima pravda sest i suditi za rane i njega likarie, platiti škodu i dangubu, ča bi mogal dobiti« (tekst citiran prema Monumenta historice — juridica...: Statuta lingua croatica conscripta, str. 221).

Izraz »poraziti« treba shvatiti kao »ozlijediti« (vidi Mažuranić: Prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik, str. 1006—1007, pod »poraziti«).

viđaju tjelesnu kaznu za lake tjelesne povrede nanesene određenim opštinskim funkcionerima.⁶

Najzad, između Trsatskog, Kastavskog i Riječkog statuta (kod ovog posljednjeg samo u pogledu određenog broja djela ove vrsti) postoji identičnost shvatanja u pogledu prava napadnutog lica da u krivičnom postupku dobije naknadu štete pričinjene mu od strane napadača zadavanjem dotične tjelesne povrede. Naime, tačkom 17 Trsatskog statuta, kao god i kapitulom 9 Kastavskog statuta i odgovarajućim propisima rub. 8-lib. III Riječkog statuta, predviđena je obaveza počinioca da napadnutom licu naknadi štetu i troškove, pri čemu se ide toliko daleko da se pored faktičkih troškova (oko lijekova, liječenja i sl.) u štetu obračunava i sva izmakla dobit zbog izgubljenog vremena. Ove, kao i sve druge zajedničke crte koje postoje među ovim starim kodeksima, govore o istovjetnosti pogleda po mnogim pitanjima, koji su se uspjeli održati kroz veoma dugačak vremenski period i koje zajedničke crte u svim ovim kodeksima u izvjesnom smislu otkrivaju tipičan karakter starohrvatskog prava.

B) UČINI IZ RUB. 15-LIB. III

I ZADAVANJE UDARCA KAPETANU S MALIM KRVARENJEM

»... si autem percusserit dominum capitaneum cum sanguinis effusione dumodo non sit minima apparitio sanguinis, vel gutta sanguinis quod tunc intelligatur incidisse percutiens in casum de quo supra de admenatione et percussione sine sanguine dictum est, manus dextra sibi amputetur et perpetuo baniatur a terra fluminis et ejus districtu: ubi si unquam reversus fuerit, et capiatur amputetur sinistra. Et si secundo revertatur oculus dexter extrahatur. Et si tertio sinister, et dimittatur postea ibidem morari suo libito...«¹

Počinitelj ovog krivičnog djela može biti koie bilo lice, tj. građanin, distriktualac ili stranac.²

Objekt djela može biti samo kapetan opštine riječke.³

Prilikom tretiranja radnje izvršenja ovoga djela i posljedice koja se kod istog traži potrebno je, pored naprijed citiranog statutarnog frag-

⁶ Vidi u Glavi III, odjeljak »B« pod I i II ovoga rada (Posebni dio).

¹ U prevodu: »... Ako pak udari gospodina kapetana sa prolivanjem krvi, samo ako se nije pojavilo nego vrlo malo ili kap krvi, tada neka se smatra da se desio takav napad o kojemu je gore rečeno u prijatnji i udarcu bez krvi, desna ruka neka mu se odsiječe i neka se za vječito izagna iz zemlje riječke i njenog distrikta. Ako bi se nekada natrag vratio i bio uhvaćen, neka mu se odsiječe lijeva (misli se na lijevu ruku — m. p.). A ako bi se po drugi put vratio neka mu se desno oko izvadi. A ako treći put lijevo (tj. ako se i po treća put vrati neka mu se izvadi lijevo oko — m. p.) i potom neka se pusti da tu boravi po svojoj volji...«

² Ovaj zaključak izvodimo iz početnih riječi rub. 15-lib. III, koje glase: »Statuimus, quod si qua persona...«. Ovaj fragment odnosi se na počinioca bilo kojeg krivičnog djela iz rub. 15-lib. III, pa prema tome i na ovo djelo.

³ Po pitanju objekta ovog krivičnog djela vrijedi sve ono što je ranije rečeno kod kriv. djela ubistva kapetana ili vikarija — naravno, samo ukoliko se odnosi na kapetana. O tome vidjeti u Glavi I (Krivična djela protivpravnog lišenja života), odjeljak »B« pod I Posebnog dijela ovoga rada (Ubistvo kapetana ili vikarija).

menta, imati stalno pred očima i jedan fragment koji prethodi ovome, jer se tek tada po ovom pitanju dobiva jedna cjelina, koja čini sliku jasnijom i zaključke sigurnim.⁴

Radnja izvršenja, dakle, sastoji se u aktivnom činjenju (komisivno djelo), koje se manifestuje u zadavanju udarca kapetanu. Sporedno je pitanje čime je udarac zadan. On, naime, može biti zadan kako oružjem, tako i bilo kakvom drugom stvari koja bi bila podesna za napad («... cum armis vel cum aliqua re apta ad offendendum...») isto tako irelevantno je na kom dijelu tijela je dotični udarac zadan kapetanu. U pogledu posljedice traži se da je odnosni udarac izazvao krvarenje kod napadnutog kapetana, ali da je to krvarenje neznatno («... cum sanguinis effusione dumodo non sit minima apparitio sanguinis, vel gutta sanguinis...»).

O formi vinosti koja se kod ovog djela traži nije u propisu ništa izrično rečeno. No iz prirode samog djela proizilazilo bi da se ovo djelo može počiniti kako umišljajno, tako i nehatno.

Na pitanju kazne treba se posebno zadržati.

Gore citirani fragment ima donekle karakter upućujuje norme. Naime, on kaže da će se u takvim slučajevima (dakle, kod postojanja ovog krivičnog djela) smatrati kao da je počinjeno djelo prijetnje i udarca bez krvi, o kome govori statutarni tekst koji prethodi ovom gore citiranom. No ipak i ovaj fragment sadrži neke kaznene odredbe. Ipak, i pored znatne konfuznosti ovog propisa, mislimo da se može izvesti pravilan zaključak. Za djelo, koje se tretira u fragmentu koji prethodi ovom, a koje se djelo naziva »prijetnjom i udarcem bez krvi«, predviđena je kazna zatvora u trajanju od 4 mjeseca i suviše novčana kazna u iznosu 150 libara. Ovo pak djelo sadrži sva obilježja dotičnog naprijed spomenutog djela, ali je njegova društvena opasnost povećana, s obzirom na posebno dat elemenat posljedice (lako krvarenje). Otuda bi i logično bilo da je kazna za ovo djelo oštija nego za ono naprijed spomenuto. Stoga bi odredbu o kazni kod ovog djela trebalo smatrati kao dodatnu onoj odredbi o kazni koja je već predviđena za dotično naprijed spomenuto djelo (tj. za djelo »prijetnje i udarca bez krvi«). Do tog zaključka se, uostalom dolazi i studirajući samu stilizaciju teksta ovog fragmenta i onoga na koga ovaj propis upućuje. Stoga bi, po našem mišljenju, kao kaznu za ovo krivično djelo trebalo smatrati kaznu propisanu u prethodnoj odredbi za djelo »prijetnje i udarca bez krvi« (na koji propis ova norma inače upućuje), pojačanu kaznom koja je posebno spomenuta kod ovog krivičnog djela. Ako bi se prihvatilo ovo stanovište, tada bi proizilazilo da su kazne kod ovog krivičnog djela kumulativne i sastoje se iz tri kazne, različite po vrsti, koje se sve zajedno izriču i predstavljaju

⁴ Dotični fragment glasi: »... Si autem admenaverit cum armis, vel cum re aliqua apta ad offendendum, et tamen non percusserit dum Capitaneum, vel si eum percusserit sine sanguinis effusione, cadat ad penam centum et quinquaginta librarum, et standi in carceribus per menses quatuor ut supra ultra premissam indignationem ipsius Sermi Regis...«

U prevodu gornji fragment glasi: »... Ako bi pak prijetio oružjem ili kakvom drugom stvari podesnom za napad, a ipak ne bi udario gospodina kapetana, ili ako bi ga udario bez proliivanja krvi, neka potpadne pod kaznu od 150 libara i neka bude u zatvorima za 4 mjeseca, kao gore, preko navedene nemilosti samog presvijetlog kralja...«

sve skupa glavnu kaznu, te od jedne sporedne kazne. Glavna kazna, dakle sastoji se iz: 4 mjeseca zatvora, 150 libara novčane kazne i odsijećanja desne ruke. Sporedna pak kazna sastoji se u vječnom izgonu sa teritorije opštine grada i njenog distrikta.

U pogledu sporedne kazne vječnog izгона postoje posebne odredbe o postupanju sa onim izagnanim osuđenikom koji se usudi da se nekada ponovo vrati u grad Rijeku ili distrikt riječki. U tom smislu predviđeno je da mu se u takvom slučaju (razumije se, pod pretpostavkom da se takav osuđenik uhvati) odsiječe još i lijeva ruka. Ako bi se po drugi put opet povratio vadi mu se desno oko, a ako pak i treći put, tada mu se vadi i lijevo oko. U ovom posljednjem slučaju to bi bila ujedno i zadnja akcija koju bi opštinska vlast imala da sprovede protiv ovog lica. Naime, takav osuđenik (bez obadvije ruke i bez oba oka) ne bi više bio proganjan, nego bi bio ostavljen da ubuduće po svojoj volji boravi ili ne boravi u gradu ili distriktu.

Ovdje se samo od sebe postavlja pitanje u čemu leži razlog za ovako oštre kazne po djelima lake tjelesne povrede u slučajevima kada se kao objekt djela pojavljuje kapetan grada, te zašto toliko nesrazmjere u kazni između ovih slučajeva i onih kada se ista povreda i na isti način nanosi običnom građaninu. Za to je sa ondašnjeg stanovišta srednjovjekovnog riječkog zakonodavca postojalo više razloga. Prije svega kapetan riječki bio je najveći i najugledniji funkcioner grada. On je bio direktni kraljev opunomoćenik, koji se kao takav nalazio na čelu uprave grada. Razumljivo je da je takvu ličnost srednjovjekovni riječki zakonodavac htio do maksimuma da zaštiti. No to nije bio i jedini razlog. Naime, dok je najveći broj djela iz grupe lakih tjelesnih povreda zadatih običnim građanima zakonodavac smatrao samo deliktima protiv tijela, dotle je ovo djelo (kao i ostala djela lakih tjelesnih povreda zadata opštinskim funkcionerima, koja će biti izložena niže) smatrao djelom sa dvije oštrice. Jednom svojom oštricom ovo djelo je postizalo ugrožavanje tjelesnog integriteta napadnutog kapetana, dok je drugom postizalo narušavanje njegove časti i ugleda. Možda je ova druga oštrica bila i daleko opasnija od prve. Naime, narušavanjem ugleda gradskog kapetana i lomeći njegov autoritet, kao kraljevog opunomoćenika, krnjio se donekle i ugled samoga kralja — zemaljskog gospodara a to je lako moglo da ugrozi održavanje mira i poretka u čitavoj opštini. Stoga nije slučajno što rub. 15-lib. III nosi naslov »O uvredi izrečenoj ili učinjenoj gospodinu kapetanu...« itd., a ne na primjer »O ubistvu, tjelesnim povredama i uvredama gospodina kapetana...« ili slično. Dakle, ne samo laku ili tešku tjelesnu povredu, nego čak i ubistvo kapetana, riječki je zakonodavac smatrao u prvom redu uvredom kapetana (a preko njega i postojećeg poretka), a tek podredno i još nečim drugim (u konkretnom slučaju, na primjer, lakom tjelesnom povredom). A uvreda jednog takvog visokog dostojanstvenika i to još putem udarca i uz okrvavljenje mogla je da ima — kao što smo već istakli — veoma teških posljedica, neuporedivih po težini sa onima koje su od dotičnog udara nastupile na tijelu napadnutog. Ovi praktični razlozi bez sumnje su natjerali srednjovjekovnog riječkog zakonodavca da propiše ovako drastične kazne za djelo u pitanju.

II ZADAVANJE UDARACA VIKARIJU — S KRVARENJEM

»... Dum autem Vicarium cum armis, vel alia re aliqua si cum sanguinis effusione percusserit, solvat penam Centum quinquaginta librarum, et habeat ictus sex funis...«¹

U pogledu subjekta kod ovog krivičnog djela vrijedi sve ono što je ranije rečeno za subjekt kod prethodnog djela.

Objekt djela može biti samo vikarij. Razumije se, riječ je o vikariju koji se nalazi na toj dužnosti u vrijeme izvršenja djela. No kad je već riječ o tome, potrebno je na ovom mjestu sjetiti se i jedne odredbe koju sadrži rub. 15-lib. III, a koja glasi: »... Et gaudeant Vicarius et ceteri officiales forenses privilegio huius Statuti per menses sex eorum finito offitio«.² Iz ovog statutarnog fragmenta proizlazi da se objektom ovog krivičnog djela takođe smatra i bivši vikarij, ako bi napad na njega uslijedio u roku od 6 mjeseci po prestanku njegove službe, pa bez obzira iz kojih je motiva djelo počinjeno.³ No ukoliko je ovo djelo počinjeno prema bivšem vikariju povodom nekog njegovog službenog rada iz vremena dok je bio u aktivnoj službi opštine, tada ova pojačana zaštita nije trajala samo 6 mjeseci po svršetku njegove službe, kao što je naprijed navedeno, već pune dvije godine nakon prestanka njegovih službenih funkcija u opštini. Ovo predviđa jedna posebna odredba rub. 15-lib. III⁴.

Radnja izvršenja kod ovog djela ista je kao i kod prethodnog djela (izloženog naprijed pod 1). Udarac se može zadati oružjem ili kakvom bilo drugom stvari (»... cum armis, vel alia re aliqua... percusserit...«).

Irelevantno je na kom dijelu tijela je udarac zadan, ali se traži određena posljedica — prolivanje krvi (»cum sanguinis effusione...«). Razumije se, između ove nastupjele posljedice i dotičnog protivpravnog činjenja mora postojati direktna uzročna veza. Mada se i kod ovog djela, kao i kod djela izloženog naprijed pod I, zahtijeva ista vrsta posljedice — prolivanje krvi, ipak između ova dva djela po tom pitanju postoji osjetna razlika. Naime, dok se za djelo pod I traži sasvim neznatno krvarenje kod napadnutog (»... cum sanguinis effusione dumodo non sit minima apparitio sanguinis, vel gutta sanguinis...«), dotle se kod ovog djela

¹ U prevodu: »... No ako gospodina vikarija sa oružjem ili s kakvom drugom stvari udari sa prolivanjem krvi plaća kaznu od 150 libara i neka dobije 6 udaraca konopom...«

² Ovaj fragmenat u prevodu glasi: »... I neka vikarij i ostali strani službenici uživaju blagodat ovog statuta (misli se na rub. 15-lib. III — m. p.) za 6 mjeseci po svršetku službe.«

³ Ova odredba predstavljala je jednu naročitu mjeru putem koje je riječki zakonodavac htio da vikariju, kao visokom opštinskom funkcioneru, pruži naročitu zaštitu i neko vrijeme nakon prestanka njegove službene funkcije.

⁴ Dotična odredba glasi: »... Adjicientes quod quicumque offenderit aliquem qui fuisse Vicarius, Judex maleficiorum, Judex loci, Satnicus, Sindicor, aut contrattarum Capitaneus etiam post finitum eius offitium infra bienium si quidem offenderit illum propter aliquid quod is existens in offitio, vel suum offitium faciundo egisset cadat et teneatur ad illam penam ad quam teneretur si taliter offendisset eundem existentem in offitio...«

U prevodu: »... Dodavši, da ko god napadne nekoga, koji je bio vikarij, krivični sudija, mjesni sudija, satnik, sindik ili kapetan gradske četvrti, takođe poslije prestanka njegove službe do 2 godine, ako ga napadne radi nečega što je učinio kad je bio u službi ili u vršenju svoje službe, neka potpadne i dode pod onu kaznu pod koju bi došao da ga je tako napao kada je bio u službi...«

kao posljedica spominje samo prolivanje krvi, bez oznake o kakvom se intenzitetu krvarenja radi, iz čega bi se dalo zaključiti da je intenzitet nastalog krvarenja kod ovog djela predstavljao pitanje bez značaja, što će reći da ovo djelo stoji kako u slučaju neznatnih krvarenj; (kao kod djela pod I), tako i u slučajevima većih krvarenja.

O formi vinosti ni kod ovog djela nije u propisu ništa rečeno, ali bi iz same prirode djela proizlazilo da se isto može počiniti bilo umišljajno, bilo nehatno.

Za ovo djelo propisane su kumulativno dvije kazne, od kojih je jedna novčana, a druga tjelesna. Novčana kazna iznosi 150 libara dok se tjelesna sastoji od 6 udaraca konopom po tijelu počinioca (» ... solvat penam Centum quinquaginta librarum, et habeat ictus sex funis ... «).

III ZADAVANJE UDARACA SUDIJAMA ILI SINDICIMA S KRVARENJEM

» ... Judices autem vel syndicatores percutiendo ut supra cum sanguinis effusione solvant penam percipientes centum librarum et si de consilio fuerint cassantur perpetuo de ipso consilio, in quo nunquam possint habere regressum. Sed si de consilio non fuerint, ultra dictam penam fustigentur et si modum solvendi penam non habeant, fustigentur et bannientur perpetuo a terra fluminis et eius districtu ut supra ... «¹

Po pitanju subjekta vrijedi sve ono što je rečeno kod prethodnog djela. Isto vrijedi i u odnosu na radnju izvršenja, posljedicu dotičnog protivpravnog činjenja, formu vinosti i dr. Razlika je između ova dva djela jedino u objektu napada i u kazni.

Objekt djela može biti sudija ili sindik² i to u vremenu trajanja njegovih službenih funkcija u riječkoj opštini. Izuzetak postoji jedino za slučaj ako je napad izvršen na njih u vezi sa njihovim službenim radom iz vremena dok su bili u službi grada, u kom slučaju objektom ovog krivičnog djela mogu biti i bivše sudije ili bivši sindici, ali pod uslovom da je dotično djelo nad njima izvršeno u okviru roka od dvije godine, računavši od dana prestanka njihove službe u opštini.³

Kazna se za ovo djelo sastoji iz glavne i sporedne kazne. Glavna kazna je novčana i iznosi 100 libara. Što se tiče sporedne kazne, pravi se razlika s obzirom na okolnost da li je počinitelj član jednog od opštinskih vijeća ili pak nije u vijeću. Ako je počinitelj član vijeća sporedna se kazna sastoji u tome što se takav počinitelj ima zauvijek izbaciti iz vijeća (» ... et

1 U prevodu: » ... Oni pak koji udare sudije ili sindike kao gore sa prolivanjem krvi plaćaju kaznu od 100 libara i ako bi bili u vijeću neka se iz istog vijeća zauvijek izbace, u koje nikada više ne mogu biti primljeni. No ako ne bi bili u vijeću, pored rečene kazne neka se batinaju i ako ne bi imali načina (tj. mogućnosti — m. p.) da plate kaznu, neka se batinaju i zauvijek protjeraju iz zemlje riječke (misli se na grad Rijeku — m. p.) i njenog distrikta, kao gore ... «

2 Sasvim je svejedno da li se kao objekt pojavljuje sudija ili sindik, pošto su svi elementi bića ovoga djela, kao i kazna, isti, bilo da se radi o sudiji, bilo o sindiku.

3 Posebni propis rub. 15-lib. III koji se na ovo odnosi citiran je naprijed kod djela pod II.

si de consilio fuerint cassentur perpetuo de ipso consilio, in quo nunquam possint habere regressum...«). Ako pak počinitelj nije član vijeća, tada se kao sporedna kazna pojavljuje tjelesna kazna u vidu batinjanja (»...Sed si de consilio non fuerint, ultra dictam penam fustigentur...«). Ne zna se (jer o tome nema spomena u propisu) o kakvom se načinu batinjanja radilo, niti koliko se batina u takvom slučaju imalo udariti.

Citirani fragment sadrži i odredbu o načinu zamjene novčane kazne u slučajevima kada osuđeni nije mogao da plati određenu kaznu. U tom slučaju novčana kazna se pretvarala u tjelesnu kaznu — batinjanje (o vrsti i količini batina u propisu se ništa ne govori), dok je kao sporedna kazna za takve slučajeve propisan vječiti izgon iz grada i distrikta.

IV LAKE TJELESNE POVREDE NANESENE SATNIKU ILI OSTALIM PLAĆENIM SLUŽBENICIMA OPŠTINE RIJEČKE

»...Pro Satnico vero et alijs offitialibus salariatis comunis terre fluminis si offendantur servetur statutum de quo supra, sub rubrica: de penis duplicandis...«¹

Naprijed citirani propis ne odnosi se na neko određeno krivično djelo uopšte, pa ni na djelo lake tjelesne povrede. On se, naprotiv, odnosi na sva krivična djela koja mogu biti izvršena nad satnikom ili drugim plaćenim službenicima riječke opštine. Iz toga proizilazi da se ovim propisom možemo do jedne mjere poslužiti i prilikom obrade djela lake tjelesne povrede nanesene satniku ili drugim plaćenim službenicima grada, kao što smo se istim propisom služili pri tretiranju djela teške tjelesne povrede počinjenog nad istim objektima.²

Prije svega, mora se naglasiti da je propis više opšte prirode, jer ne govori o određenom krivičnom djelu, nego sadrži samo izvjesne načelne odredbe. No i ovaj propis — takav kakav je — može nam vrlo dobro poslužiti za orijentaciju pri donošenju određenih zaključaka u pogledu djela lake tjelesne povrede koje se ovdje prikazuje.

Bez obzira o kakvoj se lakoj tjelesnoj povredi radilo, na koji način je zadata i kakve su joj posljedice, samo ako je dotična povreda nanesena satniku ili kojem drugoplaćenom opštinskom službeniku, dolazi do primjene ove odredbe. No pošto se radi u stvari o upućujućoj normi, to praktično znači da se u takvim slučajevima, po pitanju kažnjavanja izvršilaca ovih krivičnih djela, imaju primjeniti odredbe rub. 12-lib. III. jer je rub. 12-lib. III ona rubrika na koju upućuje gornji propis.

U svakom konkretnom slučaju djelo se ima određivati prema elementima datim kod lakih tjelesnih povreda izloženih u odjeljku »A« ove Glave (Lake tjelesne povrede iz rub. 8-lib. III). Ovo stoga što gore citirani statutarni fragment jedino dopunjuje ranije spomenute propise po djelima lakih tjelesnih povreda (odjeljak »A« ove glave) i to samo

¹ U prevodu: »... Što se tiče satnika i drugih plaćenih službenika zemlje riječke, ako budu napadnuti, neka se primjenjuje statut (misli se na propis, odnosno na posebnu rubriku — m. p.) pod naslovom »O dupliranju kazni...«

² Vidi u Glavi II, odjeljak »C«, pod IV (Posebni dio) ovoga rada.

u odnosu na objekt i kaznu za djelo u pitanju. Cilj je gore citiranog propisa jedino da ostvari pojačanu zaštitu spomenutih opštinskih službenika i tim putem pojača krivično-pravnu represiju nad počiniocima krivičnih djela kod kojih se kao objekt pojavljuje satnik ili koji drugoplaćeni opštinski službenik.

S obzirom na izloženo, da bi kod nekog djela lake tjelesne povrede moglo da dođe do primjene ovog propisa — pored elemenata koji određuju posebno biće dotičnog djela lake tjelesne povrede — neophodno je da se kao objekt pojavljuje satnik ili neki drugoplaćeni službenik grada. Napad treba da je izvršen u vremenu dok su se napadnuta lica još nalazila u aktivnoj službi opštine. Od ovoga postoji samo jedan izuzetak i to za određena lica. Naime, rub. 15-lib. III sadrži jednu posebnu odredbu, po kojoj ako je neko napao u dotičnom propisu pobrojana službena lica (vikarija, krivičnog sudiju, mjesnog sudiju, satnika ili kapetana gradske četvrti), bez obzira o kojem se krivičnom djelu radi — dakle i kada bi se radilo o djelu lake tjelesne povrede — dotična službena lica se imaju smatrati kvalifikovanim objektima u roku od dvije godine po prestanku njihove aktivne službe, pod uslovom da je napad na njih uslijedio povodom nečega što su uradili u vršenju svoje službene dužnosti u vrijeme dok su se nalazili u aktivnoj službi opštine. Što se tiče vikarija, sudija i sindika, o ovoj odredbi je već bilo govora naprijed.³ Ovdje bi samo trebalo dodati, da se odnosnom odredbom imao koristiti još satnik i kapetan gradske četvrti. Pri tom bi uzgredno trebalo napomenuti, da u slučajevima kada se ovom odredbom koristi vikarij, sudija ili sindik, tada se na dotični slučaj imaju primijeniti odgovarajući posebni propisi rub. 15-lib. III, koji posebno tretiraju lake tjelesne povrede nanesene cvim licima i za njih propisuju posebne kazne, jer se radi o posebnim krivičnim djelima,⁴ dok se u slučaju kada se ovom odredbom koristi satnik ili kapetan gradske četvrti na dotični slučaj imaju primijeniti neki od propisa o lakim tjelesnim povredama iz rub. 8-lib. III,⁵ uz primjenu propisa rub. 12-lib. III, koja nosi naslov »O podvostručenju kazni . . .«.

Kod ovog djela kazna se počiniocu odmjerava na način što se kazna, koja je inače propisana za takvo djelo u slučajevima gdje se ne radi o kvalifikovanim objektima,⁶ jednostavno udvostručava, primjenom propisa rub. 12-lib. III,⁷ na koji propis upućuje naprijed citirani statutarni fragmenat, a suviše — opet shodno dotičnom propisu rub. 12-lib. III — okrivljeni kažnjava još i sa 3 mjeseca zatvora. Ukoliko bi se radilo o novčanoj

³ Vidi kod djela pod I, II i III u ovom odjeljku.

⁴ Vidi lake tjelesne povrede izložene pod I, II i III u ovom odjeljku.

⁵ Ovi propisi su obrađeni u odjeljku »A« ove Glave.

⁶ Dotična djela i kazne za ista izložena su u ovoj Glavi — odjeljak »A« (radi se u stvari o lakim tjelesnim povredama iz rub. 8-lib. III).

⁷ Fragment propisa rub. 12-lib. III, koji se na ovo pitanje odnosi, glasi u originalu: » . . . Et si aliquis Civis habitator districtualis vel forensis offenderit aliquem de predictis officialibus factis ut verbis cadat ad penam in statutis contentam que pena duplicari debeat et ultra predictam penam stare debeat in carceribus Communis per tres menses et si solvere non poterit condemnationem banniatu de terra fluminis in (valjda je trebalo da stoji »et«, umjesto »in«, kako to stoji u prepisu koga se drži dr Herkov — m. p.) districtu arbitrio D. Capitanei et D. Judicis maleficiorum et appellatione officialium hoc casu non comprehendantur precones nec officiales contratarum . . .«

U prevodu ovaj fragmenat glasi: » . . . I ako koji građanin, stanovnik, distriktualac ili stranac napadne koga od naprijed rečenih službenika (riječ je o plaćenim opštinskim službenicima, jer se jedino oni spominju u prvom dijelu ove rubrike — m. p.), djelom

kazni, u slučaju da tu kaznu okrivljeni ne bi mogao platiti, ova kazna bi se mogla zamijeniti progonstvom — no ovo zavisi od slobodne volje i ocjene kapetana grada i krivičnog sudije.

V LAKE TJELESNE POVREDE NANESENE KANCELARU

»...Si quis autem cancellarium offenderit dictis vel factis, ad eandem teneatur penam ad quam percutiens, aut offendens satnicum teneatur et veniet insuper offensus ultra premisa arbitrio magnifici dni Capitanei iuxta qualitatem delicti acriter puniendus...«¹

Gornji statutarni fragment predstavlja takođe opšti propis, koji se odnosi na sva krivična djela kod kojih se kao objekt pojavljuje gradski kancelar. Prema tome, ovaj se propis primjenjuje i u svim slučajevima lakih tjelesnih povreda nanesenih kancelaru.

Kao što se vidi iz gornjeg fragmenta, sve što je rečeno kod prethodnog djela vrijedi i kod ovog, jer je kancelar u tom smislu izjednačen sa satnikom. No ovaj fragment ipak po pitanju kazne daje izvjesnu dopunu propisu citiranom kod djela pod IV. Tako ovaj propis određuje da počinitelj ovog krivičnog djela — pored kazne o kojoj je bilo riječi kod djela pod IV, a koja vrijedi i za ovo krivično djelo — može biti kažnjen i oštrije. Da li će u nekom konkretnom slučaju ta oštrija kazna biti izrečena ili ne zavisi od odluke kapetana grada, što je opet u ovisnosti od vrste delikta (»...et veniet insuper offensus ultra premissa arbitrio Magnifici dni Capitanei iuxta qualitatem delicti acriter puniendus...«). Propis ništa ne govori o tome u čemu se može sastojati to oštrije kažnjavanje, tj. da li samo u pooštrenju (tj. povećanju mjere) iste vrste kazne ili pak u odmjerenju teže vrste kazne. Vjerovatno je čitavo to pitanje bilo ostavljeno kapetanu na slobodnu odluku i ocjenu.

VI LAKE TJELESNE POVREDE NANESENE POSLANICIMA ILI SLIČNIM SLUŽBENIM LICIMA

»...Sed si talis persona, aliqua tali occasione aliquo modo offenderit, seu offendi fecerit de facto talem ambasciatorem, sive qui fuisset ambasciator, sive talem civem, et habitorem fluminis, pro eo quod sic ut supra in eius ambasciaria sive in aliquo consilio aliquod tractasset, procurasset dixisset vel consulisset: Siquidem ad talem offensionem, homicidium vel optrunctio alicuius membri non sequeretur, quod talis

ili riječju, potpada pod kaznu predviđenu u statutu, koja se kazna ima podvostručiti i preko naprijed rečene kazne ima ostati u opštinskim zatvorima za tri mjeseca i ako ne bi mogao platiti osudu, neka se progna iz zemlje riječke i njenog distrikta, prema odluci gospodina kapetana i gospodina krivičnog sudije. I naziv službenika u ovom slučaju ne obuhvata glasnike, niti službenike gradskih četvrti...«

I U prevodu: »... No ako neko napadne kancelara riječima ili djelima, neka dođe pod istu kaznu pod koju bi došao da je udario ili napao satnika, a može i pored toga biti oštrije kažnjen, po odluci uzvišenog gospodina kapetana, prema vrsti delikta...«

sic de facto offendens et etiam qui offendi fecerit, vel qui auxilium, consilium, vel favorem ad talem sic offendendum prebuerit, cadat ad penam dupli illius poenae quae apparet limitata in statutis fluminis de talibus malefitijs loquentibus...«¹

Subjekt ovog krivičnog djela može biti bilo koje lice — građanin, distriktualac, stranac. Ovo proističe iz početnih riječi statutarnog teksta rub. 15-lib. III: »Statuimus, quod si qua persona...« Ove riječi odnose se na izvršioce svih krivičnih djela obuhvaćenih rub. 15-lib. III, pa se, prema tome, odnose i na počiniocce ovog krivičnog djela.

Objektom ovoga djela može biti samo »poslanik, bivši poslanik ili takav građanin i stanovnik riječki« — što proizilazi iz naprijed citirane statutarne odredbe. U pogledu objekta kod ovog krivičnog djela vrijedi sve ono što je već ranije istaknuto, kad je bilo riječi o objektu kod krivičnog djela ubistva poslanika ili sličnih službenih lica.²

Radnja izvršenja sastoji se u aktivnom činjenju — napadu. Svejedno je u kojoj se formi taj napad ispoljava, samo pod uslovom da se radi o fizičkom napadu, a ne o napadu riječju. Nema sumnje da se kod ovog djela pretpostavlja postojanje ugroženja tjelesnog integriteta napadnute osobe, kao opšte posljedice kod bilo kojeg djela lake tjelesne povrede, ali se ništa izrično ne govori o formi konkretne posljedice koja se traži. Iz toga bi se dalo zaključiti da je za postojanje ovog djela sasvim irelevantno u kojoj se formi posljedica pojavljuje, samo, razumije se, pod uslovom da se kreće u granicama lake tjelesne povrede.³

Djelo se može počiniti umišljajno. Motiv djela je određen riječima »... pro eo quod sic ut supra in eius ambasciaria sive in aliquo consilio aliquid tractasset, procurasset, dixisset vel consulisset...«⁴ Shodno ovoj odredbi motiv djela treba da je u vezi sa vršenjem službene dužnosti napadnutih lica, pa bilo da se napadnuto lice u vremenu napada još uvijek nalazilo u aktivnoj službi opštine, bilo da mu je aktivna služba bila već ranije prestala, pod uslovom da je napad nad njim izvršen u okviru roka od 6 mjeseci po prestanku njegove službene funkcije.⁵

1 U prevodu: »... Ali ako takvo lice u nekoj takvoj zgodi na neki drugi način napadne (misli se na koji god drugi način osim »napada« riječju, jer se u prethodnom tekstu govori o napadu riječju na poslanike — m. p.) ili učini da se napadne takvog poslanika, ili onoga koji je bio poslanik, ili takvog građanina i stanovnika riječkog, zbog toga što je, kao gore, u svom poslanstvu ili u kojem vijeću, nešto uradio, odredio, rekao ili savjetovao — ako inače od takvog napada ne bi uslijedilo umorstvo ili otkidanje kakvog uda — da takav faktički napadač, koji napad počini, ili koji pruži pomoć, savjet ili odobravanje za takav napad, potpadne pod kaznu dvostruku od one kazne koja je jasno određena u riječkim statutima koji o takvim krivičnim djelima govore...«

2 Vidi u Glavi I, odjeljak »B« pod III (kod izlaganja o krivičnom djelu ubistva poslanika ili sličnih službenih lica).

3 Da se ne smije raditi o kakvoj drugoj težoj posljedici vidi se iz samog statutar-nog teksta, koji kaže »... siquidem ad talem offensionem, homicidium vel obrunctio alicuius mebri non scqueretur...« (»... ako inače od takvog napada ne bi uslijedilo umorstvo ili otkidanje kakvog uda...«).

4 U prevodu: »... zbog toga što je, kao gore, u svom poslanstvu ili u kojem vijeću, nešto uradio, odredio, rekao ili savjetovao...«

5 Za bivše poslanike — kao i za sve strane službenike i vikarija — ovaj rok od 6 mjeseci po prestanku službe propisan je jednom posebnom odredbom rub. 15-lib. III in fine, koja kaže: »... Et gaudeant Vicarius et ceteri officiales forenses privilegio huius Statuti per menses sex corum finito officio«. — U prevodu: »... I neka vikarij i ostali strani službenici uživaju privilegiju ovog statuta (misli se na rubriku 15-lib. III) kroz 6 mjeseci po svršetku službe.«

U pogledu kazne, ovaj propis ne sadrži posebne odredbe za svako takvo djelo, nego u tom pogledu ovaj propis predstavlja upućujuću normu, sa izvjesnom korekcijom, odnosno nadopunom. Naime, gornjim statutarnim propisom obuhvaćena su sva djela lakih tjelesnih povreda koja su izvršena nad »poslasticima ili drugim takvim službenim licima«, bez obzira na konkretan način izvršenja i ostale elemente. Prema tome, u svakom konkretnom slučaju djelo se ima određivati prema elementima datim kod lakih tjelesnih povreda izloženih u odjeljku »A« ove Glave (lake tjelesne povrede iz rub. 8-lib. III). Ovo stoga što gore citirani propis u stvari upućuje na te propise, s tim što ih do jedne mjere dopunjuje, ili samo u odnosu na objekt i kaznu za djelo u pitanju. Cilj je ovog propisa da se njime stvori pojačana zaštita spomenutih poslanika i sa njima izjednačenih službenih lica i to putem pojačane krivično-pravne represije nad počiniocima krivičnih djela kod kojih se kao objekti pojavljuju poslanici i sa njima izjednačena službena lica.

Prema izloženom, da bi se u svakom konkretnom slučaju znalo kakva kazna ima da se primijeni, potrebno je prvo odrediti o kojem se djelu radi, prema elementima datim za djela navedena u odjeljku »A« ove Glave (sa jedinom korekcijom: što se mora raditi o objektu koji se ovdje spominje — dakle, o poslaniku ili sa njim izjednačenom službenom licu), potom utvrditi koja je vrsta i mjera kazne za dotično djelo prema rub. 8-lib. III propisana, te na koncu počiniocu ovog krivičnog djela odmjeriti kaznu na način što će se odrediti ista po vrsti, ali udvostručena po mjeri kazna, koja je za dotični učin (izvršen nad običnim, nekvalifikovanim objektom) propisana u rub. 8- lib. III.⁶

Gornji statutarni fragment sadrži izričan propis o kažnjavanju saučesnika, te određuje da se ovi kažnjavaju istom kaznom kojom i izvršioći (-> ... quod talis sic de facto offendens et etiam qui offendi fecerit, vel qui auxilium, consilium, vel favorem ad talem sic offendendum preberit, cadat ad penam dupli illius poenae quae apparet limitata in Statutis fluminis de talibus maleficijs loquentibus... «) Tu se u stvari radi samo o još jednoj potvrdi principa o krivično-pravnoj odgovornosti saučesnika, koji princip je inače od strane Statuta riječkog od 1530. god. bio prihvaćen i razrađen u okviru jednog opšteg propisa u rub. 21-lib. III Statuta, koji propis je važio za sva krivična djela koja dotični Statut tretira.⁷

⁶ Na primjer, ako bi se radilo o lakoj tjelesnoj povredi zadanoj poslaniku (ili sa njim izjednačenom licu) oružjem po danu (vidi u ovoj Glavi: odjeljak »A« pod I), kazna bi iznosila 50 malih libara za svaki udarac. Elementi djela određeni su prema elementima datim za djelo izloženo pod I u odjeljku »A« ove Glave, uz korekciju jedino po pitanju objekta. Kazna je određena na način što je udvostručena mjera kazne propisane za djelo pod I u odjeljku »A«, dok je vrsta kazne ostala ista itd.

⁷ O dotičnom propisu iz rub. 21-lib. III bilo je riječi ranije i detaljnije u Glavi I, odjeljak »B« pod III ovoga rada (Posebni dio). Na rečenom mjestu donesen je u originalu i prevodu fragmenat rub. 21-lib. III, koji ovo pitanje tretira, pa upućujemo na ove tekstove.

SLIČNOSTI I RAZLIKE SA PROPISIMA SUSJEDNIH GRADOVA I OPŠTINA

I kod grupe krivičnih djela lakih tjelesnih povreda izvršenih nad kvalifikovanim objektima (iz rub. 15-lib. III Riječkog statuta), zbog uske specifičnosti pojedinih elemenata većine od ovih djela, nije moguće uspješno vršiti pojedinačna upoređenja sa približno najsličnijim djelima predviđenim propisima Vinodolskog zakona, Kastavskog, Veprinačkog ili Trsatskog statuta, radi čega se ta upoređenja na ovom mjestu moraju dati skupno.

Vinodolski zakon, koji je dobro poznao diobu na kvalifikovane i nekvalifikovane objekte kod istovrsnih djela, pravi tu razliku i kod lakih tjelesnih povreda. Tako ovaj zakon sadrži jedan poseban fragment čl. 30, koji se odnosi na lake tjelesne povrede nanesene podknežinu, službenicima ili permanima.¹

Subjekt ovoga djela može biti bilo koje lice, a objekt samo određeni funkcioneri (podknežin, službenici ili permansi).

Radnja izvršenja sastoji se u tumačenju ili ranjavanju napadnutog lica. Pri tom je potrebno da je napadnuto lice iz zasjede napadnuto, jer se čl. 30 Vinodolskog zakona odnosi na »zasjedanje«. Iz toga proizilazi da je za ovo djelo bio potreban umišljaj. No to inače stoji u samoj prirodi ovog učina. Kazna je javno-pravne prirode, jer ide u korist kneza. Inače, radi se o novčanoj kazni, koja iznosi 25 libara (-> ... platit dužan je polovicu ...).²

Ono što je ovdje jednako karakteristično i za Vinodolski zakon, kao god i za znatno kasniji Riječki statut jeste činjenica da oba ova naša stara zakonska spomenika odvajaju i posebnim propisima predviđaju i kažnjavaju delikte protiv tijela izvršene nad određenim funkcionerima (u Vinodolu: podknežin, službenici i permansi, a u Rijeci: kapetan, vikarij, sudije i sindici, a u izvjesnom smislu i satnik i ostali plaćeni službenici opštine) od istovrsnih delikata izvršenih nad ostalim običnim ljudima (u Vinodolu — kmetovima, a u Rijeci — građanima, stanovnicima ili distriktualcima). U tom pogledu (tj. u pogledu interesa i težnji zemaljskih gospodara da njihovi funkcioneri budu naročito i jače zaštićeni od ostalih) nema nikakve razlike u Rijeci 1530. godine od Vinodola 1288. godine. No po izvjesnim drugim pitanjima i u ovom domenu delikata protiv tijela ima znatnih razlika između naprijed citiranog propisa čl. 30 Vinodolskog zakona i odgovarajućih propisa rub. 15-lib. III Riječkog statuta. Tako, na primjer, dok Vinodolski zakon ne pravi razliku da li je dotično djelo izvršeno nad podknežinom, ili nad službenikom, ili pak nad permanom,

¹ Odnosni fragment čl. 30 Vinodolskog zakona glasi:

»... A to takoe, ako bi ga bili ili ranili, i za ranene platit držan je polovicu ... « (citirano prema dr M. Kostrenčiću: Op. cit., str. 150).

U današnjem jeziku (citirano takođe po Kostrenčiću: Op. cit., str. 168) ovaj fragment bi glasio: »... Ako bi ga tukli ili ranili: za ranu ima se platiti polovica (gore pomenute svote) ... «

² Ovaj fragment čl. 30 Vinodolskog zakona propisuje, naime, da počinitelj ovog krivičnog djela ima platiti polovicu gornje kazne, pri čemu se ima ova »polovica« da orijentiše prema kazni propisanoj u prethodnom fragmentu za djelo »zasjedanja«. Pošto je za djelo »zasjedanja« propisana novčana kazna od 50 libara, to, dakle, kazna za ovo djelo ima iznositi 25 libara.

te sve ove učine jednako kažnjava novčanom kaznom od 25 libara, propisi rub. 15-lib. III Riječkog statuta prave veliku razliku po pitanju koji je funkcioner napadnut. Tako je za zadavanje udarca kapetanu sa okrvavljenjem predviđena tjelesna kazna odsijecanja desne ruke i vječni izgon iz Rijeke i njenog distrikta; za zadavanje udarca vikariju sa okrvavljenjem predviđena je novčana kazna od 150 libara i tjelesna kazna od 6 udaraca konopom (obadvije kazne propisane su kumulativno); za zadavanje udarca sudijama ili sindicima sa okrvavljenjem propisana je novčana kazna od 100 libara i izgon iz vijeća — ako su članovi kojeg vijeća — a ako nijesu članovi, tada se kažnjavaju batinanjem (obadvije kazne izriču se kumulativno). Najzađ, još jedna prilično važna razlika. Naime, dok rub. 15-lib. III Riječkog statuta pruža pojačanu zaštitu i satniku, kao i ostalim plaćenim službenicima opštine,³ Vinodolski zakon u ovom pogledu ne pruža nikakve pojačane zaštite satniku, grašćiku i busoviću, već ove izjednačava u tom pogledu sa kmetovima, o čemu izrično govori propis čl. 25 Vinodolskog zakona.⁴

Iz svega izloženog proizilazi da između gore citiranog fragmenta čl. 30 Vinodolskog zakona i odgovarajućih propisa rub. 15-lib. III Riječkog statuta nema skoro nikakve sličnosti, osim po tome što i jedni i drugi predviđaju posebnu i pojačanu krivično-pravnu zaštitu izvjesnom krugu određenih funkcionera. Po svim drugim pitanjima razlike su među njima toliko velike da se teško može pretpostaviti da je Vinodolski zakon po ovim pitanjima mogao makar i djelimično da posluži kao uzor kasnijem Riječkom statutu.

Kastavski statut ne sadrži nikakvog posebnog propisa koji bi se odnosio na djelo lakih tjelesnih povreda izvršenih nad kvalifikovanim objektima, jer on uopšte, ni kod ovog ni kod drugih djela, ne pravi nikada razliku između kvalifikovanih i nekvalifikovanih objekata. No pošto ovaj Statut ne predstavlja kompletan (već sasvim djelimičan) kodeks kastavskog prava dotičnog perioda, jer je masa pitanja i nakon njegovog donošenja ostala regulisana običajnim pravom, otvoreno je pitanje da li ovu diobu na kvalifikovane i nekvalifikovane objekte kastavsko pravo uopšte ne prihvata (što bi bilo vrlo interesantno) ili ju možda i ono prihvata, ali ne reguliše pisanim propisima već običajnim pravom.

Veprinački statut posebno odvajaju djelo »zadavanja udarca vijećniku (savjetniku)«, kao djelo lake tjelesne povrede izvršeno nad kvalifikovanim objektom.⁵ Propisom st. 12 Veprinačkog statuta, istina, predviđeno je, pored lake tjelesne povrede, još i djelo uvrede vijećnika, no nas na ovom mjestu interesuje samo djelo lake tjelesne povrede.

Objektom se kod ovog krivičnog djela može pojaviti jedino »svetnik«. Radnjom izvršenja može biti svaki udarac, bez obzira na konkretni

³ U takvim slučajevima kazne se dupliraju. O ovome je bilo detaljno riječi ranije.

⁴ Vidi tekst čl. 25 Vinodolskog zakona.

⁵ Ovo djelo predviđeno je propisom stava 12 Veprinačkog statuta, koji glasi: »Ki bi svetnika udril, ali na nega posegal, ali opsoval, za(pajda 50 l(i)b(a)r«. Tekst citiran prema Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium . . . : Statuta lingua croatica conscripta, str. 213).

»Svetnik« u gornjem tekstu treba shvatiti kao »consiliarius« (Ibidem, na str. 261 pod »svetnik«).

način izvršenja djela, na kom je dijelu tijela udarac zadat i kakva je posljedica ovim udarcem nanesea.

Kazna je i za ovo djelo fiksno određena, novčane je prirode i iznosi 50 libara.

Naročito treba napomenuti da je propisom određeno kažnjavanje i za pokušaj (»... ali na nega posegal...«), pri čemu se za pokušaj kažnjava jednako kao i za svršeno djelo.

U Veprincu, dakle, kod ovog krivičnog djela nalazimo — kao i u Vinodolu i u Rijeci — pojačanu krivično-pravnu zaštitu za određene funkcionere. Razlika je samo u tome što su u Vinodolu ovu pojačanu zaštitu uživali podknežin, službenici i permani, u Veprincu samo savjetnici (vijećnici), dok je u Rijeci ovom pojačanom zaštitom obuhvaćen znatno veći krug funkcionera. Kod svih njih zajedničko je to što je kazna za djela lakih tjelesnih povreda izvršena nad kvalifikovanim objektima znatno veća od kazni predviđenih za istovrsna djela počinjena nad običnim objektima. Uzroci ove pojave takođe su isti kod svih ovih starih kodeksa (interesi zemaljskih gospodara i vladajućih krugova za pojačanom pravnom zaštitom nosilaca vlasti). Razlike su među njima jedino u vrsti i broju predviđenih djela lakih tjelesnih povreda, u elementima bića za pojedina od njih i u iznosima novčanih kazni.⁶

Što se Trsatskog statuta tiče, u njemu (kao i u Kastavskom statutu) ne nalazimo nikakvih propisa o posebnom kažnjavanju lakih tjelesnih povreda izvršenih nad kvalifikovanim objektima. No dok se kod Kastavskog statuta ne može zasigurno reći da li kastavsko pravo nije uopšte prihvatilo diferenciranje i pojačano kažnjavanje djela izvršenih nad kvalifikovanim objektima ili pak samo o tome ne sadrži pozitivno-pravnih odredaba već ovo pitanje možda ostavlja u domenu običajnog prava, dotle kod Trsatskog statuta čini se da imamo jasniju situaciju. Naime, najvjerovatnije je da trsatsko pravo (u vremenu donošenja statuta) stvarno više nije poznavalo diobu istovrsnih djela prema kvalifikovanim ili običnim objektima, jer je ovu diobu moglo izbrisati vrijeme i ona je vrlo lako mogla nestati pod uticajem shvatanja sredine u XVII vijeku, kada se je vjerovatno ovo odvajanje čak i u ovom kraju smatralo deplasiranim. Ovakav zaključak se pokazuje tim više sigurnim kada se ima na umu činjenica da se Trsatski statut veoma mnogo oslanja na stari Vinodolski zakon, a ovaj je dotičnu razliku jasno pravio. Nema, dakle, razloga ni da se pretpostavi da Trsat u XVII vijeku, ako bi ovu podjelu još uvijek prihvatao, ne bi to izrično i normirao u propisima Trsatskog statuta (kao što je to svojevremeno učinio Vinodolski zakon, koji mu je služio kao osnovica), nego da bi ovo pitanje prepustio običajnom pravu, stoga bi se skoro zasigurno moglo tvrditi da trsatsko pravo XVII vijeka (ni pisano, ni običajno) nije više priznavalo diobu istovrsnih djela po osnovi kvalifikovanosti ili nekvalifikovanosti objekata.

⁶ Zajedničko je među svim ovim starim zakonskim spomenicima i to što je za sva krivična djela lakih tjelesnih povreda uopšte propisana novčana kazna. Izuzetak imamo samo u Riječkom statutu u pogledu djela zadavanja udarca kapetanu sa okrvavljenjem, za koje djelo je propisana i tjelesna kazna odsijecanja desne ruke sa vječnim progonom iz Rijeke i njenog distrikta, kao i za djelo zadavanja udarca vikariju sa okrvavljenjem, za koje je djelo (pored novčane kazne) propisana i tjelesna kazna od 6 udaraca konopom.

C). UČINI IZ RUB. 16-LIB. III

Ova rubrika nosi naslov: »De iniuria alteri facta coram dno Capitaneo Vicario vel aliquo dnorum Judicum aut Sindicorum«,¹ iz čega se lako može zaključiti da je srednjovjekovni riječki zakonodavac sve učine iz ove rubrike prvenstveno smatrao deliktima protiv časti i ugleda. No bez obzira na ovo, pošto neki od ovih učina, objektivno uzev, predstavljaju ujedno i delikte protiv tijela, a radi kompletiranja ove materije, izložit ćemo na ovom mjestu i sve one učine koji bi se po današnjem shvatanju mogli smatrati lakim tjelesnim povredama. Ovo tim prije što nam se čini da je i riječki zakonodavac smatrao da se ovim činima, pored časti i ugleda, istovremeno ugrožava i tjelesni integritet napadnutih lica, iako ovaj momenat u dotičnim propisima nije dovoljno naglašen.

I UDARCI ZADANI PRAZKOM RUKOM ILI S ORUŽJEM PRED KAPETANOM, VIKARIJEM, SUDIJAMA ILI SINDICIMA — BEZ KRVARENJA

Djela koja ćemo izložiti ovdje pod »a«, »b« i »c« po svojoj prirodi su takva da bi i prema današnjem shvatanju modernog krivičnog prava (izuzev udarca s oružjem) mogla nekada predstavljati samo realnu uvredu, dok bi nekada opet mogla predstavljati laku tjelesnu povredu — što sve zavisi od okolnosti konkretnoga slučaja, u prvom redu od posljedice. Riječki je zakonodavac sva ova djela shvatio u prvom redu kao delikte protiv časti i ugleda. No ne bi se moglo reći da je on u ovim deliktima vidio isključivo djela protiv časti i ugleda i ništa drugo. Prije bi se moglo reći da je on ove učine smatrao kao delikte sa dvije oštrice — jednom, koja je proizvodila posljedicu u pravcu narušavanja časti i ugleda napadnutog lica, a drugom, koja je izazivala posljedicu u pravcu narušavanja njegovog tjelesnog integriteta. Pri tom je riječki zakonodavac veću pažnju posvetio onoj prvoj posljedici (koja se sastoji u narušavanju časti i ugleda) — a to se jasno vidi iz samog teksta, kao i iz naslova rubrike — negoli onoj drugoj posljedici (koja se sastoji u narušavanju tjelesnog integriteta napadnutog lica). No ipak nije potpuno zaboravljena ni ova druga posljedica. Da je i o njoj zakonodavac do jedne mjere vodio računa vidi se iz fragmenta, koji kaže »... non tamen cum sanguinis effusione ...«¹ Dakle, po tome da li se ova druga posljedica (koja je upravljena ka narušavanju tjelesnog integriteta napadnutog) konkretno manifestuje u izazivanju krvarenja ili pak ovog krvarenja nema (nego se, znači, po-

¹ U prevodu: »O uvredi učinjenoj drugome pred gospodinom kapetanom, vikarijem ili kojim od gospode sudija ili sindika« (fol. 53).

¹ »... no ipak bez proliivanja krvi ... «

sljedica manifestuje u nekom drugom blažem vidu — npr.: bol, otok, nagnečina, crvenilo itd.) razlikuju se djela koja će biti niže izložena pod I, od onih koja će biti izložena pod II, dodavši tome da se djela pod II mogu izvršiti samo s oružjem, dok se djela pod I (»a«, »b« i »c«) mogu izvršiti kako s oružjem, tako i s praznom rukom.

a) Udarac zadan pred kapetanom

»... Statuimus, quod si quis civis habitator districtualis vel forensis aliquo modo, quemcunque percusserit cum manu vacua, vel etiam cum armis non tamen cum sanguinis effusione, vel ei aliquam talem iniuriam fecerit cadat ad penam XXV librarum, et standi per mensem in carceribus. Si coram dno Capitaneo tale quid fecerit...«²

Subjekt ovog krivičnog djela može biti ma koje lice — građanin, stanovnik, distriktualac ili stranac (»... quod si quis civis habitator districtualis vel forensis...«). Objekt može biti također bilo koje lice (»... quemcunque percusserit...«).

Radnja izvršenja sastoji se u aktivnom činjenju — zadavanju udarca. Način izvršenja djela takođe nije važan, jer se radnja može izvršiti na koji bilo način (»... aliquo modo...«), pod uslovom da se udarac zada, bilo praznom rukom, bilo s oružjem (»... cum manu vacua, vel etiam cum armis...«). Pojam oružja nije preciziran, ali smatramo da taj pojam i u ovom slučaju treba tumačiti vrlo široko, kao što je slučaj i kod drugih krivičnih djela u ovom Statutu, gdje se ovaj termin upotrebljava.

Naročito treba istaći jednu posebnu okolnost, koja se traži pri izvršenju djela, okolnost koja karakteriše objektivnu stranu i predstavlja bitni elemenat bića ovog krivičnog djela. Naime, da bi postojalo ovo djelo, traži se da je odnosni udarac napadnutom licu zadan pred kapetanom. Ovaj elemenat bića (pored kazne) u stvari i čini jedinu razliku između ovog krivičnog djela i onih koja će biti izložena niže pod »b« »c«.

Rekosmo ranije da se ovdje radi o krivičnom djelu koje se istovremeno treba shvatiti deliktom protiv časti i ugleda (kako ga je riječki zakonodavac prvenstveno smatrao) i deliktom protiv tijela. Konkretna forma posljedice, koja se traži u jednom i u drugom pravcu, nije izrično spomenuta u propisu, sem što se — u odnosu na posledicu koja se tiče delikta protiv tijela — zahtijeva da nanesenim udarcem nije prouzrokovano prolivanje krvi kod napadnutog lica.

Kazna je za ovo djelo propisana kumulativno i sastoji se od 25 libara novčane kazne i mjesec dana zatvora.

² U prevodu: »... Određujemo, da ako koji građanin, stanovnik, distriktualac ili stranac na neki način udari nekoga praznom rukom ili pak s oružjem, no ipak bez prolivanja krvi, ili mu neku takovu uvredu učini, neka pada pod kaznu od 25 libara i neka oстане u zatvorima mjesec dana, ako nešto tako učini pred gospodinom kapetanom...«

³ O tumačenju pojma »oružja« vidjeti kod djela nazvanog »prouzrokovanje trajne posljedice ili ožiljka oružjem« (Glava II, odjeljak »B« pod I) i kod djela nazvanog »prouzrokovanje gubitka uda ili radne sposobnosti oružjem« (Glava II, odjeljak »B« pod II).

b) Udarac zadan pred vikarijem

» ... Coram d. Vicario XV librarum et standi per dies quindecim in carceribus et sit in arbitrio aut illum in carceribus poni facere aut in libras XXV punire et carceres dimittere...«⁴

Razlika između ovog i prethodnog krivičnog djela — pored kazne — leži samo u tome što se kod ovog djela rečeni udarac mora zadati napadnutom licu pred vikarijem, dok se kod prethodnog djela dotični udarac imao zadati pred kapetanom grada. Težina djela cijeni se prema položaju opštinskog dostojanstvenika, pred kojim je udarac zadan. Tako je jedan te isti učin znatno teži ako je izvršen pred kapetanom (djelo naprijed izloženo pod »a«), od takvog istog učina izvršenog pred vikarijem (riječ je o ovom krivičnom djelu), a pogotovu od istog učina izvršenog pred sudijama ili sindicima (djelo koje će biti izloženo niže pod »c«). To znači, da se težina djela u prvom redu cijenila prema posljedici koja je uperena protiv časti i ugleda napadnute osobe, jer se smatralo da je čast i ugled napadnutog lica nastradao tim više što je udarac zadan pred većim opštinskim dostojanstvenikom. No ne može se reći da se sasvim nije vodilo računa i o posljedici usmjerenj ka narušavanju tjelesnog integriteta napadnute osobe. Naime, ta konkretna posljedica nije smjela preći određenu granicu, a kao granica važilo je izazivanje krvarenja zadanim udarcem. Dakle, da bi postojalo ovo djelo, potrebno je da od udarca nije nastupilo krvarenje kod napadnutog lica.

Kazna je i za ovo djelo određena kumulativno i po vrsti je ista kao kod prethodnog djela, ali je po mjeri znatno blaža. Sastoji se od novčane kazne od 15 libara i 15 dana zatvora. Po kazni se može odmah zaključiti da je ovo djelo smatrano znatno lakšim od prethodnog djela. No kad je riječ o kazni treba još naglasiti da gornji propis kod ovog krivičnog djela ostavlja u pogledu vrste i mjere kazne priličnu mogućnost vikariju da kaznu individualizira, pa čak da donekle mijenja vrstu i mjeru kazne. Naime vikarij može — prema svojoj slobodnoj ocjeni — da odluči da li će se izreći ovu kaznu od 15 libara i 15 dana zatvora, kako je to naprijed istaknuto, ili će pak izreći samo novčanu kaznu u iznosu od 25 libara, u kom slučaju ne dolazi u obzir kazna zatvora. Da li će vikarij u nekom konkretnom slučaju postupiti na ovaj ili onaj način, zavisi od okolnosti konkretnoga slučaja i od njegove slobodne ocjene i odluke.

c) Udarac zadan pred sudijama ili sindicima

» ... Et coram dnis Judicibus in libras decem absque carcere... «⁵

Po pitanju subjekta, objekta, radnje izvršenja i posljedice kod ovog krivičnog djela vrijedi sve ono što je već rečeno kod prethodnih djela (pod »a« i »b«).

4 U prevodu: »... pred gospodinom vikarijem 15 libara i da ostane za 15 dana u zatvorima, a neka bude u slobodnoj odluci gospodina vikarija, da li da ga stavi u zatvor ili da ga kazni sa 25 libara, a da ga pusti iz zatvora... «

5 U prevodu: »... a pred gospodom sudijama sa 10 libara bez zatvora... «

Međutim, kod ovog krivičnog djela predmetni udarac mora biti zadan napadnutom licu pred sudijama («... et coram dnis Judicibus...»). Ali — da li samo pred sudijama? Gornji fragment, istina, spominje samo sudije i u čitavom tekstu rub. 16-lib. III nigdje se ne spominju sindici. No u naslovu same rubrike spominju se i sindici odmah iza sudija. Značilo bi prema tome da se neki dio citiranog statutarnog teksta prećutno odnosio i na sindike. Pošto su u naslovu rub. 16-lib. III sindici spomenuti iza sudija već bi se iz samog toga dalo zaključiti da je ovaj fragment zajednički i za sudije i za sindike. No nije to i jedini dokaz. U svim slučajevima koje smo od početka do sada spomenuli, kod svih krivičnih djela gdje se kao kvalifikovani objekt pojavljivao sudija (djela iz rub. 15-lib. III) isti statutarni tekst uvijek se odnosio i na sindike, a to je u dotičnim propisima i izrično naglašeno. Znači, da su u svim slučajevima koje tretira riječko krivično pravo po statutu iz 1530. godine u pogledu zaštite i ostalog sindici bili uvijek izjednačeni sa sudijama, te da su se na njih odnosili baš isti krivično-pravni propisi koji su se odnosili na sudije.⁶ To je bio još jedan dokaz više da se i ovaj propis odnosio na sindike isto tako kao i na sudije. Razlog zašto to zakonodavac nije i izričito naglasio u statutarnom tekstu može biti dvojak: ili se radilo o običnoj omaški ili je zakonodavac smatrao da se to samo po sebi podrazumijeva, kad je u naslovu spomenuo sindika iza sudija, a s obzirom na već ustaljenu praksu da se krivično-pravni propisi koji se odnose na sudije samim tim odnose i na sindike. Bilo kako bilo, naše je mišljenje da bi ovo krivično djelo stajalo, kako u slučaju kada je odnosni udarac zadan pred sudijama, tako isto i u slučaju kada bi dotični udarac bio zadan pred sindicima.

Ovo djelo smatrano je znatno blažim od prethodnih djela (pod »a« i »b«), pa je za njega propisana samo novčana kazna u iznosu od 10 libara, dok se kazna zatvora za ovo djelo nije mogla izreći.

II UDARCI ORUŽJEM S PROLIVANJEM KRVI ZADANI PRED KAPETANOM, VIKARIJEM, SUDIJAMA ILI SINDICIMA

»... Et si cum sangvinis effusione duplicetur dicta pena tam pecuniarum quam carceris et puniatur etiam alia ordinaria Statuta pena ultra ipsam ut supra nisi quis predicta vel aliquid predictarum fecerit ad suam defensionem, quia tunc nulla sit ei pena. Et si non habuerit unde solvere contra fatiens ut supra puniatur per carceres ut supra et si coram judicibus per decem dies carcerum postea exbandiantur usque ad solutionem dicte pene...«¹

⁶ U tom pogledu vidjeti u ovom radu: »Glava I, odjeljak »B« pod II (ubistvo sudija ili sindika); Glava II, odjeljak »C«, pod III (odsijecanje ili osakaćenje uda sudijama ili sindicima); Glava III, odjeljak »B«, pod III (zadavanje udarca sudijama ili sindicima — sa krvarenjem).

¹ U prevodu: »... I ako sa prolivanjem krvi, neka se udvostruči rečena kazna, kako novčana, tako zatvora i neka se suviše kazni drugom redovito određenom kaznom, kao gore, izuzev ako neko naprijed rečeno ili nešto od naprijed rečenog počini u

I ovdje imamo nekoliko posebnih slučajeva, koji se između sebe prilično razlikuju, te ih stoga moramo prikazati odvojeno, pod posebnim podnaslovima.

a) Udarac zadan oružjem pred kapetanom

U pogledu subjekta i objekta kod ovog djela vrijedi sve ono što je već rečeno kod krivičnih djela izloženih naprijed pod I.

Radnja izvršenja sastoji se u aktivnom činjenju — zadavanju udarca. U citiranom fragmentu ne govori se izričito o tome na koji način treba da je udarac zadan, ali se u tom pravcu može izvesti zaključak kad se ovaj statutarri fragment poveže sa jednim fragmentom koji mu neposredno prethodi, a koji kaže: »... Si autem cum armis insultum fecerit, admenaverit, et non percusserit...« itd.² U ovom se, dakle, fragmentu kao sredstvo izvršenja spominje oružje. Fragment koji nas ovdje interesuje, a koji smo citirali na početku, ne spominje izričito oružje kao sredstvo izvršenja, ali pošto se dotični fragment naslanja i nadovezuje na onaj koji mu prethodi i koji kao sredstvo izvršenja izričito spominje samo oružje, može se sa sigurnošću zaključiti da se ovo krivično djelo moglo izvršiti samo udarcem zadanim s oružjem, a ne na koji drugi način (npr. kao što je bio slučaj kod krivičnih djela izloženih ranije pod I). Što se pak tiče određivanja pojma oružja, treba ostati pri onome što je po toj stvari rečeno ranije.³

Udarac napadnutom licu mora biti zadan pred kapetanom. Ova okolnost — koja inače karakteriše objektivnu stranu — predstavlja bitni elemenat bića krivičnog djela.

I ovo krivično djelo treba shvatiti kao djelo sa dvije oštrice — jednom, koja je proizvodila posljedicu u pravcu narušavanja časti i ugleda napadnutog lica, te drugom, koja je izazivala posljedicu u pravcu narušavanja njegovog tjelesnog integriteta. Mada je riječki zakonodavac kod ovog krivičnog djela posvetio punu pažnju i onoj prvoj posljedici (koja se sastoji u narušavanju časti i ugleda napadnutog lica), mi se na ovom mjestu njome nećemo posebno baviti, jer nas dotični učin zanima samo utoliko koliko je predstavljao i djelo lake tjelesne povrede. Stoga nas ovdje, kod ovog krivičnog djela, zanima samo ona druga posljedica, koja se sastoji u narušavanju tjelesnog integriteta napadnutog lica. Ona se pak kod ovog djela mora uvijek pojaviti u statutom određenoj formi — tj. kao krvarenje lica, a koje krvarenje mora biti u direktnoj uzročnoj vezi sa zadanim udarcem oružjem.⁴

svoju odbranu, jer se tada nema kazniti. I ako ne bi imao odakle da plati, neka se krivac, kao gore, kazni na zatvor, a ako pred sudijama (tj. ako bi ovo djelo počinio pred sudijama — m. p.) na 10 dana zatvora i potom neka se izagnaju sve do isplate rečene kazne...»

² U prevodu: »... Ako pak napad s oružjem izvrši, pa ugrozi ali ne udari...« itd.

³ O tumačenju pojma oružja vidjeti: Glava II, odjeljak »B«, pod I (prouzrokovanje trajne posljedice ili ožiljka oružjem) i pod II (prouzrokovanje gubitka uda ili radne sposobnosti oružjem).

⁴ Ukoliko bi stajali svi ostali elementi ovog krivičnog djela, osim spomenute posljedice (krvarenja napadnutog lica), ne bi se moglo raditi o ovom krivičnom djelu, već o djelu navedenom ranije pod I/a.

Odredba o kazni za ovo djelo prilično je konfuzna, barem u svom drugom dijelu. Naime, jasan je prvi dio odredbe, koji kaže »... duplicitur dicta pena tam pecuniarum quam carceris...«. Iz toga se vidi da se kod ovog djela kazna određuje na način što se ima izreći ista po vrsti ali udvostručena po mjeri kazna predviđena za djelo koje je ranije izloženo u tač. pod »a«. Pošto je za rečeno djelo propisana kazna od 25 libara i mjesec dana zatvora, to znači da se, shodno gornjem propisu, kod ovog djela ima izreći kazna od 50 libara i dva mjeseca zatvora. To je jasno. No kazna za ovo djelo ne sastoji se samo u tome. Naime, na gornju odredbu o kazni nadovezuje se fragment koji glasi »... et puniatur etiam alia ordinaria Statuta pena ultra ipsam ut supra...« (»... i neka se suviše kazni drugom redovito određenom kaznom, kao gore...«. Postavlja se stoga pitanje koja je to »druga redovito određena kazna, kao gore«. To vjerovatno nije ona ista kazna koju smo spomenuli ranije kod djela izloženog u tač. I pod »a«, jer bi u tom slučaju riječkom zakonodavcu bila mnogo jednostavnija kakva drugačija formulacija, kao npr.: »neka se utrostruči rečena kazna...« ili sl., od one formulacije koju susrećemo kod ovog krivičnog djela. Smatramo da je zakonodavac ovdje mislio na kaznu određenu kod odgovarajućeg djela iz rub. 8 — lib. III, koja smo djela ranije prikazali u ovoj Glavi — odjeljak »A«.⁵ U tom slučaju bi se kod ovog krivičnog djela kazna sastojala iz podvostručene kazne predviđene za djelo pod I (a) (iznosila bi, dakle, 50 libara novčane kazne i 2 mjeseca zatvora), uz dodatak kazne predviđene za odgovarajući učin prema propisima rub. 8 — lib. III. Smatramo da bi jedino ovo tumačenje odgovaralo za dotični propis o kazni kod ovog krivičnog djela, jer ne nalazimo nikakve vjerovatnoće za neko drugačije tumačenje.

Najzad, gornji statutarni fragment sadrži i jednu odredbu o mogućnosti zamjene (da tako kažemo, mada taj izraz ne bi potpuno odgovarao slučaju) novčane kazne kod onih počinitelaca koji novčanu kaznu ne bi mogli platiti. Naime u tom smislu propis glasi »... Et si non habuerit unde solvere contra fatiens ut supra puniatur per carceres ut supra...« (»... I ako ne bi imao odakle da plati, neka se krivac, kao gore, kazni na zatvor...«) Mada do jedne mjere izgleda nelogično, izlazilo bi da se u slučajevima kada počinitelj nije mogao da plati novčanu kaznu, preko ove kazne prelazilo, a da se izricala i izvršavala odgovarajuća kazna zatvora, koja bi ga pripadala i onako, u slučaju da je mogao da plati novčanu kaznu. Otvoreno je pitanje da li je posve tačno ovakovo tumačenje gornje odredbe, ali se čini da se drugačije tumačenje — uzev u obzir gornju stilizaciju teksta — ne bi moglo dati. Naime, da je zakonodavac pri tom mislio na kakvo preračunavanje novčane kazne u zatvor, on je o tome morao da nešto izrično kaže u propisu. Međutim, takve odredbe ne nalazimo ni u ovom ni u prethodnim fragmentima rub. 16 — lib. III, niti pak postoji kakva načelna odredba o mogućnosti preračunavanja novčane kazne u kaznu zatvora, pa bilo u kojoj rubrici lib. III Statuta. Prema tome, svaka pretpostavka u ovom pravcu bila bi sasvim proizvoljna.

⁵ Tu bi se moglo raditi, na primjer, o djelima izloženim u Glavi III, odjeljak »A«, pod I (laka tjelesna povreda zadana oružjem po danu), pod II (laka tjelesna povreda zadana oružjem po noći) ili slično.

No, međutim, gornje pitanje postaje nam mnogo jasnije ako se poslužimo zadnjom odredbom citiranog fragmenta, koja glasi: »... postea exbandiantur usque ad solutionem dicte pene.«⁶ Tada se čitav problem pojavljuje u novom svijetlu. Izlazi, naime, da se u takvim slučajevima nije jednostavno opraštala novčana kazna koju krivac ne bi mogao da plati, a takođe nije se ni jednostavno preračunavala u koju drugu kaznu. Naprotiv, u takvim se slučajevima pristupalo jednom srednjem i privremenom rješenju. Naime, dok je kazna zatvora izricana i izvršavana, novčana kazna (odnosno njeno izvršenje) se u stvari samo privremeno odlagalo dok krivac ne bude u mogućnosti da ovu kaznu plati. Za to pak vrijeme novčana kazna je privremeno zamjenjivana progonstvom, koje je — kako rekossmo — imalo da traje samo do podmire dugujuće novčane kazne, kada je ova privremena zamjena prestajala da važi.

Na koncu treba spomenuti da citirani fragment sadrži i izričnu odredbu o nužnoj odbrani kod ovog krivičnog djela («... nisi quis predicta vel aliquid predictarum fecerit ad suam defensionem, quia tunc nulla sit ei pena...» — tj. »... izuzev ako neko naprijed rečeno ili nešto od naprijed rečenog počini u svoju odbranu, jer se tada nema kazniti...«). Naime, ko izvrši ovaj učin u nužnoj odbrani nije uopšte potpadao pod krivičnu odgovornost. Ovaj princip nužne odbrane nije bio stran riječkom krivičnom pravu po Statutu iz 1530. godine i istican je na nekoliko mjesta.⁷

b) Udarac zadan oružjem pred vikarijem

Po pitanju subjekta, objekta, radnje izvršenja i posljedice kod ovog djela treba prihvatiti sve ono što je već rečeno naprijed kod djela pod »a«. Razlika između ovog i prethodnog djela leži samo u tome što se kod prethodnog djela dotični učin mora izvršiti pred kapetanom grada, dok je za postojanje ovog krivičnog djela potrebno da je učin izvršen pred vikarijem. Ova okolnost — koja inače karakteriše objektivnu stranu, predstavlja bitni elemenat bića ovog krivičnog djela i što se tiče elemenata bića — jedinu razliku između ovog i prethodnog krivičnog djela.

Sljedstveno gornjoj razlici u pogledu spomenutog elementa između ova dva djela postoji razlika i u kazni, jer se kazna kod ovog djela ravna donekle prema kazni za djelo izloženo naprijed pod I/b (udarac zadan pred vikarijem — bez krvarenja). I na ovo djelo odnosi se ranije citirani fragment o kazni, koji kaže: »... duplicetur dicta pena tam pecuniarum quam carceris et puniatur etiam alia ordinaria Statuta pena ultra ispam ut supra...«⁸ Što se tiče prvog dijela ove odredbe («... duplicetur dicta pena tam pecuniarum quam carceris...») jasno je da se dotični dio kazne kod ovog djela odmjerava na način što se ima izreći ista po vrsta ali udvostručena po mjeri kazna predviđena za djelo koje je ranije izloženo u tač. I pod »b«. Pošto je za rečeno djelo propisana kazna od 15 libara i 15 dana zatvora, to znači da se, shodno gornjem propisu,

⁶ U prevodu: »... i potom neka se izagna sve do isplate rečene kazne...«

⁷ Vidi npr. u rub. 7 i 9-lib. III Statuta.

⁸ U prevodu: »... neka se udvostruči rečena kazna, kako novčana, tako zatvora i neka se suviše kazni drugom redovito određenom kaznom, kao gore...«

kod ovog djela ima izreći kazna od 30 libara i 30 dana zatvora. Što se pak tiče onog drugog dijela odredbe o kazni, citiranog statutarnim fragmentom (»... et puniatur etiam alia ordinaria Statuta pena ultra ipsam ut supra...«), kod ovog djela se nema reći ništa novo, negoli ono što je po tom pitanju već rečeno kod prethodnog djela, tj. da se ovaj dio kazne odmjerava na način što se, kao dodatak gore navedenoj udvostručenoj kazni, izriče još i ona vrsta i mjera kazne koja je za odgovarajući učin propisana u rub. 8-lib. III Statuta (dakle za neko od djela koje smo prikazali ranije u ovoj Glavi — odjeljak »A«).

Odredba o mogućnosti zamjene novčane kazne kod onih počinitelaca koji novčanu kaznu ne bi mogli platiti odnosi se i na ovo djelo. U tom pogledu kod ovog krivičnog djela vrijedi sve ono što je po tom pitanju već rečeno kod prethodnog djela. Isto vrijedi i u pogledu izvršenja ovog učina iz nužne odbrane.

c) Udarac zadan oružjem pred sudijama ili sindicima

Glede subjekta, objekta, radnje izvršenja i posljedice kod ovog krivičnog djela vrijedi takođe sve ono što je već rečeno kod djela pod »b«, odnosno kod djela pod »a«.

Učin u pitanju (zadavanje udarca oružjem sa prolivanjem krvi) mora biti izvršen pred sudijama ili sindicima, jer ova okolnost predstavlja bitni element bića ovog krivičnog djela. Po ovom pitanju za ovo djelo vrijedi sve ono što je istaknuto ranije kod djela izloženog pod I/c (udarac zadan pred sudijama ili sindicima — bez krvarenja).

I na ovo djelo u pogledu kazne odnosi se odredba »... duplicetur dicta pena tam pecuniarum quam carceris et puniatur etiam alia ordinaria Statuta pena ultra ipsam ut supra...«. Iz toga proizilazi da se jedan dio ukupne kazne (na koji se odnosi odredba »... duplicetur dicta pena tam pecuniarum quam carceris...«) odmjerava na način što se duplira po mjeri ista vrsta kazne propisane za djelo izloženo ranije pod I/c (udarac zadan pred sudijama ili sindicima — bez krvarenja). Pošto je za dotično djelo propisana samo novčana kazna i to u iznosu od 10 libara, znači da se kod ovog krivičnog djela, primjenom citirane odredbe o kazni, ima izreći novčana kazna u iznosu od 20 libara. U slučaju da počinitelj ne bi mogao platiti novčanu kaznu, tada mu se (kod ovog djela je to izričito i precizno određeno) ista ima zamijeniti sa 10 dana zatvora, a potom se osuđeni ima izagnati sve dok ne podmiri dužnu novčanu kaznu (»... Et si non habuerit unde solvere contra fatiens ut supra puniatur per carceres ut supra et si coram iudicibus per decem dies carcerum...« — tj. u prevodu: »... I ako ne bi imao odakle da plati, neka se krivac, kao gore, kazni na zatvor, a ako pred sudijama na 10 dana zatvora...«). Što se pak tiče onog drugog dijela odredbe o kazni (»... et puniatur etiam alia ordinaria Statuta pena ultra ipsam ut supra...«), kod ovog djela vrijedi sve ono što je po tom pitanju rečeno ranije kod djela pod »a« i »b«. Naime ovaj dio kazne po našem mišljenju imao

se odmjeriti na način što se, kao dodatak gore navedenoj kazni od 20 libara, izriče još i ona vrsta i mjera kazne koja je u rub. 8-lib. III Statuta predviđena za odgovarajući učin.

U pogledu ostaloga kod ovog krivičnog djela vrijedi sve ono što je rečeno kod prethodnog djela.

* * *

Vinodolski zakon, kao ni Kastavski, Veprinački ili Trsatski statut ne poznaju sličnih krivičnih djela. No okolnost što takva djela nijesu prihvaćena i regulisana pisanim pravom nije nimalo siguran dokaz da ovi krajevi apsolutno nijesu poznavali ovakove delikte. Moguće je, naime, da su odnosi delikti (bilo ovakovi, bilo slični) ipak bili poznati i u ovim krajevima i — nakon donošenja ovih starih kodeksa — ostali i dalje regulisani običajnim pravom. No određen i siguran zaključak o njihovom postojanju ili nepostojanju u ovim krajevima nije moguće donijeti, jer se u tom pravcu ne raspolaže ni sa kakvom dokumentacijom.

ZAKLJUČAK

I

Trgovina i obrt (i to trgovina naročito) predstavljali su kičmu riječke privrede srednjega vijeka. Otuda mnogobrojni statutarni propisi koji su bili sračunati na unapređenje riječke trgovine. Ovakova ekonomika grada uslovlila je izvjesne nijanse društvenih diferenciranja i stvorila, ako ne posebne klase, a ono ipak određene slojeve gradskog stanovništva.

U doba donošenja Riječkog statuta u Rijeci još nije postojao gradski patricijat sa kakvim posebnim pravima, ali je izvjesnih raslojavanja već tada bilo (građani, distriktualci, obični »stanovnici«). Tako su građani imali izvjesna posebna prava i obaveze, koja nijesu imali obični »stanovnici« (tj. stranci koji su stanovali u Rijeci, a nijesu imali status građanina). Za distriktualce moglo bi se reći da nijesu predstavljali posebnu kategoriju stanovništva, već samo izvjesnu podgrupu u kategoriji građana.

Pošto gradsko plemstvo nije postojalo to među građanima čisto klasnih razlika nije bilo. No ipak je među njima bilo izvjesnog diferenciranja, pri čemu je momenat ekonomske moći imao presudnu ulogu. Ekonomski momenti (bogaćenje pojedinaca) stvarali su uslove za lagano raslojavanje među građanima na bogatije i siromašnije, pri čemu su bogati samim tim postajali uglednijim (»cittadini auterevoli«) i kao takovi vremenom obezbijedili za sebe važnije položaje u upravi (Veliko i Malo vijeće), tako da su ovi imali mogućnost da — pored kapetana i vikarija — drže u svojim rukama vlast u gradu i da učestvuju u njegovoj upravi. Moć ovih grupa postala je naročito velika kada je članstvo u

Velikom vijeću postalo doživotno, a u Malom vijeću još i nasljedno. Ovo raslojavanje pogodovalo je interesima zemaljskog gospodara, jer su se na taj način interesi vladajućeg sloja Rijeke (kao gornjeg i najbogatijeg sloja) do maksimuma približili interesima zemaljskog gospodara. Zemaljski gospodar je stoga u snaženju (ekonomskom i političkom) ovog gornjeg sloja građana gledao i snaženje svoje vlasti u gradu, a vladajući sloj je u održavanju postojećeg poretka vidio obezbjeđenje svoje moći i interesa. Riječki statut je stoga po ovim pitanjima uglavnom samo ozakonio stanje koje je zatekao, davši pravno ruho faktičkoj situaciji, koja je uglavnom već prije njega bila stvorena nastojanjem zemaljskog gospodara, na platformi zajedničkih interesa njegovih i gornjeg, vladajućeg sloja u Rijeci. Pored toga, statutarni propisi imali su da ozakone i nedvojbeno utvrde određene ekonomske koristi koje je zemaljski gospodar imao u Rijeci (u formi raznih taksa, poreza, jednog dijela imovinskih kazni i sl.).

II

Opštinsko uređenje Rijeke nije izraslo na osnovici starog rimskog municipalnog uređenja (na kojoj osnovici su se razvili dalmatinski gradovi), već na osnovici starohrvatskog opštinskog uređenja, jer se razvoj gradova u Hrvatskom primorju odvijao sepcifičnim putem, znatno različitim od razvojnih puteva dalmatinskih gradova. Rijeka je, kao i drugi gradovi Hrvatskog primorja, išla putem stvaranja jednog novog tipa opštinskog uređenja, koje se izgrađivalo na osnovici starog preuređenja tzv. samonikle hrvatske opštine. Stoga se i razvoj cjelokupnog prava ovih krajeva, pa i Rijeke, kretao u okvirima samoniklog starohrvatskog običajnog prava, koje je vremenom i postepeno izrastalo iz običajnog u pisano pravo, primajući obilježja prilika i vremena u kome je to pisano pravo nicalo, no ipak ne gubeći nikada bitne karakteristike koje su ga činile pravom starohrvatskog područja. Ove karakteristične starohrvatske crte Riječki statut je očuvao, naročito u domenu organizacije opštinske uprave. Stoga u Rijeci susrećemo uglavnom iste opštinske dostojanstvenike koji se susreću i u drugim obližnjim gradovima i opštinama starohrvatske oblasti, bez obzira što su se ovi dostojanstvenici ponegdje zvali drugačije nego u Rijeci.

III

Postanak riječkog pisanog prava karakterišu opštepoznate zakonomjernosti razvoja pisanog prava. Ovo pravo, naime, preraslo je iz starog običajnog prava Rijeke, sa modifikacijama i dodacima koji karakterišu, s jedne strane, tadašnje interese zemaljskog gospodara i gornjeg vladajućeg sloja građana, a s druge strane, nastojanja grada da sebi obezbijedi što više prava u odnosu na zemaljske gospodare.

Statut riječki iz 1530. godine ne predstavlja prvo pisano pravo Rijeke, jer je Rijeka i prije njega imala nekih pisanih propisa. No u svakom slučaju ovaj Statut predstavlja potpun i konačan prelaz sa običajnog na pisano pravo i njime Rijeka dobija uglavnom potpuni kodeks svoga prava, koji, kako zbog svoje obimnosti i obuhvatnosti, tako i po sistematičnosti i načinu obrade pravnih pojmova, predstavlja veliko dostignuće u ovoj starohrvatskoj pravnoj oblasti.

Pošto pravo uvijek predstavlja samo nadgradnju i nosi neizbrisiv pečat društveno-ekonomskih i političkih prilika vremena u kome je poniklo, to je i Statut riječki iz 1530. godine morao nositi ove karakteristike. Prelaskom grada iz ruku grofova Walsee u ruke Habzburga grad se našao u novoj situaciji: promijenjen je zemaljski gospodar i novi gospodar više nije bio grof nego kralj. U novoj situaciji dolazi do sukoba dvaju momenata. S jedne strane, grad je težio da očuva stare privilegije i da zadobije nove, a postignuće ovoga cilja zavisilo je od toga da li će novi zemaljski gospodar htjeti da stare privilegije potvrdi i nove dodijeli. S druge strane, kralj je imao svojih posebnih interesa (da što jače utvrdi svoju vlast u gradu, da obezbijedi što veće prihode svojoj blagajni i sl.), pa je tražio puta da ove svoje interese na siguran način obezbijedi. Između interesa zemaljskog gospodara — kralja i interesa grada moralo je biti raskoraka, koji se ogledao naročito na nekim ključnim pitanjima, kao što su pitanja uprave i sudstva, pitanja pribiranja materijalnih koristi od raznih globa, poreza, osuda i sl. (jer je grad težio da obezbijedi što više elemenata nužnih za samoupravu, dok je kralj-zemaljski gospodar imao obratne težnje i nastojao da kroz pogodne forme ograniči samoupravu grada i time svoju vlast osnaži i obezbijedi). Najzad, interesima grada je bolje odgovaralo pisano od običajnog prava (jer su se običaji pod pritiskom zahtjeva zemaljskog gospodara mogli lakše zloupotrebjavati, pa čak i mijenjati). No istovremeno pisano je pravo odgovaralo i interesima zemaljskog gospodara, jer su se putem istog mogla jasno i nedvosmisleno fiksirati njegova prava prema gradu u svim domenima. Pošto su se, dakle, na ovom pitanju (pitanje potrebe potpunog i definitivnog prelaska s običajnog na pisano pravo, te potrebe upotpunjavanja, sređivanja i kodifikacije prava Rijeke) u krajnjoj liniji složili i interesi grada i interesi zemaljskog gospodara, iz te situacije nastao je Riječki statut od 1530. godine. Ovaj kodeks je, stoga, stvoren na kompromisu između interesa grada i interesa zemaljskog gospodara, ali je istovremeno morao dobiti pečat postojećih antagonizama između ovih dvaju interesa. On predstavlja vjernu sliku onoga što je dobio grad, a što zemaljski gospodar u svojim različitim nastojanjima. Naime, zemaljski je gospodar — kao što je bilo i normalno za prilike ondašnjeg vremena — putem ovog kodeksa obezbijedio svoja prava i interese na svim glavnim, a zahtjevima grada učinio ustupke na sasvim sporednim pozicijama. Snažno obezbjeđenje interesa zemaljskog gospodara došlo je u ovom statutu do izražaja u svim domenima. Otuda najvažnije opštinske funkcionere (prema odredbama Statuta) postavlja kralj — zemaljski gospodar, ili se za njihovo postavljenje traži njegova saglasnost; kroz krivično-pravne odredbe zemaljski gospodar obezbeđuje po-

oštre kaznjavanje u svim slučajevima gdje su krivičnim djelima posredno ili neposredno okrnjeni njegovi interesi, kroz pogodan sistem novčanih kazni i kazni konfiskacije imovine obezbeđuje svojoj blagajni veoma visok udio; putem poresko-taksenog sistema osigurava visoke materijalne koristi, itd.

IV

Krivično pravo u sistemu riječkog prava zauzimalo je veoma istaknuto mjesto i njemu je posvećena čitava III knjiga Statuta. Ovo mjesto pripada mu shodno delikatnom zadatku koji se u istoriji uvijek postavljao pred svako krivično pravo uopšte, pa i pred riječko krivično pravo: da zaštiti postojeći poredak. Otuda je riječko krivično pravo bilo moćno oružje u rukama zemaljskog gospodara i gornjeg, vladajućeg sloja građana za zaštitu postojećeg uređenja i svojih interesa.

Sistem riječkog krivičnog prava u odnosu na sisteme modernih krivičnih prava bio je prilično nepodesan i nesavršen, ali u upoređenju sa krivičnim pravima obližnjih gradova i opština (Vinodol, Kastav, Vepri-nac, Trsat) bio je veoma solidno postavljen. Činjenica što u riječkom krivičnom pravu ne nalazimo izrazitog odvajanja krivično-materijalnih od krivično-procesualnih propisa, kao ni opštih krivično-pravnih propisa od posebnih, ima svoje istorijsko opravdanje. Procesualnim normama u to doba nije se nigdje poklanjala naročito velika pažnja da bi se pokazalo nužnim njihovo odvajanje od krivično-materijalnih propisa. Takođe se u to doba nigdje još nije poklanjala naročita pažnja opštim krivično-pravnim odredbama, jer su se istorijski, u starim kodeksima, javljale prvo posebne krivično-pravne odredbe, a tek znatno kasnije i opšte krivično-pravne odredbe. Mada riječko krivično pravo sadrži ponešto i opštih krivično-pravnih odredaba, njih je bilo sasvim malo u poređenju sa posebnim krivično-pravnim propisima, jer se u to doba još nije pokazivala praktična nužnost njihovog razgraničavanja.

Renesansa, koja je uticala na razvoj pravne svijesti i krivično-pravne teorije uopšte, ostavila je svojih krupnih tragova i u riječkom krivičnom pravu. Otuda je riječko krivično pravo, u okviru svojih pozitivno-pravnih propisa, regulisalo i mnogobrojna druga važna pitanja, osim samog učina i kazne, što uglavnom nije bio slučaj sa ranijim statutima obližnjih gradova i opština. Stoga riječko krivično pravo predstavlja živi odraz talasanja koje je izazvala renesansa u domenu krivičnog prava uopšte.

Glede obuhvatnosti riječko krivično pravo takođe čini veliki i neuporedivi napredak u odnosu na ranije kodekse obližnjih gradova i opština. Tako, dok Vinodolski zakon, Kastavski i Veprinački statut (pa čak i znatno kasniji Trsatski statut) predstavljaju samo djelomičan prelaz sa običajnog na pisano pravo, što je ove stare kodekse učinilo polovičnim i neobuhvatnim, dotle Rijeka svojim Statutom izvodi potpuni i definitivni prelaz na pisano pravo, što je imalo za posljedicu da je ovaj Statut — u svim domenima i po svim materijama koje reguliše — postao

maksimalno obuhvatan, pretvorivši se u istinski kodeks cjelokupnog riječkog prava. Stoga je ovaj statut i u domenu krivično-pravne materije bio veoma obiman, obuhvatan i detaljan.

Ono što riječko krivično pravo XVI vijeka čini naročito naprednim u odnosu na starije kodekse iz starohrvatske oblasti jeste činjenica da se ono bavi regulisanjem mnogih suptilnih pitanja, neobično važnih i sa teoretskog i sa praktičnog gledišta, kao što su: pitanje vinosti (dioba vinosti na umišljaj i nehat), pokušaj i kažnjivost za pokušaj, kažnjavanje pomagača i podstrekača, nužna odbrana itd. Istina, mnoga od ovih pitanja ni riječko krivično pravo ne rješava načelno i generalno, već parcijalno, od slučaja do slučaja. No i ovoliko predstavljalo je dragocjen korak naprijed u odnosu na krivična prava ranijih statuta obližnjih gradova i opština, koja ovim pitanjima uglavnom nijesu poklanjala nikakvu pažnju. Što riječko krivično pravo nije sva ova pitanja generalno regulisalo, kao što to čine moderna krivična prava, razlog je ležao u još nedovoljno razvijenoj pravnoj svijesti sredine u kojoj je to pravo poniklo ili, tačnije rečeno, nedovoljno razrađenosti ovih veoma suptilnih pojmova od strane tadašnje krivično-pravne teorije, koju je tek duh renesanse snažno razbuktao. No sama okolnost što je riječko krivično pravo, prvo u starohrvatskoj oblasti, poklonilo i toliko pažnje ovim momentima dovoljno i samo za sebe govori o velikoj ulozi koju je ovaj stari kodeks odigrao u pravcu prodiranja mnogih za ono vrijeme jako naprednih ideja u domenu krivičnog prava.

No, s druge strane, ni riječko krivično pravo nije uvijek i baš po svim pitanjima moglo jednako snažno da zakorači naprijed. Pod izvjesnim pitanjima, po kojima bi se progres naročito oštro sukobljavao sa interesima zemaljskog gospodara i gornjeg, vladajućeg sloja građana, riječko krivično pravo nije moglo osjetnije koraknuti naprijed (jer bi to značilo napuštanje njegovog osnovnog zadatka: zaštite postojećeg poretka). Otuda i u riječkom krivičnom pravu nalazimo diferenciranje mnogih istovrsnih djela prema društvenim funkcijama objekta (pasivnog subjekta), pri čemu se izvjesna djela, kada su izvršena nad kvalifikovanim objektom (određenim opštinskim funkcionerima), kažnjavaju znatno strože negoli isti učini kada su izvršeni nad običnim, nekvalifikovanim objektima. Situacija skoro ista kao i kod mnogo starijeg Vinodolskog zakona.

U oblasti kazni naročito je došao do izražaja napredak koji je postiglo riječko krivično pravo u odnosu na starije kodekse obližnjih gradova i opština. Ovdje više uopšte ne nalazimo ni vražde (»mašćenja«), ni kompozicije (»zagovora«), koje susrećemo u Vinodolskom zakonu i sistem kazni znatno se približava modernom krivičnom pravu (brojne su smrtno kazne, kazne zatvora, novčane kazne, kazne konfiskacije imovine i progona iz grada i distrikta). No i pored toga ipak se u znatnom broju slučajeva još uvijek predviđaju surove tjelesne kazne iskapanja očiju, odsijecanja ruku ili kog drugog dijela tijela, te vezivanje za sramotni stub, šibanje, udaranje užetom i dr., koje su kazne inače karakteristične za srednji vijek. Očigledno se riječki zakonodavac i u domenu kazni lomio

između ovještalih principa srednjovjekovnih krivičnih prava i novih ideja, koje su nadirale i tražile izmjenu sistema zastarjelih srednjovjekovnih kazni.

Riječko krivično pravo karakteriše i prekomjerno velika brojnost predviđenih krivičnih djela (naročito u domenu lakih i teških tjelesnih povreda, a dijelom i u domenu protivpravnog lišenja života), pri čemu se mnogobrojna istovrsna djela međusobno razlikuju u većini slučajeva po sasvim sporednim i nevažnim elementima. Toliku brojnost krivičnih djela u domenu istovrsnih učina ne poznaju ni moderna krivična prava, a niti statuti stariji od Riječkog statuta. Moderno pravo ne prihvata ovoliku brojnost istovrsnih djela s razloga što za to ne vidi ni teoretskog ni praktičnog opravdanja, a stari statuti (Vinodolski zakon, Kastavski i Veprinački statut, kao i kasniji Trsatski statut) zato što oni i nijesu predstavljali potpune kodekse krivičnih prava dotičnog kraja, niti su označavali potpuni, već samo djelimični prelaz s običajnog na pisano pravo, pri čemu su mnogobrojni učini, sa svim njihovim varijantama, ostali i nadalje regulisani običajnim pravom. Riječko pravo, koje je predstavljalo potpuni kodeks sveukupnog prava grada Rijeke i istovremeno označavalo potpuni prelaz s običajnog na pisano pravo, svojom šarolikošću i pretjeranom brojnošću predviđenih krivičnih djela samo je ozakonilo i prikazalo onu situaciju koja je u tom kraju i po tim pitanjima već i bila predviđena ranijim običajnim pravom, naravno, uz izvjesne korekture i dopune, koje su uslijedile na zahtjev vremena i prilika (odraz interesa kralja i vladajuće grupe s jedne strane i težnji grada i građana s druge strane).

Najzad, riječko krivično pravo se, uopšte uzet, pokazalo daleko naprednijim ne samo od ranijih pravnih kodeksa starohrvatske oblasti (Vinodolskog zakona, Kastavskog i Veprinačkog statuta), već i od znatno kasnijeg Trsatskog statuta. Za ovo posljednje razlog leži u činjenici što se Trsatski statut i suviše držao svoje stare onovice — Vinodolskog zakona, tako da je ovaj kodeks po mnogobrojnim pitanjima više predstavljao odraz preživjelih i prevaziđenih shvatanja odavno proteklog vremena negoli sliku vremena u kojem je ponikao. Riječki statut, naprotiv predstavljao je vjernu sliku svoga vremena i postojećih prilika u Rijeci prve četvrtine XVI vijeka.

LITERATURA:

- G. Kobler*: Memorie per la storia della liburnica città di Fiume, vol. I, Fiume 1896.
Dr Z. Herkov: Statut grada Rijeke, Zagreb 1948.
Erazmo Barčić: La voce di un patriotta, Fiume 1860.
P. Pichler: Il castello di Duino, Trento 1882.

- P. Pichler*: Una questione genealogica sui signori di Duino e sui Walsee, Pisa 1878.
- Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium* — Listine o odnošajih Južnog Slavenstva i Mletačke Republike, knj. II — od god. 1336 do 1347, izdanje JAZU — Zagreb 1870.
- Šime Ljubić*: Vladanje mletačko u Rijeci (u izvještaju Riječke gimnazije za godinu 1864/65)
- Rački*: Rijeka prema Hrvatskoj, Zagreb 1867.
- V. Tomšić*: Notizie storiche sulla città di Fiume, Fiume 1886.
- S. Gigante*: Storia del comune di Fiume, Firenze 1928.
- S. Gigante*: Fiume nel Quattrocento, Fiume 1913.
- S. Gigante*: Fiume e gli Croati, Fiume 1918.
- S. Gigante*: Fiume nel secolo XVI, Fiume 1918.
- P. Kandler*: Annali di Fiume (objavljeno u »Almanacco Fiumano« za god. 1859/60).
- Czoernig*: Das Land Görz und Gradisca, Wien 1873.
- Ferdinand Šišić*: Abrégé de l'histoire politique de Riéka-Fiume, Paris 1919.
- Dr A. Rački*: Prilozi k povijesti grada Sušaka, Sušak 1947.
- Đ. Szabo*: Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Sloveniji, Zagreb 1920.
- S. Gigante*: Monumenti di storia Fiumana — Libri del cancelliere, vol. I, pars I, Rijeka 1912.
- Dr Ivan Strohal*: Pravna povijest dalmatinskih gradova, izd. JAZU — Zagreb 1913.
- M. Kostrenčić*: Hrvatska pravna povijest, Zagreb, bez godine izdanja.
- Dr P. Skok*: Dolazak Slovena na Mediteran, Split 1934.
- Dr M. Kostrenčić*: Statuti istarskih gradova i otoka (»Savremenik« od 1919 god.)
- Dr M. Kostrenčić*: Vinodolski zakon (Rad JAZU, knj. 227, Zagreb 1923).
- Klaić*: Krčki knezovi Frankopani, Zagreb 1901.
- R. Strohal*: Iz stare Rijeke (knj. XX »Zbornika za narodni život i običaje Južnih Slavena« od god. 1915).
- Monumenta historico-iuridica Slavorum Meridionalium*, vol. IV, pars I: Statuta lingua croatica conscripta, izd. JAZU — Zagreb 1890.
- Edoardo Susmel*: Fiume attraverso la storia dalle origini fino ai nostri giorni, Milano 1919.
- Zic*: Mošćenički statut (u programu Pazinske gimnazije od god. 1911/12)
- S. F. Kečekjan*: Opšta istorija države i prava I deo, sv. 1, prevod sa ruskog, Beograd 1946.
- V. I. Lenjin*: Lekcija o državi, Djela, knj. XXIV.
- E. Garson*: Krivično pravo, prevod sa francuskog, Beograd 1926.
- Dr Teodor Taranovski*: Istorija srpskog prava u Nemanjičkoj državi, II deo: Istorija krivičnog prava, Beograd 1931.
- Du Boys*: Histoire du droit criminel des peuples anciens, Paris 1854.
- Kovalevski*: Coutume contemporaine et loi ancienne, Paris 1893.
- Dr I. Jelić*: Krvna osveta i umir u Crnoj Gori i Severnoj Arbaniji, Beograd 1926.
- Liszt*: Lehrbuch der deutschen Strafrechtes, 1921.
- Dr T. Živanović*: Osnovi krivičnog prava — Opšti deo, Beograd 1922.
- N. Srzentić* — *Dr A. Stajić*: Krivično pravo FNRJ — Opšti deo, Beograd 1954.
- Momsen*: Zum ältesten Strafrechts der Kulturvölker, 1905.
- Trojanović*: Šaronjanje kod Srba, 1922.
- Engels*: Poreklo porodice... (Marks i Engels, Djela, knj. XVI)
- Wesnitsch*: Die Blutrache bei den Südslaven, 1889.
- Ch. Petit-Dutaillis*: Documents nouveaux sur les moeurs populaires et le droit vengeance dans les Pays-Bas au XV siècle. Lettres de remission de Philippe le Bon (Paris 1908).

- Jireček-Radonić*: Istorija Srba, knj. II, Beograd 1952.
- Miklosich*: Die Blutrache bei den Slawen, Wien 1887.
- Summer Maine*: L'ancien droit, Paris 1874.
- Dr Janko Tahović*: Krivično pravo — Posebni deo, Beograd 1953.
- Dr Josip Šilović*: O razvoju krivnje u hrvatskom kaznenom pravu (Rad JAZU, knj. 194, Zagreb 1912).
- Dragomir Stojčević*: Rimsko pravo — I deo, Beograd 1947.
- Martišević-Juškov-Dmitrievskij*: Opšta istorija države i prava — II deo: Feudalizam, prevod s ruskog, Beograd 1949.
- Dr Gojko Niketić*: Krivični zakonik . . . , Beograd 1939.
- V. Mažuranić*: Prinosi za hrvatski pravno-povjestni riječnik, izd. JAZU — Zagreb 1908—1922.
- Dr Ivan Strohal*: Statuti primorskih gradova i općina, bibliografički nacrt, izd. JAZU — Zagreb 1911.
- Dr Josip Šilović*: Pokušaj u hrvatskom kaznenom pravu. Rad JAZU, knj. 200 Zagreb 1915.
- Đorđe Milović*: Novac grada Rijeke u XVI vijeku («Istorijski zapisi» br. 2/54, Cetinje 1954.).

Résumé

CRIMES CONTRE LA VIE ET LE CORPS HUMAINS DANS LA RIJEKA MEDIEVALE

(Selon le Règlement des Statuts de la ville de Rijeka en 1530)

L'organisation municipale à Rijeka n'est pas issue de l'ancienne organisation municipale de Rome (comme celle des villes dalmates), mais elle est basée sur l'ancien ordre municipal croate. Rijeka, comme les autres villes du Littoral croate, avait suivi une nouvelle voie pour constituer un nouveau type d'ordre municipal, fondé sur l'ancienne organisation de l'ancienne commune croate, dite autogène. C'est pourquoi le développement de toute la législation de cette région, de Rijeka également, se déroulait dans les limites du droit autochtone de l'ancien droit coutumier des Croates et passait avec le temps et graduellement du droit coutumier au droit écrit en se conformant aux usages et à l'époque où il naissait, sans jamais perdre les marques essentielles qui caractérisaient le droit de l'ancienne région croate.

Dans la partie générale de ce traité l'auteur expose l'histoire de Rijeka du XIe siècle au XVe siècle, parle de l'économie de la ville et des rapports sociaux, expose l'organisation des pouvoirs, en particulier des pouvoirs judiciaires et administratifs et énonce la codification du droit à Rijeka. Puis il donne un précis du développement historique de la loi pénale en général pour passer ensuite au développement du système du droit pénal de Rijeka (avec un aperçu spécial aux délits contre la vie et le corps humains) en énonçant la place que le code pénal occupe dans le système de la législation à Rijeka. L'auteur commente encore du système et de l'embrace-ment du droit pénal, des particularités au sujet du délit et de son objet au point de vue de la classe sociale, de la question de culpabilité, de la tentative et de son châ-timent, du châ-timent de l'agitateur comme celui d'investigateur. En fin l'auteur traite sur la défense de la vie en cas de nécessité et sur les autres bases pour l'exclusion du châ-timent, sur la validité subsidiaire du droit, dit général, et sur le classement général des châ-timents.

Dans la partie spéciale l'auteur donne un précis systématique du complexe entier des crimes contre la vie et le corps humains dans la Rijeka médiévale du point de vue de la loi pénale et de l'histoire de la jurisprudence.

OPŠTI DIO

Glava I

RIJEKA I NJENO PRAVO — S POSEBNIM OSVRTOM NA PRAVOSUDNE ORGANE GRADA

	Strana
1) Pogled na istoriju Rijeke od XI do XVI vijeka	7
2) Ekonomika grada i društveni odnosi	12
3) Organizacija vlasti — s posebnim osvrtom na pravosudne i upravne organe	18
4) Kodifikacija riječkog prava	38

GLAVA II

KRATAK POGLED NA OPŠTI ISTORIJSKI RAZVOJ KRIVIČNOG PRAVA	45
---	----

Glava III

KRIVIČNO PRAVO U SISTEMU RIJEČKOG PRAVA — S POSEBNIM OSVRTOM NA DELIKTE PROTIV ŽIVOTA I TIJELA

1) Mjesto krivičnog prava u sistemu riječkog prava	53
2) Sistem i obuhvatnost riječkog krivičnog prava	54
3) Specifičnosti po pitanjima objekta (pasivnog subjekta) kri- vičnog djela i njihova klasna suština	57
4) Pitanje vinosti	60
5) Pokušaj i kažnjivost za pokušaj	62
6) Kažnjavanje pomagača i podstrekača	63
7) Nužna odbrana i ostali osnovi isključenja protivpravnosti	65
8) Subsidiarna važnost tzv. »opšteg prava«	70
9) Sistem kazni	71

POSEBNI DIO

Glava I

KRIVIČNA DJELA PROTIVPRAVNOG LIŠENJA ŽIVOTA

A) DJELA PROTIVPRAVNOG LIŠENJA ŽIVOTA IZ RUB. 7 — LIB. III	Strana
I Umorstvo	81
II Ubistvo iz koristoljublja	92
III Ubistvo iz osvete	94
IV Dolazak u Rijeku radi vršenja ubistva — s izvršenjem pokušaja	99
V Ubistvo iz nehata	103

B) POSEBNI SLUČAJEVI PROTIVPRAVNOG LIŠENJA ŽIVOTA
IZ RUB. 15 — LIB. III

	Strana
I Ubistvo kapetana ili vikarija	105
II Ubistvo sudija ili sindika	111
III Ubistvo poslanika ili sličnih službenih lica	112

G l a v a I I

TEŠKE TJELESNE POVREDE

A) UČINI IZ RUB. 7 — LIB. III

I Teška tjelesna povreda kvalifikovana smrću	117
II Odsijecanje ili osakaćenje uda	119

B) UČINI IZ RUB. 8 — LIB. III

I Prouzrokovanje trajne posljedice ili ožiljka oružjem	122
II Prouzrokovanje gubitka uda ili radne sposobnosti oružjem	124
III Umišljajno odsijecanje noge, ruke, nosa, ili iskapanje oka	125
IV Lomljenje kosti udarcem	127
V Lomljenje bedrenice, podlaktice, ruke, golijeni ili noge — naneseno udarcem	128
VI Izbijanje i lomljenje zuba	128

C) UČINI IZ RUB. 15 — LIB. III

I Odsijecanje ili osakaćenje uda kapetanu	132
II Odsijecanje ili osakaćenje uda vikariju	132
III Odsijecanje ili osakaćenje uda sudijama ili sindicima	133
IV Teške tjelesne povrede nanesene satniku i ostalim plaće- nim službenicima opštine riječke	134
V Odsijecanje uda poslanicima ili sličnim službenicim licima	136

G l a v a I I I

LAKE TJELESNE POVREDE

A) UČINI IZ RUB. 8 — LIB. III

I Laka tjelesna povreda zadana oružjem po danu	140
II Laka tjelesna povreda zadana oružjem po noći	143
III Zadavanje udarca na opštinskom trgu, u palati ili lodži	143
IV Obično zadavanje udarca oružjem, bez ranjavanja	145
V Zadavanje udarca kamenom, štapom, gvozdanim oružjem, gvozdenom ili olovnom kuglom	146
VI Zadavanje udarca po licu otvorenom rukom, pesnicom ili čuškom	147
VII Zadavanje udarca po glavi otvorenom šakom	149
VIII Zadavanje udarca rukom ili nogom u neki dio tijela	152
IX Obaranje na zemlju sa okrvavljenjem	154
X Vučenje za kosu i otkidanje kose	156
XI Čupanje brade i hvatanje za nos	156
XII Vučenje za kosu po zemlji	158
XIII Vučenje po zemlji za ruku, nogu, za haljinu ili na drugi način	160
XIV Ugriz	163
Sličnosti i razlike sa propisima susjednih gradova i opština	164

B) UČINI IZ RUB. 15 — LIB. III

Strana

I	Zadavanje udarca kapetanu s malim krvarenjem	168
II	Zadavanje udarca vikariju s krvarenjem	171
III	Zadavanje udarca sudijama ili sindicima, s krvarenjem	172
IV	Lake tjelesne povrede nanesene satniku ili ostalim plaćenim službenicima opštine riječke	173
V	Lake tjelesne povrede nanesene kancelaru	175
VI	Lake tjelesne povrede nanesene poslanicima ili sličnim službenim licima	175
	Sličnost i razlike s propisima susjednih gradova i opština	178

C) UČINI IZ RUB. 16 — LIB. III

I	Udarci zadati praznom rukom ili s oružjem pred kapetanom, vikarijem, sudijama ili sindicima, bez krvarenja	181
II	Udarci oružjem s prolivanjem krvi, zadati pred kapetanom, vikarijem, sudijama ili sindicima	184
	Zaključak	189